

ROKASGRĀMATA

Rokasgrāmata par Eiropas tiesību aktiem bērnu tiesību jomā



COUNCIL OF EUROPE



© Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūra un Eiropas Padome, 2015. gads

Rokasgrāmatas manuskripts pabeigts 2015. gada jūnijā.

Turpmākie atjauninājumi būs pieejami *FRA* tīmekļa vietnē fra.europa.eu, Eiropas Padomes tīmekļa vietnē <http://coe.int/en/web/commissioner/thematic-work/children-rights> un Eiropas Cilvēktiesību tiesas tīmekļa vietnes echr.coe.int judikatūras sadaļā.

Reproducēšana ir atļauta (izņemot komerciālos nolūkus), ja tiek norādīts avots.

**Europe Direct dienests jums palīdzēs rast atbildes
uz jautājumiem par Eiropas Savienību**

Bezmaksas tālruņa numurs (*):

00 800 6 7 8 9 10 11

(*) Informāciju sniedz bez maksas, tāpat arī lielākā daļa zvanu ir bezmaksas (izņemot dažus operatorus, viesnīcas vai taksofonus).

Fotoattēli (uz vāka un iekšpusē): © iStockphoto

Papildu informācija par Eiropas Savienību ir pieejama portālā Europa (<http://europa.eu>).

Luksemburga: Eiropas Savienības Publikāciju birojs, 2016. gads

Eiropas Padome: ISBN 978-92-871-9903-4

FRA – print: ISBN 978-92-9239-930-6 doi:10.2811/424753 TK-04-15-510-LV-C

FRA – web: ISBN 978-92-9239-906-1 doi:10.2811/58823 TK-04-15-510-LV-N

Printed in Belgium

IESPIESTS UZ PAPIĀRA, KAS BALINĀTS BEZ ELEMENTĀRA HLORA (ECF)

Rokasgrāmata ir sagatavota angļu valodā. Eiropas Padome un Eiropas Cilvēktiesību tiesa (ECT) neuzņemas atbildību par rokasgrāmatas tulkojumu kvalitāti citās valodās. Rokasgrāmatā paustie uzskati nav Eiropas Padomei un ECT saistoši. Rokasgrāmatā ir atsauces uz atlasītiem komentāriem un rokasgrāmatām. Eiropas Padome un ECT neuzņemas atbildību par to saturu un, iekļaujot šīs publikācijas sarakstā, nekādā veidā tās neatbalsta. Papildu publikācijas ir pieejamas ECT tīmekļa vietnes echr.coe.int bibliotēkas sadaļā. Vairāk materiālu var atrast: coe.int/children.

Rokasgrāmata par Eiropas tiesību aktiem bērnu tiesību jomā

Priekšvārds

Rokasgrāmatu par Eiropas tiesību aktiem bērnu tiesību jomā kopīgi sagatavoja Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūra (FRA) un Eiropas Padome sadarbībā ar Eiropas Cilvēktiesību tiesas sekretariātu. Tā ir ceturtnā rokasgrāmata no sērijas par Eiropas tiesību aktiem, ko kopīgi sagatavoja mūsu organizācijas. Iepriekšējās rokasgrāmatas ir veltītas Eiropas tiesību aktiem diskriminācijas novēršanas, patvēruma, robežu un imigrācijas un datu aizsardzības jomā.

Mēs sākam šo jauno kopīgo projektu saistībā ar ANO Bērnu tiesību konvencija – kuru ratificējušas visas Eiropas valstis – 25. gadadienas svinībām, lai noskaidrotu Eiropas tiesību normu nozīmi, nodrošinot bērniem iespēju izmantot viņu vispārējās tiesības.

Bērni ir pilntiesīgi tiesību subjekti. Tāpēc šīs rokasgrāmatas mērķis ir padziļināt izpratni un uzlabot zināšanas par juridiskajiem standartiem, kas Eiropā aizsargā un veicina šīs tiesības. Līgumā par Eiropas Savienību (LES) Savienībai ir noteikts pienākums veicināt bērnu tiesību aizsardzību. Eiropas Savienības (ES) Pamattiesību harta, ES regulas un direktīvas, kā arī ES Tiesas (EST) judikatūra palīdzēja precizāk noteikt bērnu tiesību aizsardzības saturu. Eiropas Padomes līmenī ir liels skaits konvenciju, kas pievēršas konkrētiem bērnu tiesību aizsardzības aspektiem, sākot ar bērnu tiesībām un drošību kibertelpā un beidzot ar bērnu adopciju. Šīs konvencijas palīdz stiprināt aizsardzību, kas bērniem piešķirta saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību konvenciju un Eiropas Sociālo hartu, tostarp saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību tiesas (ECT) judikatūru un Eiropas Sociālo tiesību komitejas (ESTK) lēmumiem.

Šī rokasgrāmata ir paredzēta praktizējošiem juristiem bez specializācijas, tiesnešiem, prokuroriem, bērnu aizsardzības iestādēm un citiem praktiskā darba veicējiem un organizācijām, kas ir atbildīgas par bērnu tiesību juridiskās aizsardzības nodrošināšanu.

Mēs vēlamies pateikties profesoram *Ton Liefwaard, LL.M. Simona Florescu, JD. Margaret Fine*, profesoram *Karl Hanson*, profesorei *Ursula Kilkelly*, doktorei *Roberta Ruggiero*, profesorei *Helen Stalford* un profesoram *Wouter Vandenhole* par ieguldījumu šīs rokasgrāmatas tapšanā. Tāpat vēlamies izteikt pateicību visiem, kas snieguši ieguldījumu un atbalstu, palīdzot sagatavot šo rokasgrāmatu.

Snežana Samardžić-Marković

Eiropas Padomes ģenerāldirektore
demokrātijas jautājumos

Michael O’Flaherty

Eiropas Savienības Pamattiesību
aģentūras direktors

Saturs

PRIEKŠVārds	3
Akronīmi	11
Rokasgrāmatas izmantošana	13
1 Ievads par Eiropas tiesību aktiem bērnu tiesību jomā – konteksts un pamatprincipi	15
1.1. Pamatjēdzieni	17
Svarīgākais aspekts	17
1.1.1. Eiropas tiesību aktu bērnu tiesību jomā tvērums	17
1.1.2. Bērns kā tiesību subjekts	18
1.2. Eiropas tiesību aktu bērnu tiesību jomā pamats	19
1.2.1. Eiropas Savienība – tiesību aktu bērnu tiesību jomā attīstība un aptvertās aizsardzības jomas	20
1.2.2. Eiropas Padome – tiesību aktu bērnu tiesību jomā attīstība un aptvertās aizsardzības jomas	23
1.3. Eiropas tiesību akti bērnu tiesību jomā un ANO Bērnu tiesību konvencija	26
Svarīgākais aspekts	26
1.4. Eiropas tiesu loma Eiropas bērnu tiesību interpretācijā un piemērošanā	28
1.4.1. Eiropas Savienības Tiesa	28
1.4.2. Eiropas Cilvēktiesību tiesa	29
1.5. Eiropas Sociālo tiesību komiteja	30
2 Pilsoniskās pamattiesības un pamatbrīvības	33
2.1. Domu, pārliecības un ticības brīvība	35
Svarīgākie aspekti	35
2.1.1. Bērnu tiesības uz ticības brīvību	35
2.2. Vecāku tiesības un viņu bērnu ticības brīvība	37
2.3. Vārda un informācijas brīvība	38
Svarīgākie aspekti	38
2.4. Tiesības tikt uzklautam	41
Svarīgākie aspekti	41
2.5. Tiesības uz pulcēšanās un biedrošanās brīvību	44
Svarīgākie aspekti	44

3	VIENLĪDZĪBA UN DISKRIMINĀCIJAS AIZLIEGUMS	45
3.1.	Eiropas tiesību akti diskriminācijas novēršanas jomā	47
	Svarīgākie aspekti	47
3.2.	Diskriminācijas aizliegums rases un etniskās izcelsmes dēļ	49
	Svarīgākie aspekti	49
3.3.	Diskriminācijas aizliegums nacionālās izcelsmes un imigrācijas statusa dēļ	52
	Svarīgākie aspekti	52
3.4.	Diskriminācijas aizliegums vecuma dēļ	54
	Svarīgākais aspekts	54
3.5.	Diskriminācijas aizliegums citu aizsardzības pamatu dēļ	55
	Svarīgākais aspekts	55
4	PERSONĪGĀS IDENTITĀTES JAUTĀJUMI	59
4.1.	Dzimšanas fakta reģistrācija un tiesības uz vārdu	61
	Svarīgākais aspekts	61
4.2.	Tiesības uz personīgo identitāti	63
	Svarīgākie aspekti	63
	4.2.1. Paternitātes noteikšana	64
	4.2.2. Maternitātes noteikšana – anonīma izcelsme	66
4.3.	Savas izcelsmes noteikšana – adopcija	66
4.4.	Identitātes zādzība	67
	Svarīgākais aspekts	67
4.5.	Tiesības uz pilsonību	68
	Svarīgākie aspekti	68
4.6.	Pie nacionālajām minoritātēm piederīgu bērnu identitāte	70
	Svarīgākais aspekts	70
5	ĢIMENES DZĪVE	71
5.1.	Tiesības uz ģimenes dzīves neaizskaramību	73
	Svarīgākie aspekti	73
5.2.	Bērnu tiesības būt vecāku aizgādībā	74
	Svarīgākie aspekti	74
5.3.	Tiesības uzturēt kontaktus ar abiem vecākiem	76
	Svarīgākie aspekti	76
5.4.	Bērnu prettiesiska aizvešana pāri robežām – bērnu nolaupīšana ...	84
	Svarīgākie aspekti	84

6	BĒRNU ALTERNATĪVĀ APRŪPE UN ADOPCIJA	91
6.1.	Alternatīvā aprūpe – vispārīgi principi	93
	Svarīgākie aspekti	93
6.2.	Bērnu nodošana alternatīvajā aprūpē	97
	Svarīgākie aspekti	97
6.3.	Adopcija	102
	Svarīgākie aspekti	102
7	BĒRNU AIZSARDZĪBA PRET VARDARBĪBU UN EKSPLOATĀCIJU	109
7.1.	Vardarbība ģimenē, skolā un citos apstākļos	112
	Svarīgākie aspekti	112
7.1.1.	Valsts atbildības joma	112
7.1.2.	Miesas sodi	115
7.1.3.	Seksuāla vardarbība	117
7.1.4.	Vardarbība ģimenē un vecāku nolaidība	119
7.2.	Bērnu ekspluatācija, pornogrāfija un sadraudzēšanās ar bērnu nolūkā veikt seksuālās darbības	122
	Svarīgākais aspekts	122
7.2.1.	Piespiedu darbs	122
7.2.2.	Bērnu tirdzniecība	124
7.2.3.	Bērnu pornogrāfija un sadraudzēšanās ar bērnu nolūkā veikt seksuālās darbības	127
7.3.	Augsta riska grupas	129
	Svarīgākais aspekts	129
7.3.1.	Pie minoritātēm piederīgi bērni	129
7.3.2.	Bērni ar invaliditāti	130
7.4.	Pazuduši bērni	131
8	EKONOMISKĀS, SOCIĀLĀS UN KULTŪRAS TIESĪBAS UN ATBILSTOŠS DZĪVES LĪMENIS	133
8.1.	Pieeja ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām	135
	Svarīgākie aspekti	135
8.2.	Tiesības uz izglītību	137
	Svarīgākie aspekti	137
8.2.1.	Migrantu bērnu tiesības uz izglītību	140
8.3.	Tiesības uz veselību	145
	Svarīgākie aspekti	145

8.4.	Tiesības uz mājokli	150
	Svarīgākie aspekti	150
8.5.	Tiesības uz atbilstošu dzīves līmeni un tiesības uz sociālo nodrošinājumu	152
	Svarīgākie aspekti	152
9	MIGRĀCIJA UN PATVĒRUMS	157
9.1.	Ieceļošana un uzturēšanās	160
	Svarīgākie aspekti	160
9.2.	Vecuma noteikšana	163
	Svarīgākie aspekti	163
9.3.	Ģimenes atkalapvienšanās no vecākiem nošķirtu bērnu gadījumā	165
	Svarīgākie aspekti	165
9.4.	Aizturēšana	168
	Svarīgākie aspekti	168
9.5.	Izraidīšana	171
	Svarīgākie aspekti	171
9.6.	Tiesu pieejamība	175
	Svarīgākais aspekts	175
10	PATĒRĒTĀJU UN PERSONAS DATU AIZSARDZĪBA	179
10.1.	Bērnu kā patērētāju aizsardzība	181
	Svarīgākie aspekti	181
10.1.1.	Patērētāju tiesības	181
10.1.2.	Negodīga komercprakse attiecībā uz bērniem	183
10.1.3.	Produktu drošība	183
10.1.4.	Klīniskas pārbaudes ar bērniem	184
10.1.5.	Zīdaiņiem un maziem bērniem paredzēta pārtika	185
10.1.6.	Rotaļlietu drošība	185
10.1.7.	Bērni un reklāma	186
10.2.	Bērni un personas datu aizsardzība	187
	Svarīgākie aspekti	187
10.2.1.	Eiropas tiesību akti datu aizsardzības jomā	187

11 BĒRNU TIESĪBAS KRIMINĀLPROCESĀ UN ALTERNATĪVĀS (ĀRPUSTIESAS) PROCEDŪRĀS	193
11.1. Lietas taisnīgas izskatīšanas garantijas	195
Svarīgākie aspekti	195
11.1.1. Efektīva līdzdalība	200
11.1.2. Tiesības uz advokāta palīdzību	201
11.2. Nepilngadīgu likumpārkāpēju tiesības saistībā ar aizturēšanu	203
Svarīgākie aspekti	203
11.2.1. Aizturēšanas veidi (materiālās un procesuālās garantijas)	204
11.2.2. Aizturēšanas apstākļi	207
11.2.3. Aizsardzība pret vardarbību un sliktu izturēšanos	209
11.3. Bērnu, kas ir cietušie un liecinieki, aizsardzība	210
Svarīgākais aspekts	210
PAPILDLITERATŪRA	217
JUDIKATŪRA	231
KĀ ATRAST EIROPAS TIESU JUDIKATŪRU	239
CITĒTO TIESĪBU AKTU SARAKSTS	245
ANO tiesību akti	245
Eiropas Padomes tiesību akti	245
ES tiesību akti	248

Akronīmi

ANO	Apvienoto Nāciju Organizācija
CPT	Eiropas Komiteja spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanai
CRC	ANO Konvencija par bērna tiesībām Bernu tiesību konvencija
CRPD	ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām
DRD	Direktīva par rotaļlietu drošumu
ECOSOC	ANO Ekonomikas un sociālo lietu padome
ECPT	Eiropas Konvencija par spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanu
ECT	Eiropas Cilvēktiesību tiesa
ECTK	Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija (pazīstama kā Eiropas Cilvēktiesību konvencija, ECTK)
EEK	Eiropas Ekonomikas kopiena
EEZ	Eiropas Ekonomikas zona
EP	Eiropas Padome
ES	Eiropas Savienība
ESH	Eiropas Sociālā harta
EST	Eiropas Savienības Tiesa (līdz 2009. gada decembrim Eiropas Kopienu Tiesa, EKT)
ESTK	Eiropas Sociālo tiesību komiteja
FCNM	Eiropas Padomes Vispārējā konvencija par nacionālo minoritāšu aizsardzību
FRA	Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūra
GC	(Eiropas Cilvēktiesību tiesas) Lielā palāta
GRETA	Ekspertu darbības grupa pret cilvēku tirdzniecību
ICCPR	ANO Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām

ICERD	Starptautiskā konvencija par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu
ICESCR	Starptautiskais pakts par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām
LES	Līgums par Eiropas Savienību
LESD	Līgums par Eiropas Savienības darbību
NKD	Direktīva par uzņēmēju negodīgu komercpraksi iekšējā tirgū attiecībā pret uz patērētājiem
PACE	Eiropas Padomes Parlamentārā asambleja
PTD	Patērētāju tiesību direktīva
PVDD	Produktu vispārējās drošības direktīva
SDO	Starptautiskā Darba organizācija
TCN	Trešās valsts valstspiederīgais
UNHCR	Apvienoto Nāciju Organizācijas Augstā komisāra bēgļu jautājumos birojs

Rokasgrāmatas izmantošana

Šajā rokasgrāmatā ir sniegts pārskats par bērnu pamattiesībām Eiropas Savienības (ES) un Eiropas Padomes (EP) dalībvalstīs. Tās tvērums ir plašs. Bērni ir atzīti par visu cilvēktiesību/pamattiesību saņēmējiem, kā arī par īpaša regulējuma subjektiem, ņemot vērā viņu raksturīgās īpatnības. Bērnu tiesības ir starptautisko tiesību joma. Šajā rokasgrāmatā ir uzsvērtas tās tiesību jomas, kas attiecībā uz bērniem ir īpaši svarīgas.

Rokasgrāmata ir izstrādāta kā palīgmateriāls praktizējošiem juristiem, kas nav specializējušies bērnu tiesību jomā. Tā paredzēta advokātiem, tiesnešiem, prokuroriem, sociālajiem darbiniekiem un citām personām, kas strādā valsts iestādēs, kā arī nevalstiskajām organizācijām (NVO) un citām struktūrvienībām, kurām var nākties saskarties ar juridiskiem jautājumiem par šiem tematiem. Rokasgrāmata ir svarīgs atsaucē materiāls par ES un EP tiesību aktiem šajās tematiskajās jomās, un tajā izskaidrots katra jautājuma regulējums saskaņā ar ES tiesību aktiem, kā arī saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību konvenciju (ECTK), Eiropas Sociālo hartu (ESH) un citiem Eiropas Padomes instrumentiem. Katras nodaļas sākumā ir kopsavilkuma tabula, kurā norādīti piemērojamie tiesību akti saskaņā ar abām atsevišķajām Eiropas tiesību sistēmām. Tad ir secīgi aprakstīti katrā sistēmā piemērojamie tiesību akti, kas attiecas uz katru aplūkojamo tematu. Tas lasītājam ļauj salīdzināt abu tiesību sistēmu kopīgos un atšķirīgos elementus. Vajadzības gadījumā ir sniegtas arī atsauces uz Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO) Bērnu tiesību konvenciju (CRC) un citiem starptautiskiem instrumentiem.

Praktiskā darba veicēji no valstīm, kas nav ES dalībvalstis, bet ir Eiropas Padomes un līdz ar to ECTK dalībvalstis, ar savām valstīm saistīto informāciju var meklēt uzreiz EP sadaļās. ES dalībvalstu praktiskā darba veicējiem būs jāizmanto abas sadaļas, jo šīm valstīm ir saistošas abas tiesību sistēmas. Lasītājiem, kam ir nepieciešams vairāk informācijas par kādu konkrētu jautājumu, rokasgrāmatas sadaļā "Papildliteratūra" ir sniegts saraksts ar atsaucēm uz specializētiem materiāliem.

ECTK tiesību sistēma ir raksturota, sniedzot īsas atsauces uz atlasītām Eiropas Cilvēktiesību tiesas (ECT) lietām par atbilstošo rokasgrāmatas tematu. Lietas ir atlasītas no spēkā esošiem ECT spriedumiem un lēmumiem par bērnu tiesību jautājumiem.

ES tiesību sistēmu veido pieņemtie likumdošanas pasākumi, atbilstošās līgumu, jo īpaši Eiropas Savienības Pamattiesību hartas, normas, kas interpretētas

Eiropas Savienības Tiesas (EST, līdz 2009. gada decembrim pazīstama kā Eiropas Kopienu Tiesa (EKT)) judikatūrā.

Šajā rokasgrāmatā aprakstītie vai citētie judikatūras piemēri ir ņemti no ievērojama ECT un EST judikatūras kopuma. Ciktāl tas iespējams, ņemot vērā tās ierobežoto apjomu un iepazīstinošo raksturu, rokasgrāmatā ir ietvertas norises juridiskajā jomā līdz 2015. gada 1. janvārim, pēc iespējas cenšoties iekļaut arī vēlākas norises.

Rokasgrāmatai ir ievada nodaļa, kurā īsi izskaidrota ar EP un ES tiesību aktiem izveidoto divu tiesību sistēmu nozīme, un desmit tematiskas nodaļas par šādiem jautājumiem:

- pilsoniskās tiesības un brīvības,
- vienlīdzība,
- personīgās identitātes jautājumi,
- ģimenes dzīve,
- alternatīvā aprūpe un adopcija,
- bērnu aizsardzība pret vardarbību un ekspluatāciju,
- ekonomiskās, sociālās un kultūras tiesības,
- migrācija un patvērums,
- patērētāju un datu aizsardzība,
- bērnu tiesības kriminālprocesā un alternatīvās procedūrās.

Katra nodaļa attiecas uz atsevišķu tematu, bet iekšējās atsauces uz citām tēmām un nodaļām palīdz pilnīgāk izprast piemērojamo tiesisko regulējumu. Katras sadaļas sākumā ir minēti svarīgākie aspekti.

1

Ievads par Eiropas tiesību aktiem bērnu tiesību jomā – konteksts un pamatprincipi

ES	Aptvertie jautājumi	EP
Brīvas pārvietošanās direktīva (2004/38/EK), 2. panta otrās daļas c) punkts	Bērns kā tiesību subjekts	Konvencija par cīņu pret cilvēku tirdzniecību, 4. panta d) punkts Konvencija par bērnu aizsardzību pret seksuālu izmantošanu un seksuālu vardarbību (Lanzarotes konvencija), 3. panta a) punkts ECT 1979. gada spriedums lietā <i>Marckx pret Beļģiju</i> , Nr. 6833/74 (tiesas sprieduma pieņemšanas laikā pieteikuma iesniedzējs bija sešus gadus vecs bērns)
Direktīva par jauniešu darba aizsardzību (94/33/EK), 3. pants	Jauniešu darba aizsardzība	Pārskatītā ESH, 7. pants (bērnu un jauniešu tiesības uz aizsardzību)
Pamattiesību harta, 14. panta otrā daļa (tiesības uz izglītību)	Tiesības saņemt bezmaksas obligāto izglītību	
Pamattiesību harta, 21. pants (diskriminācijas aizliegums)	Diskriminācijas aizliegums vecuma dēļ	

ES	Aptvertie jautājumi	EP
Pamattiesību harta, 32. pants (bērnu darba aizliegums un jauniešu darba aizsardzība) Direktīva par seksuālas vardarbības pret bērniem, bērnu seksuālas izmantošanas un bērnu pornogrāfijas apkarošanu (2011/93/ES) Direktīva par cilvēku tirdzniecības novēršanu, apkarošanu un cietušo aizsardzību (2011/36/ES)	Ekspluatējoša bērnu darba aizliegums	Pārskatītā ESH, 7. pants (bērnu un jauniešu tiesības uz aizsardzību)
Pamattiesību harta, 24. pants (bērnu tiesības) Līgums par Eiropas Savienību, 3. panta trešā daļa	Bērnu tiesību aizsardzība (vispārīgi)	
Pamattiesību harta, 7. pants (privātās un ģimenes dzīves neaizskaramība)	Tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību	ECTK, 8. pants (tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību) Konvencija par ārlaulībā dzimušo bērnu tiesisko statusu Konvencija par bērnu adopciju (pārstrādāta) Konvencija par saskarsmi ar bērniem Konvencija par bērnu tiesību izmantošanu ECT 2008. gada spriedums lietā <i>Maslov pret Austriju</i> [GC], Nr. 1638/03 (pieteikuma iesniedzēja izraidīšana, kas kā bērns notiesāts par noziedzīgiem nodarījumiem)
EST 2002. gada spriedums lietā C-413/99 <i>Baumbast un R pret Secretary of State for the Home Department</i> EST 2004. gada spriedums lietā C-200/02 <i>Kunqian Catherine Zhu un Man Lavette Chen pret Secretary of State for the Home Department</i> EST 2003. gada spriedums lietā C-148/02 <i>Carlos Garcia Avello pret État belge</i> EST 2010. gada spriedums lietā C-310/08 <i>London Borough of Harrow pret Nimco Hassan Ibrahim un Secretary of State for the Home Department</i> EST 2010. gada spriedums lietā C-480/08 <i>Maria Teixeira pret London Borough of Lambeth un Secretary of State for the Home Department</i>	Pārvietošanās brīvība	

Šajā ievada nodaļā ir skaidrots, kā tiesību akti bērnu tiesību jomā ir attīstījušies Eiropas līmenī, kādi pamatprincipi nosaka to piemērošanu un kādiem bērnu tiesību pamataspektiem Eiropas tiesību aktos ir pievērsta uzmanība. Tā iepazīstina lasītājus ar nākamajās nodaļās sniegtās tematiskās analīzes kontekstu.

1.1. Pamatjēdzieni

Svarīgākais aspekts

- Eiropas tiesību akti bērnu tiesību jomā veidojas uz pastāvošiem valsts un starptautiskā līmeņa pasākumiem.

1.1.1. Eiropas tiesību aktu bērnu tiesību jomā tvērums

Ar Eiropas tiesību aktiem bērnu tiesību jomā saprot galvenokārt primāros tiesību avotus (līgumus, konvencijas, sekundāros tiesību aktus un judikatūru), ko ieviesusi Eiropas Padome (EP) un Eiropas Savienība (ES). Nepieciešamības gadījumā tiek izdarītas atsauces uz citiem Eiropas avotiem, kas ietekmē Eiropas tiesību aktu bērnu tiesību jomā attīstību, tostarp svarīgiem politikas dokumentiem, pamatnostādnēm un citiem nesaistošiem / ieteikuma tiesību instrumentiem.

Bērni ir tiesību subjekti, nevis tikai aizsardzības objekti. Bērni ir visu cilvēktiesību/pamattiesību saņēmēji, kā arī īpaša regulējuma subjekti, ņemot vērā viņu raksturīgās īpatnības. Liela daļa Eiropas judikatūras ir atvasināta no tiesvedības, ko ierosinājuši bērnu vecāki vai citi likumiski pārstāvji, ievērojot bērnu ierobežoto tiesībspēju un rīcībspēju. Šīs rokasgrāmatas mērķis ir parādīt, kā tiesību aktos tiek ņemtas vērā bērnu īpašās intereses un vajadzības, bet vienlaikus tajā ir parādīta arī vecāku/aizbildņu un citu likumisko pārstāvju svarīgā loma un attiecīgos gadījumos minētas situācijas, kad galvenās tiesības un pienākumi tiek nodoti bērnu aprūpētājiem. Šādos gadījumos tiek piemērota Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO) Bērnu tiesību konvencijā¹ izmantotā pieeja, kas nosaka, ka vecāku pienākumi jāpilda, pirmām kārtām ņemot vērā bērna vislabākās intereses un atbilstoši bērna attīstības pakāpei.

1 ANO Ģenerālā asambleja (1989), Bērnu tiesību konvencija, pieņemta 1989. gada 20. novembrī.

1.1.2. Bērns kā tiesību subjekts

Starptautiskajās tiesībās saskaņā ar Bērnu tiesību konvenciju 1. pantu “par bērnu tiek uzskatīts ikviens cilvēks, kas nav sasniedzis 18 gadu vecumu”. Tas ir juridiskais kritērijs, ko pašlaik izmanto arī Eiropā, lai definētu, kas ir bērns.

ES tiesību sistēmā nav vienotas, oficiālas bērna definīcijas, kas būtu minēta kādā no līgumiem, tiem pakārtotajos tiesību aktos vai judikatūrā. Bērna definīcija saskaņā ar ES tiesību aktiem var ievērojami atšķirties atkarībā no regulatīvā konteksta. Piemēram, ES tiesību aktos, kas reglamentē ES pilsoņu un viņu ģimenes locekļu brīvas pārvietošanās tiesības, bērni ir definēti kā “tiešie pēcnācēji vecumā līdz 21 gadam, kuri ir [laulātā vai partnera] aizgādībā”², faktiski apstiprinot bioloģisku un ekonomisku jēdzienu pretstatā jēdzienam, kura pamatā ir nepilngadība.

Saskaņā ar dažiem ES tiesību aktiem bērniem tiek piešķirtas dažādas tiesības atkarībā no vecuma. Piemēram, Direktīvā 94/33/EK par jauniešu darba aizsardzību³, kas regulē bērnu piekļuvi oficiālai nodarbinātībai un tās nosacījumus ES dalībvalstīs, ir nošķirti jaunieši (vispārējs termins, kurš aptver visas personas, kas jaunākas par 18 gadiem), pusaudži (jaunieši, kuri ir vismaz 15 gadus veci, bet jaunāki par 18 gadiem, un uz kuriem vairs neattiecas obligātā pilna laika izglītība) un bērni (definēti kā jaunieši, kam ir mazāk par 15 gadiem un kam lielā mērā ir liegta oficiālas nodarbinātības iespēja).

Citās ES tiesību aktu jomās, jo īpaši, kur ES rīcība papildina dalībvalstu rīcību (piemēram, sociālā nodrošinājuma, imigrācijas un izglītības jomā), jautājums par to, kas ir bērns, tiek atstāts valsts tiesību aktu ziņā. Šajos kontekstos parasti tiek pieņemta CRC izmantotā definīcija.

EP tiesību sistēmā lielākajā daļā instrumentu, kas attiecas uz bērniem, ir pieņemta CRC izmantotā bērna definīcija. Kā piemērus var minēt Eiropas Padomes Konvencijas par cīņu pret cilvēku tirdzniecību⁴ 4. panta d) punktu un Eiropas

2 Eiropas Parlamenta un Padomes 2004. gada 29. aprīļa [Direktīva 2004/38/EK](#) par Savienības pilsoņu un viņu ģimenes locekļu tiesībām brīvi pārvietoties un uzturēties dalībvalstu teritorijā, ar ko groza Regulu (EEK) Nr. 1612/68 un atceļ Direktīvas 64/221/EEK, 68/360/EEK, 72/194/EEK, 73/148/EEK, 75/34/EEK, 75/35/EEK, 90/364/EEK, 90/365/EEK un 93/96/EEK, OV L 158, 30.4.2004., un OV L 158, 29.4.2004., 2. panta otrās daļas c) punkts.

3 1994. gada 20. augusta [Direktīva 94/33/EK](#) par jauniešu darba aizsardzību, OV L 216, 1994., 3. pants.

4 Eiropas Padome, [Konvencija par cīņu pret cilvēku tirdzniecību](#), CETS Nr. 197, 15.5.2005.

Padomes Konvencijas par bērnu aizsardzību pret seksuālu izmantošanu un seksuālu vardarbību (Lanzarotes konvencija)⁵ 3. panta a) punktu.

Eiropas Cilvēktiesību konvencijā (ECTK) bērna definīcija nav iekļauta, bet saskaņā ar 1. pantu valstīm ir pienākums nodrošināt ikvienam, kas atrodas to jurisdikcijā, konvencijā minētās tiesības. Saskaņā ar ECTK 14. pantu konvencijā minēto tiesību īstenošana ir nodrošināma “bez jebkādas diskriminācijas”, tostarp bez diskriminācijas vecuma dēļ⁶. Eiropas Cilvēktiesību tiesa (ECT) ir pieņēmusi pieteikumus no bērniem un bērnu vārdā neatkarīgi no bērnu vecuma⁷. Savā judikatūrā tiesa ir pieņēmusi CRC izmantoto bērna definīciju⁸, apstiprinot jēdzienu par cilvēku, “kas nav sasniedzis 18 gadu vecumu”.

Tas pats attiecas uz Eiropas Sociālo hartu (ESH) un tās interpretāciju, ko veikusi Eiropas Sociālo tiesību komiteja (ESTK)⁹.

1.2. Eiropas tiesību aktu bērnu tiesību jomā pamats

Lielāko daļu Eiropas tiesību aktu bērnu tiesību jomā līdz šim ir izstrādājušas ES un EP. Līdzās ANO arī citas starptautiskas organizācijas, piemēram, Hāgas Starptautisko privāttiesību konference, ir pieņēmušas svarīgus instrumentus, kas turpina virzīt Eiropas tiesību aktu attīstību. Lai gan šīs starptautiskās sistēmas ir darbojušās atsevišķi viena no otras, to starpā arvien biežāk tiek veidotas saites¹⁰. Iestāžu sadarbība ES un EP starpā ir īpaši cieša.

5 Eiropas Padome, *Konvencija par bērnu aizsardzību pret seksuālu izmantošanu un seksuālu vardarbību*, CETS Nr. 201, 25.10.2007.

6 ECT 2010. gada 10. jūnija spriedums lietā *Schwizgebel pret Šveici*, Nr. 25762/07. Sk. arī *FRA* un ECT (2010), 102. lpp.

7 Sk., piemēram, ECT 1979. gada 13. jūnija spriedumu lietā *Marckx pret Beļģiju*, Nr. 6833/74, kurā redzams, ka laikā, kad tiesa pieņēma spriedumu, pieteikuma iesniedzēja bija sešus gadus vecs bērns.

8 ECT 2009. gada 20. janvāra spriedums lietā *Güveç pret Turciju*, Nr. 70337/01, ECT 2012. gada 9. oktobra spriedums lietā *Çoşelav pret Turciju*, Nr. 1413/07.

9 ESTK 2009. gada 20. oktobra lēmums lietā *Defence for Children International (DCI) pret Nīderlandi*, Nr. 47/2008, 25. punkts.

10 Sk., piemēram, 5. nodaļu, kurā parādīts, kā ES ģimenes tiesības, kas regulē bērnu starptautisko nolaupīšanu, saskaras ar 1980. gada 25. oktobra Konvenciju par starptautiskās bērnu nolaupīšanas civiltiesiskajiem aspektiem (Hāgas konvencija par bērnu nolaupīšanu).

1.2.1. Eiropas Savienība – tiesību aktu bērnu tiesību jomā attīstība un aptvertās aizsardzības jomas

Pagātnē bērnu tiesības ES ir attīstījušās fragmentāri. Vēsturiski Eiropas tiesību akti bērnu tiesību jomā ir bijuši orientēti galvenokārt uz konkrētu ar bērniem saistītu aspektu risināšanu saistībā ar plašākām ekonomiskām un politiski motivētām iniciatīvām, piemēram, patērētāju aizsardzības¹¹ un personu brīvas pārvietošanās¹² jomā. Tomēr pēdējā laikā bērnu tiesības ir aplūkotas kā daļa no vairāk koordinētas ES darba kārtības, pamatojoties uz trim galvenajiem pagrieziena punktiem:

- Eiropas Savienības Pamattiesību hartas pieņemšana;
- Lisabonas līguma stāšanās spēkā 2009. gada decembrī;
- Eiropas Komisijas paziņojuma “Īpaša vieta bērniem ES ārējās darbībās” un Padomes ES pamatnostādņu par bērnu tiesību veicināšanu un aizsardzību pieņemšana.

Pirmais pagrieziena punkts bija Eiropas Savienības Pamattiesību hartas pieņemšana 2000. gadā¹³. Līdz ar Lisabonas līguma stāšanos spēkā 2009. gada 1. decembrī hartai ir tāds pats juridiskais spēks kā ES līgumiem (Līguma par Eiropas Savienību (LES) 6. pants). Harta uzliek ES un tās dalībvalstīm pienākumu aizsargāt tajā nostiprinātās tiesības, kad tās īsteno ES tiesību aktus. ES Pamattiesību harta ir pirmais ES konstitucionālā līmeņa tiesību akts, kurā iekļautas detalizētas atsauces uz bērnu tiesībām, tostarp atzītas bērnu tiesības saņemt bezmaksas obligāto izglītību (14. panta otrā daļa), aizliegta diskriminācija vecuma dēļ (21. pants) un aizliegts ekspluatējošs bērnu darbs (32. pants). Būtiski, ka hartā ir iekļauts īpašs pants par bērnu tiesībām (24. pants). Tajā formulēti trīs svarīgi bērnu tiesību principi: tiesības atbilstoši vecumam un briedumam brīvi paust savu viedokli (24. panta pirmā daļa), tiesības uz to, lai visās darbībās, kas attiecas uz bērniem, pirmkārt tiktu ņemtas vērā bērna vislabākās intereses (24. panta otrā daļa), un tiesības regulāri uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar abiem vecākiem (24. panta trešā daļa).

11 Piemēram, Eiropas Parlamenta un Padomes 2009. gada 18. jūnija [Direktīva 2009/48/EK](#) par rotaļlietu drošumu (OV L 170, 2009.), ar kuru tiek ieviesti drošības pasākumi attiecībā uz bērnu rotaļlietām.

12 Piemēram, [Direktīva 2004/38/EK](#).

13 ES (2012), Eiropas Savienības Pamattiesību harta, OV C 326., 2012.

Otrais pagrieziena punkts bija Lisabonas līgums, kas, kā iepriekš minēts, stājās spēkā 2009. gada 1. decembrī¹⁴. Ar šo instrumentu ES ir veiktas nozīmīgas institucionālas, procesuālas un konstitucionālas izmaiņas, grozot LES un bijušo Eiropas Kopienas dibināšanas līgumu (tagad Līgums par Eiropas Savienības darbību (LESD))¹⁵. Šīs izmaiņas ir stiprinājušas ES potenciālu veicināt bērnu tiesības, jo īpaši atzīstot bērnu tiesību aizsardzību par vienu no ES vispārējiem mērķiem (LES 3. panta trešā daļa) un svarīgu ES ārējo attiecību politikas aspektu (LES 3. panta piektā daļa). Vairāk konkrētas atsaucies uz bērniem ir iekļautas arī LESD, dodot ES iespēju pieņemt likumdošanas pasākumus ar mērķi apkarot seksuālu izmantošanu un cilvēku tirdzniecību (79. panta otrās daļas d) punkts un 83. panta pirmā daļa).

Rezultātā ir pieņemta direktīva par seksuālas vardarbības pret bērniem, bērnu seksuālas izmantošanas un bērnu pornogrāfijas apkarošanu¹⁶ un direktīva par cilvēku tirdzniecības novēršanu un apkarošanu un cietušo aizsardzību¹⁷, kurās ir iekļauti arī noteikumi par cietušo bērnu īpašo vajadzību apmierināšanu. Arī nesēn pieņemtajā direktīvā, ar ko nosaka noziegumos cietušo tiesību, atbalsta un aizsardzības minimālos standartus¹⁸, ir daudz bērniem veltītu noteikumu.

Trešais svarīgais pagrieziena punkts ir sasniegts stratēģiskā, politiskā līmenī, sākotnēji ES ārējās sadarbības programmas kontekstā un pēdējā laikā saistībā ar iekšējiem jautājumiem. Konkrēti, ES Padome ir pieņēmusi ES pamatnostādnes par bērnu tiesību veicināšanu un aizsardzību¹⁹, bet Eiropas Komisija – paziņojumu "Īpaša vieta bērniem ES ārējās darbībās"²⁰, lai integrētu bērnu tiesības visās ES darbībās ar valstīm, kas nav ES dalībvalstis. Līdzīgā kārtā Eiropas Komisija 2011. gadā ir pieņēmusi ES plānu par bērnu tiesībām, nosakot galvenās prioritātes

14 ES (2007), *Lisabonas līgums*, ar ko groza Līgumu par Eiropas Savienību un Eiropas Kopienas dibināšanas līgumu, parakstīts Lisabonā, OV C 306, 2007., 1.–271. lpp.

15 Sk. Eiropas Kopienas līgumu konsolidētās versijas (2012): *Līgums par Eiropas Savienību (LES)* un *Līgums par Eiropas Savienības darbību (LESD)*, OV C 326, 2012.

16 *Direktīva 2011/93/ES*, OV L 335, 2011., 1. lpp.

17 *Direktīva 2011/36/ES*, OV L 101, 2011., 1. lpp.

18 *Direktīva 2012/29/ES*, OV L 315, 2012., 57. lpp.

19 Eiropas Savienības Padome (2007), *ES pamatnostādnes par bērnu tiesību veicināšanu un aizsardzību*, Briselē, 10.12.2007.

20 Eiropas Komisija (2008), *Komisijas paziņojums Padomei, Eiropas Parlamentam, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai – Īpaša vieta bērniem ES ārējās darbībās*, COM (2008) 55 galīgā redakcija, Briselē, 5.2.2008.

tiesību aktu un politikas izstrādei bērnu tiesību jomā visās ES dalībvalstīs²¹. Plānā ir paredzēti arī mērķtiecīgi likumdošanas pasākumi bērnu aizsardzībai, piemēram, iepriekš minētās direktīvas par cietušo tiesībām pieņemšana.

Pavisam nesen šo plānu ir papildinājusi visaptveroša stratēģija, ko pieņēmusi Komisija, lai atbalstītu dalībvalstis nabadzības un sociālās atstumtības problēmas risināšanā, iesakot īstenot dažādus bērniem agrīnā (pirmsskolas un pamatskolas) vecumā paredzētus pasākumus²². Lai gan šī konkrētā iniciatīva tāpat kā plāns par bērnu tiesībām nav juridiski saistoša, abi dokumenti ir nozīmīgi, jo tie nodrošina konceptuālu pamatu ES normatīvajai un metodiskajai pieejai tiesību aktiem bērnu tiesību jomā, – pamatu, kas ir cieši saistīts ar CRC un sakņojas bērnu aizsardzības, līdzdalības un diskriminācijas aizlieguma ētikā.

ES var pieņemt tiesību aktus tikai līgumos noteiktajās kompetences jomās (LESD 2., 3. un 4. pants). Tā kā bērnu tiesības ir starpnozarju joma, ES kompetence jānosaka katrā gadījumā atsevišķi. Līdz šim ES ir pieņēmusi daudz tiesību aktu šādās bērnu tiesībām svarīgās jomās:

- datu un patērētāju aizsardzība,
- patvērums un migrācija,
- sadarbība civillietās un krimināllietās.

Saskaņā ar LES 6. panta pirmo daļu un ES Pamattiesību hartas 51. panta otro daļu ar hartu netiek paplašināta ES kompetence un netiek grozītas vai noteiktas jaunas ES pilnvaras un uzdevumi. Hartas noteikumi attiecas uz ES iestādēm un dalībvalstīm tikai tad, kad tās īsteno ES tiesību aktus. Lai gan hartas noteikumi vienmēr ir saistoši ES, tie kļūst juridiski saistoši dalībvalstīm tikai tad, kad tās rīkojas ES tiesību aktu piemērošanas jomā.

Katrā no turpmākajām nodaļām ir sniegts īss pārskats par ES kompetenci attiecīgajā nodaļā aplūkotajās jomās.

21 Eiropas Komisija (2011), *Komisijas paziņojums Padomei, Eiropas Parlamentam, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai – ES plāns par bērnu tiesībām*, COM (2011) 0060 galīgā redakcija, Briselē, 15.2.2011.

22 Eiropas Komisija (2013), *Ieguldījums bērnos: nabadzības apburtā loka pārtraukšana*, lēmums 2013/112/ES, Briselē.

1.2.2. Eiropas Padome – tiesību aktu bērnu tiesību jomā attīstība un aptvertās aizsardzības jomas

Eiropas Padomei atšķirībā no ES jau kopš dibināšanas ir dots skaidrs uzdevums aizsargāt un veicināt cilvēktiesības. EP primārais cilvēktiesību līgums, ko ratificējušas visas EP dalībvalstis, ir Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija jeb Eiropas Cilvēktiesību konvencija (ECTK), kurā ir konkrētas atsauces uz bērniem. Svarīgākās no tām ir šādas: 5. panta pirmās daļas d) punktā ir paredzēta nepilngadīgo likumīgas aizturēšanas iespēja pāraudzināšanas nolūkā, 6. panta pirmā daļa ierobežo tiesības uz taisnīgu un atklātu lietas izskatīšanu, ja tas ir nepilngadīgo interesēs, 1. protokola 2. pantā ir paredzētas tiesības uz izglītību un noteikts, ka valstīm jārespektē vecāku reliģiskā un filozofiskā pārliecība savu bērnu izglītības procesā. Turklāt visi citi ECTK vispārējie noteikumi ir piemērojami ikvienam, tostarp bērniem. Daži noteikumi ir izrādījušies īpaši nozīmīgi attiecībā uz bērniem, proti, 8. pants, kurā ir garantētas tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību, un 3. pants, kas aizliedz spīdzināšanu, necilvēcīgu un pazemojošu izturēšanos un sodus. Izmantojot interpretējošu pieeju un liekot uzsvāru uz ECTK noteikumos ietvertajiem pozitīvajiem pienākumiem, ECT ir izstrādājusi apjomīgu judikatūras kopumu par bērnu tiesībām, kurā tā bieži atsauces uz CRC. Tomēr jāievēro, ka ECT analizē katru pieteikumu atsevišķi un tāpēc nepiedāvā vispusīgu pārskatu par bērnu tiesībām saskaņā ar ECTK.

EP otrs galvenais cilvēktiesību līgums ir Eiropas Sociālā harta (ESH²³ – pārstrādāta 1996. gadā²⁴), kurā ir paredzēta sociālo tiesību aizsardzība un iekļauti īpaši noteikumi par bērnu tiesībām. Saistībā ar bērnu tiesībām īpaša nozīme ir diviem pantiem. ESH 7. pantā ir paredzēts pienākums aizsargāt bērnus pret ekonomisku ekspluatāciju. Saskaņā ar 17. pantu valstīm jāveic visi atbilstošie un nepieciešamie pasākumi, lai nodrošinātu, ka bērni saņem nepieciešamo aprūpi, palīdzību, izglītību un apmācību (tostarp bezmaksas pamata un vidējo izglītību), jāaizsargā bērni un jaunieši pret nolaidību, varmācību un ekspluatāciju un jānodrošina aizsardzība bērniem, par kuriem nerūpējās viņu ģimene. ESH īstenošanu uzrauga Eiropas Sociālo tiesību komiteja (ESTK), kurā darbojas neatkarīgi eksperti, kas pieņem lēmumus par valsts tiesību aktu un prakses atbilstību ESH, izmantojot kolektīvo sūdzību procedūru vai valstu ziņošanas procedūru.

23 Eiropas Padome, [Eiropas Sociālā harta](#), CETS Nr. 35, 18.10.1961.

24 Eiropas Padome, [Pārskatītā Eiropas Sociālā harta](#), CETS Nr. 163, 3.5.1996.

EP turklāt ir pieņēmusi vairākus līgumus, kas pievēršas dažādiem konkrētiem ar bērnu tiesībām saistītiem jautājumiem. Starp tiem ir:

- Konvencija par ārlaulībā dzimušo bērnu tiesisko statusu²⁵,
- Konvencija par bērnu adopciju (pārstrādāta 2008. gadā)²⁶,
- Konvencija par saskarsmi ar bērniem²⁷,
- Konvencija par bērnu tiesību izmantošanu²⁸,
- Eiropas Padomes Konvencija par bērnu aizsardzību pret seksuālu izmantošanu un seksuālu vardarbību (Lanzarotes konvencija)²⁹.

Visbeidzot, politikas līmenī jāatzīmē, ka 2006. gadā EP ir sākusi īstenot programmu "Veidojot Eiropu bērniem un kopā ar tiem", – transversālu rīcības plānu, lai risinātu bērnu tiesību jautājumus, tostarp dažādās jomās pieņemtu standartus nosakošus instrumentus³⁰. Pašreizējās prioritātes attiecas uz četrām galvenajām jomām:³¹

- bērniem piemērotu pakalpojumu un sistēmu veicināšana,
- visu veidu vardarbības pret bērniem izskaušana,
- tiesību garantēšana bērniem neaizsargātās situācijās,
- bērnu līdzdalības veicināšana.

EP bērnu tiesību programmas galvenais mērķis ir atbalstīt starptautisko standartu, kas attiecas uz bērnu tiesību jomu, īstenošanu visās EP dalībvalstīs un jo īpaši veicināt CRC īstenošanu, uzsverot tās galvenos principus: diskriminācijas aizliegumu, tiesības uz dzīvību un attīstību, bērna vislabākas intereses kā lēmumu pieņēmēju primāro apsvērumu un bērnu tiesības tikt uzklautiem³².

25 Eiropas Padome, [Eiropas Konvencija par ārlaulībā dzimušo bērnu tiesisko statusu](#), CETS Nr. 85, 15.10.1975.

26 Eiropas Padome, [Konvencija par bērnu adopciju \(pārstrādāta\)](#), CETS Nr. 202, 27.11.2008.

27 Eiropas Padome, [Konvencija par saskarsmi ar bērniem](#), CETS Nr. 192, 15.5.2003.

28 Eiropas Padome, [Eiropas Konvencija par bērnu tiesību izmantošanu](#), CETS Nr. 160, 25.1.1996.

29 Eiropas Padome, [Konvencija par bērnu aizsardzību pret seksuālu izmantošanu un seksuālu vardarbību](#), CETS Nr. 201, 25.10.2007.

30 Plašāku informāciju sk. <http://www.coe.int/t/dg3/children/>.

31 Eiropas Padomes Ministru komiteja (2011), [Eiropas Padomes bērnu tiesību stratēģija \(2012.–2015. gadam\)](#), CM (2011)171 galīgā redakcija, 15.2.2012.

32 Turpat.

Programmas uzraudzībā ir pieņemti vairāki bērnu tiesību instrumenti, kas piedāvā praktiskas vadlīnijas, papildinot saistošos Eiropas juridiskos pasākumus, tostarp:

- Pamatnostādnes par bērniem piemērotu tieslietu sistēmu³³,
- Pamatnostādnes par bērniem piemērotu veselības aprūpi³⁴,
- Ieteikums par integrētām valsts stratēģijām bērnu aizsardzībai pret vardarbību³⁵,
- Ieteikums par bērnu tiesībām un bērniem un ģimenēm piemērotiem sociālajiem pakalpojumiem³⁶,
- Ieteikums par bērnu un jauniešu līdz 18 gadu vecumam līdzdalību³⁷.

Tādā veidā programma ir nodrošinājusi to, ka Eiropai ir galvenā loma standartu noteikšanā bērnu tiesību jomā, un, izmantojot dažādus līdzekļus, rādījusi arī ceļu, pa kuru jāiet, lai garantētu, ka šajā procesā tiek uzklauts bērnu viedoklis. Programmas mērķis ir arī atbalstīt ETK un ESH īstenošanu un veicināt citus spēkā esošos EP juridiskos instrumentus, kas attiecas uz bērniem (bērnu līdzdalību, aizsardzību un tiesībām), jaunību un ģimeni³⁸.

33 Eiropas Padomes Ministru komiteja (2010), *Pamatnostādnes par bērniem piemērotu tieslietu sistēmu*, 17.11.2010.

34 Eiropas Padomes Ministru komiteja (2011), *Pamatnostādnes par bērniem piemērotu veselības aprūpi*, 21.9.2011.

35 Eiropas Padomes Ministru komiteja (2009), *Ministru komitejas Ieteikums CM/Rec(2009)10 dalībvalstīm par integrētām valsts stratēģijām bērnu aizsardzībai pret vardarbību*, 18.11.2009.

36 Eiropas Padomes Ministru komiteja (2011), *Ieteikums Rec (2011)12 par bērnu tiesībām un bērniem un ģimenēm piemērotiem sociālajiem pakalpojumiem*, 16.11.2011.

37 Eiropas Padomes Ministru komiteja (2012), *Ieteikums Rec(2012)2 par bērnu un jauniešu līdz 18 gadu vecumam līdzdalību*, 28.3.2012.

38 Eiropas Padomes Ministru komiteja (2011), *Eiropas Padomes bērnu tiesību stratēģija (2012.–2015. gadam)*, CM (2011)171 galīgā redakcija, 15.2.2012.

1.3. Eiropas tiesību akti bērnu tiesību jomā un ANO Bērnu tiesību konvencija

Svarīgākais aspekts

- Eiropas tiesību akti bērnu tiesību jomā lielā mērā pamatojas uz ANO Bērnu tiesību konvencija (CRC).

Tas, ka visas ES un EP dalībvalstis ir CRC puses, nodrošina šai konvencijai augstu statusu Eiropas līmenī. Tā faktiski uzliek kopējus juridiskus pienākumus Eiropas valstīm, tālejoši ietekmējot veidu, kā Eiropas iestādes izstrādā un piemēro bērnu tiesības.

Līdz ar to CRC ir kļuvusi par pārbaudes akmeni Eiropas tiesību aktu bērnu tiesību jomā izstrādei un gan ES, gan EP arvien vairāk pamatojas uz tās ietekmi. Konkrēti, CRC principu un noteikumu integrēšana saistošos Eiropas līmeņa instrumentos un judikatūrā vairo CRC spēku un paver efektīvākus piemērošanas kanālus ikvienam, kas Eiropā vēlas īstenot bērnu tiesības. Šajā rokasgrāmatā ir sniegti konkrēti piemēri, kas to apliecina.

ES nav CRC puse un nevar par tādu kļūt, jo CRC nav paredzēts juridisks mehānisms, kas ļautu citām struktūrām, izņemot valstis, pievienoties konvencijai. Taču ES pamatojas uz ES tiesību vispārīgajiem principiem (rakstītiem un nerakstītiem principiem, kas izriet no dalībvalstu kopīgajām, konstitucionālajām tradīcijām), lai papildinātu un virzītu ES līgumu interpretāciju (LES 6. panta trešā daļa). Eiropas Savienības Tiesas (EST) nolēmumos ir apstiprināts, ka neviens pienākums, kas izriet no dalības ES, nedrīkstētu konfliktēt ar dalībvalstu pienākumiem, kuri ir atvasināti no to valsts konstitūcijām un starptautiskajām saistībām cilvēktiesību jomā³⁹. Tā kā visas ES dalībvalstis ir ratificējušas CRC, ES ir jāievēro tajā iekļautie principi un noteikumi vismaz attiecībā uz jautājumiem, kuri ir ES kompetencē (kas noteikta ES līgumos).

Šis pienākums ir nostiprināts citos ES līgumos un jo īpaši ES Pamattiesību hartā. Hartas 24. pantu ir tieši iedvesmojuši CRC noteikumi, tostarp daži, kas ieguvuši

39 Piemēram, EST 1974. gada 14. maija spriedums lietā C-4/73 J. Nold, Kohlen- und Baustoff-großhandlung pret Eiropas Kopienų Komisija.

“CRC principu” statusu, jo īpaši bērna vislabāko interešu princips (CRC 3. pants), bērna līdzdalības princips (CRC 12. pants) un bērna tiesības dzīvot un/vai uzturēt attiecības ar saviem vecākiem (CRC 9. pants).

CRC svarīgā nozīme ES bērnu tiesību attīstības virzīšanā ir apstiprināta Komisijas plānā par bērnu tiesībām, norādot, ka “UNCRC standartiem un principiem arī turpmāk jākalpo par vadlīniju ES politikai un darbībām, kuras ietekmē bērnu tiesības”⁴⁰. Tāpēc ar bērniem saistītos likumdošanas instrumentus gandrīz bez izņēmuma papildina vai nu tieša atsauce uz CRC, vai netiešāka atsauce uz bērnu tiesību principiem, piemēram, bērna vislabākām interesēm, tiesībām piedalīties visu ar viņu saistīto lēmumu pieņemšanā vai tiesībām tikt pasargātam no diskriminācijas.

EP tāpat kā ES ir organizācija, kam CRC nav juridiski saistoša, lai gan visas EP dalībvalstis individuāli ir šīs konvencijas puses. Tomēr ECTK nevar interpretēt izolēti, gluži pretēji, tā jāinterpretē saskaņā ar vispārīgajiem starptautisko tiesību principiem. Jāņem vērā visi attiecīgie starptautisko tiesību noteikumi, kas piemērojami attiecībās starp ECTK pusēm, jo īpaši noteikumi, kuri attiecas uz cilvēktiesību vispārējo aizsardzību. Konkrētākie pienākumi bērnu tiesību jomā, kurus ECTK uzliek valstīm, kas ir tās puses, jāinterpretē, ņemot vērā CRC⁴¹. Arī ESTK savos lēmumos ir nepārprotami atsaukusies uz CRC⁴². CRC principi un noteikumi ietekmē arī ar standartu noteikšanu un līgumu izstrādi saistītās EP darbības. Piemēram, *Pamatnostādnes par bērniem piemērotu tieslietu sistēmu*⁴³ tieši pamatojas uz daudziem CRC noteikumiem, nemaz nerunājot par pavadošajiem ANO Bērnu tiesību komitejas vispārējiem komentāriem⁴⁴.

40 Eiropas Komisija (2011), *ES plāns par bērnu tiesībām*, COM (2011) 0060 galīgā redakcija, Briselē.

41 ECT 2012. gada 4. oktobra spriedums lietā *Harroudj pret Franciju*, Nr. 43631/09, 42. punkts.

42 ESTK 2004. gada 7. decembra lēmums lietā *World Organisation against Torture (OMCT) pret Īriju*, sūdzība Nr. 18/2003, 61., 62. un 63. punkts, ESTK 2009. gada 20. oktobra lēmums lietā *Defence for Children International (DCI) pret Nīderlandi*, sūdzība Nr. 47/2008.

43 Eiropas Padomes Ministru komiteja (2010), *Pamatnostādnes par bērniem piemērotu tieslietu sistēmu*, 17.11.2010.

44 Sk. ANO Bērnu tiesību komiteja (2007), *Vispārējais komentārs Nr. 10 (2007) – Bērnu tiesības nepilngadīgo tiesvedības sistēmā*, CRC/C/GC/10, 25.4.2007., ANO Bērnu tiesību komiteja (2009), *Vispārējais komentārs Nr. 12 (2009) par bērnu tiesībām tikt uzklausi, CRC/C/GC/12*, 1.7.2009., un ANO Bērnu tiesību komiteja (2013), *Vispārējais komentārs Nr. 14 (2013) par bērnu tiesībām uz to, lai primārais apsvērums būtu viņu intereses (3. panta pirmā daļa)*, CRC/C/GC/14, 29.5.2013.

1.4. Eiropas tiesu loma Eiropas bērnu tiesību interpretācijā un piemērošanā

1.4.1. Eiropas Savienības Tiesa

EST pieņem nolēmumus saistībā ar daudziem tiesisku darbību veidiem. Lietās, kas skar bērnu tiesības, EST līdz šim pārsvarā ir izskatījusi lūgumus sniegt prejudiciālus nolēmumus (LESD 267. pants)⁴⁵. Šajās procedūrās valsts tiesa vai tribunāls lūdz EST interpretēt primārās ES tiesības (t. i., līgumus) vai sekundārās ES tiesības (t. i., lēmumus un tiesību aktus), kas attiecas uz šajā valsts tiesā vai tribunālā izskatāmu lietu.

Līdz pēdējiem gadiem EST bija izskatījusi tikai dažas ar bērnu tiesībām saistītas lietas. Tomēr līdz ar tādu likumdošanas pasākumu pieņemšanu, kuri nepārprotami attiecas uz bērnu tiesībām, un ar nozīmīgu bērnu tiesību programmu, ir paredzams, ka turpmāk ECT biežāk izskatīs ar bērnu tiesībām saistītas lietas.

Lielāko daļu ar bērnu tiesībām saistīto spriedumu ECT ir pieņēmusi brīvas pārvietošanās un ES pilsonības kontekstā, t. i., jomās, kas jau ilgstoši ir ES kompetencē. Šajos spriedumos EST ir skaidri atzinusi, ka bērni pilntiesīgi izmanto ar ES pilsonību saistītās priekšrocības, un attiecinājusi uz bērniem patstāvīgas uzturēšanās tiesības, kā arī sociālās un izglītības tiesības, pamatojoties uz ES pilsonību⁴⁶.

Ir tikai viens gadījums, kad EST ir tieši izmantojusi CRC, lai noteiktu, kā ES tiesību akti būtu jāinterpretē attiecībā uz bērniem, proti, lieta *Dynamic Medien GmbH pret Avides Media AG*. Šī lieta attiecas uz Vācijas rīcības likumīgumu, nosakot marķēšanas ierobežojumus importētiem DVD un video ierakstiem, kas līdzīgā veidā jau bija pārbaudīti Apvienotajā Karalistē. EST ir secinājusi, ka Vācijas veiktās marķējuma pārbaudes ir likumīgs ES brīvas preču aprites noteikums (kuri citādi

45 Vienīgais izņēmums ir prasība atcelt tiesību aktu: EST 2006. gada 27. jūnija spriedums lietā C-540/03 *Eiropas Parlaments pret Eiropas Savienības Padomi* [GC].

46 Sk. EST 2002. gada 17. septembra spriedumu lietā C-413/99 *Baumbast un R pret Secretary of State for the Home Department*, EST 2004. gada 19. oktobra spriedumu lietā C-200/02 *Kunqian Catherine Zhu un Man Lavette Chen pret Secretary of State for the Home Department*, EST 2003. gada 2. oktobra spriedumu lietā C-148/02 *Carlos Garcia Avello pret État belge*, EST 2010. gada 23. februāra spriedumu lietā C-310/08 *London Borough of Harrow pret Nimco Hassan Ibrahim un Secretary of State for the Home Department* [GC], EST 2010. gada 23. februāra spriedumu lietā C-480/08 *Maria Teixeira pret London Borough of Lambeth un Secretary of State for the Home Department*. Šīs lietas ir sīkāk aplūkotas 8. un 9. nodaļā.

nepieļauj šāda veida divkāršus regulatīvus procesus) ierobežojums, ņemot vērā, ka pārbaužu mērķis ir aizsargāt bērnu labklājību. EST ir pamatojusi savu lēmumu, atsaucoties uz *CRC* 17. pantu, kas rosina parakstītājvalstis izstrādāt piemērotas vadlīnijas bērnu aizsardzībai pret mediju sagatavotu informāciju un materiāliem, kas var kaitēt viņu labklājībai⁴⁷. Tomēr attiecībā uz pārbaudes procedūrām, kuras ieviestas, lai aizsargātu bērnus un kurām jābūt viegli pieejamām un veicamām saprātīgā termiņā, attiecas samērīguma prasības⁴⁸.

Citos gadījumos EST ir atsaukusies uz vispārējiem bērnu tiesību principiem, kas arī ir iekļauti *CRC* noteikumos (piemēram, bērna vislabāko interešu principu un tiesībām tikt uzklautam), lai pamatotu spriedumus, jo īpaši starptautiskās bērnu nolaupīšanas gadījumu kontekstā⁴⁹.

Izņemot šos gadījumus, ES tradicionāli ir bijusi visai piesardzīga, piešķirot *CRC* izšķirošu nozīmi, jo īpaši tādās politiski sensitīvās jomās kā imigrācijas kontrole⁵⁰, lai gan, kā būs redzams turpmākajās nodaļās, jaunajā judikatūrā šī attieksme mainās. Kopš ES Pamattiesību hartas pieņemšanas EST atsaucies uz tās pantiem par bērnu tiesībām bieži sasaucas ar atsaucēm uz *CRC*, ņemot vērā noteikumu līdzību.

1.4.2. Eiropas Cilvēktiesību tiesa

ECT galvenokārt pieņem lēmumus par individuāliem pieteikumiem, kas iesniegti saskaņā ar ECTK 34. un 35. pantu. ECT jurisdikcija attiecas uz visiem jautājumiem, kas skar ECTK un tās protokolu interpretāciju un piemērošanu (ECTK 32. pants).

ECT judikatūra bērnu tiesību jomā atšķirībā no EST judikatūras ir plaša. Lai gan daudzas lietas saskaņā ar ECTK 8. pantu par tiesībām uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību tiesa izskata nevis no bērnu, bet drīzāk no vecāku tiesību skatpunkta, lietās, kas attiecas uz citām materiālo tiesību normām, ne vienmēr ir iesaistīti vecāki un tiesa pievērš lielāku uzmanību iesaistīto bērnu tiesībām, piemēram, tiesībām uz aizsardzību pret necilvēcīgu un pazemojošu izturēšanos (ECTK 3. pants) vai tiesībām uz lietas taisnīgu izskatīšanu (ECTK 6. pants).

47 EST 2008. gada 14. februāra spriedums lietā C-244/06 *Dynamic Medien Vertriebs GmbH pret Avides Media AG*, 42. un 52. punkts.

48 Turpat, 49. un 50. punkts.

49 EST 2010. gada 22. decembra spriedums lietā C-491/10 PPU *Joseba Andoni Aguirre Zarraga pret Simone Pelz*. Sk. 5. nodaļu.

50 EST 2006. gada 27. jūnija spriedums lietā C-540/03 *Eiropas Parlaments pret Eiropas Savienības Padomi* [GC].

Lai gan ECT, izskatot prasības, ko iesnieguši bērni vai kas iesniegtas bērnu vārdā, bieži atsaucas uz *CRC*, tā sistemātiski nepiešķir konvencijai izšķirošu nozīmi. Dažos gadījumos *CRC* formulētajiem bērnu tiesību principiem ir bijusi liela ietekme uz ECT argumentāciju, jo īpaši uz ECTK 6. panta (tiesības uz lietas taisnīgu izskatīšanu) interpretāciju saistībā ar attieksmi pret bērniem, kas nonākuši konfliktā ar likumu (sk. **11. nodaļu**). Citās jomās ECT pieeja var nedaudz atšķirties no *CRC* pieejas, piemēram, attiecībā uz bērnu uzklaušanās tiesā (sk. **2. nodaļu**). Un dažos gadījumos ECT ir nepārprotami paļāvusies uz *CRC*.

Piemērs. *Maslov pret Austriju*⁵¹ attiecas uz pieteikuma iesniedzēja izraidīšanu, kas kā nepilngadīgs bijis notiesāts par vairākiem noziedzīgiem nodarījumiem. ECT ir atzinusi, ka gadījumos, kad ir piemērojami izraidīšanas pasākumi pret nepilngadīgu likumpārkāpēju, pienākums ņemt vērā bērna vislabākās intereses ietver pienākumu veicināt bērna reintegrāciju saskaņā ar *CRC* 40. pantu. ECT ir uzskatījusi, ka reintegrāciju nav iespējams panākt, izraidot personu un tādā veidā pārraujot saikni ar ģimeni vai sabiedrību⁵². Tātad *CRC* ir viens no pamatiem, ko tiesa ir izmantojusi, lai secinātu, ka izraidīšana ir nesamērīga iejaukšanās pieteikuma iesniedzēja tiesībās saskaņā ar ECTK 8. pantu (tiesības uz ģimenes dzīves neaizskaramību).

1.5. Eiropas Sociālo tiesību komiteja

ESTK darbojas 15 neatkarīgi un objektīvi eksperti, kas pieņem lēmumus par valsts tiesību aktu un prakses atbilstību ESH, izmantojot kolektīvo sūdzību procedūru vai valstu ziņošanas procedūru⁵³. Izraudzītas valsts un starptautiskas organizācijas var iesniegt kolektīvas sūdzības pret valstīm, kas ir ESH puses un ir pieņēmušas sūdzību procedūru. Līdz šim komiteja ir izskatījusi sūdzības, lai noskaidrotu, vai valstis ir pārkāpušas bērnu tiesības saskaņā ar ESH tādos jautājumos kā bērnu

51 ECT 2008. gada 23. jūnija spriedums lietā *Maslov pret Austriju* [GC], Nr. 1638/0323.

52 Turpat, 83. punkts.

53 Plašāku informāciju sk. ESTK tīmekļa vietnē: www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/ECSR/ECSRdefault_en.asp.

ekonomiska ekspluatācija⁵⁴, bērnu fiziskā neaizskaramība⁵⁵, migrantu bērnu tiesības uz veselību⁵⁶ un piekļuve izglītībai bērniem ar invaliditāti⁵⁷.

Piemērs. Lietā *International Commission of Jurists (ICJ) pret Portugāli*⁵⁸ tika apgalvots, ka, lai gan Portugāles tiesību aktos saskaņā ar ESH 7. panta pirmo daļu ir noteikts, ka minimālais vecums pieņemšanai darbā ir 15 gadi, praksē tas netiek atbilstoši ievērots. ESTK ir atzinusi, ka ESH mērķis un nolūks ir aizsargāt tiesības ne vien teorijā, bet arī praksē, tāpēc tiesību akti jāpiemēro efektīvi. Konstatējot, ka liels skaits bērnu Portugālē tiek nodarbināti nelikumīgi, komiteja ir atzinusi, ka šī situācija ir ESH 7. panta pirmās daļas pārkāpums.

54 ESTK 1999. gada 9. septembra lēmums lietā *International Commission of Jurists (ICJ) pret Portugāli*, sūdzība Nr. 1/1998.

55 ESTK 2004. gada 7. decembra lēmums lietā *World Organisation Against Torture (OMCT) pret Grieķiju*, sūdzība Nr. 17/2003.

56 ESTK 2012. gada 23. oktobra lēmums lietā *Defence for Children International (DCI) pret Beļģiju*, sūdzība Nr. 69/2011.

57 ESTK 2008. gada 3. jūnija lēmums lietā *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) pret Bulgāriju*, sūdzība Nr. 41/2007, 35. punkts.

58 ESTK 1999. gada 9. septembra lēmums lietā *International Commission of Jurists (ICJ) pret Portugāli*, sūdzība Nr. 1/1998.

2

Pilsoniskās pamattiesības un pamatbrīvības

ES	Aptvertie jautājumi	EP
Pamattiesību harta, 10. pants (ticības brīvība) un 14. pants (tiesības uz izglītību)	Domu, pārliecības un ticības brīvība	ECTK, 9. pants (ticības brīvība) un 14. pants (diskriminācijas aizliegums), 1. protokola 2. pants (vecāku tiesības nodrošināt saviem bērniem izglītību, kas ir saskaņā ar viņu pārliecību) ECT 2008. gada spriedums lietā <i>Dogru pret Franciju</i>, Nr. 27058/05, 2008 (musulmaņu galvassegas valkāšana valsts vidusskolā) ECT 2008. gada spriedums lietā <i>Kervanci pret Franciju</i>, Nr. 31645/04 (musulmaņu galvassegas valkāšana valsts vidusskolā) ECT 2010. gada spriedums lietā <i>Grzelak pret Poliju</i>, Nr. 7710/02 (religiskās izglītības alternatīvas pamatskolās un vidusskolās) ECT 2011. gada spriedums lietā <i>Lautsi un citi pret Itāliju</i> [GC], Nr. 30814/06 (krucifiksu izvietošana valsts skolās)
Pamattiesību harta, 11. pants (vārda brīvība)	Vārda un informācijas brīvība	ECTK, 10. pants (vārda brīvība) ECT 1976. gada spriedums lietā <i>Handyside pret Apvienoto Karalisti</i>, Nr. 5493/72 (bērnu grāmatas aizliegšana) ECT 1989. gada spriedums lietā <i>Gaskin pret Apvienoto Karalisti</i>, Nr. 10454/83 (piekļuve bērnībā saglabātai personīgajai lietai)

ES	Aptvertie jautājumi	EP
Pamattiesību harta, 24. pants (bērnu tiesības) EST 2010. gada spriedums lietā C-491/10 PPU <i>Joseba Andoni Aguirre Zarraga pret Simone Pelz</i> (tiesības tikt uzklausi, starptautiskā bērnu nolaupīšana)	Tiesības tikt uzklausi	ECTK, 6. pants (tiesības uz lietas taisnīgu izskatīšanu) Eiropas Konvencija par bērnu tiesību izmantošanu, 3., 4., 6. un 7. pants ECT 2003. gada spriedums lietā <i>Sahin pret Vāciju</i> [GC], Nr. 30943/96 (bērna uzklau- sīšana tiesā tiesvedībā par saskarsmes tiesībām)
Pamattiesību harta, 12. pants (pulcē- šanās un biedrošanās brīvība)	Tiesības uz pulcēšanās un biedrošanās brīvību	ECTK, 11. pants (tiesības uz miermīlīgas pul- cēšanās un biedrošanās brīvību) ECT 2006. gada spriedums lietā <i>Kristīgi de- mokrātiskā tautas partija pret Moldovu</i> , Nr. 28793/02 (piedalīšanās sapulcēs sabied- riskajā telpā)

Uz visām personām attiecas pilsoniskās tiesības un brīvības, kas paredzētas dažādos instrumentos, jo īpaši ES Pamattiesību hartā un Eiropas Cilvēktiesību konvencijā (ECTK), ko interpretējusi Eiropas Cilvēktiesību tiesa (ECT). Izņemot hartu, nevienā citā ES juridiskajā instrumentā nav pievērsta īpaša uzmanība šajā nodaļā aplūkotojām pilsoniskajām tiesībām, ciktāl tās attiecas uz bērniem. Savukārt EP līmenī šo pilsonisko tiesību piemērošanas joma un interpretācija gadu gaitā ir ievērojami attīstījušās, jo īpaši pateicoties ECT judikatūrai.

Šajā nodaļā ir sniegts pārskats par ES Pamattiesību hartas II sadaļā minētajām brīvībām, ciktāl tās ietekmē bērnu tiesības. Tajā ir analizētas bērnu tiesības uz domu, pārliecības un ticības brīvību (2.1. sadaļa), vārda un informācijas brīvību (2.3. sadaļa), bērnu tiesības tikt uzklausi (2.4. sadaļa) un tiesības uz pulcēšanās un biedrošanās brīvību (2.5. sadaļa).

2.1. Domu, pārliecības un ticības brīvība

Svarīgākie aspekti

- Saskaņā ar ES Pamattiesību hartu un ECTK garantētā domu, pārliecības un ticības brīvība ietver tiesības mainīt ticību vai pārliecību un brīvību paust ticību vai pārliecību lūgšanās, mācībās, ieražās un ceremonijās.
- Vecākiem ir tiesības nodrošināt saviem bērniem tādu audzināšanu un izglītību, kas ir saskaņā ar viņu reliģisko, filozofisko un pedagoģisko pārliecību.
- Vecākiem ir tiesības un pienākums atbilstoši bērna attīstības pakāpei palīdzēt viņam izmantot savas tiesības uz domu, pārliecības un ticības brīvību.

2.1.1. Bērnu tiesības uz ticības brīvību

ES tiesību sistēmā ES Pamattiesību hartas 10. pants ikvienai personai garantē tiesības uz domu, pārliecības un ticības brīvību. Šīs tiesības ietver brīvību mainīt ticību vai pārliecību un brīvību individuāli vai kolektīvi un publiski vai privāti paust ticību vai pārliecību lūgšanās, mācībās, ieražās un ceremonijās. Ar pārliecību pamatotas atteikšanās tiesības tiek atzītas saskaņā ar valsts tiesību aktiem (hartas 10. panta 2. punkts).

EP tiesību sistēmā ECTK 9. pants garantē tiesības uz domu, pārliecības un ticības brīvību. No ECT judikatūras ir izdalītas trīs tiesību uz ticības brīvību dimensijas: iekšējā dimensija, brīvība mainīt ticību vai pārliecību un brīvība paust ticību vai pārliecību. Divas pirmās dimensijas ir absolūtas, un valstis nekādos apstākļos nedrīkst tās ierobežot⁵⁹. Brīvību paust ticību vai pārliecību var ierobežot, ja ierobežojumi ir paredzēti tiesību aktos, tiem ir leģitīms mērķis un tie ir nepieciešami demokrātiskā sabiedrībā (ECTK 9. panta otrā daļa).

ECT judikatūrā bērnu tiesības uz domu, pārliecības un ticības brīvību ir aplūkotas galvenokārt saistībā ar tiesībām uz izglītību un valsts skolu sistēmu. Reliģija skolās ir temats, kas Eiropas valstīs ir raisījis plašas publiskas debates.

⁵⁹ ECT 1990. gada 23. oktobra spriedums lietā *Darby pret Zviedriju*, Nr. 11581/85.

Piemērs. Lietas *Dogru pret Franciju* un *Kervanci pret Franciju*⁶⁰ attiecas uz divu 11 un 12 gadus vecu meiteņu izslēgšanu no Francijas valsts vidusskolas pirmās klases tāpēc, ka viņas fizikultūras nodarbību laikā atteicās noņemt galvassegas. ECT ir secinājusi, ka pieteikuma iesniedzēju tiesību paust savu reliģisko pārliecību ierobežojuma mērķis ir bijusi prasība par sekulārisma principa ievērošanu valsts skolās. Saskaņā ar valsts iestāžu teikto, sejas aizsega, piemēram, musulmaņu galvassegas, valkāšana ar veselību un drošību saistītu iemeslu dēļ nav savienojama ar fizikultūras nodarbībām. ECT ir atzinusi šo argumentu par pamatotu, jo skola bija līdzsvarojusi pieteikuma iesniedzēju reliģisko pārliecību ar prasību aizsargāt citu cilvēku tiesības un brīvības un sabiedrisko kārtību. Tāpēc tiesa ir secinājusi, ka iejaukšanās skolnieču tiesībās paust savu ticību ir pamatota un proporcionāla izvirzītajam mērķim. Tiesa šajā lietā nav konstatējusi ECTK 9. panta pārkāpumus.

Piemērs. Lieta *Grzelak pret Poliju*⁶¹ attiecas uz gadījumu, kad skola no ticības mācības atbrīvotam skolniekam nebija nodrošinājusi ētikas stundas un attiecīgās atzīmes. Saskaņā ar savu vecāku, pašpasludinātu agnostiku, vēlēšanos pieteikuma iesniedzējs visā pamatskolas un vidusskolas laikā (no 7 līdz 18 gadu vecumam) nebija apmeklējis ticības mācības stundas. Sakarā ar nepietiekamu ieinteresēto skolēnu skaitu ētikas stundas ne reizi netika organizētas un zēns bija saņēmis skolas liecības un atestātus, kur ailē "relīģija/ētika" atzīmes vietā bija ievilkta svītra. ECT ir norādījusi, ka faktam, ka zēna skolas liecībās nebija atzīmes par priekšmetu "relīģija/ētika", ir negatīvais aspekts attiecībā uz domu, pārliecības un ticības brīvību, jo liecības varēja norādīt uz viņa reliģiskās piederības trūkumu. Tāpēc tas uzskatāms par nepamatotas stigmatizācijas izpausmi. Atšķirīgā attieksme pret neticīgajiem, kas vēlējās apmeklēt ētikas stundas, un skolēniem, kuri apmeklēja ticības mācības stundas, nebija objektīva un saprātīgi pamatota, un nepastāvēja saprātīga proporcionalitāte starp izmantotajiem līdzekļiem un izvirzīto mērķi. Šajā jautājumā valsts bija pārsniegusi tai piešķirto rīcības brīvību, jo nebija ievērota pieteikuma iesniedzēja tiesību neatklāt savu ticību vai pārliecību būtība, pārkāpjot ECTK 14. pantu kopsakarā ar ECTK 9. pantu.

60 ECT 2008. gada 4. decembra spriedums lietā *Dogru pret Franciju*, Nr. 27058/05, ECT 2008. gada 4. decembra spriedums lietā *Kervanci pret Franciju*, Nr. 31645/04 (pieejami franču valodā).

61 ECT 2010. gada 15. jūnija spriedums lietā *Grzelak pret Poliju*, Nr. 7710/02.

2.2. Vecāku tiesības un viņu bērnu ticības brīvība

Eiropas tiesību sistēmā salīdzinājumā ar *CRC* vecāku tiesības savu bērnu ticības brīvības kontekstā tiek aplūkotas atšķirīgi.

ES tiesību sistēmā ir pienācīgi jāievēro vecāku tiesības nodrošināt savu bērnu audzināšanu un izglītību saskaņā ar savu reliģisko, filozofisko un pedagoģisko pārliecību, jo īpaši saistībā ar brīvību dibināt mācību iestādes (hartas 14. panta trešā daļa).

EP tiesību sistēmā, jo īpaši saskaņā ar ECTK 1. protokola 2. pantu, valstīm, pildot ikvienu funkciju, ko tās uzņemas audzināšanas un izglītības jomā, ir jāievēro vecāku (reliģiskā) pārliecība. Saskaņā ar ECT viedokli šis pienākums ir plašs, jo tas attiecas ne vien uz skolu mācību programmu saturu un īstenošanu, bet arī uz visu to funkciju izpildi, ko valsts uzņemas⁶². Tas ietver publiskās izglītības organizēšanu un finansēšanu, mācību programmu noteikšanu un plānošanu, mācību programmā iekļautās informācijas un zināšanu sniegšanu objektīvā, kritiskā un plurālistiskā veidā (līdz ar to aizliedzot valstij izvirzīt indoktrinācijas mērķi, ko varētu uzskatīt par vecāku reliģiskās un filozofiskās pārliecības neievērošanu), kā arī skolas vides organizēšanu, tostarp krucifiksu izvietojumu valsts skolu klašu telpās.

Piemērs. Lieta *Lautsi un citi pret Itāliju*⁶³ attiecas uz krucifiksu izvietojumu valsts skolu klašu telpās. Kāda māte bija sūdzējusies par krucifiksu atrašanos tās valsts skolas klašu telpās, kuru apmeklē viņas bērni, apgalvojot, ka tas neatbilst sekulārisma principam, saskaņā ar kuru viņa vēlas audzināt savus bērnus. ECT Lielā palāta ir atzinusi, ka par to, vai valsts skolu klašu telpās būtu vai nebūtu jāatrodas krucifiksiem, ir jālemj valstij, pildot savas funkcijas audzināšanas un izglītības jomā, un ka uz šo jautājumu attiecas ECTK 1. protokola 2. panta otrā teikuma darbības joma. Tiesa ir norādījusi, ka principā atbildētāja valsts par šo jautājumu var lemt pēc saviem ieskatiem un ka Eiropā nepastāv konsenss attiecībā uz reliģisku simbolu

62 Sk. attiecīgo ECT judikatūru: ECT 1976. gada 7. decembra spriedums lietā *Kjeldsen, Busk Madsen un Pedersen pret Dāniju*, Nr. 5095/71, 5920/72 un 5926/72, ECT 1996. gada 18. decembra spriedums lietā *Valsamis pret Grieķiju*, Nr. 21787/93, ECT 2007. gada 29. jūnija spriedums lietā *Folgerø un citi pret Norvēģiju* [GC], Nr. 15472/02, ECT 2007. gada 9. oktobra spriedums lietā *Hassan un Eylem Zengin pret Turciju*, Nr. 1448/04, ECT 2011. gada 18. marta spriedums lietā *Lautsi un citi pret Itāliju* [GC], Nr. 30814/06.

63 ECT 2011. gada 18. marta spriedums lietā *Lautsi un citi pret Itāliju* [GC], Nr. 30814/06.

klātbūtni valsts skolās. Krucifiksu atrašanās valsts skolu klašu telpās – kas neapšaubāmi norāda uz kristietību – skolas vidē acīmredzami izceļ valsts vairākuma reliģiju. Tomēr ar to vien nepietiek, lai varētu runāt par indoktrinācijas procesu no atbildētājas valsts puses. ECT uzskata, ka krucifikss pie sienas pēc būtības ir pasīvs simbols, kura ietekmi uz skolēniem nevar uzskatīt par salīdzināmu ar ietekmi, kādu varētu radīt uzrunāšana vai piedalīšanās reliģiskās darbībās. Tāpēc Lielā palāta ir secinājusi, ka, lemjot par krucifiksu atrašanos tās valsts skolas klašu telpās, kuru apmeklēja pieteikuma iesniedzējas bērni, iestādes ir rīkojušās savas rīcības brīvības robežās un ievērojušās vecāku tiesības nodrošināt audzināšanu un izglītību, kas ir saskaņā ar viņu reliģisko un filozofisko pārliecību.

Starptautiskajās tiesībās saskaņā ar CRC 14. panta otro daļu pusēm ir jāievēro vecāku tiesības un pienākumi atbilstoši bērna attīstības pakāpei palīdzēt bērnam izmantot viņa tiesības uz domas, apziņas un reliģiskās pārliecības brīvību. Tātad atšķirībā no ES Pamattiesību hartas 14. panta trešās daļas CRC ir uzsvērts, ka brīvību izmanto bērns pats. Saskaņā ar CRC vecākiem ir tiesības nodrošināt bērniem palīdzību un padomus nevis atbilstoši savai pārliecībai, bet saskaņā ar bērnu pārliecību. CRC 14. panta otrās daļas formulējums atbilst CRC vispārējai koncepcijai par vecāku pienākumiem, proti, ka vecāku pienākumi jāpilda, ievērojot bērna attīstības pakāpi (CRC 5. pants) un gādājot par bērna vislabākām interesēm (CRC 18. panta pirmā daļa).

2.3. Vārda un informācijas brīvība

Svarīgākie aspekti

- Gan ES Pamattiesību hartā, gan ECTK ir garantētas tiesības uz vārda brīvību, kas ietver uzskatu brīvību un brīvību saņemt un izplatīt informāciju un idejas bez valsts iestāžu iejaukšanās.
- Tiesības uz informācijas brīvību neietver tiesības piekļūt bērnu aprūpes dokumentācijai.
- Piekļuve bērnu aprūpes dokumentācijai ar nosacījumu, ka informācijas sniedzējs ir devis piekrišanu, var būt saderīga ar ECTK 8. pantu (tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību), ja galīgo lēmumu par piekļuves piešķiršanu pieņem neatkarīga iestāde.

ES tiesību sistēmā tiesības uz vārda brīvību ietver uzskatu brīvību un brīvību saņemt un izplatīt informāciju un idejas bez valsts iestāžu iejaukšanās un neatkarīgi no valstu robežām (ES Pamattiesību hartas 11. pants).

EP tiesību sistēmā vārda brīvību garantē ECTK 10. pants, un to var ierobežot tikai tad, ja ierobežojumi ir paredzēti tiesību aktos, tiem ir kāds no 10. panta otrās daļas minētajiem legītimajiem mērķiem un tie ir nepieciešami demokrātiskā sabiedrībā.

ECT savā judikatūrā ir uzsvērusi, ka “[v]ārda brīvība ir viena no [demokrātiskas] sabiedrības būtiskajiem pamatiem, viens no pamata priekšnosacījumiem tās progresam un katra cilvēka attīstībai. [...] tā attiecas ne tikai uz labvēlīgi uzņemtu vai neaizskarošu, vai vienaldzīgu informāciju un idejām, bet arī tām, kas satricina, apgrūtina vai aizskar valsti vai kādu sabiedrības daļu”⁶⁴.

Piemērs. Lietā *Handyside pret Apvienoto Karalisti*⁶⁵ ECT ir atzinusi, ka aizliegums, ko iestādes bija piemērojušas grāmatai ar nosaukumu *Little Red School Book*, atbilst ECTK 10. panta otrajā daļā minētajām izņēmumam attiecībā uz tikumības aizsardzību. Lieta attiecas uz tiesībām saņemt bērna vecumam un briedumam atbilstošu informāciju, t. i., tiesību uz vārda brīvību aspektu, kas bērnu gadījumā ir īpaši svarīgs. No dāņu valodas tulkoātā grāmata bija paredzēta skolas vecuma bērniem, un tajā bija apšaubītas daudzas sociālās normas, tostarp tādās jomās kā seksualitāte un narkotikas. Jaunieši, atrodoties savas attīstības kritiskā posmā, varēja interpretēt dažas grāmatas daļas kā pamudinājumu iesaistīties viņu vecumam nepiemērotās un kaitīgās darbībās vai pat izdarīt dažus noziedzīgus nodarījumus. Tāpēc ECT ir atzinusi, ka kompetentajiem angļu tiesnešiem, “rīkojoties pēc saviem ieskatiem, tolaik bija tiesības uzskatīt, ka grāmata kaitīgi ietekmētu daudzu to bērnu un pusaudžu tikumību, kas grāmatu lasītu”⁶⁶.

Citas ar bērniem saistītas lietas, kurās ir atsauce uz ECTK 10. pantu, attiecas uz tiesībām piekļūt informācijai par ārpusģimenes aprūpē nodotiem bērniem.

64 Sk., piemēram, ECT 1976. gada 7. decembra spriedumu lietā *Handyside pret Apvienoto Karalisti*, Nr. 5493/72, 49. punktu.

65 Turpat.

66 Turpat, 52. punkts.

Piemērs. Lieta *Gaskin pret Apvienoto Karalisti*⁶⁷ attiecas uz cilvēku, kas lielāko daļu bērnības bija atradies aprūpē, un vietējā iestādē šajā laikā bija glabājusi konfidencialus dokumentus. Tie bija dažādi ārstu, skolotāju, policijas un probācijas darbinieku, sociālo darbinieku, patronāžas darbinieku, audžuvecāku un internātskolu darbinieku ziņojumi. Kad pieteikuma iesniedzējs vēlējās piekļūt šiem dokumentiem, lai iesniegtu tiesā prasību pret vietējo iestādi par miesas bojājumu nodarīšanu, piekļuve tika liegta. Šo dokumentu konfidencialitāte tika pamatota ar sabiedrības interesēm, lai nodrošinātu bērnu aprūpes dienesta sekmīgu darbību, kas būtu apdraudēta, ja informācijas sniedzēji savos ziņojumos turpmāk nevēlētos būt atklāti. ECT ir atzinusi, ka personām, kas bērnībā atradušās valsts aprūpē, ir svarīgi "saņemt informāciju, kas ir nepieciešama, lai apzinātos un izprastu savu bērnību un attīstības agrīno posmu"⁶⁸. Ir svarīgi nodrošināt publisko dokumentu konfidencialitāti, tomēr tāda sistēma kā Apvienotajā Karalistē, kurā dokumentiem var piekļūt ar nosacījumu, ka informācijas sniedzējs ir devis piekrišanu, principā var būt saderīga ar ECTK 8. pantu, ja gadījumos, kad informācijas sniedzējs nav pieejams vai nepamatoti atsakās dot piekrišanu, tiek aizsargātas tās personas intereses, kura vēlas piekļūt dokumentiem. Tādos gadījumos galīgais lēmums par piekļuves piešķiršanu būtu jāpieņem neatkarīgai iestādei. Šajā lietā pieteikuma iesniedzējam šāda procedūra nebija pieejama, un tiesa ir konstatējusi pieteikuma iesniedzēja tiesību pārkāpumu saskaņā ar ECTK 8. pantu. Taču ECT nav konstatējusi ECTK 10. panta pārkāpumus, uzsverot, ka brīvība saņemt informāciju aizliedz valdībai ierobežot personas iespējas saņemt informāciju, ko citi vēlas vai varētu vēlēties tai paziņot, bet neuzliek valstij pienākumu sniegt indivīdam attiecīgo informāciju.

67 ECT 1989. gada 7. jūlija spriedums lietā *Gaskin pret Apvienoto Karalisti*, Nr. 10454/83.

68 Turpat, 49. punkts.

2.4. Tiesības tikt uzklausiņam

Svarīgākie aspekti

- Saskaņā ar ES tiesību aktiem bērniem ir tiesības brīvi paust savu viedokli. Bērnu viedoklis atbilstoši viņu vecumam un brieduma pakāpei jāņem vērā jautājumos, kas bērnus skar.
- Saskaņā ar ETK nav absolūtas prasības uzklausiņam bērnu tiesā. Tas jāizvērtē, ņemot vērā katras lietas konkrētos apstākļus, un ir atkarīgs no bērna vecuma un brieduma.
- ANO tiesību sistēmā bērnu tiesības brīvi paust savu viedokli visos jautājumos, kas viņus skar, ir atzītas kā viens no Bērnu tiesību konvencijas vispārējiem principiem.

ES tiesību sistēmā ES Pamattiesību hartas 24. panta pirmā daļa paredz, ka bērni drīkst brīvi paust savu viedokli un šis viedoklis atbilstoši bērnu vecumam un briedumam jāņem vērā jautājumos, kas skar bērnu intereses. Šis noteikums ir vispārēji piemērojams, neaprobežojoties ar konkrētām procedūrām. EST ir interpretējusi šā noteikuma nozīmi saistībā ar jauno Briseles II regulu.

Piemērs. Lieta *Joseba Andoni Aguirre Zarraga pret Simone Pelz*⁶⁹ attiecas uz nepilngadīgas meitenes aizvešanu no Spānijas uz Vāciju, pārkāpjot lēmumus par aizgādības tiesībām. EST bija jāatbild uz jautājumu, vai Vācijas tiesa (t. i., tās valsts tiesa, uz kuru bērns bija aizvests) var iebilst pret Spānijas (izcelsmes valsts) tiesas izdoto izpildu dokumentu ar pamatojumu, ka bērns nav ticis uzklausiņam, tādējādi pārkāpjot Regulas Nr. 2201/2003 (jaunās Briseles II regulas) 42. panta otro daļu un ES Pamattiesību hartas 24. pantu. Meitene bija iebildusi pret atgriešanos, paužot savu viedokli tiesas procesā, kas notika Vācijas tiesā. EST ir norādījusi, ka bērna uzklausiņam nav absolūts pienākums, tomēr, ja tiesa nolemj, ka bērns jāuzklausa, tai jāpiedāvā bērnam faktiska un efektīva iespēja izteikties. EST ir arī atzinusi, ka saskaņā ar Pamattiesību hartu un jauno Briseles II regulu bērna tiesības tikt uzklausiņam prasa, lai bērna rīcībā būtu juridiskas procedūras un nosacījumi, kas viņam ļautu brīvi paust savu viedokli, un lai tiesa to noskaidrotu. Tiesai turklāt jāveic visi atbilstošie pasākumi šādas uzklausiņas

⁶⁹ EST 2010. gada 22. decembra spriedums lietā C-491/10 PPU *Joseba Andoni Aguirre Zarraga pret Simone Pelz*, sk. arī 5.4. sadaļu, kurā sīkāk aplūkots šis nolēmums un jaunās Briseles II regulas darbība.

organizēšanai, ievērojot bērnu intereses un katras konkrētās lietas apstākļus. Saskaņā ar EST nolēmumu tās valsts iestādes, uz kuru bērns bija aizvests (Vācija), tomēr nevar iebilst pret bērna atpakaļatdošanu ar pamatojumu, ka izcelsmes valstī (Spānijā) ir pārkāptas tiesības tikt uzklausiņam.

EP tiesību sistēmā ECTK neinterpretē tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību (ECTK 8. pants) tādā nozīmē, ka bērniem tiesā vienmēr būtu jāizsakās. Principā valsts tiesu uzdevums ir izvērtēt to rīcībā esošos pierādījumus, tostarp veidu, kādā būtiskie fakti noskaidroti. Valsts tiesām vienmēr nav jāuzklausā bērni jautājumā par saskarsmi ar vecākiem, kam nav aizgādības tiesību. Šis jautājums jāizvērtē atbilstoši katras lietas konkrētajiem apstākļiem un pienācīgi ņemot vērā iesaistītā bērna vecumu un briedumu. Turklāt ECTK saskaņā ar 8. panta procesuālo daļu bieži nodrošina, ka iestādes veic atbilstošus pasākumus, lai savus lēmumus papildinātu ar nepieciešamajām garantijām.

Piemērs. Lietā *Sahin pret Vāciju*⁷⁰ māte bija aizliegusi jebkādos kontaktus starp pieteikuma iesniedzēju un viņas četrus gadus veco meitu. Vācijas reģionālā tiesa bija nolēmusi, ka saskarsmes tiesību piešķiršana tēvam nodarītu bērnam kaitējumu, ņemot vērā ļoti saspringtās vecāku attiecības. Tiesa bija pieņēmusi šādu lēmumu, nepajautājot meitenei, vai viņa vēlas turpināt tikt ar tēvu. Jautājumā par bērna uzklausišanu tiesā ECT ir atsaukusies uz eksperta skaidrojumu Vācijas reģionālajā tiesā. Pēc vairākām sarunām ar bērnu, māti un pieteikuma iesniedzēju eksperts bija atzinis, ka meitenes iztaujāšanas process varētu būt saistīts ar risku bērnam, ko ar īpašiem pasākumiem tiesā nebūtu iespējams novērst. ECT ir konstatējusi, ka šajos apstākļos no ECTK 8. panta izrietošās procesuālās prasības, t. i., prasība uzklausiņ bērnu tiesā, nenozīmē pienākumu tieši iztaujāt meiteni par viņas attiecībām ar tēvu.

Piemērs. Lietā *Sommerfeld pret Vāciju*⁷¹ pieteikuma iesniedzēja 13 gadus vecā meita bija skaidri paudusi, ka nevēlas tikt ar pieteikuma iesniedzēju, un bija to darījusi vairākus gadus. Valsts tiesas bija atzinušas, ka, piespiežot meiteni tikt ar pieteikuma iesniedzēju, tiktu nopietni izjaukts

70 ECT 2003. gada 8. jūlija spriedums lietā *Sahin pret Vāciju* [GC], Nr. 30943/96, 73. punkts. Par konkrēto aspektu, ka valsts tiesām ir jāizvērtē savā rīcībā esošie pierādījumi, kā arī par to pierādījumu nozīmi, kurus vēlas iesniegt atbildētāji, sk. arī ECT 1992. gada 22. aprīļa sprieduma lietā *Vidal pret Beļģiju*, Nr. 12351/86, 33. punktu.

71 ECT 2003. gada 8. jūlija spriedums lietā *Sommerfeld pret Vāciju* [GC], Nr. 31871/96.

viņas emocionālais un psiholoģiskais līdzsvars. ECT ir piekritusi, ka lēmumu pieņemšanas process ir nodrošinājis nepieciešamo pieteikuma iesniedzēja interešu aizsardzību⁷².

Eiropas Konvencijā par bērnu tiesību piemērošanu ir aplūkotas bērnu tiesības brīvi paust savu viedokli⁷³. Šīs konvencijas mērķis ir veicināt bērnu tiesības, piešķirot viņiem īpašas procesuālas tiesības ģimenes lietu procesos tiesu iestādēs, jo īpaši procesos, kas saistīti ar vecāku varas izmantošanu, piemēram, attiecībā uz dzīvesvietu un saskarsmi ar bērniem. Konvencijas 3. pantā bērniem kā procesuālas tiesības ir piešķirtas tiesības būt informētiem un izteikt savu viedokli procesa laikā. Saskaņā ar 4. pantu bērniem ir piešķirtas tiesības lūgt iecelt īpašu pārstāvi tiesas notiekošā procesā, kas viņus skar. Saskaņā ar 6. pantu iestādēm jāraugās, lai bērns būtu saņēmis visu nepieciešamo informāciju, attiecīgos gadījumos bērns personīgi jākonsultē un jāļauj bērnam izteikt savu viedokli.

Starptautiskajās tiesībās CRC 12. panta pirmajā daļā ir apstiprināts, ka bērnam, kas ir spējīgs formulēt savu viedokli, ir tiesības brīvi to paust visos jautājumos, kas viņu skar. Bērna viedoklim jāpievērš pienācīga uzmanība atbilstoši bērna vecumam un brieduma pakāpei. CRC 12. panta otrajā daļā turklāt ir noteikts, ka bērnam jādod iespēja tikt uzklausītam jebkādā ar viņu saistītā tiesvedībā un administratīvā procesā vai nu tieši, vai ar pārstāvja vai attiecīgas iestādes starpniecību, ievērojot valsts tiesību aktu procesuālās normas.

ANO Bērnu tiesību komiteja ir uzsvērusi, ka pusēm vai nu tieši jāgarantē šīs tiesības, vai jāpieņem vai jāpārskata tiesību akti tā, lai bērni varētu pilnīgi izmantot šīs tiesības⁷⁴. Turklāt tām jāraugās, lai bērni saņemtu visu nepieciešamo informāciju un padomus, kas viņiem ļautu pieņemt lēmumus savās interesēs. Komiteja arī norāda, ka bērniem ir tiesības neizmantot šīs tiesības, proti, viedokļa izteikšana ir izvēle, nevis pienākums.

⁷² Turpat, 72. un 88. punkts.

⁷³ Eiropas Padome, *Eiropas Konvencija par bērnu tiesību izmantošanu*, CETS Nr. 160, 1996.

⁷⁴ ANO Bērnu tiesību komiteja, *Vispārējais komentārs Nr. 14 (2013) par bērnu tiesībām uz to, lai primārais apsvērums būtu viņu intereses (3. panta pirmā daļa)*, CRC/C/GC/14, 2013. gada 29. maijs.

2.5. Tiesības uz pulcēšanās un biedrošanās brīvību

Svarīgākie aspekti

- Miermīlīgas pulcēšanās un biedrošanās brīvību garantē gan ES Pamattiesību harta, gan ECTK.
- Šīs tiesības ļauj un aizsargā indivīdu mērķu kopā ar citiem īstenošanu.

ES tiesību sistēmā ES Pamattiesību hartas 12. pants paredz, ka ikvienam ir tiesības uz mierīgas pulcēšanās un biedrošanās brīvību visos līmeņos, jo īpaši politiskajā, arodbiedrību un pilsoniskajā jomā. Tas nozīmē tiesības ikvienam veidot arodbiedrības un stāties tajās savu interešu aizstāvībai.

EP tiesību sistēmā ECTK 11. panta pirmā daļa garantē pulcēšanās un biedrošanās brīvību, ievērojot 11. panta otrajā daļā noteiktos ierobežojumus.

ECT ir skaidri atzinusi bērnu tiesības piedalīties sapulcēs sabiedriskajā telpā. Lietā *Kristīgi demokrātiskā tautas partija pret Moldovu* tiesa ir norādījusi, ka aizliegums piedalīties pasākumos, jo īpaši protestos pret valdības politiku izglītības jomā, būtu pretrunā bērnu un vecāku pulcēšanās brīvībai.

Saskaņā ar starptautiskajām tiesībām atsevišķi bērni un bērnu organizācijas var pajauties uz aizsardzību, ko piedāvā CRC 15. pants, kurā ir atzītas tiesības uz biedrošanās un miermīlīgas pulcēšanās brīvību. Dažādu veidu apvienībām, kurās ir iesaistīti bērni, pamatojoties uz šo pantu, ir piešķirta starptautiska aizsardzība.

3

Vienlīdzība un diskriminācijas aizliegums

ES	Aptvertie jautājumi	EP
Pamattiesību harta, III sadaļa (vienlīdzība), tostarp 20. pants (vienlīdzība likuma priekšā), 21. pants (diskriminācijas aizliegums) un 23. pants (vīriešu un sieviešu līdztiesība)	Vienlīdzība un diskriminācijas aizliegums	ECTK, 14. pants, ECTK 12. protokola 1. pants (diskriminācijas aizliegums) Pārskatītā ESH, pants E (diskriminācijas aizliegums)
Rasu vienlīdzības direktīva (2000/43/EK)	Diskriminācijas aizliegums rases un etniskās izcelsmes dēļ	ECT 2007. gada spriedums lietā <i>D.H. un citi pret Čehijas Republiku</i> [GC], Nr. 57325/00 (romu bērnu ievietošana speciālās skolās) ECT 2010. gada spriedums lietā <i>Oršuš un citi pret Horvātiju</i> , Nr. 15766/03 (speciālas romu klases pamatskolās) Vispārējā konvencija par nacionālo minoritāšu aizsardzību (FCNM), 4. un 12. pants
Pamattiesību harta, 45. pants (pārveidošanās un uzturēšanās brīvība) EST 2004. gada spriedums lietā <i>C-200/02 Kunqian Catherine Zhu un Man Lavette Chen pret Secretary of State for the Home Department</i> (vecāku, kas ir trešās valsts pilsoņi, uzturēšanās tiesības)	Diskriminācijas aizliegums valstspiederības un imigrācijas statusa dēļ	ECT 2011. gada spriedums lietā <i>Ponomaryovi pret Bulgāriju</i> , Nr. 5335/05 (mācību maksa personām ar pagaidu uzturēšanās atļaujām) FCNM, 4. pants un 12. panta trešā daļa.

ES	Aptvertie jautājumi	EP
Nodarbinātības vienlīdzības direktīva (2000/78/EK)	Diskriminācijas aizliegums vecuma dēļ	ECTK, 14. pants, ECTK 12. protokola 1. pants (diskriminācijas aizliegums)
EST 2008. gada spriedums lietā C-303/06 <i>S. Coleman pret Attridge Law un Steve Law</i> [GC]	Diskriminācijas aizliegums citu aizsardzības pamatu dēļ	ECT 2013. gada spriedums lietā <i>Fabris pret Franciju</i> [GC], Nr. 16574/08 (ārlaulībā dzimušu bērnu mantojuma tiesības)

Diskriminācijas nepastāvēšana ir viens no demokrātiskas sabiedrības pamatprincipiem. Gan ES, gan EP ir bijusi būtiska loma šā principa interpretēšanā. ES iestādes ir pieņēmušas vairākas direktīvas, kam ir ļoti svarīga nozīme ar bērniem saistītos jautājumos. Eiropas Cilvēktiesību tiesa (ECT) ir izstrādājusi apjomīgu judikatūras kopumu par tiesībām netikt diskriminētam saskaņā ar ECTK 14. pantu par diskriminācijas aizliegumu saistībā ar citiem konvencijas pantiem.

Eiropas Sociālo tiesību komiteja (ESTK) uzskata, ka Eiropas Sociālās hartas (ESH) pants E par diskriminācijas aizliegumu darbojas līdzīgi Eiropas Cilvēktiesību konvencijas (ECTK) 14. pantam, proti, tas nav neatkarīgs un aplukojsams kopsakarā ar ESH materiālo tiesību normām⁷⁵.

Šajā nodaļā ir aplūkoti vienlīdzības un diskriminācijas aizlieguma principi, pievēršot īpašu uzmanību pamatiem, kam ir bijusi nozīme ar bērniem saistītās judikatūras izstrādē. Sākumā ir sniegta vispārēja informācija par Eiropas tiesību aktiem diskriminācijas novēršanas jomā (3.1. sadaļa), tad aplūkots jautājums par vienlīdzību un bērnu diskrimināciju etniskās izcelsmes (3.2. sadaļa), nacionālās izcelsmes un imigrācijas statusa (3.3. sadaļa), vecuma (3.4. sadaļa) un citu aizsardzības pamatu, tostarp dzimuma, valodas un personīgās identitātes (3.5. sadaļa), dēļ.

75 ESTK 2005. gada 15. jūnija lēmums lietā *Syndicat des Agrégés de l'Enseignement Supérieur (SAGES) pret Franciju*, sūdzība Nr. 26/2004, 34. punkts.

3.1. Eiropas tiesību akti diskriminācijas novēršanas jomā

Svarīgākie aspekti

- Saskaņā ar ES un EP tiesību aktiem ir aizliegta diskriminācija dzimuma, rases, ādas krāsas, etniskās vai sociālās izcelsmes, ģenētisko īpatnību, valodas, reliģijas vai pārliecības, politisko vai jebkuru citu uzskatu dēļ, saistībā ar piederību pie nacionālās minoritātes, īpašuma, izcelsmes, invaliditātes, vecuma un dzimumorientācijas dēļ.⁷⁶
- Ja ECT konstatē, ka būtiski līdzīgās situācijās pret personām ir bijusi atšķirīga attieksme, tā noskaidro, vai šādai attieksmei ir objektīvs un saprātīgs attaisnojums. Ja attaisnojuma nav, tiesa secina, ka attieksme ir bijusi diskriminējoša, pārkāpjot ECTK 14. pantu par diskriminācijas aizliegumu.

ES tiesību sistēmā ES Pamattiesību hartas 21. pantā paredzētais diskriminācijas aizliegums ir neatkarīgs princips, kas attiecas arī uz situācijām, kurām nav piemērojams neviens cits hartas pants. Pamati, saskaņā ar kuriem diskriminācija ir nepārprotami aizliegta, ir dzimums, rase, ādas krāsa, etniskā vai sociālā izcelsme, ģenētiskās īpatnības, valoda, reliģija vai pārliecība, politiskie vai jebkuri citi uzskati, piederība pie nacionālās minoritātes, īpašums, izcelsme, invaliditāte, vecums un dzimumorientācija. Savukārt LESD 19. pants aptver tikai diskrimināciju dzimuma, rases vai etniskās izcelsmes, reliģijas vai pārliecības, invaliditātes, vecuma un dzimumorientācijas dēļ.

Vairākās ES direktīvās ir aizliegta diskriminācija nodarbinātības, labklājības sistēmas un preču un pakalpojumu jomā, t. i., jomās, kas potenciāli var attiekties uz bērniem. Saskaņā ar Padomes Direktīvu 2000/78/EK, ar ko nosaka kopēju sistēmu vienlīdzīgai attieksmei pret nodarbinātību un profesiju (Nodarbinātības vienlīdzības direktīva)⁷⁷, ir aizliegta diskriminācija reliģijas vai uzskatu, invaliditātes, vecuma un dzimumorientācijas dēļ. Saskaņā ar Padomes Direktīvu 2000/43/EK, ar ko ievieš vienādas attieksmes principu pret personām neatkarīgi no rasu vai

76 Pārskatu par Eiropas tiesību aktiem diskriminācijas novēršanas jomā, kurus veido ES diskriminācijas aizlieguma direktīvas un ECTK 14. pants un 12. protokols, sk. *FRA* un ECT rokasgrāmatu (2011) un tās judikatūras atjauninājumu par laikposmu no 2010. gada jūlija līdz 2011. gada decembrim.

77 *Padomes Direktīva 2000/78/EK*, OV L 303, 2000. Visi ES juridiskie instrumenti ir pieejami ES tiešsaistes portālā *EUR-Lex*, kas nodrošina piekļuvi ES tiesību aktiem: <http://eur-lex.europa.eu/homepage.html>.

etniskās piederības (Rasu vienlīdzības direktīva), diskriminācija rasu vai etniskās piederības dēļ ir aizliegta ne vien nodarbinātības un preču un pakalpojumu pieejamības kontekstā, bet arī saistībā ar labklājības sistēmu (ietverot sociālo aizsardzību, sociālo nodrošinājumu un veselības aprūpi) un izglītību⁷⁸. Ar citām direktīvām tiek īstenots princips par vienlīdzīgu attieksmi pret vīriešiem un sievietēm nodarbinātības un profesijas jautājumos (Dzimumu līdztiesības direktīva)⁷⁹ un attiecībā uz piekļuvi precēm un pakalpojumiem, preču piegādi un pakalpojumu sniegšanu (Dzimumu līdztiesības direktīva preču un pakalpojumu jomā)⁸⁰.

EP tiesību sistēmā diskriminācijas aizliegums attiecas uz ECTK minēto materiālo tiesību un brīvību īstenošanu (14. pants), kā arī uz jebkuru valsts tiesību aktos garantētu vai publisku iestāžu aktos paredzētu tiesību īstenošanu (ECTK 12. protokola 1. pants). Tomēr 12. protokola piemērojamība ir ierobežota, jo to ir ratificējušas tikai dažas valstis un ar bērniem saistītās lietās vēl nav pieņemts neviens lēmums, kura pamatā būtu šis protokols. Abu instrumentu noteikumos ir iekļauts neizsmeļošs to pamatu saraksts, saskaņā ar kuriem diskriminācija ir aizliegta, un tie ir šādi: dzimums, rase, ādas krāsa, valoda, ticība, politiskie vai citi uzskati, valstiskā vai sociālā izcelsme, piederība kādai nacionālajai minoritātei, mantiskais stāvoklis, dzimšana vai jebkurš cits stāvoklis. Ja ECT konstatē, ka būtiski līdzīgās situācijās pret personām ir bijusi atšķirīga attieksme, tā noskaidro, vai šādai attieksmei ir objektīvs un saprātīgs attaisnojums⁸¹.

Arī ESH pantā E ir iekļauts neizsmeļošs to pamatu saraksts, saskaņā ar kuriem diskriminācija ir aizliegta, un tie ir šādi: rase, ādas krāsa, dzimums, valoda, reliģija, politiskie vai citi uzskati, nacionālā vai sociālā izcelsme, veselība, saistība ar nacionālajām minoritātēm vai dzimšana. Šā panta pielikumā ir paskaidrots, ka atšķirīga attieksme, pamatojoties uz objektīvu un saprātīgu attaisnojumu, nav uzskatāma par diskriminējošu, piemēram, prasība par noteiktu vecumu vai spējām, lai būtu pieeja dažiem izglītības veidiem⁸², nav diskriminējoša.

78 Padomes 2000. gada 29. jūnija Direktīva 2000/43/EK, ar ko ievieš vienādas attieksmes principu pret personām neatkarīgi no rasu vai etniskās piederības, OV L 180, 29.6.2000.

79 Direktīva 2006/54/EK (pārstrādāta), OV L 204, 2006.

80 Padomes Direktīva 2004/113/EK, OV L 373, 2004., 37. lpp.

81 Pārskatu par ECT judikatūru sk. FRA un ECT rokasgrāmata (2011) un tās judikatūras atjauninājumā par laikposmu no 2010. gada jūlija līdz 2011. gada decembrim.

82 Eiropas Padome, Pārskatītā Eiropas Sociālā harta (1996), Paskaidrojošais ziņojums, 136. punkts.

Saskaņā ar Vispārējās konvencijas par nacionālo minoritāšu aizsardzību⁸³ (FCNM) 4. pantu puses garantē tiesības uz vienlīdzību un vienlīdzīgu aizsardzību likuma priekšā personām, kas pieder pie nacionālajām minoritātēm, un aizliedz diskrimināciju saistībā ar piederību nacionālai minoritātei. Turklāt, ja nepieciešams, puses apņemas veikt atbilstošus pasākumus, lai veicinātu pilnīgu un efektīvu vienlīdzību visās ekonomiskās, sociālās, politiskās un kultūras dzīves jomās starp personām, kas pieder pie nacionālās minoritātes, un personām, kas pieder pie vairākuma.

Turpmākajās sadaļās ir analizēti konkrēti diskriminācijas pamati, kam ir bijusi īpaša nozīme attiecībā uz bērniem.

3.2. Diskriminācijas aizliegums rases un etniskās izcelsmes dēļ

Svarīgākie aspekti

- Rase un etniskā izcelsme ir aizliegti diskriminācijas pamati.
- Gan ES, gan EP cīnās pret romu diskrimināciju izglītības, nodarbinātības, veselības aprūpes un mājokļu jomā.
- Konkrētai etniskai grupai piederīgu bērnu nesamērīgs skaits vai segregācija speciālās skolās vai klasēs ir objektīvi attaisnojama tikai tad, ja saistībā ar bērnu nosūtīšanu uz šīm skolām vai klasēm ir paredzēti atbilstoši aizsardzības pasākumi.

ES tiesību sistēmā saskaņā ar Rasu vienlīdzības direktīvu diskriminācija rasu vai etniskās piederības dēļ ir aizliegta ne vien nodarbinātības un preču un pakalpojumu kontekstā, bet arī saistībā ar labklājības sistēmas, izglītības un sociālā nodrošinājuma pieejamību. Šīs direktīvas darbības joma precīzi attiecas uz romiem kā uz īpaši lielu un neaizsargātu etnisku grupu. Svarīga nozīme cīņā pret romu diskrimināciju ES līmenī ir bijusi ES programmas attiecībā uz romu integrācijas valsts stratēģijām līdz 2020. gadam⁸⁴ pieņemšanai. Pēc šīs programmas pieņem-

83 Eiropas Padome, *Vispārējā konvencija par nacionālo minoritāšu aizsardzību (FCNM)*, CETS Nr. 157, 1995.

84 Eiropas Komisija (EK) (2011), *Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai: ES programma attiecībā uz romu integrācijas valsts stratēģijām līdz 2020. gadam*, COM(2011) 173 galīgā redakcija, Briselē, 5.4.2011.

šanas Eiropas Komisija katru gadu ir uzraudzījusi ES dalībvalstu izstrādātās valsts stratēģijas. Rasu vienlīdzības direktīva aptver vismaz četras romu bērniem svarīgas jomas: izglītība, nodarbinātība, veselības aprūpe un mājokļi. Lai panāktu pilnīgu vienlīdzību praksē, dažos gadījumos var būt nepieciešama romiem veltīta pozitīva rīcība, jo īpaši šajās četrās galvenajās jomās⁸⁵.

EP tiesību sistēmā ECT ir pieņēmusi vairākus orientējošus spriedumus lietās par atšķirīgu attieksmi pret romu bērniem izglītības sistēmā. Šie gadījumi ir analizēti saskaņā ar ECTK 14. pantu saistībā ar 1. protokola 2. pantu. ECT ir norādījusi, ka nesamērīgs romu bērnu skaits vai segregācija speciālās skolās vai klasēs var būt objektīvi attaisnojama tikai tad, ja saistībā ar bērnu nosūtīšanu uz šīm skolām vai klasēm ir paredzēti atbilstoši aizsardzības pasākumi, piemēram, speciāli izstrādāti testi, ņemot vērā romu bērnu īpašās vajadzības, atbilstoša novērtēšana un progresa uzraudzība, lai uzreiz pēc mācīšanās grūtību pārvarēšanas šos bērnus iekļautu parastās klasēs, un pozitīvi pasākumi mācīšanās grūtību novēršanai. Tātad pret segregāciju vērstu efektīvu pasākumu trūkums ar izglītību saistītas romu bērnu segregācijas pagarināšana vispārizglītojošās skolās ar parasto mācību programmu nav attaisnojama⁸⁶.

Piemērs. Lietā *D.H. un citi pret Čehijas Republiku*⁸⁷ ECT ir konstatējusi, ka nesamērīgs skaits romu bērnu nepamatoti tiek ievietoti bērniem ar mācīšanās grūtībām paredzētās speciālās skolās. Tiesa bažījās par šajās skolās piedāvāto vienkāršoto mācību programmu un sistēmas radīto segregāciju. Šajā situācijā romu bērni saņēma izglītību, kas pastiprināja viņu grūtības un apdraudēja turpmākās personīgās attīstības iespējas, nevis palīdzēja integrēties parasto skolu sistēmā un attīstīt prasmes, kas atvieglotu dzīvi iedzīvotāju vairākuma vidū. Tāpēc ECT ir konstatējusi, ka šajā lietā ir pārkāpts ECTK 14. pants kopsakarā ar ECTK 1. protokola 2. pantu.

85 Eiropas Komisija (2014), *Kopīgs ziņojums par Padomes 2000. gada 29. jūnija Direktīvas 2000/43/EK, ar ko ievieš vienādas attieksmes principu pret personām neatkarīgi no rasu vai etniskās piederības ("Rasu vienlīdzības direktīvas"), un Padomes 2000. gada 27. novembra Direktīvas 2000/78/EK, ar ko nosaka kopēju sistēmu vienlīdzīgai attieksmei pret nodarbinātību un profesiju ("Nodarbinātības vienlīdzības direktīvas"), piemērošanu*, Komisijas ziņojums Eiropas Parlamentam un Padomei, COM(2014) 2 final, Briselē, 17.1.2014.

86 ECT 2013. gada 30. maija spriedums lietā *Lavida un citi pret Grieķiju*, Nr. 7973/10 (pieejams franču valodā).

87 ECT 2007. gada 13. novembra spriedums lietā *D.H. un citi pret Čehijas Republiku* [GC], Nr. 57325/00, 206.–210. punkts.

Piemērs. Lietā *Oršuš un citi pret Horvātiju*⁸⁸ ECT ir analizējusi romu klašu pastāvēšanu parastajās pamatskolās. Principā bērnu pagaidu ievietošana nodalītās klasēs, tāpēc ka viņi nepietiekami labi pārvalda mācību valodu, nav automātiski diskriminējoša. Var pieņemt, ka šādas ievietošanas mērķis ir pielāgot izglītības sistēmu bērnu ar valodas grūtībām īpašajām vajadzībām. Ja tomēr šāda ievietošana nesamērīgi ietekmē vai skar vienīgi konkrētas etniskās grupas locekļus, ir jāparedz aizsardzības pasākumi. Attiecībā uz sākotnējo ievietošanu nodalītās klasēs ECT ir norādījusi, ka to nevar uzskatīt par vispārēju praksi, ko piemēro, lai risinātu to bērnu problēmas, kuri nepietiekami labi pārvalda valodu, un ka nav veikti īpaši testi, lai pārbaudītu bērnu valodas zināšanas. Attiecībā uz piedāvāto mācību programmu dažiem bērniem nebija piedāvāta īpaša programma (t. i., īpašas valodas nodarbības), lai palīdzētu iespējami ātri iegūt nepieciešamās valodas zināšanas. Netika piemērota ne pārceļšanas, ne uzraudzības procedūra, lai uzreiz pēc valodas apguves pienācīgā līmenī nodrošinātu romu bērnu automātisku pārceļšanu uz jauktajām klasēm. Tāpēc ECT ir konstatējusi, ka šajā lietā ir pārkāpts ECTK 14. pants kopsakarā ar ECTK 1. protokola 2. pantu.

ESTK norāda, ka romu bērnu izglītības politiku var papildināt elastīgas struktūras, lai ievērotu šīs iedzīvotāju kategorijas daudzveidību, un tajā var ņemt vērā to, ka dažas grupas piekopj vai daļēji piekopj klejotāju dzīvesveidu, tomēr atsevišķām romu bērniem paredzētām skolām nebūtu jāpastāv⁸⁹.

Saskaņā ar FCNM 4. panta otro un trešo daļu par diskriminējošiem neuzskata īpašus pasākumus, ko pieņem, lai veicinātu pie nacionālajām minoritātēm piederīgu personu faktisku vienlīdzību. Saskaņā ar FCNM 12. panta trešo daļu puses turklāt nepārprotami apņemas nodrošināt vienlīdzīgas iespējas iegūt izglītību visos līmeņos personām, kas pieder pie nacionālajām minoritātēm. FCNM konsultatīvā komiteja ir regulāri analizējusi vienlīdzīgas iespējas iegūt izglītību romu bērniem saskaņā ar šo noteikumu⁹⁰.

88 ECT 2010. gada 16. marta spriedums lietā *Oršuš un citi pret Horvātiju* [GC], Nr. 15766/03, 157. punkts.

89 ESTK, Pārskatītā Eiropas Sociālā harta – 2003. gada secinājumi (Bulgārija), 17. panta otrā daļa, 53. lpp.

90 Sk. Eiropas Padome, FCNM konsultatīvās komitejas Komentārs par izglītību saskaņā ar Vispārējo konvenciju par nacionālo minoritāšu aizsardzību (2006), ACFC/25DOC(2006)002.

3.3. Diskriminācijas aizliegums nacionālās izcelsmes un imigrācijas statusa dēļ

Svarīgākie aspekti

- Piemērošanas jomas ziņā aizsardzība pret diskrimināciju nacionālās izcelsmes dēļ ES tiesību sistēmā ir vairāk ierobežota nekā EP tiesību sistēmā.
- ES tiesību sistēmā aizsardzība pret diskrimināciju nacionālās izcelsmes dēļ attiecas vienīgi uz ES dalībvalstu pilsoņiem, kā noteikts ES Pamattiesību hartas 45. pantā (pārvietošanās un uzturēšanās brīvība).
- ECTK garantē iespēju izmantot tiesības visām dalībvalstu jurisdikcijā esošām personām.

ES tiesību sistēmā aizsardzība pret diskrimināciju valstspiederības dēļ ir īpaši svarīga personu brīvas pārvietošanās kontekstā. Trešo valstu valstspiederīgie (t. i., personas, kas nav ES dalībvalstu pilsoņi) tiesības uz vienlīdzīgu attieksmi pārsvarā izmanto tajās pašās jomās, uz kurām attiecas diskriminācijas aizlieguma direktīvas, ja viņus var kvalificēt kā pastāvīgos iedzīvotājus. Lai iegūtu pastāvīgā iedzīvotāja statusu, saskaņā ar Trešo valstu valstspiederīgo direktīvu citu nosacījumu starpā personai likumīgi jānodzīvo dalībvalstī piecus gadus⁹¹. Turklāt saskaņā ar Direktīvu 2003/86/EK par tiesībām uz ģimenes atkalapvienošanos (Ģimenes atkalapvienošanās direktīva)⁹² trešo valstu valstspiederīgajiem, kas likumīgi uzturas dalībvalstī, ievērojot zināmus nosacījumus, var pievienoties ģimenes locekļi (sk. arī [9.5. sadaļu](#)).

Piemērs. *Chen lieta*⁹³ attiecas uz jautājumu par to, vai trešās valsts valstspiederīgā bērnam ir tiesības uzturēties vienā ES dalībvalstī, ja bērns ir dzimis citā dalībvalstī un viņam ir šīs citas dalībvalsts pilsonība. Bērna māte, no kuras bērns bija atkarīgs, bija trešās valsts valstspiederīgā. EST ir atzinusi, ka gadījumos, kad dalībvalsts personām, kas vēlas iegūt

91 2003. gada 25. novembra Direktīva 2003/109/EK par to trešo valstu pilsoņu statusu, kuri ir kādas dalībvalsts pastāvīgie iedzīvotāji, OV L 16, 2004, 44. lpp.

92 2003. gada 3. oktobra Direktīva 2003/86/EK par tiesībām uz ģimenes atkalapvienošanos, OV L 251, 2003., 12. lpp.

93 EST 2004. gada 19. oktobra spriedums lietā C-200/02 *Kunqian Catherine Zhu un Man Lavette Chen pret Secretary of State for the Home Department*.

pilsonību, uzliek nosacījumus un šie nosacījumi ir ievēroti, cita dalībvalsts nedrīkst apstrīdēt šīs tiesības, kad māte un bērns iesniedz uzturēšanās atļaujas pieteikumu. EST ir apstiprinājusi, ka dalībvalsts nevar liegt uzturēšanās tiesības vecākam, kas ir tāda bērna aprūpētājs, kurš ir ES pilsonis, jo tas padarītu bērna uzturēšanās tiesības par neefektīvām.

EP tiesību sistēmā ECTK garantē iespēju izmantot tiesības visām dalībvalstu jurisdikcijā dzīvojošām personām neatkarīgi no tā, vai tās ir vai nav pilsoņi, tostarp personām, kas dzīvo ārpus valsts teritorijas, apgabalos, kas ir dalībvalsts faktiskā kontrolē. Tāpēc attiecībā uz izglītību ECT atzīst, ka atšķirīgu attieksmi nacionālās izcelsmes un imigrācijas statusa dēļ varētu uzskatīt par diskrimināciju.

Piemērs. Lieta *Ponomaryovi pret Bulgāriju*⁹⁴ attiecas uz ārzemniekiem, kam nav pastāvīgās uzturēšanās atļaujas un ir jāmaksā mācību maksa par vidusskolas izglītību. Plašā rīcības brīvība, kas valstīm parasti ir dota attiecībā uz ekonomisko un sociālo stratēģiju vispārējiem pasākumiem, izglītības jomā principā ir jātransponē ar atrunām divu iemeslu dēļ:

- tiesības uz izglītību saskaņā ar ECTK ir tieši aizsargātas,
- izglītība ir ļoti īpašs sabiedrisko pakalpojumu veids, kas palīdz īstenot daudzas sabiedrības funkcijas.

Kā norāda ECT, rīcības brīvība paplašinās līdz ar izglītības līmeni, apgrieztā proporcijā, kādu izglītībai piešķir tie, uz kuriem tā attiecas, un sabiedrībai kopumā. Tāpēc, kamēr (augstāku) mācību maksu par pamatskolas izglītību ārzemniekiem ir grūti attaisnot, tā varētu būt pilnīgi attaisnojama augstskolas līmenī. Ievērojot vidējās izglītības nozīmi personīgās attīstības un sociālās un profesionālās integrācijas ziņā, šim izglītības līmenim ir piemērojama stingrāka atšķirīgas attieksmes samērīguma pārbaude. Tiesa ir precizējusi, ka tai nav jānosaka, vai valsts ir vai nav tiesīga liegt visiem nelikumīgajiem migrantiem piekļuvi izglītībai, ko tā nodrošina saviem valstspiederīgajiem un zināmam ierobežotam skaitam ārzemnieku. Izvērtējot lietas konkrētos apstākļus, tiesa ir konstatējusi, ka nav piemērojami “apsvērumi attiecībā uz nepieciešamību apturēt vai pagriezt pretējā virzienā nelikumīgās migrācijas plūsmu”. Pieteikuma iesniedzēji nebija mēģinājuši ļaunprātīgi izmantot Bulgārijas izglītības sistēmu, jo bija ieradušies uz dzīvi Bulgārijā ļoti agrīnā vecumā pēc savas mātes laulībām ar Bulgārijas pilsoni,

94 ECT 2011. gada 21. jūnija spriedums lietā *Ponomaryovi pret Bulgāriju*, Nr. 5335/05, 60. punkts.

tāpēc viņiem nebija citas izvēles, kā apmeklēt skolu Bulgārijā. Tāpēc šajā lietā ir pārkāpts ECTK 14. pants kopsakarā ar ECTK 1. protokola 2. pantu.

3.4. Diskriminācijas aizliegums vecuma dēļ

Svarīgākais aspekts

- Diskriminācija vecuma dēļ ir aizliegta gan ES tiesību sistēmā, gan saskaņā ar ECTK.

ES tiesību sistēmā ES Pamattiesību hartas 21. pantā vecums ir skaidri minēts kā viens no diskriminācijas aizlieguma pamatiem. Hartas 24. pantā bērnu tiesības ir iekļautas starp aizsargājamām pamattiesībām. Saskaņā ar diskriminācijas novēršanas jomā pašlaik spēkā esošajiem ES tiesību aktiem aizsardzība pret diskrimināciju vecuma dēļ ir vairāk ierobežota nekā aizsardzība pret diskrimināciju rases un etniskās izcelsmes vai dzimuma dēļ. Vecums tāpat kā dzimumorientācija, invaliditāte un ticība vai pārliecība pašlaik tiek aizsargāts vienīgi saistībā ar nodarbinātības iespējām.

Nodarbinātības vienlīdzības direktīva ir piemērojama bērniem, kam ir likumīgas tiesības strādāt. Lai gan Starptautiskās Darba organizācijas Konvencijā par minimālo vecumu, no kura persona drīkst būt nodarbināta vai strādāt⁹⁵, kuru ir ratificējušas visas ES dalībvalstis, ir noteikts, ka minimālais vecums ir 15 gadi, starp ES dalībvalstīm joprojām pastāv atšķirības attiecībā uz šo minimālo vecumu⁹⁶. Saskaņā ar Nodarbinātības vienlīdzības direktīvas 6. pantu dalībvalstis var atļaut atšķirīgu attieksmi, kuras pamatā ir cilvēka vecums. Atšķirības neveido diskrimināciju, ja tās ir objektīvi un saprātīgi attaisnotas ar leģitīmo mērķi un ja šā mērķa sasniegšanas līdzekļi ir atbilstoši un nepieciešami. Bērnu un jauniešu gadījumā šī atšķirīgā attieksme var ietvert, piemēram, īpašus nosacījumus attiecībā uz darba un arod mācību iespējām, nodarbinātību un profesijām, lai veicinātu viņu arodintegritāti vai nodrošinātu aizsardzību.

95 Starptautiskā Darba organizācija (SDO) (1973), Konvencija par minimālo vecumu, no kura persona drīkst būt nodarbināta vai strādāt, Nr. 138.

96 Eiropas juridisko ekspertu tīkls diskriminācijas novēršanas jomā, O'Dempsey, D., un Beale, A., *Age and employment*, Eiropas Komisijas Tieslietu ģenerāldirektorāts, Publikāciju birojs, Luksemburga, 2011.

EP tiesību sistēmā ECTK 14. pantā un ECTK 12. protokola 1. pantā diskriminācijas aizlieguma pamatu sarakstā vecums nav skaidri minēts. Taču ECT ir analizējusi vecuma diskriminācijas jautājumus saistībā ar dažādām tiesībām, kuras aizsargā ECTK, tādā veidā netieši analizējot vecumu kā vienu no pamatiem, kas pieder pie “jebkura cita stāvokļa”. Piemēram, lietās *D.G. pret Īriju*⁹⁷ un *Bouamar pret Beļģiju*⁹⁸ ECT ir konstatējusi, ka abu šo valstu tiesu sistēmās pret pieaugušajiem un pret bērniem attiecībā uz aizturēšanu ir bijusi atšķirīga attieksme, kam ir nozīme saistībā ar konvencijas piemērošanu. Šī atšķirīgā attieksme izrietēja no aizturēšanas represīvā nolūka pieaugušo gadījumā un preventīvā nolūka bērnu gadījumā. Tātad tiesa ir akceptējusi vecumu kā iespējamu diskriminācijas pamatu.

3.5. Diskriminācijas aizliegums citu aizsardzības pamatu dēļ

Svarīgākais aspekts

- Eiropas judikatūrā, kas attiecas uz bērniem, ir aplūkoti arī citi diskriminācijas pamati, piemēram, invaliditāte un izcelsme.

ES tiesību sistēmā saskaņā ar ES Pamattiesību hartas 21. pantu ir aizliegta arī diskriminācija, kuras pamatā ir citi iemesli, kas īpaši attiecas uz bērniem, piemēram, diskriminācija dzimuma, ģenētisko īpatnību, valodas, invaliditātes vai dzimumorientācijas dēļ. Vismaz attiecībā uz invaliditāti EST ir atzinusi, ka ES tiesību akti aizsargā arī pret tā dēvēto diskrimināciju saistības dēļ, t. i., gadījumiem, kad vienu personu diskriminē citas, ar viņu saistītas personas aizsargāto īpašību dēļ (piemēram, māti, kam ir bērns ar invaliditāti).

Piemērs. Lietā *S. Coleman pret Attridge Law un Steve Law*,⁹⁹ EST ir norādījuši, ka Nodarbinātības vienlīdzības direktīvā ir iekļauti daži noteikumi, kuros paredzēts konkrēti ņemt vērā cilvēku ar invaliditāti vajadzības. Tas tomēr neļauj secināt, ka direktīvā nostiprinātais vienlīdzīgas attieksmes princips

97 ECT 2002. gada 16. maija spriedums lietā *D.G. pret Īriju*, Nr. 39474/98 (sk. arī 11.2.2. sadaļu). SHOULD BE 11.2.1.

98 ECT 1988. gada 29. februāra spriedums lietā *Bouamar pret Beļģiju*, Nr. 9106/80 (sk. arī 11.2.2. sadaļu). SHOULD BE 11.2.1.

99 EST 2008. gada 17. jūlija spriedums lietā C-303/06 *S. Coleman pret Attridge Law un Steve Law* [GC]

jāinterpretē šauri, proti, tādā ziņā, ka tas aizliedz tikai tiešu diskrimināciju invaliditātes dēļ un attiecas tikai uz cilvēkiem ar invaliditāti. EST ir norādījusi, ka direktīva attiecas nevis uz konkrētu personu kategoriju, bet uz pašu diskriminācijas būtību. Interpretācija, kas ierobežotu direktīvas piemērojamību, attiecinot to tikai uz personām ar invaliditāti, varētu šai direktīvai atņemt būtisku tās efektivitātes daļu un mazināt aizsardzību, ko ar to vēlas nodrošināt. EST ir secinājusi, ka direktīva jāinterpretē tā, ka tajā paredzētais tiesas diskriminācijas aizliegums attiecas ne tikai uz personām ar invaliditāti. Tātad, ja darba devējs pret darbinieku, kam nav invaliditātes, izturas mazāk labvēlīgi, nekā viņš salīdzināmā situācijā izturas pret citu darbinieku, un šis atšķirīgās attieksmes iemesls ir pirmā darbinieka bērna invaliditāte, kuram šis darbinieks sniedz nepieciešamo pamataprūpi, šāda attieksme ir pretrunā direktīvā nostiprinātajam tiesas diskriminācijas aizliegumam.

EP tiesību sistēmā ECT ir aplūkojusi diskrimināciju pret bērniem ne vien jau minētajās, bet arī dažādās citās situācijās, piemēram, diskrimināciju valodas¹⁰⁰ vai izcelšanās¹⁰¹ dēļ.

Piemērs. Lietā *Fabris pret Franciju*¹⁰² pieteikuma iesniedzējs sūdzējās, ka viņam ir bijusi liegta iespēja izmantot 2001. gadā pieņemtu likumu, saskaņā ar kuru ārvalstīs dzimušiem bērniem ir tādas pašas mantojuma tiesības kā laulībā dzimušiem bērniem (likums pieņemts pēc ECT 2000. gada sprieduma lietā *Mazurek pret Franciju*)¹⁰³. Tiesa ir atzinusi, ka legitīmais mērķis aizsargāt pieteikuma iesniedzēja pusbrāļa un pusmāsas mantojuma tiesības neatsver viņa prasību par tiesībām uz daļu no mātes mantojuma. Šajā gadījumā atšķirīgā attieksme ir bijusi diskriminējoša, jo tai nebija objektīva un saprātīga attaisnojuma. ECT ir konstatējusi, ka šajā lietā ir pārkāpts ECTK 14. pants kopsakarā ar ECTK 1. protokola 1. pantu¹⁰⁴.

Attiecībā uz bērniem ar invaliditāti ESTK norāda, ka, piemērojot ESH 17. panta otro daļu, ir pieļaujams nodalīt bērnus ar invaliditāti un bez invaliditātes. Tomēr bērnu ar invaliditāti iekļaušanai vispārizglītojošās skolās, kurās ir veikti pasākumi,

100 EST 1968. gada 23. jūlija spriedums lietā "*par dažiem valodu režīma aspektiem izglītības jomā Beļģijā*" pret Beļģiju, Nr. 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/63 un 2126/64.

101 ECT 2013. gada 7. februāra spriedums lietā *Fabris pret Franciju* [GC], Nr. 16574/08.

102 Turpat.

103 ECT 2000. gada 1. februāra spriedums lietā *Mazurek pret Franciju*, Nr. 34406/97.

104 ECT 2013. gada 7. februāra spriedums lietā *Fabris pret Franciju* [GC], Nr. 16574/08.

lai ņemtu vērā viņu īpašās vajadzības, būtu jāklūst par normu, bet specializētām skolām būtu jābūt izņēmumam¹⁰⁵. Turklāt bērniem, kas apmeklē speciālās izglītības iestādes, kuras atbilst ESH 17. panta otrajai daļai, jāsniedz norādījumi pieejamā apmērā un apmācība, lai specializētās un vispārizglītojošās skolas pabeigtu proporcionāli vienāds bērnu skaits¹⁰⁶. Bērnu tiesības saistībā ar izglītību ir sīkāk aplūkotas 8.2. sadaļā.

ANO tiesību sistēmā saskaņā ar CRC 2. pantu ir aizliegta bērnu diskriminācija, sniedzot neizsmeļošu pamatu sarakstu, kurā kā viens no pamatiem īpaši ir minēti dzimšanas apstākļi. Saskaņā ar 2. pantu:

1. Dalībvalstis respektē un nodrošina visas šajā konvencijā paredzētās tiesības ikvienam bērnam, uz kuru attiecas to jurisdikcija, bez jebkādas diskriminācijas un neatkarīgi no bērna, viņa vecāku vai aizbildņu rases, ādas krāsas, dzimuma, valodas, reliģiskās piederības, politiskās vai citas pārliecības, nacionālās, etniskās vai sociālās izcelsmes, mantiskā stāvokļa, veselības stāvokļa un dzimšanas apstākļiem vai jebkādiem citiem apstākļiem.

2. Dalībvalstis veic visus nepieciešamos pasākumus, lai nodrošinātu, ka ikviens bērns ir pasargāts no jebkādas diskriminācijas vai sodiem savu vecāku, aizbildņu vai ģimenes locekļu statusa, darbības, pausto uzskatu vai pārliecības dēļ.

¹⁰⁵ ESTK 2003. gada 4. novembra lēmums lietā *International Association Autism Europe (IAAE) pret Franciju*, sūdzība Nr. 13/2002.

¹⁰⁶ ESTK 2008. gada 3. jūnija lēmums lietā *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) pret Bulgāriju*, sūdzība Nr. 41/2007.

4

Personīgās identitātes jautājumi

ES	Aptvertie jautājumi	EP
	Dzimšanas fakta reģistrācija un tiesības uz vārdu	ECT 2007. gada spriedums lietā <i>Johanson pret Somiju</i>, Nr. 10163/02 (iepriekš citām personām reģistrēta vārda reģistrācijas atteikums) FCNM, 11. pants (tiesības izmantot uzvārdu sākotnējā valodā) Eiropas Konvencija par bērnu adopciju (pārskatīta), 11. panta trešā daļa (adoptēta bērna sākotnējā vārda paturēšana)
	Tiesības uz personīgo identitāti	ECTK, 6. pants (tiesības uz lietas taisnīgu izskatīšanu) un 8. pants (tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību) ECT 1989. gada spriedums lietā <i>Gaskin pret Apvienoto Karalisti</i>, Nr. 10454/83 (piekļuves liegšana bērnu aprūpes dokumentiem) ECT 2006. gada spriedums lietā <i>Mizzi pret Maltu</i>, Nr. 26111/02 (nespēja apstrīdēt paternitāti) ECT 2014. gada spriedums lietā <i>Mennesson pret Franciju</i>, Nr. 65192/11 (bērna iznēsāšana, ko veic surogātmāte, ar bioloģisko tēvu kā topošo tēvu) ECT 2012. gada spriedums lietā <i>Godelli pret Itāliju</i>, Nr. 33783/09 (neidentificējoša informācija par bioloģisko māti) Eiropas Konvencija par bērnu adopciju (pārskatīta), 22. pants

ES	Aptvertie jautājumi	EP
	Identitātes zādzība	ECT 2008. gada spriedums lietā <i>K.U. pret Somiju</i> , Nr. 2872/02 (sludinājuma ievietošana internetā bez cietušā ziņas)
EST 2004. gada spriedums lietā <i>C-200/02 Kunqian Catherine Zhu un Man Lavette Chen pret Secretary of State for the Home Department</i> (tāda bērna, kas ir ES pilsonis, primārā aprūpētāja uzturēšanās tiesības) EST 2011. gada spriedums lietā <i>C-34/09 Gerardo Ruiz Zambrano pret Office National de l'Emploi (ONEm)</i> (trešās valsts valstspiederīgo ar nepilngadīgiem bērniem, kas ir ES pilsoņi, uzturēšanās tiesības)	Pilsonība	ECT 2011. gada spriedums lietā <i>Genovese pret Maltu</i> , Nr. 53124/09 (patvaļīga pilsonības liegšana ārlaulībā dzimušam bērnam) Eiropas Konvencija par pilsonību Eiropas Padomes Konvencija par bezvalstniecības novēršanu attiecībā uz valsts pēctecību
	Nacionālo minoritāšu pārstāvju identitāte	<i>FCNM</i> , 5. panta pirmā daļa (būtisko identitātes elementu saglabāšana)

Parasti Personīgās identitātes jautājumi ES līmenī netiek aplūkoti, ņemot vērā ES ierobežoto kompetenci šajā jomā. Tomēr EST cita starpā ir lēmusi par tiesībām uz vārdu (jo īpaši tiesībām, lai vārds, kas ir atzīts vienā ES dalībvalstī, tiktu atzīts arī pārējās dalībvalstīs), raugoties no pārvietošanās brīvības principa perspektīvas. EST ir izskatījusi arī ar pilsonības un uzturēšanās aspektiem saistītas lietas saskaņā ar LESD 20. pantu. Savukārt EP, jo īpaši ar ECT judikatūras starpniecību, ir interpretējusi un izstrādājusi vairāku pamattiesību piemērošanu personīgās identitātes jomā. Tāpēc, izņemot dažas jomas, kurās personīgās identitātes jautājumi ir risināti ES līmenī, turpmākajās sadaļās ir aplūkoti tikai EP tiesību sistēma.

Šī nodaļa neattiecas uz konkrētām pamattiesībām. Drīzāk tā sniedz pārskatu par pamattiesību jautājumiem, kas ir saistīti ar identitāti, piemēram, dzimšanas fakta reģistrāciju un tiesībām uz vārdu (4.1. sadaļa), tiesībām uz personīgo identitāti (4.2. sadaļa), identitātes zādzību (4.4. sadaļa), tiesībām uz pilsonību (4.5. sadaļa) un pie nacionālajām minoritātēm piederīgu bērnu identitāti (4.6. sadaļa). Vairāki saistīti jautājumi ir aplūkoti citās nodaļās, jo īpaši jautājumi, kas attiecas

uz seksuālu vardarbību (7.1.3. sadaļa) vai datu aizsardzību (10. sadaļa). Dažas no šīm tiesībām, piemēram, tiesības uz vārdu, galvenokārt ir pieprasītas kā vecāku tiesības, bet šo pieeju var viegli transponēt uz pašiem bērniem, ņemot vērā ietekmi uz viņu tiesībām.

4.1. Dzimšanas fakta reģistrācija un tiesības uz vārdu

Svarīgākais aspekts

- Atteikumu reģistrēt vārdu, kas nav bērnam nepiemērots un jau ir sabiedrībā atzīts, var uzskatīt par ECTK 8. panta (tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību) pārkāpumu.

Atšķirībā no ANO līgumiem (piemēram, Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām (ICCPR) 24. panta otrā daļa, CRC 7. panta pirmā daļa un Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām (CRPD) 18. panta) Eiropas instrumentos par pamattiesībām nav skaidri paredzētas tiesības uz dzimšanas fakta reģistrāciju uzreiz pēc dzimšanas un tiesības uz vārdu kopš dzimšanas brīža.

ES tiesību sistēmā tiesības uz vārdu ir aplūkotas, raugoties no pārvietošanās brīvības perspektīvas. EST ir atzinusi, ka pārvietošanās brīvība liedz ES dalībvalstij atteikties atzīt bērna uzvārdu, kā tas reģistrēts citā dalībvalstī, kuras valstspiederīgais šis bērns ir vai kurā bērns dzimis un ir dzīvojis¹⁰⁷.

EP tiesību sistēmā bērnu dzimšanas reģistrācijas atteikumu var izskatīt saskaņā ar ECTK 8. pantu.

Pirmkārt, ECT ir atzinusi, ka uz vārdu kā "līdzekli personu identificēšanai ģimenē un sabiedrībā" attiecas ECTK 8. pantā nostiprinātās tiesības uz privāto

¹⁰⁷ Sk. EST 2003. gada 2. oktobra spriedumu lietā C-148/02 *Carlos Garcia Avello pret État belge*, EST 2008. gada 14. oktobra spriedumu lietā C-353/06 *Stefan Grunkin un Dorothee Regina Paul* [GC].

un ģimenes dzīvi¹⁰⁸. Sava bērna vārda¹⁰⁹ un uzvārda¹¹⁰ izvēle ir vecāku privātās dzīves daļa. Tiesa ir norādījusi, ka valsts iestāžu atteikums reģistrēt izraudzītu vārdu, pamatojoties uz iespējamo kaitējumu vai aizskārumu, ko vārds varētu nodarīt bērnam, nav ECTK 8. panta pārkāpums¹¹¹. Taču atteikums reģistrēt vārdu, kas nav bērnam nepiemērots un jau ir sabiedrībā atzīts, var būt ECTK 8. panta pārkāpums.

Piemērs. Lietā *Johansson pret Somiju*¹¹² iestādes bija atteikušās reģistrēt vārdu *Axl Mick*, jo vārda pareizrakstība neatbilda Somijas personvārdu došanas praksei. ECT ir atzinusi, ka pienācīgi jāņem vērā bērna vislabākās intereses un ka valsts personvārdu došanas prakse saglabāšana ir valsts interesēs. Tomēr tiesa ir konstatējusi, ka vārds ir pieņemts oficiālai reģistrācijai citos gadījumos, tāpēc to nevar uzskatīt par bērnam nepiemērotu. Tā kā vārds jau bija Somijā atzīts un nebija apgalvots, ka šis vārds būtu negatīvi ietekmējis valsts kultūras un valodas identitāti, ECT ir secinājusi, ka sabiedrības interešu apsvērumi neatsver ieinteresētību reģistrēt bērnu ar izraudzīto vārdu. Tāpēc tiesa ir atzinusi, ka šajā lietā ir pārkāpts ECTK 8. pants.

ECT ir arī atzinusi, ka noteikums, kas paredz, ka laulībā dzimušiem bērniem dzimšanas fakta reģistrācijas brīdī jādod vīra uzvārds, pats par sevi nav ECTK pārkāpums. Vienlaikus tiesa ir atzinusi, ka neiespējamība atkāpties no šā vispārējā noteikuma padara to pārāk stingru un sievietes diskriminējošu, secinot, ka ar to ir pārkāpts ECTK 14. pants kopsakarā ar ECTK 8. pantu¹¹³.

Saskaņā ar *FCNM* 11. pantu jebkura persona, kas pieder pie nacionālās minoritātes, ir tiesīga izmantot savu uzvārdu (dzimtas vārdu) un vārdu(-s) savas minoritātes valodā un ir tiesīga uz to oficiālu atzīšanu saskaņā ar tiesību sistēmas nosacījumiem.

108 ECT 1993. gada 24. oktobra spriedums lietā *Guillot pret Franciju*, Nr. 22500/93, 21. punkts.

109 ECT 2007. gada 6. septembra spriedums lietā *Johansson pret Somiju*, Nr. 10163/02, 28. punkts, ECT 1993. gada 24. oktobra spriedums lietā *Guillot pret Franciju*, Nr. 22500/93, 22. punkts.

110 ECT 2014. gada 7. janvāra spriedums lietā *Cusan un Fazzo pret Itāliju*, Nr. 77/07, 56. punkts.

111 ECT 1993. gada 24. oktobra spriedums lietā *Guillot pret Franciju*, Nr. 22500/93, 27. punkts.

112 ECT 2007. gada 6. septembra spriedums lietā *Johansson pret Somiju*, Nr. 10163/02

113 ECT 2014. gada 7. janvāra spriedums lietā *Cusan un Fazzo pret Itāliju*, Nr. 77/07, 67. punkts.

Saskaņā ar pārskatītās Eiropas Konvencijas par bērnu adopciju 11. panta trešo daļu pusēm ir iespēja saglabāt adoptēta bērna sākotnējo uzvārdu (Adopcijas konvencija)¹¹⁴. Tas ir izņēmums no vispārējā principa, ka juridiskās attiecības starp adoptēto bērnu un viņa izcelsmes ģimeni tiek pārtrauktas.

4.2. Tiesības uz personīgo identitāti

Svarīgākie aspekti

- Tiesības būt informētam par savu izcelsmi ietilpst bērna privātās dzīves jomā.
- Paternitātes noteikšana prasa, lai tiktu rūpīgi līdzsvarota bērna ieinteresētība noskaidrot savu identitāti, prezumētā vai iespējamā tēva intereses un vispārējās intereses.
- Anonīma izcelsme saskaņā ar ECTK 8. pantu (tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību) var būt pieļaujama, ja bērns var uzzināt vismaz neidentificējošu informāciju par māti un pastāv iespēja mēģināt no mātes iegūt atteikšanos no konfidencialitātes.
- Adoptētam bērnam ir tiesības piekļūt informācijai par savu izcelsmi. Bioloģiskajiem vecākiem var piešķirt juridiskas tiesības neizpaust savu identitāti, bet tas nenožīmē absolūtu veto.

EP tiesību sistēmā ECTK 8. pantā ir ietvertas tiesības uz identitāti un personīgo attīstību. Tiesa ir atzinusi, ka informācijai par personas identitāti un ieinteresētībai "iegūt informāciju, kas ir nepieciešama, lai uzzinātu patiesību par svarīgiem savas personīgās identitātes aspektiem, piemēram, par savu vecāku identitāti"¹¹⁵, ir būtiska nozīme personīgās attīstības kontekstā. Izcelsme un dzimšanas apstākļi ir bērna privātās dzīves daļa. "[I]nformācija par ļoti personīgiem [savas] bērnības, attīstības un priekštecības aspektiem" var būt "viens no galvenajiem informācijas avotiem par [cilvēka] pagātni un personības veidošanās posmu"¹¹⁶, tāpēc jautājumu par to, ka bērnam ir liegta piekļuve šai informācijai, var izskatīt saskaņā ar ECTK 8. pantu.

¹¹⁴ Eiropas Padome, *Eiropas Konvencija par bērnu adopciju (pārskatīta)*, CETS Nr. 202, 2008.

¹¹⁵ ECT 2003. gada 13. februāra spriedums lietā *Odièvre pret Franciju* [GC], Nr. 42326/98, 29. punkts.

¹¹⁶ ECT 1989. gada 7. jūlija spriedums lietā *Gaskin pret Apvienoto Karalisti*, Nr. 10454/83, 36. punkts.

Starptautiskajās tiesībās CRC 8. pantā ir paredzēts augsts un samērā detalizēts tiesību saglabāt bērna identitāti aizsardzības līmenis. Šis pants aizsargā pret nelikumīgu iejaukšanos identitātes saglabāšanā, tostarp nacionālo izcelsmi, vārdu un ģimenes saites, kā paredzēts tiesību aktos. Tas turklāt garantē “pienācīgu palīdzību un aizstāvību” bērna identitātes drīzākai atjaunošanai gadījumos, kad viņam nelikumīgi tiek atņemti daži vai visi identitātes elementi.

4.2.1. Paternitātes noteikšana

EP tiesību sistēmā bērni ir sūdzējušies ECT par neiespējamību noteikt sava bioloģiskā tēva identitāti. ECT ir atzinusi, ka juridisko attiecību noteikšana starp bērnu un iespējamo bioloģisko tēvu ir daļa no privātās dzīves jomas (ECTK 8. pants). Izcelšanās ir viens no cilvēka identitātes pamataspektiem¹¹⁷. Taču bērna ieinteresētība paternitātes noteikšanā ir jālidzvaro ar prezumētā tēva interesēm un vispārējām interesēm. Bērna ieinteresētība iegūt juridisku noteiktību par savu izcelšanos no tēva nepārspēj tēva ieinteresētību atspēkot juridisko paternitātes prezumpciju.

Piemērs. Lietā *Mikulic pret Horvātiju*¹¹⁸ pieteikuma iesniedzēja bija dzimusi ārļaulībā un sākusi tiesvedību pret savu prezumēto tēvu par paternitātes noteikšanu. Atbildētājs vairākas reizes bija atteicies ierasties uz DNS testiem, kas bija noteikti ar tiesas rīkojumu, tādā veidā par aptuveni pieciem gadiem nevajadzīgi pagarinot ar paternitātes noteikšanu saistītās procedūras. ECT ir atzinusi, ka gadījumos, kad saskaņā ar valsts tiesību aktiem iespējamais tēvus nevar piespiest veikt medicīniskus testus, valstīm jānodrošina alternatīvi līdzekļi, kas neatkarīgai iestādei ļauj ātri identificēt bioloģiskos tēvus. Tiesa ir atzinusi, ka pieteikuma iesniedzējas gadījumā ir pārkāpts ECTK 8. pants.

Piemērs. Lietā *Mizzi pret Maltu*¹¹⁹ prezumētais tēvs nevarēja noliegt savai sievai piedzimušā bērna paternitāti, jo bija beidzies tiesību aktos noteiktais sešu mēnešu termiņš. ECT ir analizējusi šo lietu saskaņā ar ECTK 6. pantu (tiesības uz lietas taisnīgu izskatīšanu) un 8. pantu (tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību). Tiesa ir norādījusi, ka termiņu, kurā par

117 ECT 2014. gada 26. jūnija spriedums lietā *Mennesson pret Franciju*, Nr. 65192/11, 96. punkts.

118 ECT 2002. gada 7. februāra spriedums lietā *Mikulic pret Horvātiju*, Nr. 53176/99, 64. un 65. punkts.

119 ECT 2006. gada 12. janvāra spriedums lietā *Mizzi pret Maltu*, Nr. 26111/02.

tēvu uzskatītai personai jārikojas, lai atteiktos no bērna, nosaka, lai garantētu juridisko noteiktību un aizsargātu bērna ieinteresētību uzzināt savu identitāti. Taču šie mērķi neatsver tēva tiesības uz iespēju noliegt paternitāti. Šajā gadījumā praktiskā neiespējamība kopš bērna dzimšanas noliegt paternitāti prezumētajam tēvam bija radījusi pārmērīgu slogu, pārkāpjot viņa ECTK 6. pantā nostiprinātās tiesības uz tiesu pieejamību un lietas taisnīgu izskatīšanu. Tā arī bija nesamērīgi aizskārusi viņa tiesības saskaņā ar ECTK 8. pantu¹²⁰.

Reizēm bērna, kas vēlas apstiprināt paternitāti, un bioloģiskā tēva intereses var sakrist. Tā bija noticis situācijā, kad tēvs rīcībspējas trūkuma dēļ nevarēja ierosināt tiesvedību valsts līmenī, lai noteiktu sava bērna izcelšanos. ECT ir atzinusi, ka bioloģiskā tēva nespēja ierosināt tiesvedību, lai noteiktu bērna paternitāti, nav ārlaulībā dzimuša bērna vislabākās interesēs un ka bērnam, lai tiktu noteikta viņa izcelšanās, tāpēc ir bijis pilnīgi jāpaļaujas uz valsts iestāžu ieskatiem¹²¹.

Iestādēm var būt pozitīvs pienākums iesaistīties tiesvedībā, lai bērna vislabākās interesēs noteiktu paternitāti gadījumos, kad bērna likumiskais pārstāvis (šajā gadījumā māte) nespēj pienācīgi pārstāvēt bērnu, piemēram, smagas invaliditātes dēļ¹²².

Attiecībā uz īpašo gadījumu par izcelšanās atzīšanu starp topošajiem vecākiem un surogātmāšu iznēsātiem bērniem tiesa ir principā atzinusi, ka valstīm ir plaša rīcības brīvība, jo Eiropā nepastāv konsenss attiecībā uz izcelšanās apstiprināšanu vai atzīšanu bērna iznēsāšanā, ko veic surogātmāte. Taču tas, ka izcelšanās ir viens no bērna identitātes pamataspektiem, šo rīcības brīvību sašaurina.

Piemērs. Lieta *Mennesson pret Franciju*¹²³ attiecas uz Francijas iestāžu atteikumu Francijas jaundzimušo reģistrā reģistrēt bērnus, ko ASV bija iznēsājusi surogātmāte, atsaucoties uz sabiedriskās kārtības apsvērumiem. ECT nav konstatējusi pieteikuma iesniedzēju tiesību uz ģimenes dzīves neaizskāramību pārkāpumu, secinot, ka nekas viņiem netraucēja baudīt ģimenes dzīvi Francijā un administratīvie šķēršļi, ar kuriem viņi, iespējams,

120 Turpat, 112.–114. punkts.

121 ECT 2011. gada 21. jūnija spriedums lietā *Krušković pret Horvātiju*, Nr. 46185/08, 38.–41. punkts.

122 ECT 2012. gada 14. februāra spriedums lietā *A.M.M. pret Rumāniju*, Nr. 2151/10, 58–65. punkts (pieejams franču valodā).

123 ECT 2014. gada 26. jūnija spriedums lietā *Mennesson pret Franciju*, Nr. 65192/11.

saskārās, nav bijuši nepārvarami. Runājot par bērnu privātās dzīves neaizskaramību, tiesa ir piešķīrusi lielu nozīmi viņu vislabākajām interesēm. Tiesa ir īpaši uzsvērusi, ka vīrietis, kuru apliecībā bija paredzēts reģistrēt kā bērnu tēvu, ir arī bērnu bioloģiskais tēvs. Nevar uzskatīt, ka ir ievērotas bērna vislabākās intereses, liedzot bērnam juridisko izcelšanos apstākļos, kad ir noteikta bioloģiskā izcelšanās un attiecīgais vecāks bērnu ir pilnīgi atzinis. Tāpēc tiesa ir konstatējusi, ka attiecībā uz bērnu tiesībām uz privātās dzīves neaizskaramību šajā lietā ir pārkāpts ECTK 8. pants¹²⁴.

4.2.2. Maternitātes noteikšana – anonīma izcelsme

EP tiesību sistēmā bērna ieinteresētība noskaidrot savu izcelsmi un jo īpaši savu māti ir jālīdzsvaro ar citām privātām un publiskām interesēm, piemēram, iesaistītās ģimenes vai ģimeņu interesēm, sabiedrības ieinteresētību novērst nelikumīgus abortus un bērnu pamešanu vai veselības aizsardzības apsvērumiem. Gadījumi, kad bioloģiskā māte nolemj palikt anonīma, bet bērns par bioloģisko māti var uzzināt vismaz neidentificējošu informāciju un bērnam ir iespēja mēģināt no mātes iegūt atteikšanos no konfidencialitātes, var būt saskaņā ar ECTK 8. pantu¹²⁵.

Piemērs. Lieta *Godelli pret Itāliju*¹²⁶ attiecas uz gadījumu, kad māte uzreiz pēc dzemdībām bija atteikusies no pieteikuma iesniedzējas un nebija piekritusi sava vārda norādīšanai dzimšanas apliecībā. Pieteikuma iesniedzēja nevarēja piekļūt neidentificējošai informācijai par savu izcelsmi un nevarēja panākt, lai viņai tiktu izpausta mātes identitāte. ECT ir atzinusi, ka šajā lietā ir pārkāpts ECTK 8. pants, jo valsts nebija nodrošinājusi pareizu līdzsvaru starp bioloģiskās mātes un bērna konfliktējošām interesēm.

4.3. Savas izcelsmes noteikšana – adopcija

Bērnu tiesības zināt savu izcelsmi ir guvušas īpašu ievērību adopcijas kontekstā. Ar adopciju saistītās materiālās garantijas ārpus tiesībām zināt savu izcelsmi ir aplūkotas 6.3. sadaļā.

124 Turpat, 100. punkts, sk. arī ECT 2014. gada 26. jūnija sprieduma lietā *Labassee pret Franciju*, Nr. 65941/11, 79. punktu.

125 ECT 2003. gada 13. februāra spriedums lietā *Odièvre pret Franciju* [GC], Nr. 42326/98, 48. un 49. punkts.

126 ECT 2012. gada 25. septembra spriedums lietā *Godelli pret Itāliju*, Nr. 33783/09, 58. punkts.

EP tiesību sistēmā pārskatītās Eiropas Konvencijas par bērnu adopciju 22. panta trešajā daļā ir samērā stingri definētas adoptētu bērnu tiesības piekļūt iestāžu rīcībā esošai informācijai par savu izcelsmi. Saskaņā ar šo punktu puses var piešķirt bioloģiskajiem vecākiem juridiskas tiesības neizpaust savu identitāti, ja tas nenozīmē absolūtu veto. Kompetentajai iestādei jāspēj noteikt, vai bērna tiesības prevalē pār bioloģisko vecāku tiesībām un iestāde var atklāt identificējošu informāciju, ņemot vērā apstākļus un attiecīgo tiesību apdraudējumu. Pilnas adopcijas gadījumā adoptētajam bērnam jābūt vismaz iespējai iegūt dokumentu, kas apliecināja viņa dzimšanas laiku un vietu¹²⁷.

Starptautiskajās tiesībās saskaņā ar Hāgas Konvenciju par starpvalstu adopciju adoptētam bērnam ir iespēja "atbilstošā uzraudzībā" piekļūt informācijai par savu vecāku identitāti, bet atļaujas došana vai liegšana ir atstāta katras puses ziņā¹²⁸.

4.4. Identitātes zādzība

Svarīgākais aspekts

- Jānodrošina praktiska un efektīva aizsardzība pret bērnu identitātes zādzību.

Identitātes zādzība attiecas uz situāciju, kad bez bērna ziņas tiek izmantots viņa vārds.

EP tiesību sistēmā ECT ir aplūkojusi identitātes zādzību saskaņā ar ECTK 8. pantu par tiesībām uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību. Tiesa ir atzinusi, ka valstīm ir pienākums nodrošināt praktisku un efektīvu bērnu aizsardzību pret identitātes zādzību un valstīm jāveic efektīvi pasākumi, lai noskaidrotu un sauktu pie atbildības vainīgos¹²⁹.

¹²⁷ Eiropas Padome, *Eiropas Konvencija par bērnu adopciju (pārskatīta)*, CETS Nr. 202, 2008., 22. pants.

¹²⁸ Hāgas Starptautisko privāttiesību konference, Hāgas Konvencija par bērnu aizsardzību un sadarbību starpvalstu adopcijas jautājumos, 29.5.1993., 30. panta otrā daļa.

¹²⁹ ECT 2008. gada 2. decembra spriedums lietā *K.U. pret Somiju*, Nr. 2872/02, 49. punkts.

Piemērs. Lietā *K.U. pret Somiju*¹³⁰ interneta iepazīšanās vietnē bija ievietots sludinājums 12 gadus veca zēna vārdā, zēnam par to nezinot. Sludinājumā bija norādīts zēna vārds, tālruņa numurs, izskata apraksts un saite uz tīmekļa lapu, kurā bija zēna fotogrāfija. Sludinājums bija seksuāla rakstura, tajā bija minēts, ka zēns meklē intīmas attiecības ar sava vecuma vai vecāku zēnu, padarot viņu par pedofilu intereses objektu. Spēkā esošo tiesību aktu dēļ pie interneta pakalpojumu sniedzēja nebija iespējams noskaidrot tās personas identitāti, kura bija ievietojuši sludinājumu. ECT ir atzinusi, ka ECTK 8. pantā paredzētais pozitīvais pienākums ne vien kriminalizēt nodarījumus, bet tos arī efektīvi izmeklēt un saukt pie atbildības vainīgos, kļūst vēl nozīmīgāks, ja ir apdraudēta bērnu fiziskā un morālā labklājība. Šajā lietā ECT ir konstatējusi, ka, padarot bērnu par pedofilu intereses objektu internetā, bija apdraudēta viņa fiziskā un morālā labklājība. Tiesa šajā lietā ir konstatējusi ECTK 8. panta pārkāpumu.

Ar identitātes zādzību saistīti aspekti cieši sasaistīti ar bērnu pornogrāfiju un sadraudzēšanos ar bērnu nolūkā veikt seksuālās darbības. Šie aspekti ir aplūkoti [7.2. sadaļā](#).

4.5. Tiesības uz pilsonību

Svarīgākie aspekti

- Bērnu, kas ir ES pilsoņi, uzturēšanās tiesības ES nebūtu jāpadara par neefektīvām, liedzot uzturēšanās tiesības vienam vai abiem vecākiem.
- ECTK nav garantētas tiesības uz pilsonību, tomēr uz patvaļīgu pilsonības atteikumu var attiekties ECTK 8. pants (tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību), ņemot vērā atteikuma ietekmi uz personas privāto dzīvi.

ES tiesību sistēmā saskaņā ar LESD 20. panta pirmo daļu ES pilsoņa statusu piešķir ikvienai personai, kam ir kādas ES dalībvalsts valstspiederība. EST ir lēmusi par tādu bērnu uzturēšanās tiesību efektivitāti, kam ir ES pilsonība, bet kas nav tās ES dalībvalsts valstspiederīgie, kurā viņi uzturas. Lieta attiecās uz uzturēšanās tiesību ES atteikumu vecākam, kas bija aprūpētājs bērnam, kuram ir ES pilsonība. EST ir atzinusi, ka uzturēšanās tiesību atteikums vecākam, kas ir bērna

¹³⁰ ECT 2008. gada 2. decembra spriedums lietā *K.U. pret Somiju*, Nr. 2872/02.

primārais aprūpētājs, padara bērna uzturēšanās tiesības par neefektīvām. Tāpēc vecākam, kas ir primārais aprūpētājs, ir tiesības uzturēties ar bērnu uzņēmējvalstī¹³¹. Šie aspekti ir sīkāk aplūkoti 9.5. sadaļā.

ES tiesību sistēmā ECTK negarantē tiesības uz pilsonību¹³². Tomēr uz patvaļīgu pilsonības atteikumu var attiekties ECTK 8. panta darbības joma, ņemot vērā atteikuma ietekmi uz personas privāto dzīvi, kas ietver bērna sociālās identitātes aspektus¹³³, ar kuriem šeit saprot bērna identitāti sabiedrībā.

Piemērs. Lietā *Genovese pret Maltu* Maltas pilsonība bija atteikta ārpus Maltas ārlaulībā dzimušam bērnam, kura māte nebija Maltas pilsonē, bet tēvs bija tiesā atzīts par Maltas pilsoni. Pilsonības atteikums pats par sevi nebija ECTK 8. panta pārkāpums. Taču patvaļīgais pilsonības atteikums, pamatojoties uz dzimšanu ārlaulībā, radīja jautājumus par diskrimināciju. Lai attaisnotu patvaļīgu atšķirīgas attieksmes piemērošanu, atsaucoties uz šo pamatu, ir jābūt svarīgiem iemesliem. Trūkstot šādiem iemesliem, tiesa ir secinājusi, ka šajā lietā ir pārkāpts ECTK 8. un 14. pants¹³⁴.

Viens no galvenajiem līgumu noteikumu par tiesībām iegūt pilsonību mērķiem ir bezvalstniecības novēršana. Eiropas Konvencijā par pilsonību ir iekļauti sīki izstrādāti noteikumi par likumīgu pilsonības iegūšanu, kas attiecas uz bērniem, kā arī tā ierobežo iespējas, bērniem zaudēt pilsonību¹³⁵. EP Konvencijā par bezvalstniecības novēršanu attiecībā uz valsts pēctecību ir ietverts pienākums novērst bezvalstniecību piedzimstot (10. pants) un paredzēt tiesības iegūt pārnēmējvalsts pilsonību (2. pants)¹³⁶. Rūpes par bezvalstniecības novēršanu paredzētas arī pārskatītās Eiropas Konvencijas par bērnu adopciju 12. pantā, kurā noteikts, ka valstīm jāatvieglo pilsonības iegūšana bērniem, ko adoptējis kāds to valstspiederīgais, un atteikšanās no pilsonības, jo adopcijas sekas ir atkarīgas no citas valsts pilsonības esamībasvai iegūšanas.

131 EST 2004. gada 19. oktobra spriedums lietā C-200/02 *Kunqian Catherine Zhu un Man Lavette Chen pret Secretary of State for the Home Department*, 45. un 46. punkts.

132 ECT 2002. gada 23. janvāra lēmums par pieņemamību lietā *Slivenko un citi pret Latviju* [GC], Nr. 48321/99, 77. punkts.

133 ECT 2011. gada 11. oktobra spriedums lietā *Genovese pret Maltu*, Nr. 53124/09, 33. punkts.

134 Turpat, 43.–49. punkts.

135 Eiropas Padome, *Eiropas Konvencija par pilsonību*, CETS Nr. 166, 1997., 6. un 7. pants.

136 Eiropas Padome, *Konvencija par bezvalstniecības novēršanu attiecībā uz valsts pēctecību*, CETS Nr. 200, 2006.

Saskaņā ar starptautiskajām tiesībām *CRC* 7. pantā tāpat kā *ICCPR* 24. panta trešajā daļā ir garantētas tiesības iegūt pilsonību.

4.6. Pie nacionālajām minoritātēm piederīgu bērnu identitāte

Svarīgākais aspekts

- Bērniem, kas pieder pie nacionālajām minoritātēm, ir tiesības baudīt savu kultūru, pievērsties savai reliģijai un praktizēt to un lietot savu valodu.¹³⁷

ES tiesību sistēmā pie nacionālajām minoritātēm piederīgu bērnu identitātei, raugoties no pamattiesību viedokļa, nav veltīta īpaša uzmanība. Turklāt ES nav vadošas judikatūras, kas papildinātu EP normas.

EP tiesību sistēmā *FCNM* 5. panta 1. punktā ir skaidri minēts, ka puses apņemas saglabāt pie nacionālajām minoritātēm piederīgu personu identitātes būtiskos elementus, t. i., to reliģiju, valodu, tradīcijas un kultūras mantojumu. *FCNM* nav īpaši bērniem veltītu noteikumu. Jautājums par valodu izglītībā ir aplūkots [8.2. sadaļā](#).

Saskaņā ar starptautiskajām tiesībām *CRC* 30. pants garantē bērniem, kas pieder pie nacionālajām minoritātēm vai pirmiedzīvotājiem, tiesības kopā ar citiem savas grupas locekļiem “ baudīt savas kultūras vērtības, pievērsties savai reliģijai un praktizēt to vai lietot dzimto valodu”.

¹³⁷ Citi ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību aspekti ir aplūkoti [8. nodaļā](#).

5

Ģimenes dzīve



ES	Aptvertie jautājumi	EP
Pamattiesību harta, 7. pants (tiesības uz ģimenes dzīves neaizskaramību)	Tiesības uz ģimenes dzīves neaizskaramību	ECTK, 8. pants (tiesības uz ģimenes dzīves neaizskaramību)
Pamattiesību harta, 24. pants (bērnu tiesības) Uzturēšanas saistību regula (4/2009)	Tiesības uz vecāku gādību	ECT 2013. gada spriedums lietā <i>R.M.S. pret Spāniju</i> , Nr. 28775/12 (saskarsmes tiesību ar meitu atņemšana)
Pamattiesību harta, 24. panta trešā daļa (tiesības uzturēt kontaktus ar abiem vecākiem) Jaunā Briseles II regula (2201/2003) Mediācijas direktīva (2008/52/EK)	Tiesības uzturēt sakarus ar abiem vecākiem	Konvencija par saskarsmi ar bērniem

ES	Aptvertie jautājumi	EP
Tiesu pieejamības direktīva (2002/8/EK) (tiesu pieejamība pārrobežu strīdos)	Šķiršanās no vecākiem	ECT 2012. gada spriedums lietā <i>Levin pret Zviedriju</i> , Nr. 35141/06 (saskarsmes tiesību ierobežošana) ECT 2011. gada spriedums lietā <i>Schneider pret Vāciju</i> , Nr. 17080/07 (saskarsme starp bērnu un juridiski neatzītu tēvu) ECT 2003. gada spriedums lietā <i>Sommerfeld pret Vāciju</i> [GC], Nr. 31871/96 (saskarsme starp tēvu un meitu) ECT 2010. gada spriedums lietā <i>Mustafa un Armağan Akin pret Turciju</i> , Nr. 4694/03 (saskarsme starp brāli un māsu pēc aizgādības tiesību piešķiršanas) ECT 2013. gada spriedums lietā <i>Vojnity pret Ungāriju</i> , Nr. 29617/07 (saskarsmes ierobežošana reliģiskās pārliecības dēļ)
Pamattiesību harta, 24. pants (bērnu tiesības) Jaunā Briseles II regula (2201/2003) EST 2010. gada spriedums lietā C-211/10 PPU <i>Doris Povse pret Mauro Alpago</i> (sprieduma izpildes apliecība)	Bērnu nolaupīšana	Konvencija par saskarsmi ar bērniem ECT 2010. gada spriedums lietā <i>Neulinger un Shuruk pret Šveici</i> [GC], Nr. 41615/07 (bērna aizvešana, ko veikusi māte) ECT 2013. gada spriedums lietā <i>X pret Latviju</i> [GC], Nr. 27853/09 (nopietns risks bērna atpakaļatdošanas gadījumā saskaņā ar Hāgas konvenciju)

Gan Eiropas Savienības, gan Eiropas Padomes tiesību aktos (ES Pamattiesību hartas 7. pantā un ECTK 8. pantā) ir paredzētas tiesības uz ģimenes dzīves neaizskaramību. ES kompetence ģimenes dzīves jautājumos attiecas uz pārrobežu strīdiem, tostarp spriedumu atzīšanu un izpildi dalībvalstīs. EST izskata jautājumus, kas attiecas uz ES Pamattiesību hartā nostiprinātajām bērnu vislabākajām interesēm un tiesībām uz ģimenes dzīvi, saistībā ar jauno Briseles II regulu. Ar ģimenes dzīvi saistītajā ECT judikatūrā ir atzītas savstarpēji atkarīgas tiesības, piemēram, tiesības uz ģimenes dzīvi un bērnu tiesības uz to, lai primārais apsvēruma būtu viņu intereses. Judikatūrā ir atzīts, ka bērnu tiesības reizēm ir konfliktējošas. Piemēram, bērnu tiesības uz ģimenes dzīves neaizskaramību var nākties ierobežot, lai garantētu bērnu interešu ievērošanu. EP ir pieņēmusi arī dažādus

citus instrumentus, kas attiecas uz jautājumiem, kuri ir saistīti ar saskarsmes un aizgādības tiesībām un bērnu tiesību īstenošanu.

Šajā nodaļā ir aplūkotas bērnu tiesības uz ģimenes dzīves neaizskaramību un saistītās tiesības, jo īpaši šo tiesību saturs un piemērošanas joma, kā arī saistītie juridiskie pienākumi un to mijiedarbība ar citām tiesībām. Konkrēti ir aplūkoti šādi aspekti – tiesības uz ģimenes dzīves neaizskaramību un to ierobežojumi (5.1. sadaļa), bērnu tiesības būt vecāku aizgādībā (5.2. sadaļa), tiesības uzturēt kontaktus ar abiem vecākiem (5.3. sadaļa) un bērnu nolaupīšana (5.4. sadaļa).

5.1. Tiesības uz ģimenes dzīves neaizskaramību

Svarīgākie aspekti

- Valstīm ir pozitīvi pienākumi, lai nodrošinātu bērnu tiesību uz ģimenes dzīves neaizskaramību efektīvu īstenošanu.
- Gan ES, gan EP tiesību sistēmā tiesām un administratīvām iestādēm, pieņemot ikvienu lēmumu, kas skar bērnu tiesības uz ģimenes dzīves neaizskaramību, ir jāņem vērā bērnu intereses.

Bērnu tiesības uz ģimenes dzīves neaizskaramību ietver vairākas saliktas tiesības, piemēram, bērnu tiesības būt vecāku aizgādībā (5.2. sadaļa), tiesības uzturēt kontaktus ar abiem vecākiem (5.3. sadaļa), tiesības netikt šķirti no vecākiem, izņemot gadījumus, kad tas ir bērna vislabākajām interesēs (5.4. sadaļa un 6. nodaļa), un tiesības uz ģimenes atkalapvienošanos (9. nodaļa).

Nedz ES, nedz EP tiesību sistēmā tiesības uz ģimenes dzīves neaizskaramību nav absolūtas, un uz tām attiecas vairāki ierobežojumi. Kā precizēts paskaidrojums attiecībā uz ES Pamattiesību hartu¹³⁸, šie ierobežojumi ir tie paši, kas attiecas arī atbilstošo ECTK pantu, konkrēti, 8. panta otro daļu, t. i., ierobežojumi, kas paredzēti tiesību aktos un nepieciešami demokrātiskā sabiedrībā, lai aizsargātu valsts vai sabiedrisko drošību vai valsts ekonomisko labklājību, lai nepieļautu

¹³⁸ Eiropas Parlaments, Eiropas Savienības Padome, Eiropas Komisija (2007), *“Paskaidrojumi attiecībā uz Pamattiesību hartu”*, 2007/C 303/02, OV C 303, 14.12.2007., 17.–35. lpp., sk. paskaidrojumu par 7. pantu.

nekārtības vai noziegumus, lai aizsargātu veselību vai tikumību vai aizstāvētu citu tiesības un brīvības¹³⁹.

Saskaņā ar ES Pamattiesību hartu šajās tiesībās nepārprotami ir iekļauts pienākums ņemt vērā bērnu vislabākās intereses (24. panta otrā daļa)¹⁴⁰. Lai gan ECTK nav nepārprotami paredzēts pienākums ņemt vērā bērnu vislabākās intereses, ECT iekļauj šo pienākumu savā judikatūrā¹⁴¹.

5.2. Bērnu tiesības būt vecāku aizgādībā

Svarīgākie aspekti

- ES tiesību akti reglamentē bērnu tiesību būt vecāku aizgādībā procesuālos aspektus.
- Saskaņā ar ECTK valstīm ir negatīvi un pozitīvi pienākumi, lai nodrošinātu bērnu un vecāku tiesības uz ģimenes dzīves neaizskaramību.

Bērnu tiesības zināt savu vecāku identitāti un tiesības uz vecāku gādību ir bērnu tiesību uz ģimenes dzīves neaizskaramību divi galvenie komponenti. Tie ir zināmā mērā savstarpēji atkarīgi – bērnu tiesības zināt, kas ir viņu vecāki, tiek nodrošinātas ar vecāku gādību. Tomēr dažreiz, piemēram, adoptētu vai medicīniskās apaugļošanas rezultātā dzimušu bērnu gadījumā, šīs tiesības ir nošķirtas. Šādos gadījumos pirmās tiesības ir vairāk saistītas ar bērnu tiesībām uz identitāti, kas izpaužas kā bērna informētība par saviem bioloģiskajiem vecākiem un tāpēc ir aplūkotas 4. nodaļā. Šajā iedaļā pārsvarā ir aplūkotas otrās tiesības, proti, bērnu tiesības būt vecāku aizgādībā.

ES tiesību sistēmā nav noteikumu, kas attiektos uz tiesībām būt vecāku aizgādībā materiālo piemērošanas jomu. ES instrumenti var attiekties uz pārrobežu aspektiem, piemēram, spriedumu atzīšanu un izpildi dalībvalstīs. Piemēram, Regula 4/2009 par jurisdikciju, piemērojamiem tiesību aktiem, nolēmumu atzīšanu un izpildi un sadarbību uzturēšanas saistību lietās (Uzturlīdzekļu regula) aptver pieteikumus

139 Eiropas Padome, *Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija*, CETS Nr. 5, 1950., 8. pants.

140 EST 2010. gada 5. oktobra spriedums lietā C-400/10 PPU *J. McB. pret L. E.*

141 Sk., piemēram, ECT 2000. gada 25. janvāra spriedumu lietā *Ignaccolo-Zenide pret Rumāniju*, Nr. 31679/96, 94. punktu.

par pārrobežu uzturlīdzekļu lietām, kas izriet no ģimenes attiecībām¹⁴². Tajā ir paredzēti visai ES kopīgi noteikumi ar mērķi nodrošināt prasību par uzturlīdzekļu piedziņu arī gadījumos, kad parādnieks vai kreditors atrodas citā valstī.

EP tiesību sistēmā ECT ir uzsvērusi, ka ECTK 8. pantā pirmām kārtām ir noteikts valsts pienākums nejaukties ģimenes dzīvē¹⁴³. Taču valstīm ir arī pozitīvs pienākums veikt nepieciešamos pasākumus, lai atbalstītu vecākus un ģimenes un aizsargātu bērnus pret iespējamu vardarbību¹⁴⁴. Bērni būtu jāšķir no vecākiem tikai ārkārtas apstākļos. Šajos gadījumos jādara viss iespējamais, lai saglabātu personīgās attiecības un attiecīgos gadījumos atkal apvienotu ģimeni. Pieņemot sākotnējo lēmumu par bērnu šķiršanu no vecākiem, valstīm ir plaša rīcības brīvība¹⁴⁵. Tomēr stingrākas pārbaudes ir jāveic attiecībā uz turpmākiem ierobežojumiem, piemēram, ierobežojumiem, ko uzliek vecāku saskarsmes tiesībām, un tiesiskajām garantijām, kuras paredzētas, lai nodrošinātu bērnu un vecāku tiesību uz ģimenes dzīves neaizskaramību efektīvu aizsardzību. Šādi turpmāki ierobežojumi rada risku, ka tiktu faktiski pārtrauktas ģimenes attiecības starp mazu bērnu un vienu vai abiem vecākiem. Arī lemjot par jaundzimušu bērnu šķiršanu no mātēm, valsts iestāžu norādītajiem iemesliem ir jābūt ārkārtīgi pārliecinošiem¹⁴⁶.

Valsts iestāžu rīcības brīvība samazinās, palielinoties laikam, ko bērni pavada šķirti no vecākiem, un iestādēm lēmums par šķirtības saglabāšanu būtu jāpamato ar pārliecinošiem iemesliem¹⁴⁷. ECT izvērtē, vai lēmuma pieņemšanas process ir bijis taisnīgs un vai visām iesaistītajām personām ir bijusi iespēja pamatot savus argumentus.

Piemērs. Lietā *R.M.S. pret Spāniju*¹⁴⁸ pieteikuma iesniedzēja apgalvoja, ka, atsaucoties uz viņas sociālekonomisko stāvokli, viņai ir bijusi liegta jebkāda saskarsme ar savu meitu no trīs gadu un desmit mēnešu vecuma. Tiesa ir konstatējusi, ka šajā lietā ir pārkāpts ECTK 8. pants, uzsverot, ka "Spāni-

142 Eiropas Savienības Padome (2008), Padomes 2008. gada 18. decembra Regula (EK) Nr. 4/2009 par jurisdikciju, piemērojamiem tiesību aktiem, nolēmumu atzīšanu un izpildi un sadarbību uzturēšanas saistību lietās, OV L 7, 2008. (Uzturēšanas saistību regula).

143 ECT 2013. gada 18. jūnija spriedums lietā *R.M.S. pret Spāniju*, Nr. 28775/12, 69. punkts.

144 Turpat, 69. un turpmākie punkti.

145 ECT 2012. gada 13. marta spriedums lietā *Y.C. pret Apvienoto Karalisti*, Nr. 4547/10, 137. punkts.

146 ECT 2001. gada 12. jūlija spriedums lietā *K. un T. pret Somiju* [GC], Nr. 25702/94, 168. punkts.

147 ECT 2012. gada 13. marta spriedums lietā *Y.C. pret Apvienoto Karalisti*, Nr. 4547/10, 137. punkts.

148 ECT 2013. gada 18. jūnija spriedums lietā *R.M.S. pret Spāniju*, Nr. 28775/12.

jas administratīvajām iestādēm būtu vajadzējis apsvērt citus pasākumus, kas nav tik radikāli kā bērna nodošana aprūpē”. Tiesa turklāt ir norādījusi, ka “sociālās labklājības iestāžu uzdevums tieši ir palīdzēt grūtībās nonākušām personām [...], sniegt viņām ieteikumus un konsultēt par tādiem jautājumiem kā dažādi pieejamo pabalstu veidi, iespēja tikt pie sociālā mājokļa, kā arī par citiem grūtību pārvarēšanas līdzekļiem, kādus pieteikuma iesniedzēja sākumā bija meklējusi”. Tāpēc ECT ir secinājusi, ka “Spānijas iestādes nav pielikušas atbilstošas un pietiekamas pūles, lai nodrošinātu pieteikuma iesniedzējas tiesības dzīvot ar savu bērnu”¹⁴⁹.

Saskaņā ar starptautiskajām tiesībām CRC 5. pantā ir noteikts, ka “dalībvalstis respektē vecāku [...] atbildību, tiesības un pienākumus nodrošināt ikvienam bērnam viņa attīstības pakāpei atbilstošu palīdzību un padomus šajā konvencijā atzīto tiesību izmantošanā”. Turklāt saskaņā ar CRC 9. pantu nevienam bērnam nedrīkst šķirt no vecākiem pret viņa gribu un visām ieinteresētajām personām jādod iespēja piedalīties ar šo situāciju saistītajās procedūrās. Bērnu tiesības šajos gadījumos un atbilstošie valstu pienākumi ir noteikti ANO Pamatnostādnēs par alternatīvo aprūpi¹⁵⁰.

5.3. Tiesības uzturēt kontaktus ar abiem vecākiem

Svarīgākie aspekti

- Bērnu tiesības uzturēt kontaktus ar abiem vecākiem attiecas uz visiem vecāku šķirtības veidiem neatkarīgi no tā, vai tie ir saistīti ar ģimeni vai ir valsts sankcionēti.
- Bērnu tiesību uzturēt sakarus ar saviem vecākiem un ģimenes atkalapvienošanās tiesību nodrošināšanas process liek pirmām kārtām ņemt vērā bērnu vislabākās intereses, veltot pienācīgu uzmanību bērnu viedoklim atbilstoši viņu vecumam un briedumam.

Tiesību uzturēt kontaktus ar vecākiem piemērošanas joma atšķiras atkarībā no konteksta. Ja vecāki pieņem lēmumu šķirties, piemērošanas joma ir plašāka, un

149 Turpat, 86. un 93. punkts.

150 ANO Cilvēktiesību padome (2009), *ANO Pamatnostādnēs par bērnu alternatīvo aprūpi*, UN Doc. A/HRC/11/L.13, 15.06.2009.

parasti tās robežas nosaka vienīgi bērnu vislabākās intereses. Valsts sankcionētas šķiršanās gadījumā, piemēram, ja viens no vecākiem ir izraidīts vai atrodas ieslodzījumā, valsts iestādes rīkojas aizsargātu interešu vārdā, un tām jānodrošina taisnīgs līdzsvars starp iesaistīto personu interesēm un pienākumu gādāt par bērna vislabākajām interesēm. Bērnu tiesības uzturēt kontaktus ar abiem vecākiem ir piemērojamas abos gadījumos.

ES tiesību sistēmā ES Pamattiesību hartas 24. panta trešajā daļā nepārprotami ir atzītas katra bērna tiesības uzturēt kontaktus ar *abiem* vecākiem. Šā punkta formulējumā ir precizēts šo tiesību saturs, jo īpaši saskarsmes nozīme, proti, tai jābūt *regulārai*, jāļauj izveidot *personiskas attiecības* un jābūt *tiešai*. Tomēr pastāv atruna: katra bērna tiesības uzturēt saskarsmi ar saviem vecākiem skaidri ierobežo bērna vislabākās intereses. Kā precizēts paskaidrojumos attiecībā uz hartu, šis pants nepārprotami ir pamatots ar CRC 9. pantu.

Saskaņā ar ES kompetenci (sk. **1. nodaļu**) īpaša uzmanība ir tikusi pievērsta tiesu sadarbībai (ar mērķi veidot brīvības, drošības un tiesiskuma telpu, kurā ir nodrošināta personu brīva pārvietošanās). Šajā ziņā īpaši svarīgi ir divi ES tiesību akti: Padomes Regula (EK) Nr. 2201/2003¹⁵¹ (jaunā Briseles II regula) un Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2008/52/EK (Mediācijas direktīva)¹⁵². Jaunā Briseles II regula ir nozīmīga, raugoties no tiesību viedokļa. Pirmkārt, tā attiecas uz *visiem* lēmumiem par vecāku atbildību neatkarīgi no ģimenes stāvokļa. Otrkārt, noteikumu par jurisdikciju (ko pārsvarā nosaka bērna pastāvīgā dzīvesvieta) pamatā nepārprotami ir bērna vislabāko interešu princips un, treškārt, īpaša uzmanība ir pievērsta bērnu viedokļa uzklaušanās nodrošināšanai¹⁵³.

Saskaņā ar EST judikatūru primārais mērķis lietās par bērnu nelikumīgu aizvešanu viena vecāka vienpusēji pieņemta lēmuma rezultātā ir saglabāt bērna pamattiesības regulāri uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar abiem vecākiem (hartas 24. panta trešā daļa), jo tiesa uzskata, ka šīs tiesības nenoliedzami atbilst ikviena bērna vislabākajām interesēm. Saskaņā ar EST viedokli pasākumus,

151 Eiropas Savienības Padome (2003), Padomes 2003. gada 27. novembra Regula (EK) Nr. 2201/2003 par jurisdikciju un spriedumu atzīšanu un izpildi laulības lietās un lietās par vecāku atbildību un par Regulas (EK) Nr. 1347/2000 atcelšanu (jaunā Briseles II regula), OV L 338, 2003.

152 Eiropas Parlaments, Eiropas Savienības Padome (2008), Eiropas Parlamenta un Padomes 2008. gada 21. maija Direktīva 2008/52/EK par konkrētiem mediācijas aspektiem civillietās un komercietās (*Mediācijas direktīva*), OV L 136/3, 2008.

153 Sk., piemēram, Padomes Regulas (EK) Nr. 2201/2003 preambulu (5., 12., 13. un 19. punktu) un 8. pantu, 41. panta otrās daļas c) punktu un 42. panta otrās daļas a) punktu.

kas bērnam rada šķēršļus regulārai personisku attiecību un tiešu kontaktu uzturēšanai ar abiem vecākiem, var pamatot vienīgi ar cita bērna vislabākajām interesēm, kas ir tik svarīgas, ka ir prioritāras salīdzinājumā ar interesēm, kuras ir minēto pamattiesību pamatā¹⁵⁴. Tas ietver pagaidu, tostarp aizsardzības, pasākumus saskaņā ar jaunās Briseles II regulas 20. pantu. Tiesa ir norādījusi, ka visu iesaistīto interešu līdzsvarota un saprātīga novērtēšana, kam jāpamatojas uz objektīviem apsvērumiem attiecībā uz pašu bērna personību un viņa sociālo vidi, principā ir jāveic tiesvedībā saskaņā ar jaunās Briseles II regulas¹⁵⁵ noteikumiem.

Piemērs. Lieta *E. pret B.*¹⁵⁶ attiecas uz tiesvedību starp *E.* (tēvu) un *B.* (māti) saistībā ar Apvienotās Karalistes tiesu jurisdikciju izskatīt un izlemt prasību par viņu bērna *S.* pastāvīgo dzīvesvietu un tēva saskarsmes tiesībām ar bērnu. Vecāki Spānijas tiesā bija noslēguši vienošanos, saskaņā ar kuru mātei tika piešķirtas aizgādības tiesības, bet tēvam – saskarsmes tiesības. Vēlāk māte bija lūgusi samazināt saskarsmes tiesības, kas tēvam bija piešķirtas ar šo vienošanos. Tēvs bija iesniedzis prasības pieteikumu Augstajā tiesā, lūdzot izpildīt Spānijā noslēgto vienošanos. Māte ir apgalvojusi, ka ir piekritusi Spānijas tiesas jurisdikcijai, un lūgusi nodot jurisdikciju, par kuru bija panākta vienošanās, Anglijas un Velsas tiesām. Pēc tēva apelācijas sūdzības saņemšanas Apelācijas tiesa ir uzdevusi EST vairākus jautājumus par jaunās Briseles II regulas 12. panta trešās daļas interpretāciju. EST ir atzinusi, ka gadījumos, kad tiesā norit tiesvedība saskaņā ar jaunās Briseles II regulas 12. panta trešo daļu, bērna vislabākās intereses var aizsargāt, vienīgi katrā gadījumā atsevišķi izvērtējot jautājumu par to, vai lūgtā vienošanās par tiesas jurisdikciju atbilst bērna vislabākajām interesēm. Vienošanās par jurisdikciju attiecas vienīgi uz konkrēto tiesvedību, kas notiek tiesā, par kuras jurisdikciju vienošanās ir panākta. Tiesvedības gala secinājumos, kuras dēļ vienošanās par jurisdikciju ir notikusi, jurisdikcija beidzas par labu tiesai, kam saskaņā ar jaunās Briseles II regulas 8. panta 1. punktu ir vispārējā jurisdikcija.

Attiecībā uz vecāku atbildību jaunā Briseles II regula ir spēkā vienlaikus ar Hāgas konvenciju par jurisdikciju, piemērojamiem tiesību aktiem, atzīšanu, izpildi un

154 EST 2009. gada 23. decembra spriedums lietā C-403/09 PPU *Jasna Detiček pret Maurizio Sgueglia*, 59. punkts.

155 Turpat, 60. punkts.

156 EST 2014. gada 1. oktobra spriedums lietā C-436/13, *E. pret B.* (kopsavilkums no <http://cases.iclr.co.uk>).

sadarbību attiecībā uz vecāku atbildību un bērnu aizsardzības pasākumiem¹⁵⁷. Saskaņā ar 61. pantu jaunā Briseles II regula ir prioritāra salīdzinājumā ar Hāgas konvenciju: a) ja attiecīgā bērna pastāvīgā dzīvesvieta ir kādas dalībvalsts teritorijā vai b) attiecībā uz kādas dalībvalsts tiesā pieņemta sprieduma atzīšanu un izpildi citas dalībvalsts teritorijā, pat ja attiecīgā bērna pastāvīgā dzīvesvieta ir tādas trešās valsts teritorijā, kas ir Hāgas konvencijas līgumslēdzēja puse. Tāpēc viens no galvenajiem jautājumiem saskaņā ar jauno Briseles II regulu ir bērna pastāvīgās dzīvesvietas noteikšana.

Piemērs. Lietā *Mercredi pret Chaffe*¹⁵⁸ Anglijas un Velsas Apelācijas tiesa bija nosūtījusi EST lietu par divus mēnešus veca bērna aizvešanu no Apvienotās Karalistes uz Francijas salu Reinjonu. EST ir atzinusi, ka pastāvīgās dzīvesvietas jēdziens jaunās Briseles II regulas 8. un 10. panta izpratnē atbilst vietai, ko raksturo bērna zināma integrācija sociālajā un ģimenes vidē. Ja situācija attiecas uz zīdaini, kas dalībvalstī (kura nav tā pastāvīgās dzīvesvietas dalībvalsts un uz kuru viņš ir aizvests) kopā ar savu māti ir uzturējies tikai dažas dienas, jāņem vērā vairāki faktori: pirmkārt, uzturēšanās šīs ES dalībvalsts teritorijā ilgums, regularitāte, apstākļi un iemesli un mātes pārcelšanās uz minēto valsti iemesli un, otrkārt, īpaši ņemot vērā bērna vecumu, mātes ģeogrāfiskā un ģimenes izcelsme, kā arī ģimenes un sociālās saiknes, kas mātei un bērnam ir šajā dalībvalstī.

Lai garantētu bērnu tiesības uzturēt kontaktus ar abiem vecākiem pārrobežu strīdos, īpaši svarīga nozīme ir arī ar tiesu pieejamības regulēšanu saistītiem instrumentiem, kuros ir precizēts, kā rīkoties sarežģītu strīdu gadījumos, piemēram, Padomes Direktīvai 2002/8/EK (Tiesu pieejamības direktīva), kas liek "uzlabot tiesu pieejamību pārrobežu strīdos, nosakot kopīgus obligātus noteikumus attiecībā uz juridisko palīdzību šādos strīdos"¹⁵⁹. Šīs direktīvas mērķis ir uzlabot tiesu pieejamību pārrobežu strīdos, nosakot kopīgus obligātus noteikumus attiecībā uz juridisko palīdzību, nodrošināt, lai personām, kas sava ekonomiskā stāvokļa

157 Pasaules organizācija pārrobežu sadarbības jomā civiltietās un komercietās (1996), Hāgas Starptautiskās privāttiesību konferences Konvencija par jurisdikciju, piemērojamiem tiesību aktiem, atzīšanu, izpildi un sadarbību attiecībā uz vecāku atbildību un bērnu aizsardzības pasākumiem, 19.10.1996.

158 EST 2010. gada 22. decembra spriedums lietā C-497/10 PPU *Barbara Mercredi pret Richard Chaffe*.

159 Padomes 2003. gada 27. janvāra Direktīva 2002/8/EK par to, kā uzlabot tiesu pieejamību pārrobežu strīdos, nosakot kopīgus obligātus noteikumus attiecībā uz juridisko palīdzību šādos strīdos, OV L 026, 2003. (Tiesu pieejamības direktīva).

dēļ nespēj segt tiesāšanās izdevumus, saskaņā ar dažiem nosacījumiem tiktu piešķirta atbilstoša juridiskā palīdzība, un sekmēt dalībvalstīs šajā jomā piemērojamo tiesību aktu saderību, kā arī nodrošināt dalībvalstu iestāžu sadarbības mehānismus.

EP tiesību sistēmā katra bērna tiesības uzturēt kontaktus ar abiem vecākiem ir netieši ietvertas ECTK 8. pantā. ECT apstiprina, ka “vecāku un bērnu iespēja baudīt vienu otru sabiedrību ir viens no ģimenes dzīves pamatelementiem”¹⁶⁰. Tiesa tomēr arī uzsver, ka šīs tiesības var ierobežot bērna vislabākās intereses (sk. 5.4. sadaļu un 6. nodaļu). Šīs tiesības ir uzmanības centrā, pieņemot tiesas lēmumus par aizgādību un saskarsmi ar bērniem.

ECT vairākās lietās aizgādības un saskarsmes kontekstā ir tieši vai netieši norādījusi uz bērnu vislabākajām interesēm.

Piemērs. Lietā *Schneider pret Vāciju*¹⁶¹ pieteikuma iesniedzējs, kam bija attiecības ar precētu sievieti, uzskatīja, ka viņš ir bioloģiskais tēvs sievietes dēlam, kura juridiski atzītais tēvs bija bērna mātes vīrs. Pieteikuma iesniedzējs apgalvoja, ka valsts tiesu lēmums noraidīt viņa pieteikumu par saskarsmi ar bērnu un informāciju par bērna attīstību, pamatojoties uz to, ka viņš nav bērna juridiskais tēvs un viņam nav attiecību ar bērnu, ir viņa tiesību saskaņā ar ECTK 8. pantu pārkāpums. Konstatējot pārkāpumu, ECT ir pievērsusi uzmanību faktam, ka valsts tiesas vispār nebija izvērtējušas, vai, ņemot vērā lietas īpašos apstākļus, saskarsme starp bērnu un pieteikuma iesniedzēju būtu bērna vislabākajām interesēm atbilstoša¹⁶². Attiecībā uz pieteikuma iesniedzēja lūgumu saņemt informāciju par bērna personīgo attīstību ECT ir atzinusi, ka valsts tiesas nav norādījušas pietiekamus iemeslus, lai attaisnotu savu iejaukšanos saskaņā ar 8. panta otro daļu¹⁶³, tāpēc iejaukšanās nav bijusi nepieciešama demokrātiskā sabiedrībā.

160 ECT 2001. gada 12. jūlija spriedums lietā *K. un T. pret Somiju* [GC], Nr. 25702/94, 151. punkts.

161 ECT 2011. gada 15. septembra spriedums lietā *Schneider pret Vāciju*, Nr. 17080/07.

162 Sk. arī ECT 2010. gada 21. decembra sprieduma lietā *Anayo pret Vāciju*, Nr. 20578/07, 67. un 71. punktu.

163 ECT 2011. gada 15. septembra spriedums lietā *Schneider pret Vāciju*, Nr. 17080/07, 104. punkts.

Piemērs. Lietā *Levin pret Zviedriju*¹⁶⁴ pieteikuma iesniedzēja, māte, kuras trīs bērni atradās alternatīvā ārpusģimenes aprūpē, apgalvoja, ka ar viņas tiesību uzturēt kontaktus ar saviem bērniem ierobežojumiem tiek pārkāptas viņas tiesības uz ģimenes dzīves neaizskaramību. ECT ir pievērsusi uzmanību saskarsmes ierobežojumu mērķim, t. i., bērnu interešu aizsardzībai. Konkrētajā gadījumā, atrodoties pieteikuma iesniedzējas aizgādībā, bērni bija atstāti novārtā, un saskarsmē ar pieteikuma iesniedzēju bija izpaudusies spēcīga un negatīva bērnu reakcija. Secinot, ka šajā lietā ECTK 8. pants nav pārkāpts, tiesa ir atzinusi, ka iejaukšanās pieteikuma iesniedzējas tiesībās ir bijusi "samērīga ar leģitīmo mērķi [bērnu vislabākajām interesēm] un valsts iestāžu rīcības brīvības robežās".

Piemērs. Lietā *Sommerfeld pret Vāciju*¹⁶⁵ pieteikuma iesniedzējs sūdzējās par ierobežojumiem viņa tiesībām uzturēt kontaktus ar meitu, kas konsekvēnti bija paudusi, ka nevēlas tikties ar pieteikuma iesniedzēju. Konkrēti, pieteikuma iesniedzējs apgalvoja, ka tas, ka valsts tiesas nebija ieguvušas psiholoģijas eksperta atzinumu, ir valsts tiesvedībā pieļauta kļūda. Konstatējot, ka šajā lietā ECTK 8. pants nav pārkāpts, tiesa ir secinājusi, ka valsts tiesai ir bijušas labas iespējas izvērtēt meitas paziņojumus un noteikt, vai viņa ir vai nav bijusi spējīga pati lemt par šo jautājumu.

Piemērs. Lietā *Mustafa un Armağan Akin pret Turciju*¹⁶⁶ pieteikuma iesniedzēji – tēvs un dēls – apgalvoja, ka valsts tiesas izdotā aizgādības rīkojuma noteikumi pārkāpj viņu tiesības saskaņā ar ECTK 8. pantu. Atbilstoši šiem noteikumiem dēlam bija liegts pavadīt laiku ar māsu, kas atradās mātes aizgādībā. Turklāt tēvam bija liegta iespēja būt kopā ar abiem bērniem vienlaikus, jo viņa dēla saskarsme ar māti sakrita ar viņa paša saskarsmi ar savu meitu. ECT ir atzinusi, ka valsts tiesas lēmums šķirt abus bērnus ir pieteikuma iesniedzēju tiesību uz ģimenes dzīves neaizskaramību pārkāpums, jo tas ne vien liedz abiem bērniem tikties vienam ar otru, bet neļauj arī viņu tēvam vienlaikus baudīt abu savu bērnu klātbūtni.

Saistībā ar lēmumu pieņemšanu par aizgādību un saskarsmi ECT aizliedz arī diskrimināciju, kas ir pretrunā ar ECTK 14. pantu.

164 ECT 2012. gada 15. marta spriedums lietā *Levin pret Zviedriju*, Nr. 35141/06, 57. un 69. punkts, ECT 2001. gada 12. jūlija spriedums lietā *K. un T. pret Somiju* [GC], Nr. 25702/94, 151. punkts.

165 ECT 2003. gada 8. jūlija spriedums lietā *Sommerfeld pret Vāciju* [GC], Nr. 31871/96, 72. punkts.

166 ECT 2010. gada 6. aprīļa spriedums lietā *Mustafa un Armağan Akin pret Turciju*, Nr. 4694/03.

Piemērs. Lietā *Vojnity pret Ungāriju*¹⁶⁷ pieteikuma iesniedzējs apgalvoja, ka viņam savas reliģiskās pārliecības dēļ ir liegta saskarsme ar dēlu¹⁶⁸. Konstatējot, ka šajā lietā ir pārkāpts ECTK 14. pants saistībā ar 8. pantu, tiesa ir atzinusi, ka nav pierādījumu, kas liecinātu, ka pieteikuma iesniedzēja reliģiskā pārliecība ir saistīta ar bīstamu praksi vai pakļauj viņa dēlu fiziskam vai psiholoģiskam kaitējumam¹⁶⁹. Valsts tiesu lēmumi par pieteikuma iesniedzēja saskarsmes tiesību atņemšanu padarīja jebkāda veida kontaktus un jebkāda veida ģimenes dzīves turpināšanu neiespējamu, neraugoties uz faktu, ka pilnīga saskarsmes pārtraukšana ir attaisnojama tikai ārkārtas apstākļos¹⁷⁰. Tāpēc ECT ir atzinusi, ka starp pieteikuma iesniedzēja saskarsmes tiesību izmantošanas pilnīgu aizliegumu un sasniedzamo mērķi, proti, bērna interešu aizsardzību, nav pastāvējušas saprātīgas samērīguma attiecības¹⁷¹.

Piemērs. Lietu *Salgueiro da Silva Mouta pret Portugāli*¹⁷² bija ierosinājis tēvs, kas vēlējās iegūt aizgādības tiesības pār savu bērnu. Viņš apgalvoja, ka valsts tiesvedībā Portugāles iestādes ir noraidījušas viņa prasību un piešķirušas aizgādības tiesības bērna mātei, ņemot vērā viņa dzimumorientāciju. ECT ir konstatējusi, ka valsts iestādes tiešām bija atteikušās piešķirt pieteikuma iesniedzējam aizgādības tiesības viņa homoseksualitātes dēļ, pieņemot lēmumu, kam nav objektīva un saprātīga attaisnojuma. Tiesa ir secinājusi, ka šajā lietā ir pārkāpts ECTK 8. pants saistībā ar 14. pantu.

Bērnu tiesības uzturēt kontaktus ar abiem vecākiem turklāt ir skaidri minētas EP Konvencijā par saskari ar bērniem¹⁷³. Saskaņā ar šīs konvencijas 4. panta 1. punktu “bērniem un viņu vecākiem ir tiesības nodibināt un uzturēt regulāras personiskas attiecības”. Vispārējos principos, kas jāpiemēro attiecībā uz saskarsmes rīkoju-

167 ECT 2013. gada 12. februāra spriedums lietā *Vojnity pret Ungāriju*, Nr. 29617/07, sk. arī ECT 2010. gada 30. novembra spriedumu lietā *P.V. pret Spāniju*, Nr. 35159/09 (pieejami franču un spāņu valodā).

168 ECT 2013. gada 12. februāra spriedums lietā *Vojnity pret Ungāriju*, Nr. 29617/07, 22. punkts.

169 Turpat, 38. punkts.

170 Turpat, 41. punkts.

171 Turpat, 43. punkts.

172 ECT 1999. gada 21. decembra spriedums lietā *Salgueiro da Silva Mouta pret Portugāli*, Nr. 33290/96.

173 Eiropas Padome, *Konvencija par saskarsmi ar bērniem*, CETS Nr. 192, 2003. Sk. arī Pasaules organizācija pārrobežu sadarbības jomā civilietās un komercietās (1996), Hāgas Starptautiskās privāttiesību konferences konvencija par jurisdikciju, piemērojamiem tiesību aktiem, atzīšanu, izpildi un sadarbību attiecībā uz vecāku atbildību un bērnu aizsardzības pasākumiem.

miem, ir uzsvērtas bērnu tiesības tikt informētiem, uzklausi tiem un paust savu viedokli, turklāt bērnu viedoklim jāpievērš pienācīga uzmanība. EP Konvencijas par bērnu tiesību piemērošanu¹⁷⁴ 6. pantā ir sīkāk izklāstītas prasības, kas attiecas uz lēmumu pieņemšanas procesu tiesā, tostarp juridiskie pienākumi apsvērt, vai tiesas rīcībā ir pietiekama informācija, lai pieņemtu lēmumu bērna vislabākajās interesēs, nodrošināt bērna tiesības tikt informētam par procesu un tā iznākumu un gādāt par drošu vietu, kur iesaistītie bērni var brīvi paust savu viedokli viņu vecumam/briedumam atbilstošā veidā.

Var rasties situācijas, kad bērni tiek šķirti no vecākiem citādi, piemēram, kādam no vecākiem atrodoties ieslodzījumā. ECT ir saskārusies ar šādu situāciju lietā *Horych pret Poliju*¹⁷⁵, izskatot jautājumu par apstākļiem, kādos pieteikuma iesniedzējs, klasificēts kā bīstams ieslodzītais, bija ticis ar savām nepilngadīgajām meitām. Tiesa ir norādījusi, ka “uz bērnu apmeklējumiem [...] cietumā ir jāattiecinā īpaši noteikumi un var tikt noteikti īpaši nosacījumi atkarībā no bērnu vecuma, iespējamās ietekmes uz bērnu emocionālo stāvokli vai labklājību un no apmeklējamās personas personiskajiem apstākļiem”¹⁷⁶. Tiesa ir piebildusi, ka “valsts pozitīvie pienākumi saskaņā ar 8. pantu [...] ietver pienākumu nodrošināt atbilstošus, apmeklētājiem pēc iespējas mazāku stresu izraisošus, apstākļus bērnu uzņemšanai, ņemot vērā ieslodzījuma praktiskās sekas”.¹⁷⁷

Visbeidzot, bērnu, kam atņemta brīvība, tiesības uzturēt kontaktus ar vecākiem ir uzsvērtas dažos EP pamatnostādņu par bērniem piemērotu tieslietu sistēmu¹⁷⁸ noteikumos. Šajās pamatnostādnēs ir nepārprotami apstiprinātas bērnu, kam atņemta brīvība, tiesības “uzturēt regulārus un jēgpilnus kontaktus ar vecākiem [un] ģimeni” (21. panta a) punkts) (sk. arī 11. nodaļu).

Starptautiskajās tiesībās bērnu tiesības uzturēt sakarus ar abiem vecākiem ir nostiprinātas CRC 9. panta trešā daļā: “Dalībvalstis respektē no viena vai abiem vecākiem šķirta bērna tiesības pastāvīgi uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar abiem vecākiem, izņemot gadījumus, kad tas ir pretrunā ar bērna vislabākajām interesēm”.

174 Eiropas Padome, *Eiropas Konvencija par bērnu tiesību izmantošanu*, CETS Nr. 160, 1996.

175 ECT 2012. gada 17. aprīļa spriedums lietā *Horych pret Poliju*, Nr. 13621/08.

176 Turpat, 131. punkts.

177 Turpat, 131. punkts.

178 Eiropas Padomes Ministru komiteja (2010), *Pamatnostādnes par bērniem piemērotu tieslietu sistēmu*.

5.4. Bērnu prettiesiska aizvešana pāri robežām – bērnu nolaupīšana

Svarīgākie aspekti

- Bērnu prettiesiskas aizvešanas gadījumos, kas notiek, pārkāpjot aizgādības kārtību, ECT liek ievērot ar bērna tiesībām pamatotu pieeju, proti, ECTK 8. pants (tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību) jāinterpretē saistībā ar Hāgas konvenciju un CRC.
- ES tiesību akti konkrēti nosaka, ka tiesvedībā saistībā ar bērnu atpakaļatdošanu pēc viņu nelikumīgas aizvešanas vai aizturēšanas jāuzklausā bērna viedoklis.

Bērna nolaupīšana attiecas uz situāciju, kad bērns tiek aizvests vai aizturēts pāri valsts robežām, pārkāpjot spēkā esošo aizgādības kārtību (Konvencijas par starptautiskās bērnu nolaupīšanas civiltiesiskajiem aspektiem (Hāgas konvencija) 3. pants¹⁷⁹). Saskaņā ar Hāgas konvenciju prettiesiski aizvesti vai aizturēti bērni ir ātri jānodod atpakaļ valstī, kas ir bērna pastāvīgās dzīvesvietas valsts (11. panta pirmā daļa). Strīdu par aizgādību pēc būtības izskata pastāvīgās dzīvesvietas valsts. Tās valsts tiesām, no kuras bērns aizvests, rīkojums par atpakaļatdošanu jāizdod sešās nedēļās no pieteikuma iesniegšanas dienas (11. pants). Hāgas konvencijas pamatā ir bērna vislabāko interešu princips. Šīs konvencijas kontekstā pieņem, ka bērna nelikumīga aizvešana pati par sevi rada kaitējumu un ka pēc iespējas drīzāk ir jāatjauno *status quo ante*, lai izvairītos no nelikumīgu situāciju juridiskas konsolidācijas. Jautājumi par aizgādības un saskarsmes tiesībām būtu jāizlemj tiesām, kam ir jurisdikcija bērna pastāvīgās dzīvesvietas valstī, nevis tiesām valstī, uz kuru bērns ir nelikumīgi aizvests. Uz atpakaļatdošanas mehānismu attiecas vairāki ierobežoti izņēmumi saskaņā ar Hāgas konvencijas 12., 13., un 20. pantu. Konvencijas 13. pantā ir iekļauti noteikumi, kas ir bijuši iemesls lielākajai daļai tiesas procesu tiklab valsts, kā starptautiskā līmenī. Saskaņā ar šo pantu valsts, uz kuru bērns aizvests, var atteikties atdot bērnu atpakaļ, ja pastāv nopietns risks, ka atpakaļatdošana radīs bērnam kaitējumu vai citādi radīs neciešamu situāciju (13. panta b) punkts). Atpakaļatdošanu var atteikt arī gadījumā, ja bērns iebilst pret atgriešanos un ir sasniedzis attiecīgu brieduma pakāpi, lai spētu izteikt savu viedokli (13. panta otrā daļa).

¹⁷⁹ Pasaules organizācija pārrobežu sadarbības jomā civillietās un komercietās (1980), Hāgas Starptautiskā privāttiesību konference, 1980. gada 25. oktobra Hāgas konvencija par starptautiskās bērnu nolaupīšanas civiltiesiskajiem aspektiem, 25.10.1980.

ES tiesību sistēmā svarīgākais instruments, kas regulē bērnu nolaupīšanu starp ES dalībvalstīm, ir jaunā Briseles II regula¹⁸⁰, kura lielā mērā pamatojas uz Hāgas konvencijas noteikumiem. Šī regula papildina Hāgas konvenciju un ir prioritāra salīdzinājumā ar nolaupīšanas gadījumiem ES iekšienē (preambulas 17. apsvēruma un 60. panta e) punkts). Lai gan Hāgas konvencija joprojām ir galvenais instruments bērnu nolaupīšanas jomā, jaunā Briseles II regula dažos aspektos ir padarījusi stingrākus jurisdikcijas noteikumus par labu izcelsmes / pastāvīgās dzīvesvietas valsts tiesām. Tāpat kā Hāgas konvencijā, bērnu nolaupīšanas gadījumos jurisdikciju saglabā tās valsts tiesas, kurā bērns ir pastāvīgi dzīvojis tieši pirms nelikumīgās aizvešanas/aizturēšanas. Attiecībā uz atpakaļatdošanu regulā ir saglabāti tie paši izņēmumi, kas iekļauti Konvencijā par bērnu nolaupīšanu.

Tomēr atšķirībā no Hāgas konvencijas saskaņā ar jauno Briseles II regulu pastāvīgās dzīvesvietas valsts saglabā jurisdikciju strīdu par aizgādību izskatīšanai pēc būtības arī tad, ja ir izdots rīkojums par neatdošanu atpakaļ, piemērojot Hāgas konvencijas 13. panta b) punktu (un jaunās Briseles II regulas 11. panta sesto, septīto un astoto daļu). Jurisdikcijas nodošana valstij, uz kuru bērns aizvests, var notikt tikai divās situācijās, kas paredzētas jaunās Briseles II regulas 10. pantā. Pirmā situācija, kad patvēruma valsts tiesām ir jurisdikcija, izveidojas, ja bērns patvēruma valstī ir ieguvis pastāvīgu dzīvesvietu un visas personas, kam ir aizgādības tiesības, ir piekritušas aizvešanai vai aizturēšanai¹⁸¹. Otrā situācija rodas, ja bērns ir ieguvis pastāvīgu dzīvesvietu valstī, uz kuru viņš ir aizvests, ir pagājis viens gads, kopš tas no vecākiem, kas palicis izcelsmes valstī, ir zinājis vai viņam būtu jāzina par bērna atrašanās vietu, bērns ir iekārtojies savā jaunajā vidē un ir izpildīts vismaz viens no jaunās Briseles II regulas 10. panta b) punktā minētajiem papildu nosacījumiem¹⁸².

180 Eiropas Savienības Padome (2003), Padomes 2003. gada 27. novembra Regula (EK) Nr. 2201/2003 par jurisdikciju un spriedumu atzīšanu un izpildi laulības lietās un lietās par vecāku atbildību un par Regulas (EK) Nr. 1347/2000 atcelšanu, OV L 338, 2003.

181 Jaunās Briseles II regulas 10. panta a) punkts.

182 Jaunās Briseles II regulas 10. panta b) punktā ir paredzēti šādi četri alternatīvi nosacījumi: i) viena gada laikā pēc tam, kad persona, kam ir aizgādības tiesības, ir zinājis vai tai būtu vajadzējis zināt par bērna atrašanās vietu, nekādas atpakaļatdošanas prasības nav iesniegtas kompetentajās tās dalībvalsts iestādēs, kurā bērns ir aizvests vai tiek aizturēts; ii) atpakaļatdošanas prasība, ko iesniegusi persona, kurai ir aizgādības tiesības, ir atsaukta un termiņā, kas noteikts i) daļā, jauna prasība nav iesniegta; iii) lieta, ko izskata tiesa dalībvalstī, kurā ir bijusi bērna pastāvīgā dzīvesvieta tieši pirms nelikumīgās aizvešanas vai aizturēšanas, ir slēgta saskaņā ar 11. panta septīto daļu; iv) tās dalībvalsts tiesas, kurā bija bērna pastāvīgā dzīvesvieta tieši pirms nelikumīgās aizvešanas vai aizturēšanas, ir izdevušas spriedumu par aizgādību, kas neparedz bērna atpakaļatdošanu.

Tāpat kā visi pārējie ES juridiskie instrumenti, arī jaunā Briseles II regula jāinterpretē saskaņā ar ES Pamattiesību hartas noteikumiem, jo īpaši 24. pantu. EST ir bijusi iespēja precizēt 24. panta interpretāciju bērnu nolaupīšanas kontekstā. Kā minēts 2.4. sadaļā, *Aguirre Zarraga* lietā EST ir atzinusi, ka Pamattiesību hartas 24. pantā nostiprinātās bērna tiesības tikt uzklašātam prasa, lai bērnu rīcībā būtu juridiskas procedūras un nosacījumi, kas viņiem ļautu brīvi paust savu viedokli, un lai tiesa to noskaidrotu¹⁸³. Tomēr EST ir norādījusi, ka tikai bērna pastāvīgās dzīvesvietas valsts tiesu ziņā ir pārbaudīt savu spriedumu tiesiskumu, ievērojot Pamattiesību hartas 24. panta un jaunās Briseles II regulas prasības. Saskaņā ar savstarpējas uzticēšanās principu dalībvalstu tiesību sistēmām būtu jānodrošina efektīva un līdzvērtīga pamattiesību aizsardzība. Tāpēc jebkura ar cilvēktiesībām saistīta ieinteresēto personu pārsūdzība jāiesniedz tiesās, kam saskaņā ar regulu ir jurisdikcija strīda par aizgādības tiesību izskatīšanu pēc būtības. EST ir atzinusi, ka tās dalībvalsts tiesa, uz kuru bērns ir nelikumīgi aizvests, nevar iebilst pret to, lai tiktu izpildīts apliecināts spriedums, ar kuru ir noteikta bērna atpakaļatdošana, jo novērtējums par šo noteikumu pārkāpuma esamību ir vienīgi tās valsts kompetencē, no kuras bērns aizvests.

Piemērs. Lietā *Povse pret Alpagu*¹⁸⁴ attiecas uz mātes veiktu nelikumīgu meitas aizvešanu uz Austriju. Austrijas tiesas bija noraidījušas tēva pieteikumu par meitas atpakaļatdošanu Itālijā, norādot uz nopietnu risku radīt bērnam kaitējumu. Tikmēr Itālijas tiesa pēc tēva pieprasījuma bija apstiprinājusi, ka tā saglabā jurisdikciju strīda par aizgādības tiesību izskatīšanu pēc būtības, izdevusi rīkojumu par bērna atpakaļatdošanu Itālijā un izpildes apliecību uz jaunās Briseles II regulas 42. panta pamata. Lietu EST bija nodevusi Austrijas tiesa pēc mātes pārsūdzības ar prasību noraidīt pieteikumu par sprieduma, par kuru bija izdota apliecība, un izrietošā rīkojuma par bērna atpakaļatdošanu Itālijā izpildi. EST ir atzinusi, ka pēc izpildes apliecības izdošanas pret atpakaļatdošanu nevar iebilst valstī, uz kuru bērns aizvests (šajā gadījumā Austrijā), jo spriedums, par kuru ir izdota apliecība, ir automātiski izpildāms. EST turklāt ir atzinusi, ka šajā gadījumā vienīgi Itālijas tiesas ir kompetentas lemt par to, vai atgriešanās būtu saistīta ar nopietnu risku bērna vislabākajām interesēm. Pieņemot, ka šīs tiesas

183 EST 2010. gada 22. decembra spriedums lietā C-491/10 PPU *Joseba Andoni Aguirre Zarraga pret Simone Pelz*. Analīzi par aspektiem, kas attiecas uz bērna piedalīšanos šajā lietā, sk. 2.4. sadaļā..

184 EST 2010. gada 1. jūlija spriedums lietā C-211/10 *Doris Povse pret Mauro Alpagu*.

uzskatītu šo risku par pamatotu, to izdotā izpildes rīkojuma apturēšana būtu vienīgi to kompetencē¹⁸⁵.

EP tiesību sistēmā EP Eiropas Konvencijā par nolēmumu atzīšanu un izpildi par bērnu aizbildnību un bērnu aizbildnības atjaunošanu¹⁸⁶ un Konvencijā par saskarsmi ar bērniem¹⁸⁷ ir paredzēti aizsardzības pasākumi, lai novērstu bērnu prettiesisku aizvešanu un nodrošinātu bērnu atpakaļatdošanu¹⁸⁸.

ECT bieži izskata lietas par bērnu nolaupīšanu un šādos gadījumos, interpretējot ECTK 8. pantu, parasti vadās pēc Hāgas konvencijas noteikumiem. Taču, izskatot šīs lietas, ECT vienmēr veic bērna vislabāko interešu analīzi. Tiesas nostāju šajā jautājumā atspoguļo divi orientējoši Lielās palātas spriedumi.

Piemērs. Lietā *Neulinger un Shuruk pret Šveici*¹⁸⁹ prasību bija iesniegusi māte, kas, pārkāpjot spēkā esošo aizbildnības kārtību, bija aizvedusi savu dēlu no Izraēlas uz Šveici. Pēc tēva pieteikuma izskatīšanas saskaņā ar Hāgas konvenciju Šveices iestādes bija izdevušas rīkojumu par bērna atpakaļatdošanu Izraēlā. Saskaņā ar valsts tiesu un ekspertu viedokli bērna atgriešanās Izraēlā būtu iespējama tikai tad, ja kopā ar viņu atgrieztos arī māte. Šādos gadījumos attiecīgais pasākums bija valsts iestāžu rīcības brīvības robežās. Tomēr, lai izvērtētu, vai ir ievērotas ECTK 8. panta prasības, bija jāņem vērā arī notikumi pēc tam, kad tika pasludināts Federālās Tiesas spriedums, ar kuru bija izdots rīkojums par bērna atpakaļatdošanu. Šajā gadījumā bērns bija Šveices pilsonis un bija labi iedzīvojuies valstī, kur viņš bija pastāvīgi dzīvojis aptuveni četrus gadus. Lai gan viņa vecuma bērniem joprojām ir ievērojamas adaptācijas spējas, atkārtota pārvietošana no ierastās vides viņam visdrīzāk radītu nopietnas sekas, kas bija jāsamēro ar labumu, ko viņš varētu gūt no atgriešanās. Svarīga nozīme bija arī apstāklim, ka jau pirms bērna aizvešanas bija uzlikti ierobežojumi tēva saskarsmes tie-

¹⁸⁵ Pieteikums, pamatojoties uz tiem pašiem faktiem, vēlāk tika iesniegts ECT un atzīts par nepieņemamu. Sk. ECT 2013. gada 18. jūnija lēmumu par nepieņemamību lietā *Povse pret Austriju*, Nr. 3890/11.

¹⁸⁶ Eiropas Padome, *Eiropas Konvencija par nolēmumu atzīšanu un izpildi par bērnu aizbildnību un bērnu aizbildnības atjaunošanu*, CETS Nr. 105, 1980.

¹⁸⁷ Eiropas Padome, *Konvencija par saskarsmi ar bērniem*, CETS Nr. 192, 2003.

¹⁸⁸ Turpat, attiecīgi 10. panta b) punkts un 16. pants, Eiropas Padome, *Eiropas Konvencija par nolēmumu atzīšanu un izpildi par bērnu aizbildnību un bērnu aizbildnības atjaunošanu*, CETS Nr. 105, 1980., 8. pants.

¹⁸⁹ ECT 2010. gada 6. jūlija spriedums lietā *Neulinger un Shuruk pret Šveici* [GC], Nr. 41615/07.

sībām. Turklāt kopš tā laika tēvs divas reizes bija no jauna apprecējies un vēlreiz kļuvis par tēvu, bet nebija maksājis uzturlīdzekļus meitas uzturam. ECT šaubījās, ka šādi apstākļi varētu veicināt bērna labklājību un attīstību. Runājot par māti, atgriešanās gadījumā Izraēlā viņai varēja draudēt kriminālsods, piemēram, cietumsods. Bija skaidrs, ka šāda notikumu attīstība neatbilstu bērna vislabākajām interesēm, ņemot vērā, ka māte visticamāk bija vienīgā persona, ar kuru viņam bija tuvas attiecības. Tāpēc mātes atteikšanās atgriezties Izraēlā nebija pilnīgi nepamatota. Turklāt tēvs nekad nebija dzīvojis viens kopā ar bērnu un kopš bērna aizbraukšanas divu gadu vecumā nebija viņu redzējis. Tāpēc ECT nebija pārliecināta, ka atgriešanās Izraēlā atbilstu bērna vislabākajām interesēm. Ja mātei nāktos atgriezties Izraēlā, notiktu nesamērīga iejaukšanās viņas tiesībās uz ģimenes dzīves neaizskaramību. Tāpēc tā lēmuma izpilde, ar kuru bija izdots rīkojums par otrā pieteikuma iesniedzēja atpakaļatdošanu Izraēlā, būtu ECTK 8. panta pārkāpums attiecībā uz abiem pieteikuma iesniedzējiem.

Piemērs. Lietā *X pret Latviju*¹⁹⁰ māte apgalvoja, ka pastāv nopietns risks, ka viņas meitas atpakaļatdošana Austrālijā, no kuras meitene bija nelikumīgi aizvesta, bērnam radīs kaitējumu. Nosakot, vai ar valsts tiesu lēmumiem – valstīm šādos gadījumos dotās rīcības brīvības robežās – ir panākts taisnīgs līdzsvars starp ieinteresēto personu konfliktējošajām interesēm, primārajam apsvērumam ir jābūt bērna vislabākajām interesēm. Lai panāktu saskaņotu ECTK un Hāgas konvencijas interpretāciju, pieteikuma saņēmējas valsts tiesai patiešām bija jāņem vērā faktori, kas pamato iebildumu pret bērna tūlītēju atpakaļatdošanu, piemērojot Hāgas konvencijas 12., 13. un 20. pantu, jāpieņem lēmums, kas šajā ziņā būtu pietiekami pamatots, un šie faktori jāizvērtē, ņemot vērā ECTK 8. pantu. Šis pants valsts iestādēm uzliek procesuālu pienākumu, proti, izvērtējot pieteikumus par bērnu atpakaļatdošanu, tiesām ne vien jāņem vērā pierādāmi apgalvojumi par nopietnu risku, kas saistīts ar bērna atgriešanos, bet nolēmumā jānorāda konkrēti iemesli. Attiecībā uz to, ko precīzi nozīmē jēdziens “nopietns risks”, izņēmums, kas paredzēts Hāgas konvencijas 13. panta b) apakšpunktā, attiecas tikai uz situācijām, kuras bērnam, saprātīgi spriežot, ir neciešamas. Šajā gadījumā pieteikuma iesniedzēja Latvijas apelācijas tiesai bija iesniegusi psihologa atzinumu, kurā bija secināts, ka gadījumā, ja bērnu nekavējoties šķirs no mātes, pastāv risks, ka tas tiks traumēts. Lai gan valsts tiesām

190 ECT 2013. gada 26. novembra spriedums lietā *X pret Latviju* [GC], Nr. 27853/09, 101., 106., 107. un 115.–119. punkts.

bija pienākums pārbaudīt, vai pastāv nopietns risks bērnam, un psihologa atzinums bija tieši saistīts ar bērna vislabākajām interesēm, apgabaltiesa bija atteikusies izvērtēt psihologa atzinumā iekļautos secinājumus saistībā ar Hāgas konvencijas 13. panta b) punkta noteikumiem. Tajā pašā laikā valsts tiesas arī nebija pienācīgi izskatījušas jautājumu par to, vai māte var doties līdzī meitai uz Austrāliju un uzturēt ar viņu kontaktus. Pieteikuma iesniedzēja bija cietusi no nesamērīgas iejaukšanās savās tiesībās uz ģimenes dzīves neaizskaramību, ņemot vērā, ka lēmumu pieņemšanas procesā saskaņā ar valsts tiesību aktiem nebija izpildītas ECTK 8. pantā iekļautās procesuālās prasības, proti, valsts tiesas nebija efektīvi izvērtējušas pieteikuma iesniedzējas apgalvojumus.

6

Bērnu alternatīvā aprūpe un adopcija



ES	Aptvertie jautājumi	EP
Pamattiesību harta, 7. pants (ģimenes dzīve) un 24. pants (bērnu tiesības) Jaunā Briseles II regula (2201/2003)	Bērnu alternatīvā aprūpe	ECTK, 8. pants (tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību) Pārskatītā ESH, 17. pants (bērnu un jauniešu tiesības uz sociālo, juridisko un ekonomisko aizsardzību) ECT 2006. gada spriedums lietā <i>Wallon v. Walla pret Čehijas Republiku</i>, Nr. 23848/04 (bērnu nodošana aprūpē neatbilstoša mājokļa dēļ). ECT 2008. gada spriedums lietā <i>Savin v. Ukrainu</i>, Nr. 39948/06 (bērnu nodošana aprūpē sociālekonomisku iemeslu dēļ) ECT 2013. gada spriedums lietā <i>B. pret Rumāniju</i> (Nr. 2), Nr. 1285/03 (vecāku piedalīšanās lēmumu pieņemšanas procesā) ECT 2013. gada spriedums lietā <i>B.B. un F.B. pret Vāciju</i>, Nr. 18734/09 un 9424/11 (procesuālās kļūdas lēmumu pieņemšanas procesā). ECT 1988. gada spriedums lietā <i>Olsson v. Zviedriju</i> (Nr. 1), Nr. 10465/83 (aprūpes rīkojuma izpilde) ECT 2014. gada spriedums lietā <i>T. pret Čehijas Republiku</i>, Nr. 19315/11 (saskarsmes nozīme)

ES	Aptvertie jautājumi	EP
Pamattiesību harta, 24. pants (bērnu tiesības)	Adopcija	Eiropas Konvencija par bērnu adopciju (pārskatīta) ECT 2004. gada spriedums lietā <i>Pini un citi pret Rumāniju</i>, Nr. 78028/01 un 78030/01 (bērna vislabāko interešu prioritāte adopcijā) ECT 2008. gada spriedums lietā <i>Kearns pret Franciju</i>, Nr. 35991/04 (vecāku piekrišana adopcijai) ECT 2008. gada spriedums lietā <i>E.B. pret Franciju</i> [GC], Nr. 43546/02 (lesbietes piemērotība adoptēt bērnu) ECT 2012. gada spriedums lietā <i>Gas un Dubois pret Franciju</i>, Nr. 25951/07 (homoseksuāla pāra piemērotība adopcijai). ECT 2013. gada spriedums lietā <i>X un citi pret Austriju</i> [GC], Nr. 19010/07 (otra vecāka bērna adopcija viendzimuma pāru gadījumā) ECT 2012. gada spriedums lietā <i>Harroudj pret Franciju</i>, Nr. 43631/09 (kafala un adopcija).

Ikvienam bērnam ir tiesības uz ģimenes dzīves neaizskaramību – šīs tiesības ir atzītas saskaņā ar ES Pamattiesību hartas 7. pantu un Eiropas Cilvēktiesību konvencijas (ECTK) 8. pantu (sk. [5. nodaļu](#)). Gan ES, gan Eiropas Padomes tiesību sistēmā ir atspoguļota ģimenes attiecību svarīgā loma bērna dzīvē, tostarp bērna tiesības uz to, lai viņam nebūtu liegts kontaktēties ar vecākiem, izņemot gadījumus, kad tas ir pretrunā ar bērna vislabākajām interesēm¹⁹¹. Cenšoties panākt, lai bērns paliktu kopā ar savu ģimeni (saskaņā ar tiesībām uz ģimenes dzīves neaizskaramību), un cenšoties nodrošināt, lai bērns tiktu aizsargāts pret kaitējumu, ir sarežģīti atrast līdzsvaru. Ja bērnu izņem no ģimenes, viņu var nodot audžuģimenē vai aprūpē iestādē. Ģimenes dzīve līdz ar šo šķirtību nebeidzas – ir jāturpina uzturēt kontaktus, lai atbalstītu ģimenes atkalapvienošanos, ja tas ir bērna vislabākās interesēs. Dažos gadījumos bērni tiek šķirti no ģimenes uz vieniem laikiem adopcijas ceļā. Adopcijas galīgums prasa stingru prasību ievērošanu.

Šīs nodaļas mērķis ir aplūkot Eiropas tiesību aktus alternatīvās aprūpes jomā. ES tiesību sistēmā jautājums par pārrobežu procesuālajiem aspektiem saistībā ar bērnu nodošanu alternatīvajā aprūpē ir aplūkots galvenokārt jaunajā Briseles II regulā.

¹⁹¹ ES (2012), Eiropas Savienības Pamattiesību harta, OV C 326. 2012., 24. panta trešā daļa.

Šī regula būtu jāinterpretē saskaņā ar ES Pamattiesību hartu, jo īpaši tās 24. pantu. Arī ECT ir izstrādājusi apjomīgu judikatūras kopumu par materiāliem un procesuāliem jautājumiem, kas attiecas uz bērnu nodošanu alternatīvajā aprūpē.

Šīs nodaļas 6.1. sadaļā ir sniegta ievadinformācija par dažiem vispārīgiem principiem, kas reglamentē bez vecāku gādības palikušu bērnu stāvokli, 6.2. sadaļā iepazīstina ar tiesību aktiem, kas attiecas uz bērnu nodošanu alternatīvajā aprūpē, bet 6.3. sadaļā ir aplūkoti Eiropas standarti adopcijas jomā.

6.1. Alternatīvā aprūpe – vispārīgi principi

Svarīgākie aspekti

- Alternatīvā aprūpe ir pagaidu aizsardzības pasākums.
- Starptautiskajos tiesību aktos ir nostiprināts, ka priekšroka būtu dodama aprūpei ģimeniskā vidē, nevis aprūpei iestādē.
- Bērniem ir tiesības uz informāciju un tiesības izteikt savu viedokli attiecībā uz nodošanu alternatīvajā aprūpē.

No ES, EP un starptautiskajām tiesībām, aplūkojot tās kopā, izriet seši vispārēji ar alternatīvo aprūpi saistīti principi.

Pirmkārt, alternatīvā aprūpe ir aizsardzības pasākums, kas paredzēts, lai sniegtu bērniem pagaidu drošību un, ja iespējams, palīdzētu viņiem atgriezties savās ģimenēs¹⁹². Tātad ideālā gadījumā tas ir īslaicīgs risinājums. Tas var būt aizsardzības pasākums, gaidot ģimenes atkalapvienošanos, piemēram, nepavadītu vai no vecākiem nošķirtu nepilngadīgu migrantu apvienošanos ar savām ģimenēm¹⁹³. Tikpat labi tas var būt aizsardzības pasākums, gaidot izmaiņas ģimenes dzīvē, piemēram, vecāku veselības uzlabojumus vai atbalsta nodrošinājumu vecākiem.

192 ANO Ģenerālā asambleja (2010), *Pamatnostādnes par bērnu alternatīvo aprūpi*, A/RES/64/142, 24.2.2010., 48.–51. punkts, Bērnu tiesību komiteja (2013), *Vispārējais komentārs Nr. 14 (2013) par bērnu tiesībām uz to, lai primārais atbildētājs būtu viņu intereses (3. panta pirmā daļa)*, CRC/C/GC/14, 29.5.2013., 58.–70. punkts.

193 ANO Ģenerālā asambleja, *Bērnu tiesību konvencija*, 20.11.1989., 22. pants, ANO Bērnu tiesību komiteja (2005), *Vispārējais komentārs Nr. 6 – Rīcība attiecībā uz nepavadītiem un nošķirtiem bērniem ārpus viņu izcelsmes valsts*, UN Doc. CRC/GC/2005/6, 1.9.2005., 81.–83. punkts.

Otrkārt, starptautiskajos tiesību aktos ir nostiprināts, ka aprūpe ģimeniskā vidē (piemēram, audžuģimene) ir optimāls alternatīvās aprūpes veids, kas nodrošina bērnu aizsardzību un attīstību. Tas ir apstiprināts ANO Pamatnostādnēs par bērnu alternatīvo aprūpi un ANO Konvencijā par personu ar invaliditāti tiesībām (CRPD), kuras puse ir ES¹⁹⁴. CRPD ir skaidri noteikts, ka gadījumā, ja "tuvākie ģimenes locekļi nespēj rūpēties par bērnu ar invaliditāti, dalībvalstis dara visu iespējamo, lai nodrošinātu alternatīvu aprūpi, ko var sniegt attālākie radnieki, bet, ja tas nav iespējams, tad ģimenes vidē sabiedrībā"¹⁹⁵. Ārpusģimenes aprūpi (piemēram, aprūpi iestādē) "drikst izmantot tikai tajos gadījumos, kad šāda vide konkrētajam bērnam ir īpaši piemērota, nepieciešama un konstruktīva un vislabāk atbilst viņa interesēm"¹⁹⁶.

Treškārt, lai nodrošinātu bērna plašākās tiesības, būtiska nozīme ir bērna tiesībām uz aizbildņa vai pārstāvja iecelšanu¹⁹⁷. Lai gan ES tiesību aktos nav skaidri noteikta vispārēja pienākuma iecelt aizbildni bez vecāku gādības palikušiem bērniem, vismaz septiņās ES direktīvās ir ietverta prasība dalībvalstīm dažādās situācijās (no kurām dažas ir tieši saistītas ar bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības) iecelt bērniem aizbildni¹⁹⁸. Turklāt šo tiesību aktu kopumu atbalsta ANO Pamatnostādnes par bērnu alternatīvo aprūpi (vispārēji attiecībā uz bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības), CRC (konkrēti attiecībā uz nepilngadīgajiem bez pavadības) un EP Konvencija par cīņu pret cilvēku tirdzniecību¹⁹⁹. Likumiskā aizbildņa uzdevums visbiežāk ir aizstāvēt bērna vislabākās intereses, nodrošināt viņa vispārējo labklājību un papildināt bērna ierobežoto tiesībbspēju un rīcībbspēju (reizēm uzņemoties arī bērna likumiskā pārstāvja lomu)²⁰⁰.

194 ANO Ģenerālā asambleja (2010), *Pamatnostādnes par bērnu alternatīvo aprūpi*, A/RES/64/142, 24.2.2010., 20.–22. punkts, ANO Bērnu tiesību komiteja (2006), *Vispārējais komentārs Nr. 7 (2005) – Bērnu tiesību īstenošana agrā bērnībā*, UN Doc. CRC/C/GC/7/Rev.136 (b), 20.9.2006., 18. punkts. ANO, Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām (CRPD), 13.12.2006., 23. panta piektā daļa) (sk. arī 7. pantu).

195 ANO, Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām (CRPD), 13.12.2006., 23. panta piektā daļa.

196 ANO Ģenerālā asambleja (2010), *Pamatnostādnes par bērnu alternatīvo aprūpi*, A/RES/64/142, 24.2.2010., 21. punkts.

197 FRA (2014a), 31. lpp.

198 Turpat, 14. lpp.

199 ANO Ģenerālā asambleja (2010), *Pamatnostādnes par bērnu alternatīvo aprūpi*, A/RES/64/142, 24.2.2010., 100.–103. punkts, ANO Bērnu tiesību komiteja (2005), *Vispārējais komentārs Nr. 6 (2005) – Rīcība attiecībā uz nepavadītiem un nošķirti bērniem ārpus viņu izcelsmes valsts*, UN Doc. CRC/GC/2005/6, 1.9.2005., 33.–38. punkts, Eiropas Padome, *Konvencija par cīņu pret cilvēku tirdzniecību*, CETS Nr. 197, 2005, 10. panta ceturrtā daļa.

200 FRA (2014a), 15. lpp.

Ceturtkārt, ES Pamattiesību hartas 24. pantā netieši ir ietverts juridiskais pienākums veikt pozitīvus pasākumus, lai nodrošinātu, ka lēmumi par bērnu nodošanu aprūpē tiek pieņemti, rīkojoties bērnu vislabākajās interesēs²⁰¹ un ņemot vērā viņu viedokli²⁰². Bērnu tiesību komitejas Vispārējā komentārā Nr. 5 un Vispārējā komentārā Nr. 14²⁰³, kā arī ANO Pamatnostādnēs par bērnu alternatīvo aprūpi ir uzsvērtā nepieciešamība nodrošināt bērna tiesības uz informāciju, tostarp par viņa tiesībām un iespējām, kā arī bērna tiesības, "lai viņa viedoklis tiktu uzklauts un ņemts vērā atbilstoši viņa briedumam"²⁰⁴.

Piektkārt, alternatīvās aprūpes (audžuģimenes vai aprūpes iestādē) gadījumos joprojām ir piemērojamas ES Pamattiesību hartā, ECTK un CRC ietvertās bērnu plašākās tiesības. Pie tām pieder bērnu pilsoniskās un politiskās tiesības (piemēram, tiesības uz privātumu, vārda brīvību, ticības brīvību un aizsardzību pret jebkādu vardarbību), kā arī sociālekonomiskās tiesības (tostarp tiesības uz izglītību, veselības aprūpi un līdzdalību kultūras dzīvē)²⁰⁵.

Visbeidzot, saskaņā ar CRC 4. pantu valstis veic "visus attiecīgos likumdošanas, administratīvos un citus pasākumus", lai īstenotu konvenciju. Tas vienlīdz attiecas uz alternatīvās aprūpes jomu. Līdzīgā kārtā arī saskaņā ar pārskatītās Eiropas Sociālās hartas (ESH) 17. panta 1. punkta c) apakšpunktu valstīm ir pienākums veikt visus iespējamus un nepieciešamos pasākumus, kas paredzēti, lai nodrošinātu aizsardzību un speciālu palīdzību bērniem un jauniešiem, par kuriem nerūpējās viņu ģimene.

ES tiesību sistēmā EST ir norādījusi, ka lēmumiem par bērnu nodošanu alternatīvajā aprūpē ir piemērojama jaunā Briseles II regula. Kā minēts 5. nodaļā, jaunās Briseles II regulas pieejā ir integrēti bērnu tiesību principi, uzsverot, ka jānodrošina visu bērnu vienlīdzība un cita starpā jāņem vērā bērnu intereses un tiesības

201 ANO Bērnu tiesību komiteja (2013), *Vispārējais komentārs Nr. 14 (2013) par bērnu tiesībām uz to, lai primārais apsvērums būtu viņu intereses (3. panta pirmā daļa)*, UN Doc. CRC/C/GC/14, 29.5.2013.

202 ANO Bērnu tiesību komiteja (2009), *Vispārējais komentārs Nr. 12 (2009) – Bērna tiesības tikt uzklautam*, UN Doc. CRC/C/GC/12, 20.7.2009., 97. punkts.

203 ANO Bērnu tiesību komiteja, *Vispārējais komentārs Nr. 14*, 15. punkta g) apakšpunkts, 29.5.2013., *Vispārējais komentārs Nr. 5*, 24. punkts, 27.11.2003.

204 ANO Ģenerālā asambleja (2010), *Pamatnostādnēs par bērnu alternatīvo aprūpi*, A/RES/64/142, 24.2.2010., 6. punkts.

205 ES Pamattiesību harta, 3., 4., 7., 10., 11., 14. un 24. pants, ECTK, jo īpaši 8. pants, un CRC, 13., 14., 16., 19., 28., 29., 24., 31. un 37. pants, ANO Ģenerālā asambleja (2010), *Pamatnostādnēs par bērnu alternatīvo aprūpi*, 24.2.2010., A/RES/64/142, 2. sadaļa.

tikt uzklausītiem²⁰⁶. Šajā sakarā pamācoši ir Briseles II regulas 23. pantā minētie "neatzīšanas pamat[i] attiecībā uz spriedumiem, kas saistīti ar vecāku atbildību". Saskaņā ar regulas 23. pantu spriedumus neatzīst:

"a) ja šāda atzīšana, ņemot vērā bērna intereses, ir klaji pretrunā tās dalībvalsts sabiedriskajai kārtībai, kurā tiek lūgta atzīšana;
b) ja tas, izņemot steidzamus gadījumus, ir taisīts, nesniedzot bērnam iespēju tikt uzklausītam, pārkāpjot procesa pamatprincipus dalībvalstī, kurā lūgta atzīšana."

Saskaņā ar regulu jurisdikciju nosaka, ņemot vērā bērna pastāvīgo dzīvesvietu, ar vairākiem ierobežotiem izņēmumiem, starp kuriem ir bērna vislabākās intereses (jaunās Briseles II regulas 8., 12. un 15. pants).

EP tiesību sistēmā ECT ir apstiprinājusi, ka ģimene ir dabiskā vide bērnu augšanai un labklājībai. Tomēr gadījumos, kad ģimene nevar sniegt bērnam vajadzīgo aprūpi un aizsardzību, bērnu var nākties izņemt no ģimenes un nodot alternatīvajā aprūpē. Šāda izņemšana ir iekļaušanās tiesībās uz ģimenes dzīves neaizskaramību. ECT ir skaidrojusi, ka vairumā gadījumu bērna nodošana alternatīvajā aprūpē būtu jāuzskata par pagaidu pasākumu, pēc kura beigām bērnam atkal jāatgriežas savā ģimenē, ievērojot tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību saskaņā ar ECTK 8. pantu²⁰⁷.

Lai gan saskaņā ar ECTK valstīm nav uzlikts konkrēts pienākums sniegt bērniem aprūpi un aizsardzību, ESH 17. pants nosaka, ka valstis "vei[c] iespējamus un nepieciešamos pasākumus [...], nodrošinot aizsardzību un speciālu palīdzību no valsts bērniem un jauniešiem, kurus īslaicīgi vai pastāvīgi neapgādā viņu ģimene"²⁰⁸.

206 Jaunā Briseles II regula, preambula. Sk. arī 5. nodaļu.

207 ECT 2003. gada 14. janvāra spriedums lietā *K.A. pret Somiju*, Nr. 27751/95. Eiropas Padomes Ministru komiteja ir atbalstījusi šo pieeju 2005. gada 16. marta lēmumā par to bērnu tiesībām, kuri dzīvo bērnu aprūpes iestādēs.

208 Eiropas Padome, Pārskatītā Eiropas Sociālā harta, CETS Nr. 163, 1996., 17. panta pirmās daļas c) punkts.

6.2. Bērnu nodošana alternativajā aprūpē

Svarīgākie aspekti

- EP tiesību sistēmā bērna nodošanai alternativajā aprūpē ir jābūt paredzētai tiesību aktos, tai jābūt leģitīmajam mērķim un nepieciešamai demokrātiskā sabiedrībā. Kompetentajai iestādei jānorāda būtiski un pietiekami iemesli.
- EP tiesību sistēmā lēmumu pieņemšanas procesā jāievēro zināmas procesuālās garantijas.

EP tiesību sistēmā²⁰⁹ bērna nodošana alternativajā aprūpē ir saderīga ar ECTK 8. pantu vienīgi tad, ja tā atbilst tiesību aktiem, tai ir leģitīms mērķis (piemēram, bērna vislabāko interešu aizsardzība) un tā tiek uzskatīta par nepieciešamu demokrātiskā sabiedrībā. Pēdējais no minētajiem aspektiem nozīmē, ka tiesām jānorāda iemesli, kas vienlaikus ir būtiski un pietiekami, lai pamatotu līdzekļus, kuri tiek izmantoti, lai sasniegtu vēlamā mērķi.

Piemērs. Lietā *Olsson pret Zviedriju (Nr. 1)*²¹⁰ pieteikuma iesniedzēji iebilda pret lēmumu nodot viņu trīs bērnus aprūpē. Konstatējot, ka, pieņemot lēmumu par aprūpi, valsts iestādes ir rīkojušās savas rīcības brīvības robežās, ECT ir vairāk pievērsusies veidam, kādā lēmums par aprūpi tika izpildīts. Saskaņā ar tiesas viedokli lēmums par aprūpi bija jāuzskata par pagaidu pasākumu, kas jāpārtrauc, tiklīdz apstākļi to atļauj, ņemot vērā, ka adopcijas iespēja netika apsvērta. Tāpat pasākumiem bija jāatbilst galvenajam mērķim, t. i., bioloģiskās ģimenes atkalapvienošanai. Raugoties no šā viedokļa, ECT ir norādījusi, ka valsts iestādes bija ievietojušās bērnus atsevišķās audžuģimenēs lielā attālumā vienu no otra un no vecākiem. Lai gan iestādes, izpildot lēmumu par aprūpi, bija rīkojušās labticīgi, tiesa ir norādījusi, ka ir nepieņemami noteikt, kur bērni tiks ievietoti, pamatojoties uz administratīviem iemesliem, piemēram, atbilstošu audžuģimeņu vai aprūpes centru trūkumu. Tik būtiskā jomā kā tiesības uz ģimenes dzīves neaizskaramību šādiem apsvērumiem drīkst būt tikai sekundāra loma. Tāpēc ECT ir konstatējusi, ka šajā lietā ir pārkāpts ECTK 8. pants, norādot,

209 Bērnu nodošana alternativajā aprūpē daudzus gadus ir bijis arī politisku debašu temats Eiropas Padomē. Sk., piemēram, Ministru komitejas 1977. gada 3. novembra Rezolūciju (77) 33 par bērnu nodošanu aprūpē.

210 ECT 1988. gada 24. marta spriedums lietā *Olsson pret Zviedriju (Nr. 1)*, Nr. 10465/83.

ka pasākumi, kurus iestādes bija veikušas, lai izpildītu lēmumu par aprūpi, nebija pamatoti ar pietiekamiem iemesliem, kas tos ļautu uzskatīt par samērīgiem ar legítimo mērķi saskaņā ar 8. pantu.

Pēdējā laikā ECT ir pēc būtības izvērtējusi lēmumus par bērnu nodošanu alternatīvajā aprūpē saskaņā ar ECTK 8. pantu.

Piemērs. Lietā *Wallová un Walla pret Čehijas Republiku*²¹¹ pieteikuma iesniedzēji iebilda pret viņu piecu bērnu ievietošanu divos dažādos bērnumos ģimenes slikto sadzīves apstākļu dēļ. Pamatojoties uz vecāku ekonomisko nestabilitāti, aizbildnība par bērniem 2002. gadā tika uzticēta bērnumam, bet vēlāk, kad vecāku ekonomiskie un mājošanas apstākļi bija uzlabojušies, rīkojumi par aprūpi tika atcelti. ECT ir konstatējusi, ka lēmuma par bērnu nodošanu aprūpē pamatā ir bijis piemērota mājošanas trūkums un ka šajā gadījumā, lai risinātu situāciju, būtu bijis iespējams izmantot mazāk ierobežojošu pasākumu. Saskaņā ar Čehijas Republikas tiesību aktiem bija iespējams uzraudzīt ģimenes dzīves un sanitāros apstākļus un dot ģimenei padomus par situācijas uzlabošanu, bet šī iespēja netika izmantota. Lai gan iestāžu norādītie iemesli, kuru dēļ bērni bija jānodod aprūpē, bija būtiski, tie tomēr nebija pietiekami, un iestādes nebija pietiekami centušās palīdzēt pieteikuma iesniedzējiem pārvarēt viņu grūtības, izmantojot alternatīvus pasākumus. Tāpēc ECT ir secinājusi, ka šajā lietā ir pārkāpts ECTK 8. pants, atsaucoties arī uz ANO Bērnu tiesību komitejas secinājumiem, kuros atzīmēts, ka visos Čehijas Republikas tiesību aktos, tiesu lēmumos un politikā, kas skar bērnus, joprojām nav atbilstoši definēts un atspoguļots princips par to, ka primārajam apsvērumam ir jābūt bērna vislabākajām interesēm.

Piemērs. Lietā *Saviny pret Ukrainu*²¹² pieteikuma iesniedzēju bērni bija nodoti aprūpē, pamatojoties uz to, ka vecākiem trūkst finanšu līdzekļu, un uz valsts tiesas secinājumu, ka vecāku personiskās īpašības apdraud bērnu dzīvību, veselību un tikumisko audzināšanu. Izskatot šo lietu, ECT ir apšaubījusi to pierādījumu atbilstību, ar kuriem valsts iestādes bija pamatojušas savus konstatējumus, secinot, ka pieejamā informācija, kas ļautu noteikt sociālo dienestu sniegtās palīdzības faktisko apjomu, ir bijusi nepietieka-

211 ECT 2006. gada 26. oktobra spriedums lietā *Wallová un Walla pret Čehijas Republiku*, Nr. 23848/04 (pieejams franču valodā).

212 ECT 2008. gada 18. decembra spriedums lietā *Saviny pret Ukrainu*, Nr. 39948/06.

ma. Šai informācijai būtu bijusi svarīga nozīme, pārbaudot, vai iestādes ir izpildījušas pienākumu aizsargāt ģimenes vienotību un vai tās pirms lēmuma par bērnu šķiršanu no vecākiem pieņemšanas ir pietiekami izvērtējušas mazāk ierobežojošu alternatīvu pasākumu efektivitāti. Turklāt nevienā tiesvedības posmā tiesneši nebija uzklusījuši bērnus. Īsi sakot, lai gan valsts iestāžu norādītie iemesli pieteikuma iesniedzēju bērnu izņemšanai no ģimenes bija būtiski, tie tomēr nebija pietiekami, lai attaisnotu tik nopietnu iejaukšanos pieteikuma iesniedzēju ģimenes dzīvē. Tāpēc tiesa ir atzinusi, ka šajā lietā ir pārkāpts ECTK 8. pants.

Saskaņā ar ECTK 8. pantu ECT prasa, lai lēmumu pieņemšanas procesā saistībā ar ģimenes dzīves neaizskaramību tiktu ievērotas zināmas procesuālās garantijas. Tiesa ir norādījusi, ka lēmumu pieņemšanas procesam (administratīvās un tiesas procedūrās), kurā tiek pieņemti iejaukšanās pasākumi ģimenes dzīvē, ir jābūt taisnīgam un tajā pienācīgi jāievēro 8. panta aizsargājamās intereses. Saskaņā ar 8. pantu tiek izvērtēts, vai "vecāki ir bijuši iesaistīti lēmumu pieņemšanas procesā [...] tādā mērā, kas ir pietiekams, lai nodrošinātu viņu interešu aizsardzību"²¹³. Tas nozīmē, ka vecāki regulāri jāinformē par norisēm, jāraugās, lai viņi varētu piedalīties lēmumu pieņemšanā jautājumos, kas viņus skar²¹⁴, un dažos gadījumos jāuzklausā iesaistītie bērni²¹⁵.

Piemērs. Lietā *B. pret Rumāniju (Nr. 2)*²¹⁶ pieteikuma iesniedzējai bija diagnosticēta paranoīda šizofrēnija un policija viņu vairākas reizes bija nogādājusi psihiatriskajās iestādēs ārstēšanai. Pieteikuma iesniedzējas bērni vairs nedzīvoja kopā ar viņu, bet mātes slimības dēļ bija ievietoti aprūpes centrā. ECT bija jāpārbauda, vai, ņemot vērā to lēmumu nopietno raksturu, kuri bija jāpieņem attiecībā uz bērnu nodošanu aprūpē, lēmumu pieņemšanas procesā kopumā bija pietiekamā mērā nodrošināta nepieciešamā vecāku interešu aizsardzība. Šajā sakarībā tiesa ir konstatējusi, ka pieteikuma iesniedzējai, kas cieš no smagiem garīgiem traucējumiem, nebija norīkots ne advokāts, ne aizbildnis *ad litem*, lai pārstāvētu viņu tiesvedībā, tāpēc viņai nebija iespējams piedalīties lēmumu pieņemšanas procesā, kas skāra viņas nepilngadīgos bērnus. Turklāt 12 gadu laikā, līdz abi bērni bija sasnie-

213 ECT 1987. gada 8. jūlija spriedums lietā *W. pret Apvienoto Karalisti*, Nr. 9749/82, 64. punkts.

214 ECT 1995. gada 24. februāra spriedums lietā *McMichael pret Apvienoto Karalisti*, Nr. 16424/90.

215 ECT 2013. gada 19. februāra spriedums lietā *B. pret Rumāniju (Nr. 2)*, Nr. 1285/03, ECT 2013. gada 14. marta spriedums lietā *B.B. un F.B. pret Vāciju*, Nr. 18734/09 un 9424/11.

216 ECT 2013. gada 19. februāra spriedums lietā *B. pret Rumāniju (Nr. 2)*, Nr. 1285/03.

guši pilngadību, pieteikuma iesniedzējas situāciju un viņas bērnu situāciju tiesas bija izskatījušas tikai divos gadījumos, un nebija pierādījumu, kas apliecinātu, ka starp sociālajiem darbiniekiem un pieteikuma iesniedzēju tika uzturēti regulāri kontakti, kas citādi varētu būt piemērots līdzeklis, lai iestādēm darītu zināmu viņas viedokli. Ņemot vērā šos faktus, tiesa ir secinājusi, ka ar pieteikuma iesniedzējas bērnu nodošanu aprūpē saistītajā lēmumu pieņemšanas procesā viņas intereses nav bijušas pietiekami aizsargātas, tātad ir pārkāptas viņas tiesības saskaņā ar ECTK 8. pantu.

Piemērs. Lietā *B.B. un F.B. pret Vāciju*²¹⁷ pēc tam, kad pieteikuma iesniedzēju 12 gadus vecā meita bija apgalvojusi, ka tēvs regulāri sit viņu un viņas brāli, vecāku aizgādības tiesības pār abiem bērniem bija nodotas Jauniešu labklājības birojam, bet bērni bija ievietoti bērnunamā. Pamatojoties uz bērnu tiešām liecībām, apgabaltiesa bija izdevusi galīgu rīkojumu, atņemot pieteikuma iesniedzējiem aizgādības tiesības un nododot tās Jauniešu labklājības birojam. Apmēram pēc gada, pirmo reizi no jauna tiekoties ar vecākiem, meita bija atzinusi, ka ir melojusi un nekad nav sista, un bērni vēlāk bija atdoti atpakaļ vecākiem. Izvērtējot pieteikuma iesniedzēju sūdzību, ka iestādes nav pienācīgi pārbaudījušas būtiskos faktus, ECT ir uzsvērusi, ka speciālistu veikti kļūdaini vērtējumi paši par sevi nenožīmē, ka veiktie pasākumi nav saderīgi ar ECTK 8. pantu. Lēmumu par bērnu nodošanu aprūpē bija iespējams novērtēt, vienīgi ņemot vērā situāciju, kas tajā laikā bija aprakstīta valsts iestādēm. ECT vērtējumā svarīga nozīme bija faktam, ka apgabaltiesa bija atsaukusies tikai uz bērnu liecībām, lai gan pieteikuma iesniedzēji bija iesnieguši atzinumus, kurus bija snieguši medicīnas speciālisti, kas nebija konstatējuši nekādas vardarbības pazīmes, kombinācijā ar faktu, ka apelācijas tiesa nebija atkārtoti uzklājis bērnu. Tā kā pamattiesvedības laikā bērni atradās drošā vietā, nebija vajadzības steigties, un tiesas būtu varējušas veikt izmeklēšanu par faktiem pēc savas iniciatīvas, bet tas nebija noticis. Īsi sakot, Vācijas tiesas, pieņemot lēmumu par aizgādības tiesību atņemšanu pieteikuma iesniedzējiem, nebija norādījušas pietiekamus iemeslus, pārkāpjot ECTK 8. pantu.

Arī tad, ja bērni ir nodoti alternatīvajā aprūpē, viņi saglabā tiesības uzturēt kontaktus ar saviem vecākiem. Šīs tiesības ir atzītas saskaņā ar ECTK²¹⁸, jo ECT ir norādījusi, ka vecāku un bērnu savstarpēji kontakti ir būtiska ģimenes dzīves sastāvdaļa

217 ECT 2013. gada 14. marta spriedums lietā *B.B. un F.B. pret Vāciju*, Nr. 18734/09 un 9424/11.

218 ECT 1988. gada 24. marta spriedums lietā *Olsson pret Zviedriju (Nr. 1)*, Nr. 10465/83.

saskaņā ar 8. pantu. Ņemot vērā, ka nodošanai alternatīvajā aprūpē parasti būtu jābūt pagaidu pasākumam, ģimenes attiecību uzturēšanai ir būtiska nozīme, lai nodrošinātu bērna veiksmīgu atgriešanos savā ģimenē²¹⁹. Saskaņā ar ECTK no šiem principiem izriet pozitīvi pienākumi, kā redzams turpmākajos piemēros.

Piemērs. Lietā *T. pret Čehijas Republiku*²²⁰ ECT ir izvērtējusi, vai iestādes bija pārkāpušas tēva un meitas (pieteikuma iesniedzēji) tiesības, nododot bērnu aprūpē un neatbalstot kontaktus tēva un meitas starpā. Meitene bija ievietota specializētā iestādē pēc mātes nāves un pēc tam, kad tēva pieteikumi par meitas aizgādību bija noraidīti, ņemot vērā viņa personību, kas radīja bažas. Tēva turpmākie lūgumi pavadīt brīvdienas ar meitu bija noraidīti, un ārstniecības centrs bija secinājis, ka tēva apmeklējumi bērnam nenāk par labu, jo meita no viņa baidās, tāpēc tolaik visi kontakti tika izbeigti. Vēlāk tiesas bija nolēmušas, ka saskaņā ar bērna vēlēšanos kontaktiem starp abiem pieteikuma iesniedzējiem jānotiek tikai rakstveidā. ECT ir uzsvērusi, *inter alia*, bērna vislabākās intereses saišu uzturēšanā ar savu ģimeni, izņemot īpašus ārkārtas gadījumus, kad tas nebūtu bērna vislabākās interesēs. Pārbaudot lēmumu par bērna ievietošanu aprūpes iestādē, ECT ir atzinīgi novērtējusi to, ka valsts iestādes bija rūpīgi apsvēruši savu lēmumu, pieņemot to pēc psiholoģijas un psihiatrijas ekspertu atzinumu uzklaušanās un ņemot vērā bērna vēlmes. Tātad saistībā ar lēmumu par bērna ievietošanu aprūpes iestādē ECTK 8. pants nebija pārkāpts. Tomēr tiesa šajā lietā ir konstatējusi 8. panta pārkāpumus, kuru iemesls pieteikuma iesniedzēju starpā uzliktie ierobežojumi kontaktēties un jo īpaši bērna aprūpes iestādes lēmumu par saskarsmes liegšanu uzraudzības trūkums, ņemot vērā, ka šie lēmumi gala rezultātā bija mazinājuši ģimenes atkalapvienošanās iespējas.

Piemērs. Lietā *K.A. pret Somiju*²²¹ pieteikuma iesniedzēja bērni bija nodoti alternatīvajā aprūpē pēc apgalvojumiem, ka viņi tiek pakļauti seksuālai vardarbībai. Kamēr bērni atradās aprūpē, kontakti bērnu un vecāku starpā bija ļoti ierobežoti un maz tika darīts, lai plānotu ģimenes atkalapvienošanās. Izskatot šo lietu, ECT ir norādījusi, ka valstij ir pozitīvs pienākums atvieglot ģimenes atkalapvienošanās, tiklīdz tas ir pamatoti iespējams,

219 ECT 1989. gada 22. jūnija spriedums lietā *Eriksson pret Zviedriju*, Nr. 11373/85.

220 ECT 2014. gada 17. jūlija spriedums lietā *T. pret Čehijas Republiku*, Nr. 19315/11 (pieejams franču valodā).

221 ECT 2003. gada 14. janvāra spriedums lietā *K.A. pret Somiju*, Nr. 27751/95.

ņemot vērā pienākumu aizsargāt bērna vislabākās intereses. Saskaņā ar ECT viedokli stingrie ierobežojumi, kas bija uzlikti pieteikuma iesniedzēja tiesībām apmeklēt savus bērnus, drīzāk liecina par sociālās labklājības iestādes nodomu stiprināt bērnu un audžuģimenes saites, nevis par vēlēšanos atkal apvienot bioloģisko ģimeni. Ierobežojumi bija piemēroti, neraugoties uz to, ka tēva apstākļi bija ievērojami uzlabojušies. Tiesa šajā lietā ir konstatējusi ECTK 8. panta pārkāpumu.

6.3. Adopcija

Svarīgākie aspekti

- Adopcija nodrošina alternatīvo aprūpi bērniem, kas nevar palikt kopā ar savām bioloģiskajām ģimenēm.
- Adopcijā primārajam apsvērumam ir jābūt bērna vislabākās intereses.
- ES un EP tiesību aktos tiesības uz adopciju nav paredzētas, bet adopcijas procesā ir jāievēro daži kritēriji, lai nodrošinātu, ka tas notiek bērna vislabākās interesēs.²²²

Saskaņā ar starptautiskajām tiesībām adopcijas gadījumos primārajam apsvērumam ir jābūt bērna vislabākajām interesēm. Papildus bērna vislabāko interešu principam arī citi CRC vispārējie principi orientē un pamato tās īstenošanu adopcijas kontekstā, piemēram, diskriminācijas aizliegums, tiesības uz dzīvību, izdzīvošanu un attīstību un bērnu viedokļa ievērošanas princips²²³. Īpaša nozīme ir ANO Bērnu tiesību komitejas Vispārējam komentāram Nr. 14 par bērnu tiesībām uz to, lai primārais apsvēruma būtu viņu intereses²²⁴.

Līdzīgā kārtā viens no Hāgas Konvencijas par bērnu aizsardzību un sadarbību starpvalstu adopcijas jautājumos mērķiem ir “noteikt garantijas, lai nodrošinātu,

222 Jautājums par bērna ieinteresētību noskaidrot savu izcelsmi adopcijas kontekstā ir aplūkots 4. nodaļā.

223 CRC, 2., 3., 6. un 12. pants. Sk. arī ANO Bērnu tiesību komiteja (2010), Pamatnostādnes par ziņojumiem saskaņā ar konkrētiem līgumiem, kas attiecas uz to periodisko ziņojumu formu un saturu, kurī pusēm jāiesniedz saskaņā ar Bērnu tiesību konvencijas 44. panta pirmās daļas b) punktu, UN Doc. CRC/C/58/Rev.2, 23.11.2010., 23.-27. punkts.

224 ANO Bērnu tiesību komiteja (2013), *Vispārējais komentārs Nr. 14 (2013) par bērnu tiesībām uz to, lai primārais apsvēruma būtu viņu intereses*, CRC/C/GC/14, 3. panta pirmā daļa.

ka starpvalstu adopcija tiek veikta atbilstoši bērna vislabākajām interesēm un ievērojot viņa vai viņas starptautiskajās tiesībās atzītās pamattiesības”²²⁵.

ES tiesību sistēmā ES Pamattiesību hartas 24. pantā paredzētās tiesības un ar tām saistītie pienākumi ir piemērojami adopcijai, ciktāl tā attiecas uz ES.

EP tiesību sistēmā adopcijas gadījumos ir piemērojamas un kā pamats tiek izmantotas ECTK 8. pantā minētās tiesības uz ģimenes dzīves neaizskaramību. Uz šo tematu attiecas arī divas īpašas EP konvencijas, proti, Eiropas Konvencija par bērnu adopciju²²⁶ un pārskatītā Eiropas Konvencija par bērnu adopciju²²⁷. Saskaņā ar šiem instrumentiem adopcijas gadījumos jāievēro ar bērna tiesībām pamatota pieeja. Pārskatītajā Eiropas Konvencijā par bērnu adopciju, piemēram, ir noteikts, ka “[k]ompetentā iestāde nedrīkst nodibināt adopciju, ja tā nav pārliecināta, ka adopcija atbilst bērna vislabākajām interesēm”²²⁸. Arī ECT uzsver, ka zināmos apstākļos, tostarp adopcijas gadījumos, bērna vislabākās intereses var būt prioritāras salīdzinājumā ar vecāku interesēm²²⁹. Pārskatītajā Eiropas Konvencijā par bērnu adopciju turklāt ir noteikts, ka kompetentā iestāde nedrīkst nodibināt adopciju “bez bērna piekrišanas, ja bērnu saskaņā ar tiesību aktiem uzskata par tādu, kam ir pietiekama izpratne”²³⁰. Savukārt gadījumos, kad netiek uzskatīts, ka bērnam ir pietiekama izpratne, jāraugās, lai “viņa viedoklis un vēlmes pēc iespējas tiktu uzklautas un ņemtas vērā atbilstoši viņa brieduma pakāpei”²³¹.

Piemērs. Lietā *Pini un citi pret Rumāniju*²³² divi itāliešu pāri iebilda pret to, ka Rumānijas iestādes nav izpildījušas Rumānijas tiesas lēmumu attiecībā uz divu rumāņu bērnu adopciju. Pārkāpjot tiesas rīkojumus, privātā iestāde, kurā bērni Rumānijā uzturējās, bija atteikusies nodot viņus pieteikuma iesniedzējiem. ECT ir atzinusi, ka uz attiecībām starp pieteikuma iesniedzējiem un viņu adoptētajiem bērniem attiecas ECTK 8. pantā minētās tiesības uz ģimenes dzīves neaizskaramību, lai gan viņi nekad nav dzīvojuši kopā

225 Hāgas Starptautisko privāttiesību konference, Hāgas Konvencija par bērnu aizsardzību un sadarbību starpvalstu adopcijas jautājumos, 29.5.1993., 1. panta a) punkts.

226 Eiropas Padome, *Eiropas Konvencija par bērnu adopciju (pārskatīta)*, CETS Nr. 202, 2008.

227 Turpat. Šī konvencija tika atvērta parakstīšanai 2008. gadā un stājās spēkā 2011. gadā.

228 Turpat, 4. panta pirmā daļa.

229 ECT 2004. gada 22. jūnija spriedums lietā *Pini un citi pret Rumāniju*, Nr. 78028/01 un 78030/0.

230 Eiropas Padome, *Eiropas Konvencija par bērnu adopciju (pārskatīta)*, CETS Nr. 202, 2008., 5. panta pirmās daļas b) punkts.

231 Turpat, 6. pants.

232 ECT 2004. gada 22. jūnija spriedums lietā *Pini un citi pret Rumāniju*, Nr. 78028/01 un 78030/0.

un izveidojuši emocionālas saites. Izskatot šo lietu, ECT ir interpretējusi 8. pantu, ņemot vērā CRC un Hāgas konvenciju, un secinājusi, ka iestāžu pozitīvo pienākumu ļaut pieteikuma iesniedzējiem veidot ģimenes saites ar saviem adoptētajiem bērniem ierobežo pienākums ievērot bērnu intereses²³³. Tiesa ir norādījusi, ka šādos gadījumos bērna vislabākās intereses atkarībā no to veida un svarīguma var būt pārākas par vecāku interesēm. Turklāt, konstatējot, ka šajā lietā 8. pants nav pārkāpts, tiesa ir uzsvērusi, ka attiecībās, kuru pamatā ir adopcija, ir svarīgi, lai bērna vislabākās intereses prevalētu pār vecāku interesēm, jo adopcija nozīmē nodrošināt bērnam ģimeni, nevis nodrošināt ģimenei bērnu²³⁴.

Piemērs. Lietā *Kearns pret Franciju*²³⁵ ECT ir atzinusi par saderīgu ar ECTK faktu, ka īru sievietei, kas bija nodevusi savu bērnu adopcijai Francijā, pēc divu mēnešu termiņa beigām bija liegts atsaukt oficiālo piekrišanu adopcijai. ECT vispirms ir uzsvērusi, ka valsts iestāžu rīcībai, atsakoties izpildīt pieprasījumu par bērna atpakaļatdošanu, ir bijis leģitīms mērķis aizsargāt citu personu, šajā gadījumā bērna, tiesības un brīvības²³⁶. Attiecībā uz termiņa noteikšanu piekrišanas atsaukšanai Francijas tiesību aktu mērķis ir panākt taisnīgu līdzsvaru un nodrošināt samērīgumu starp bioloģiskās mātes, bērna un adoptētāju konfliktējošajām interesēm. Šajā procesā bērna vislabākajām interesēm bija jābūt primārajam apsvērumam²³⁷. No tiesā iesniegtajiem pierādījumiem izriet, ka bērnavislabākajās interesēs bija pēc iespējas ātrāk baudīt stabilas attiecības jaunā ģimenē un bija veikti visi nepieciešamie pasākumi, lai nodrošinātu, ka pieteikuma iesniedzēja precīzi izprot savas rīcības sekas. Ņemot vērā šos apsvērumus, tiesa ir atzinusi, ka Francija ir izpildījusi savus pozitīvos pienākumus pret pieteikuma iesniedzēju saskaņā ar ECTK 8. pantu.

ECT arī apstiprina, ka, pieņemot lēmumus adopcijas lietās, ir jārīkojas atbilstoši ECTK 14. pantā nostiprinātajam diskriminācijas aizlieguma principam. Konkrēti, ECT ir izvērtējusi, vai pieteikuma iesniedzēju izslēgšana no adopcijai piemērotu personu loka dzimumorientācijas vai vecuma dēļ atbilst ECTK 14. pantam kop-sakarā ar 8. pantu. To darot, tiesa ir atkārtoti apstiprinājusi, ka īpaši svarīga nozīme ir pienākumam veikt samērīgus pasākumus, lai aizsargātu bērnu intereses.

233 Turpat, 155. punkts.

234 Turpat, 156. punkts.

235 ECT 2008. gada 10. janvāra spriedums lietā *Kearns pret Franciju*, Nr. 35991/04.

236 Turpat, 73. punkts.

237 Turpat, 79. punkts.

Piemērs. Lietā *Schwizgebel pret Šveici*²³⁸ pieteikuma iesniedzēja, 47 gadus veca neprecējusies sieviete, nevarēja adoptēt otru bērnu viņas un bērna, kuru viņa vēlējās adoptēt, vecuma starpības dēļ. Pieteikuma iesniedzēja apgalvoja, ka ir cietusi no diskriminācijas vecuma dēļ. ECT ir atzinusi, ka pieteikuma iesniedzējas gadījumā lūgums piešķirt adopcijas atļauju ir noraidīts, pamatojoties uz leģitīmu mērķi aizsargāt bērna labklājību un tiesības²³⁹. Ņemot vērā, ka Eiropā nav konsensa attiecībā uz vientuļu personu tiesībām adoptēt, adoptētāju zemāko un augstāko vecuma robežu un adoptētāja un bērna vecuma atšķirību, un no šī apstākļa izrietošo valsts lielo rīcības brīvību šajā jomā, kā arī nepieciešamību aizsargāt bērnu vislabākās intereses, atteikums piešķirt otra bērna adopcijas atļauju nav pretrunā proporcionalitātes principam²⁴⁰. Tāpēc tiesa ir secinājusi, ka valdības sniegtais pamatojums šķiet objektīvs un saprātīgs un atšķirīgā attieksme, par kuru bija iesniegta sūdzība, ECTK 14. panta izpratnē nav bijusi diskriminējoša.

Piemērs. Lieta *E.B. pret Franciju*²⁴¹ attiecas uz valsts iestāžu atteikumu piešķirt adopcijas atļauju pieteikuma iesniedzējai, lesbietei, kas dzīvoja ar partneri, bet vēlējās adoptēt bērnu kā atsevišķa persona²⁴². Tiesa ir atgādinājusi, ka ECTK 8. panta noteikumi negarantē ne tiesības dibināt ģimeni, ne tiesības adoptēt. Tomēr sūdzība par diskrimināciju var attiekties uz konkrētām tiesībām plašākā izpratnē arī tad, ja izskatāmais jautājums nav saistīts ar konkrētām ECTK garantētām tiesībām²⁴³. Ņemot vērā, ka saskaņā ar Francijas tiesību aktiem vientuļām personām ir tiesības adoptēt, šīs tiesības nevienam nevar liegt ar diskriminējošiem pasākumiem. Valsts tiesas bija atzinušas, ka pieteikuma iesniedzēja ir apliecinājusi neapstrīdamas pozitīvas personības īpašības un spējas bērnu audzināšanā, kas noteikti atbilst bērna vislabākajām interesēm, vienam no galvenajiem jēdzieniem attiecīgajos starptautiskajos instrumentos²⁴⁴. Tiesa ir secinājusi, ka pieteikuma iesniedzējas dzimumorientācijai ir bijusi noteicoša loma iestāžu atteikumā, lemjot par adopciju, t. i., iestādes pret pieteikuma iesniedzēju bija

238 ECT 2010. gada 10. jūnija spriedums lietā *Schwizgebel pret Šveici*, Nr. 25762/07.

239 Turpat, 86. punkts.

240 Turpat, 97. punkts.

241 ECT 2008. gada 22. janvāra spriedums lietā *E.B. pret Franciju* [GC], Nr. 43546/02.

242 Turpat, 49. punkts.

243 Turpat, 41.–48. punkts.

244 Turpat, 95. punkts.

izturējušās diskriminējoši salīdzinājumā ar citām vientuļām personām, kam saskaņā ar valsts tiesību aktiem ir tiesības adoptēt²⁴⁵.

Piemērs. Lieta *Gas un Dubois pret Franciju*²⁴⁶ attiecas uz jautājumu par to, vai viendzimuma pāriem būtu jābūt tādām pašām tiesībām adoptēt otra vecāka bērnus kā heteroseksuāliem pāriem. Pieteikuma iesniedzējas bija viendzimuma pāris, kas bija noslēgušas civilo partnerattiecību līgumu. Viņas kopā bija izaudzinājušas meitu, kas bija ieņemta mākslīgās apaugļošanas ceļā un piedzimusi vienai no viņām 2000. gadā. Otrās partneres pieteikumu par vienkāršo adopciju tiesa bija noraidījusi ar pamatojumu, ka adopcija atņemtu bērna bioloģiskajai mātei viņas tiesības uz bērnu, bet tas neatbilstu ne pieteikuma iesniedzējas nolūkiem, ne bērna vislabākajām interesēm. Saskaņā ar Francijas tiesību aktiem bioloģiskie vecāki vienkāršās adopcijas rezultātā nezaudē vecāku tiesības par labu adoptētājam vienīgi gadījumos, kad persona adoptē sava laulātā bērnu. Pieteikuma iesniedzējas apgalvoja, ka ir tikušas diskriminētas salīdzinājumā gan ar precētiem, gan neprecētiem heteroseksuāliem pāriem. Pārbaudot, vai pieteikuma iesniedzējas ir tikušas diskriminētas salīdzinājumā ar precētiem pāriem, ECT ir secinājusi, ka laulība piešķir īpašu statusu, radot sociālas, personīgas un juridiskas sekas, tāpēc nevar apgalvot, ka pieteikuma iesniedzēju situācija ir būtiski līdzīga laulāta pāra situācijai. Attiecībā uz salīdzinājumu ar neprecētiem pāriem tiesa ir secinājusi, ka saskaņā ar Francijas tiesību aktu noteikumiem būtu noraidīts arī vienkāršās adopcijas pieteikums, ja to būtu iesniedzis heteroseksuāls pāris, kas atrodas salīdzināmā situācijā un ir noslēdzis civilo partnerattiecību līgumu. Tāpēc tiesa nav konstatējusi atšķirīgu attieksmi pieteikuma iesniedzēju dzimumorientācijas dēļ un ir secinājusi, ka konvencijā paredzētās pieteikuma iesniedzēju tiesības nav pārkāptas.

Piemērs. Lieta *X un citi pret Austriju*²⁴⁷ attiecas uz sūdzību, ko bija iesniedzis viendzimuma pāris, par diskriminējošu attieksmi salīdzinājumā ar heteroseksuāliem pāriem saistībā ar otra vecāka bērna adopciju. Pirmā un trešā pieteikuma iesniedzēja dzīvo kopā stabilās attiecībās, un pirmā pieteikuma iesniedzēja vēlējās adoptēt otro pieteikuma iesniedzēju, trešās pieteikuma iesniedzējas dēlu. Tāpat kā *Gas un Dubois* lietā, arī šajā gadījumā ECT ir noraidījusi domu, ka pieteikuma iesniedzējas atrodas tādā pašā

245 Turpat, 96. punkts.

246 ECT 2012. gada 15. marta spriedums lietā *Gas un Dubois pret Franciju*, Nr. 25951/07.

247 ECT 2013. gada 19. februāra spriedums lietā *X un citi pret Austriju* [GC], Nr. 19010/07.

situācijā kā precēts pāris, kurā viens laulātais vēlas adoptēt otra laulātā bērnu. Taču ECT ir piekritusi, ka pieteikuma iesniedzējas atrodas situācijā, kas ir salīdzināma ar neprecēta heteroseksuāla pāra situāciju. Lai gan saskaņā ar Austrijas tiesību aktiem neprecētiem heteroseksuāliem pāriem ir tiesības adoptēt otra vecāka bērnu, Austrijas Civillkodeksā ir noteikts, ka ikviens, kas adoptē bērnu, aizstāj tā paša dzimuma bioloģisko vecāku, bet tas nozīmē, ka viendzimuma pāru gadījumā otra vecāka bērna adopcija juridiski nav iespējama. Tiesa šajos apstākļos ir konstatējusi atšķirīgu attieksmi pieteikuma iesniedzēju dzimumorientācijas dēļ un secinājusi, ka valdība nav norādījusi pietiekami svarīgus un pārliecinošus iemeslus, pārkāpjot ECTK 14. pantu kopsakarā ar ECTK 8. pantu.

Visbeidzot, ECT pievērš uzmanību arī starptautisko tiesību aktu jēgas un mērķa ievērošanas pamatotībai saistībā ar lēmumu pieņemšanu adopcijas lietās.

Piemērs. Lietā *Harroudj pret Franciju*²⁴⁸ Francijas iestādes bija noraidījušas pieteikuma iesniedzējas pilnās adopcijas pieteikumu, kas attiecās uz alžīriešu meiteni, kura bija pamesta uzreiz pēc dzimšanas un nodota pieteikuma iesniedzējas aprūpē saskaņā ar *kafala* – aizbildnību saskaņā ar islāma tiesībām. Atteikuma iemesls bija fakts, ka saskaņā ar Francijas Civillkodeksu nav atļauts adoptēt bērnu, kura adopcija būtu aizliegta saskaņā ar bērna izcelsmes valsts tiesību aktiem (šajā gadījumā Alžīrijas tiesību aktiem), un fakts, ka pieteikuma iesniedzējai saskaņā ar *kafala* jau bija aizgādības tiesības, kas viņai ļāva pieņemt lēmumus bērna vislabākajās interesēs. Turpmākā apelācijas sūdzība bija noraidīta ar pamatojumu, ka valsts tiesību akti atbilst Hāgas konvencijai par bērnu aizsardzību un sadarbību starpvalstu adopcijas jautājumos un CRC 20. pantā *kafala* bērnu interešu saglabāšanas ziņā ir atzīta par līdzvērtīgu adopcijai. Izskatot pieteikuma iesniedzējas sūdzību, ECT ir atgādinājusi principu, saskaņā ar kuru gadījumos, kad ir izveidotas ģimenes saites, valstij ir jārikojas tā, lai ļautu šīm saitēm attīstīties, un jānosaka tiesiskās garantijas, kas padara iespējamu bērna iekļaušanos ģimenē, kā arī norādījusi, ka ECTK jāinterpretē saskaņoti ar starptautisko tiesību vispārīgajiem principiem. Savā novērtējumā ECT ir uzsvērusi Francijas tiesu centienus ievērot starptautisko konvenciju, tostarp ANO Konvencijas par bērna tiesībām, jēgu un mērķi. Saskaņā ar Francijas tiesību aktiem *kafala* ir atzīta, un pieteikuma iesniedzējai bija atļauts īstenot aizgādības tiesības un pieņemt lēmumus bērna vislabākajās interesēs.

248 ECT 2012. gada 4. oktobra spriedums lietā *Harroudj pret Franciju*, Nr. 43631/09.

Viņai bija tiesības, piemēram, sagatavot testamentu par labu bērnam, pārvarot no adopcijas ierobežojuma izrietošās grūtības. Nobeigumā tiesa ir secinājusi, ka, šādā veidā pakāpeniski atsakoties no adopcijas aizlieguma, atbildētājvalsts, kas cenšas integrēt ārzemju izcelsmes bērnus, uzreiz pilnīgi nenorobežojot viņus no izcelsmes valsts noteikumiem, ir apliecinājusi cieņu pret kultūras plurālismu un atradusi taisnīgu līdzsvaru starp sabiedrības un pieteikuma iesniedzējas interesēm. ECT šajā lietā nav konstatējusi pieteikuma iesniedzējas tiesību pārkāpumus.

7

Bērnu aizsardzība pret vardarbību un ekspluatāciju



ES	Aptvertie jautājumi	EP
Direktīva par seksuālas vardarbības pret bērniem, bērnu seksuālas izmantošanas un bērnu pornogrāfijas apkarošanu (2011/93/ES)	Vardarbība skolā, mājās un citos apstākļos	ECTK, 2. pants (tiesības uz dzīvību), 3. pants (necilvēcīgas un pazemojošas izturēšanās aizliegums) un 8. pants (fiziskā neaizskaramība), ECTK 1. protokola 2. pants (tiesības uz izglītību) ECT 2012. gada spriedums lietā <i>Kayak pret Turciju</i>, Nr. 60444/08 (bērna saduršana skolas apkārtnē) ECT 2014. gada spriedums lietā <i>O’Keeffe pret Īriju</i> [GC], Nr. 35810/09 (seksuāla vardarbība skolā) ECT 1982. gada spriedums lietā <i>Campbell un Cosans pret Apvienoto Karalisti</i>, Nr. 7511/76 un 7743/76 (miesas sodi) Pārskatītā ESH, 7. pants (tiesības uz īpašu aizsardzību pret fizisku un morālu kaitējumu) un 17. pants (tiesības uz aizsardzību) ESTK 2004. gada lēmums lietā <i>World Organisation Against Torture (OMCT) pret Beļģiju</i>, sūdzība Nr. 21/2003 (miesas sodu aizliegums Beļģijā) Konvencija par bērnu aizsardzību pret seksuālu izmantošanu un seksuālu vardarbību (Lanzaretas konvencija) Konvencija par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu (Stambulas konvencija)

ES	Aptvertie jautājumi	EP
Pamattiesību harta, 5. panta otrā daļa (piespiedu vai obligāts darbs) Direktīva par jauniešu darba aizsardzību (94/33/EK) Direktīva par cilvēku tirdzniecības novēršanu (2011/36/ES)	Piespiedu darbs	ECTK, 4. pants (kalpības, piespiedu un obligāta darba aizliegums) ECT 2012. gada spriedums lietā <i>C.N. un V. pret Franciju</i>, Nr. 67724/09 (kalpība, valsts pozitīvie pienākumi) Pārskatītā ESH, 7. panta desmitā daļa (bērnu aizsardzība pret fizisku un morālu kaitējumu) EP Konvencija par bērnu aizsardzību pret seksuālu izmantošanu un seksuālu vardarbību (Lanzarotes konvencija)
Pamattiesību harta, 5. panta trešā daļa (cilvēku tirdzniecības aizliegums) Direktīva par cilvēku tirdzniecības novēršanu (2011/36/ES)	Bērnu tirdzniecība	ECTK, 4. pants (kalpības aizliegums) ECT 2010. gada spriedums lietā <i>Rantsev pret Kipru un Krieviju</i>, Nr. 25965/04 (apsūdzību par iespējamu cilvēku tirdzniecību neizmeklēšana) EP Konvencija par cīņu pret cilvēku tirdzniecību
Direktīva par cilvēku tirdzniecības novēršanu (2011/36/ES)	Bērnu pornogrāfija	ECTK, 8. pants (tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību) ECT 2013. gada spriedums lietā <i>Söderman pret Zviedriju</i> [GC], Nr. 5786/08 (bērna slepena filmēšana) Pārskatītā ESH, 7. panta desmitā daļa (īpaša aizsardzība pret fizisku un morālu kaitējumu) Konvencija par bērnu aizsardzību pret seksuālu izmantošanu un seksuālu vardarbību (Lanzarotes konvencija) Konvencija par kibernetizāciju
	Pie minoritātem piederīgi bērni	ECT 2014. gada spriedums lietā <i>Centre for Legal Resources Valentin Câmpeanu vārdā pret Rumāniju</i> [GC], Nr. 47848/08 (jaunieša ar smagu invaliditāti nāve valsts aprūpes iestādē)
Padomes Lēmums 2010/48/EK	Bērni ar invaliditāti	ECT 2013. gada spriedums lietā <i>Nencheva un citi pret Bulgāriju</i> , Nr. 48609/06 (bērnu nāve valsts aprūpes iestādē)
Komisijas Lēmums 2007/698/EK	Pazuduši bērni	ECT 2013. gada spriedums lietā <i>Zorica Jovanović pret Serbiju</i> , Nr. 21794/08 (tiesības uz informāciju)

Bērnu aizsardzība plašā nozīmē attiecas uz visiem pasākumiem, kas paredzēti, lai nodrošinātu bērnu tiesību īstenošanu. Šaurā nozīmē tā attiecas uz bērnu tiesībām būt aizsargātiem pret jebkāda veida vardarbību. Saskaņā ar starptautiskajām tiesībām valstīm jāveic pasākumi, lai nodrošinātu, ka bērni saņem pietiekamu aizsardzību un tiek faktiski ievērotas viņu tiesības uz fizisko neaizskaramību un cieņu. Valsts pienākums aizsargāt var izpausties dažādi atkarībā no konkrētā vardarbības riska, ar kuru bērns saskaras, un vardarbības veicēja. Valstu pienākumi ir acīmredzami gadījumos, kad bērni atrodas valsts pakļautībā un kontrolē, piemēram, ir ievietoti publiskās iestādēs. Tas notiek, ja vardarbības risks ir augsts. Valsts pienākums aizsargāt var izrādīties sarežģītāks gadījumos, kad bērni saskaras ar privātpersonu, piemēram, ģimenes locekļu, vardarbību.

Eiropas Savienības galvenā kompetence šajā jomā attiecas uz pārobežu noziedzīgiem nodarījumiem (Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 83. pants). Tāpēc ir pieņemti konkrēti likumdošanas pasākumi attiecībā uz bērnu pornogrāfiju un cilvēku tirdzniecību. ES ir pieņēmusi arī tiesību aktus, saskaņā ar kuriem dalībvalstīm tiek prasīts kriminalizēt vairākus seksuālas vardarbības veidus. Eiropas Padomes (EP) līmenī Eiropas Cilvēktiesību konvencijā (ECTK) – galvenokārt 2., 3. un 8. pantā – ir precizēti valstu pienākumi saistībā ar dažādām darbībām, kas ir uzskatāmas par vardarbību pret bērniem. Arī ESTK ir bijusi aktīva šajā jomā, izmantojot tiklab savu ziņošanas procedūru, kā kolektīvo sūdzību mehānismu. Turklāt pašlaik ir spēkā konkrētas EP konvencijas, jo īpaši Eiropas Padomes Konvencija par bērnu aizsardzību pret seksuālu izmantošanu un seksuālu vardarbību (Lanzarotes konvencija)²⁴⁹, un ir izveidotas uzraudzības struktūras, kas atbild par to īstenošanas uzraudzību.

Šajā nodaļā ir analizēti vardarbības pret bērniem konkrēti aspekti un starptautiskās sabiedrības reakcija. Šīs nodaļas **7.1. sadaļā** ir aplūkota vardarbība ģimenē, skolā un citos apstākļos, pievēršot uzmanību tādiem jautājumiem kā miesas sodi, vardarbīga izturēšanās un vecāku nolādība, kā arī seksuāla vardarbība. Tālāk **7.2. sadaļā** ir aplūkoti bērnu ekspluatācijas gadījumi, kam ir izteikts pārobežu aspekts, tostarp cilvēku tirdzniecība (piespiedu darba un seksuālas izmantošanas nolūkā), bērnu pornogrāfija un sadraudzēšanās ar bērnu nolūkā veikt seksuālās darbības. Visbeidzot, **7.3. sadaļā** ir aplūkoti vardarbības gadījumi pret bērniem īpaši neaizsargātās situācijās.

249 Eiropas Padome, *Eiropas Padomes Konvencija par bērnu aizsardzību pret seksuālu izmantošanu un seksuālu vardarbību*, CETS Nr. 201, 2007.

7.1. Vardarbība ģimenē, skolā un citos apstākļos

Svarīgākie aspekti

- Valstu pienākums ir nodrošināt, lai bērni visos apstākļos būtu efektīvi aizsargāti pret jebkāda veida vardarbību un kaitējumu.
- Valstu pienākums ir nodrošināt atbilstošu tiesisko regulējumu bērnu aizsardzības jomā.
- Valstīm efektīvi jāizmeklē pierādāmi apgalvojumi par vardarbīgu izturēšanos pret bērniem, vardarbību pret bērniem un bērniem nodarītu kaitējumu.

ES tiesību sistēmā²⁵⁰ galvenais tiesību akts šajā jomā ir saskaņā ar LESD 82. un 83. pantu pieņemtā Direktīva 2011/93/ES par seksuālas vardarbības pret bērniem, bērnu seksuālas izmantošanas un bērnu pornogrāfijas apkarošanu²⁵¹.

EP tiesību sistēmā ECT un ESTK ir izstrādājušas apjomīgu judikatūras kopumu par bērnu aizsardzību pret vardarbību visos apstākļos. Turklāt īpašās EP konvencijās (piemēram, Lanzasotes konvencijā) ir paredzētas sīki izstrādātas garantijas bērnu aizsardzībai pret konkrētiem vardarbības veidiem.

7.1.1. Valsts atbildības joma

EP tiesību sistēmā ECT ir analizējusi smagus vardarbības veidus pret bērniem saskaņā ar dažādiem ECTK pantiem, jo īpaši 2. un 3. pantu. Tiesa ir precīzi definējusi pienākumus, kas valstīm jāpilda vienmēr, kad bērni tiek ievietoti valsts pakļautībā esošās iestādēs²⁵². Tāpat, ja noteikta uzvedība vai situācija sasniedz tādu smaguma pakāpi, pēc kuras tā saskaņā ar 3. pantu ir kvalificējama kā necilvēcīga vai pazemojoša izturēšanās, valstij ir pozitīvi pienākumi aizsargāt bērnus pret sliktu izturēšanos, tostarp gadījumos, kad vardarbības veicēji ir privātpersonas. Tiesa ir atzinusi, ka ECTK 3. panta darbības joma attiecas uz tādām situācijām kā

²⁵⁰ Eiropas Parlamenta un Padomes 2011. gada 13. decembra Direktīva 2011/93/ES par seksuālas vardarbības pret bērniem, bērnu seksuālas izmantošanas un bērnu pornogrāfijas apkarošanu, OV L 335/1, 2011.

²⁵¹ Turpat.

²⁵² ECT 2013. gada 18. jūnija spriedums lietā *Nencheva un citi pret Bulgāriju*, Nr. 48609/06 (pieejams franču valodā).

vecāku ilgstoša nolaidība pret bērniem²⁵³, atkārtota seksuāla vardarbība, ko pastrādājuši skolotāji²⁵⁴, izvarošana²⁵⁵ un miesas sodi²⁵⁶.

Nāves gadījumos valsti var saukt pie atbildības saskaņā ar ECTK 2. pantu arī tad, ja nāvē ir vainojama privātpersona, nevis valsts amatpersona. Valstu pozitīvie pienākumi dažādos gadījumos atšķiras, bet valsts pamatpienākums ir nodrošināt bērnu *efektīvu* aizsardzību pret vardarbību. Smagu sliktas izturēšanās gadījumos pozitīvie pienākumi ietver pienākumu pieņemt efektīvas krimināltiesiskās normas, ko atbalsta tiesībaizsardzības mehānismi²⁵⁷. Valstīm jāpieņem arī īpaši pasākumi un garantijas bērnu aizsardzībai²⁵⁸.

ECT vairākkārt ir nācies izskatīt lietas par vardarbību pret bērniem, ko pastrādājušas privātpersonas skolās, privātos bērnunamos un citās iestādēs, kuras vadīja privātpersona un ir bijis apšaubāms, vai varētu iestāties valsts atbildība. Vēl svarīgāk, ECT ir norādījusi, ka valsts nedrīkst atbrīvot sevi no pienākuma aizsargāt bērnus, deleģējot svarīgu sabiedrisko pakalpojumu (tādu kā izglītība) administrēšanu privātpersonām²⁵⁹. Lietās, kas attiecas uz valsts atbildības noteikšanu, ECT parasti ir nošķīrusi valstu vispārīgo pienākumu aizsargāt gadījumos, kad risks nav skaidri identificējams, un konkrētu pienākumu aizsargāt gadījumos, kad cietušais ir bijis skaidri identificējams. Pirmajā gadījumā ECT ir analizējusi, vai valsts iejaukšanās trūkums cietušajam bērnam ir radījis reālu vardarbības risku.

Piemērs. Lieta *Kayak pret Turciju*²⁶⁰ attiecas uz 15 gadus veca zēna nāvi pēc tam, kad skolas apkārtnē viņu bija sadūris cits pusaudzis. ECT ir atzinusi, ka skolām ir pienākums aizsargāt savus audzēkņus pret jebkāda veida vardarbību. Šajā konkrētajā lietā ECT ir nolēmusi, ka saskaņā ar ECTK 2. pantu Turcija ir atbildīga par nespēju aizsargāt pieteikuma iesniedzēju dēla un brāļa tiesības uz dzīvību, jo tolaik nebija izveidota efektīva uzraudzības sistēma.

253 ECT 2001. gada 10. maija spriedums lietā *Z. un citi pret Apvienoto Karalisti* [GC], Nr. 29392/95.

254 ECT 2014. gada 28. janvāra spriedums lietā *O'Keeffe pret Īriju* [GC], Nr. 35810/09.

255 ECT 2003. gada 4. decembra spriedums lietā *M.C. pret Bulgāriju*, Nr. 39272/98.

256 ECT 1978. gada 25. aprīļa spriedums lietā *Tyrer pret Apvienoto Karalisti*, Nr. 5856/72.

257 ECT 2003. gada 4. decembra spriedums lietā *M.C. pret Bulgāriju*, Nr. 39272/98, 150. punkts.

258 ECT 2014. gada 28. janvāra spriedums lietā *O'Keeffe pret Īriju* [GC], Nr. 35810/09, 146. punkts.

259 Turpat, 150. punkts, ECT 1993. gada 25. marta spriedums lietā *Costello-Roberts pret Apvienoto Karalisti*, Nr. 13134/87, 27. punkts.

260 ECT 2012. gada 10. jūlija spriedums lietā *Kayak pret Turciju*, Nr. 60444/08 (pieejams franču valodā).

Šādas sistēmas trūkuma dēļ pusaudzis varēja no skolas virtuves paņemt nazi, ar kuru viņš vēlāk sadūra cietušo.

Piemērs. Lieta *O'Keeffe pret Īriju*²⁶¹ attiecas uz Īrijas valsts skolā 20. gadsimta 70. gados pastrādātiem vardarbības aktiem. Tolaik valsts skolas Īrijā atzina un finansēja valsts, bet skolu pārvaldība un administrēšana bija uzticēta baznīcai. Pieteikuma iesniedzēja, kas tolaik mācījās skolā, tika pakļauta aptuveni 20 seksuālas vardarbības aktiem, kurus bija pastrādājis viens no skolas skolotājiem. Viņa par šīm epizodēm bija sūdzējusies valsts iestādēm tikai 1998. gadā, kad bija uzzinājusi par citiem tā paša skolotāja veiktiem seksuālas vardarbības aktiem. ECT bija jānosaka, vai valsti var saukt pie atbildības par vardarbības aktiem, par kuriem tolaik nebija ziņots iestādēm. Tiesa pirmkārt ir konstatējusi, ka uz vardarbības aktiem, kuriem pieteikuma iesniedzēja tika pakļauta, attiecas ECTK 3. panta darbības joma. Tad, pamatojoties uz dažādiem ziņojumiem, ECT ir atzinusi, ka valstij bija jābūt informētai par potenciālajiem seksuālas vardarbības riskiem skolās. Tolaik nebija ieviesta atbilstoša procedūra, kas bērniem vai vecākiem ļautu tieši sūdzēties valstij par vardarbības aktiem. Nebija arī uzraudzības mehānismu, kas ļautu kontrolēt skolotāju izturēšanos pret bērniem. Tāpēc ECT ir secinājusi, ka, nenodrošinot efektīvu mehānismu, lai nepilngadīgos aizsargātu pret vardarbības aktiem skolās, Īrija nav izpildījusi savus pozitīvos pienākumus saskaņā ar ECTK 3. pantu.

Saskaņā ar ECTK valstīm ir arī efektīvi jāizmeklē apgalvojumi par sliktu izturēšanos un nāves gadījumiem neatkarīgi no tā, vai vardarbības aktus ir pastrādājušas valsts amatpersonas²⁶² vai privātpersonas. Izmeklēšana ir efektīva, ja pēc cietušo vai viņu tiesībpārņēmēju sūdzību saņemšanas valstis piemēro procedūru, kas ļauj noskaidrot un sodīt personas, kuras ir veikušas vardarbības aktus, pārkāpjot ECTK 2. vai 3. pantu.

Saskaņā ar ESH uz bērnu tiesībām uz aizsardzību pret vardarbību un sliktu izturēšanos attiecas galvenokārt 7. un 17. pants.

Turklāt saskaņā ar Lanzarotes konvenciju valstīm tiek prasīts kriminalizēt dažādus pret bērniem vērstas seksuālas vardarbības un seksuālas izmantošanas

261 ECT 2014. gada 28. janvāra spriedums lietā *O'Keeffe pret Īriju* [GC], Nr. 35810/09.

262 ECT 1998. gada 28. oktobra spriedums lietā *Assenov un citi pret Bulgāriju*, Nr. 24760/94.

veidus²⁶³. Saskaņā ar šo konvenciju valstīm turklāt jāveic likumdošanas vai citi pasākumi, lai novērstu bērnu seksuālu izmantošanu, rīkojot informatīvas kampaņas, apmācot attiecīgus speciālistus, informējot bērnus par vardarbības riskiem un nodrošinot specializētu palīdzību personām, kas baidās, ka varētu izdarīt ar vardarbību pret bērniem saistītus noziedzīgus nodarījumus. Un saskaņā ar Eiropas Padomes Konvencijas par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu (Stambulas konvencija)²⁶⁴ 4. un 5. pantu valstis apņemas pieņemt īpašus normatīvus aktus un izmeklēt pret sievietēm vērstus vardarbības gadījumus. Saskaņā ar Stambulas konvencijas 22. pantu valstu pienākums ir nodrošināt specializētus atbalsta pakalpojumus sievietēm un bērniem, kas cietuši no vardarbības ģimenē.

Starptautiskās tiesībās galvenais juridiskais instruments bērnu aizsardzības nodrošināšanai valsts līmenī ir *CRC*. Saskaņā ar 19. pantu dalībvalstu pienākums ir veikt visus attiecīgos likumdošanas, administratīvos, sociālos un izglītojošos pasākumus, lai bērnus aizsargātu pret jebkāda veida vardarbību. ANO Bērnu tiesību komiteja ir izdevusi ievērojamu skaitu vispārēju komentāru un ieteikumu, interpretējot valstu pienākumus saskaņā ar *CRC*. Piemēram, Vispārējā komentārā Nr. 13 ir aprakstīti pasākumi bērnu aizsardzībai pret jebkāda veida vardarbību²⁶⁵. Vispārējais komentārs Nr. 5 attiecas uz *CRC* īstenošanas un uzraudzības pasākumiem valsts tiesību aktos un politikā²⁶⁶.

7.1.2. Miesas sodi

Miesas sodu parasti definē kā jebkura veida fizisku sodu, kura nolūks ir sagādāt kādam sāpes vai diskomfortu. Tas galvenokārt attiecas uz bērnu sišanu ar roku vai kādu priekšmetu, bet var ietvert arī darbības, kas nav fiziskas, piemēram, draudus, kuru galarezultāts ir tāds pats – bērna pazemošana²⁶⁷.

263 Eiropas Padome, *Eiropas Padomes Konvencija par bērnu aizsardzību pret seksuālu izmantošanu un seksuālu vardarbību*, CETS Nr. 201, 2007.

264 Eiropas Padome, *Eiropas Padomes Konvencija par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu*, CETS Nr. 210, 2011.

265 ANO Bērnu tiesību komiteja (2011), *Vispārējais komentārs Nr. 13*, CRC/C/GC/13, 18.4.2011.

266 ANO Bērnu tiesību komiteja (2003), *Vispārējais komentārs Nr. 5*, CRC/GC/2003/5, 27.11.2003.

267 ANO Bērnu tiesību komiteja (2007), *Vispārējais komentārs Nr. 8* (2006) – *Bērna tiesības uz aizsardzību pret miesas sodiem un citiem nežēlīgas vai pazemojošas sodīšanas veidiem* (19.pants, 28. panta otrā daļa. un 37. pants, *inter alia*), CRC/C/GC/8, 2.3.2007.

EP tiesību sistēmā ECT ir analizējusi sūdzības par miesas sodiem kā disciplināru pasākumu veidu galvenokārt saskaņā ar ECTK 3. pantu. Gadījumos, kad pasākums ir sasniedzis 3. pantā minēto smaguma pakāpi, ECT ir atzinusi, ka izturēšanās ir kvalificējama kā šā panta pārkāpums²⁶⁸. Gadījumos, kad miesas sodi nerasniedz 3. pantā minēto smaguma pakāpi, uz tiem tomēr var attiekties 8. pants saistībā ar tiesībām uz fizisko un morālo neaeksaramību. Tomēr līdz šim lietās par miesas sodiem ECT nav konstatējusi 8. panta pārkāpumus pēc būtības. Tāpat miesas sodu izmantošana valsts skolās var būt pretrunā ECTK 1. protokola 2. pantā paredzētajām vecāku tiesībām audzināt bērnus saskaņā ar savu filozofisko pārliecību²⁶⁹.

Piemērs. Lietas *Campbell un Cosans pret Apvienoto Karalisti*²⁷⁰ attiecas uz divu zēnu īslaicīgu izslēgšanu no skolas par atteikšanos saņemt miesas sodu. ECT nav konstatējusi ECTK 3. panta pārkāpumus, jo bērni faktiski nebija pakļauti miesas sodam. Taču tiesa ir atzinusi, ka ir pārkāpts ECTK 1. protokola 2. pants, pamatojoties uz faktu, ka, atļaujot miesas sodus, atbildētājvalsts nav ievērojusi bērnu vecāku filozofisko pārliecību. ECT ir arī secinājusi, ka ir pārkāptas viena zēna tiesības uz izglītību saskaņā ar ECTK 1. protokola 2. pantu, īslaicīgi izslēdzot viņu no skolas.

ESH nav minēts tiešs miesas sodu aizliegums. Tomēr saskaņā ar ESTK interpretāciju ESH 17. pantā šāds aizliegums ir ietverts²⁷¹. Veicot uzraudzību un šajā nolūkā izmantojot savu ziņošanas procedūru un kolektīvo sūdzību mehānismu, lai pārbaudītu, vai valstis ievēro 17. pantu, ESTK ir konstatējusi, ka vairākas līgumslēdzējas valstis pārkāpj šo pantu, neaizliedzot visus miesas sodu veidus. Trīs līdzīgās lietās, ko bija ierosinājusi *Association for the Protection of All Children (APPROACH) Ltd* pret Beļģiju²⁷², Čehijas Republiku²⁷³ un Slovēniju²⁷⁴, ESTK ir konstatējusi ESH 17. panta pārkāpumu, jo šajās valstīs nebija tiesību aktu, kuros būtu paredzēts “nepārprotams

268 ECT 1978. gada 25. aprīļa spriedums lietā *Tyrer pret Apvienoto Karalisti*, Nr. 5856/72.

269 ECT 1982. gada 25. februāra spriedums lietā *Campbell un Cosans pret Apvienoto Karalisti*, Nr. 7511/76 un 7743/76, 38. punkts.

270 ECT 1982. gada 25. februāra spriedums lietās *Campbell un Cosans pret Apvienoto Karalisti*, Nr. 7511/76 un 7743/76.

271 Sk., piemēram, ESTK 2004. gada 7. decembra lēmumu lietā *World Organisation Against Torture (OMCT) pret Beļģiju*, sūdzība Nr. 21/2003, ESTK secinājumus XVI-2, Polija, 17. pantu, 65. lpp.

272 ESTK 2015. gada 29. maija lēmums lietā *Association for the Protection of All Children (APPROACH) pret Beļģiju*, sūdzība Nr. 98/2013, 49. punkts.

273 ESTK 2015. gada 29. maija lēmums lietā *Association for the Protection of All Children (APPROACH) pret Čehijas Republiku*, sūdzība Nr. 96/2013.

274 ESTK 2015. gada 27. maija lēmums lietā *Association for the Protection of All Children (APPROACH) pret Slovēniju*, sūdzība Nr. 95/2013.

un pilnīgs aizliegums piemērot bērniem jebkāda veida miesas sodus, kas varētu ietekmēt viņu fizisko neaizskaramību, cieņu, attīstību vai psiholoģisko labklājību²⁷⁵. ESTK turklāt ir noteikusi, ka tiesību aktiem, kas aizliedz fiziski sodīt bērnus, ir jābūt attiecināmiem uz tādiem alternatīvās aprūpes veidiem kā aprūpe iestādē, audžuģimene un bērnudārzi. Šajā sakarā turklāt būtu jāatceras, ka Eiropas Padomes Parlamentārā asambleja 2004. gadā ir publicējusi ieteikumu, aicinot visas dalībvalstis aizliegt miesas sodus²⁷⁶.

Saskaņā ar starptautiskajām tiesībām miesas sodi netieši tiek uzskatīti par vardarbības veidu pret bērniem saskaņā ar CRC 19. pantu, 28. panta otro daļu un 37. pantu. Turklāt Bērnu tiesību komiteja ir publicējusi Vispārējo komentāru Nr. 8/2006, aicinot valstis veikt atbilstošus pasākumus pret jebkāda veida miesas sodiem²⁷⁷.

7.1.3. Seksuāla vardarbība

Cilvēku tirdzniecība un bērnu pornogrāfijas jautājumi ir aplūkoti attiecīgi 7.2.2. un 7.2.3. sadaļā.

Seksuāla vardarbība pret bērniem var izpausties dažādi, tostarp kā uzmākšanās, aizskaršana, incests vai izvarošana. Seksuāla vardarbība pret bērniem var notikt dažādos apstākļos, tostarp mājās, skolā, aprūpes iestādēs, baznīcā utt. Bērni ir īpaši neaizsargāti pret seksuālu vardarbību, jo viņi bieži atrodas pieaugušo pakļautībā un kontrolē un viņiem ir mazāk pieejami sūdzību iesniegšanas mehānismi.

ES tiesību sistēmā Direktīvas 2011/93/ES (kurā lielā mērā ir atspoguļota Lanzarotes konvencijā izmantotā pieeja) mērķis ir dalībvalstu starpā saskaņot minimālos kriminālsodus par dažādiem ar seksuālu vardarbību pret bērniem saistītiem noziedzīgiem nodarījumiem²⁷⁸. Saskaņā ar šīs direktīvas 3. pantu dalībvalstīm jāveic krimināltiesiski pasākumi, lai nodrošinātu, ka ir sodāmi dažādi seksuālas vardarbības veidi, tostarp bērna klātbūtne seksuālo darbību vai vardarbību laikā un

275 ESTK 2015. gada 27. maija lēmums lietā *Association for the Protection of All Children (AP-PROACH) pret Slovēniju*, sūdzība Nr. 95/2013, 51. punkts.

276 Eiropas Padomes Parlamentārā asambleja (2004), lēmums 1666 (2004) par aizliegumu izmantot miesas sodu pret bērniem visā Eiropā, 23.6.2004.

277 ANO Bērnu tiesību komiteja (2008), *Vispārējais komentārs Nr. 8 (2006) – Bērna tiesības uz aizsardzību pret miesas sodiem un citiem nežēlīgas vai pazemojošas sodīšanas veidiem* (19.pants, 28. panta otrā daļa un 37. punkts, *inter alia*), CRC/C/GC/8, 2.3.2007.

278 Eiropas Parlamenta un Padomes 2011. gada 13. decembra Direktīva 2011/93/ES par seksuālas vardarbības pret bērniem, bērnu seksuālas izmantošanas un bērnu pornogrāfijas apkarošanu, OV L 335/1, 2011.

iesaistīšana seksuālās darbībās ar bērniem. Direktīvā ir paredzēti smagāki sodi, ja darbības pret īpaši neaizsargātiem bērniem ir veikušas personas, izmantojot uzticību, un/vai ja darbības ir veiktas, izmantojot piespiešanu. Dalībvalstīm turklāt jānodrošina, lai lietas par seksuālo vardarbību pret bērniem, tiktu automātiski izmeklētas, un lai personām, kuras bijušas notiesātas par nodarījumiem, kas saistīti ar seksuālu vardarbību, tiktu liegta iespēja veikt profesionālo darbību, kura ietver tiešu vai regulāru saskarsmi ar bērniem. Direktīvā ir iekļauti arī noteikumi par bērniem piemērotām procedūrām un paredzēta cietušo bērnu aizsardzības nodrošināšana tiesās.

Direktīva 2011/93/ES ir saistīta ar Pamatlēmumu 2009/315/TI²⁷⁹ par organizatoriskiem pasākumiem un saturu no sodāmības reģistra iegūtas informācijas apmaiņai starp dalībvalstīm. Lai gan šis pamatlēmums neattiecas konkrēti uz bērniem, tas novērš būtisku aizsardzības sistēmas nepilnību, nodrošinot, ka dalībvalstu iestādēm ir pieejami sodāmības reģistru dati par notiesātām personām. Tas palīdz identificēt notiesātas personas par seksuālu vardarbību, kas citās dalībvalstīs meklē darbu iestādēs, kuras strādā ar bērniem.

EP tiesību sistēmā ECT ir izskatījusi seksuālas vardarbības gadījumus saskaņā ar ECTK 3. un 8. pantu. Sūdzības galvenokārt attiecas uz valstu nespēju veikt atbilstošus pasākumus, lai pasargātu bērnus no vardarbības. ECTK 3. panta kontekstā ECT ir arī izvērtējusi, vai valstis ir efektīvi izmeklējušas apgalvojumus par seksuālu vardarbību. Sūdzības par vardarbību pret bērniem, kas iesniegtas saskaņā ar 8. pantu, attiecas uz vardarbības aktu ietekmi uz cietušā fizisko integritāti un tiesībām uz ģimenes dzīves neaizskaramību. Reizēm atšķirība starp valstu pieņēmumiem saskaņā ar 3. un 8. pantu ir samērā neskaidra, un ECT abu pantu pārkāpumu konstatēšanai ir izmantojusi līdzīgu argumentāciju. Tomēr būtu jāievēro, ka lietas saskaņā ar 8. pantu biežāk ir sastopamas situācijās, kas attiecas uz bērnu nepamatotu izņemšanu no ģimenes / nodošanu aprūpē un apgalvojumu par vardarbību pret bērniem ietekmi uz ģimeni. Šīs situācijas ir analizētas 5. nodaļā.

Piemērs. Lietā *M.C. pret Bulgāriju*²⁸⁰ pieteikuma iesniedzēja bija 14 gadu veca meitene, kas apgalvoja, ka kādu vakaru, kad viņa devusies ārpus mājas, divas personas viņu esot izvarojušas. Valsts iestādes viņas sūdzību bija

279 Padomes 2009. gada 26. februāra Pamatlēmums 2009/315/TI par organizatoriskiem pasākumiem un saturu no sodāmības reģistra iegūtas informācijas apmaiņai starp dalībvalstīm, OV L 93, 2009., 23.–32. lpp.

280 ECT 2003. gada 4. decembra spriedums lietā *M.C. pret Bulgāriju*, Nr. 39272/98.

noraidījušas galvenokārt tāpēc, ka nebija konstatētas nekādas fiziskas vardarbības pazīmes. ECT ir norādījusi, ka uz apgalvojumiem par izvarošanu attiecas ECTK 3. pants un atbildētājvalstij bija jāveic šo apgalvojumu efektīva izmeklēšana. Secinot, ka Bulgārijas iestādes šādu izmeklēšanu nav veikušas, ECT ir atsaukusies uz faktu, ka iestādes parasti noraida prasības, ja cietušie nevar pierādīt, ka ir fiziski pretojušies izvarošanai. Tiesa ir atzinusi, ka šāds pierādījumu standarts neatbilst faktiskajai realitātei, ar ko saskaras izvarošanā cietušie, un var padarīt iestāžu veikto izmeklēšanu neefektīvu, pārkāpjot ECTK 3. pantu.

Turklāt Lanzarotes konvencija precīzi regulē bērnu tiesības uz aizsardzību pret seksuālu vardarbību. Šī konvencija, kas pieņemta Eiropas Padomes tiesiskā regulējuma sistēmā, ir atvērta ratificēšanai valstīm ārpus Eiropas. Šo saistošo instrumentu atbalsta daudzi juridiski nesaistoši instrumenti, kuru mērķis ir papildus nodrošināt, lai valstis pieņemtu efektīvus pasākumus pret bērniem vērstas seksuālas vardarbības novēršanai²⁸¹.

7.1.4. Vardarbība ģimenē un vecāku nolaidība

Daudzas sūdzības par vardarbību ģimenē ietver apgalvojumus par seksuālu vardarbību. Šajā ziņā valstu pienākumi saskaņā ar starptautiskajām tiesībām ir līdzīgi iepriekš [7.1.3. sadaļā](#) minētajiem pienākumiem.

EP tiesību sistēmā visbiežāk tās ir bijušas mātes, kas ir sūdzējušās EST par to, ka valsts nav pienācīgi izpildījusi ECTK paredzēto pienākumu aizsargāt pret kaitējumu. Tiesa ir izskatījusi vardarbības gadījumus ģimenē saskaņā ar šīs konvencijas 2., 3. un 8. pantu. Valstīm ir jāpilda savs pozitīvais pienākums veikt efektīvus pasākumus pret vardarbību ģimenē un efektīvi izmeklēt pierādāmus apgalvojumus par vardarbību ģimenē un vecāku nolaidību.

²⁸¹ Daži piemēri: Eiropas Padomes Ministru komiteja (2001), lēmums Rec (2001)16 par bērnu aizsardzību pret seksuālu izmantošanu, 31.10.2001., Eiropas Padomes Parlamentārā asambleja (1996), Rezolūcija 1099 (1996) par bērnu seksuālu izmantošanu, 25.9.1996., Eiropas Padomes Parlamentārā asambleja (2000), Rezolūcija 1212 (2000) par izvarošanu bruņotu konfliktu laikā, 3.4.2000., Eiropas Padomes Parlamentārā asambleja (2002), Rezolūcija 1307 (2002) par bērnu seksuālu izmantošanu: bez iecietības, 27.9.2002.

Piemērs. Lietā *Kontrová pret Slovākiju*²⁸² pieteikuma iesniedzējas vīrs viņai bija vairākkārt fiziski uzbrucis. Viņa bija sūdzējusies policijai, bet vēlāk atsaucusi sūdzību. Vēlāk pieteikuma iesniedzējas vīrs bija draudējis noslepkavot viņu bērnus. Kāds radnieks bija ziņojis par šo incidentu policijai. Neraugoties uz to, vairākas dienas pēc šā incidenta pieteikuma iesniedzējas vīrs bija nošāvis abus bērnus un nošāvis pats. ECT ir norādījusi, ka valsts pozitīvie pienākumi ECTK 2. panta darbības jomā rodas vienmēr, kad iestādes ir informētas vai tām būtu jābūt informētām par reālu un tūlītēju risku identificētas personas dzīvībai. Šajā gadījumā Slovākijas iestādēm bija jābūt informētām par šādu risku, ņemot vērā iepriekšējo komunikāciju starp pieteikuma iesniedzēju un policiju. Policijai, pildot savus pozitīvos pienākumus, bija jāreģistrē pieteikuma iesniedzējas kriminālsūdzība, jāsāk kriminālizmeklēšana un jāierosina kriminālprocess, pienācīgi reģistrējot ārkārtas izsaukumus un reaģējot uz apgalvojumiem, ka pieteikuma iesniedzējas vīram ir šaujamierocis. Tiesa ir secinājusi, ka šajā lietā ir pārkāpts ECTK 2. pants, jo policija nebija izpildījusi savus pienākumus un šīs neizpildes tiešās sekas bija pieteikuma iesniedzējas bērnu nāve.

Piemērs. Lieta *Eremia pret Moldovas Republiku*²⁸³ attiecas uz mātes un viņas abu meitu sūdzību par iestāžu nespēju viņas aizsargāt pret viņu vīra un tēva vardarbīgo un aizskarošo uzvedību. ECT ir atzinusi, ka iestādes, lai gan ir bijušas informētas par aizskarošo uzvedību, nav veikušas efektīvus pasākumus, lai aizsargātu māti pret turpmāku vardarbību ģimenē. Tiesa ir atzinusi arī, ka, neraugoties uz kaitīgo psiholoģisko ietekmi, ko uz meitenēm atstāja tēva vardarbība pret māti viņu ģimenes mājā, tikpat kā nekas nebija darīts, lai novērstu šādas uzvedības atkārtošanos. Tiesa ir secinājusi, ka Moldovas iestādes nav pienācīgi izpildījušas savus pienākumus saskaņā ar ECTK 2. pantu.

Saskaņā ar ECTK ir izskatītas arī lietas par nevērīgu attieksmi pret bērniem valsts aprūpes iestādēs vai mājās. Iestāžu pienākumi situācijās, kad vecāki ir nolaidīgi izturējušies pret bērniem, ir līdzīgi pienākumiem iepriekš minētajos gadījumos. No vienas puses, valstij jāievieš efektīvi bērnu aizsardzības mehānismi, no otras puses, valsts iestādēm jārikojas, lai aizsargātu bērnus, ja tiek ziņots par nevērīgu attieksmi pret bērniem, kā arī gadījumos, kad iestāžu rīcībā ir pietiekami

282 ECT 2007. gada 31. maija spriedums lietā *Kontrová pret Slovākiju*, Nr. 7510/04.

283 ECT 2013. gada 28. maija spriedums lietā *Eremia pret Moldovas Republiku*, Nr. 3564/11.

pierādījumi par nolaidību pret bērniem mājās vai privātās aprūpes iestādēs²⁸⁴. Nolaidības gadījumi valsts aprūpes iestādēs uzliek iestādēm tiešus pienākumus aizsargāt bērnus, raugoties, lai viņi saņemtu atbilstošu (medicīnisku) aprūpi, lai iestādes, kurās viņus ievieto, būtu atbilstošas, un/vai darbinieki būtu apmācīti nodrošināt bērnu vajadzības²⁸⁵.

Svarīga nozīme ir arī Stambulas konvencijai²⁸⁶. Lai gan tā neattiecas konkrēti uz bērniem, tajā ir vairākas atsauces uz tiem. Pirmkārt, saskaņā ar 3. panta f) punktu termins "sieviete" attiecas arī uz meitenēm, kas nav sasniegušas 18 gadu vecumu, tāpēc meitenēm ir piemērojami visi konvencijas noteikumi. Otrkārt, saskaņā ar 2. panta otro daļu puses tiek mudinātas piemērot konvenciju visām no vardarbības ģimenē cietušām personām, kas var aptvert arī bērnus. Faktiski vairumā gadījumu bērni ir vardarbības ģimenē liecinieki, un tā viņus smagi ietekmē²⁸⁷. Visbeidzot konvencijas noteikumi, kas attiecas uz bērniem, ietver valstu pienākumu veikt pasākumus, lai ņemtu vērā cietušo bērnu vajadzības, veidotu izpratni bērnu vidū un aizsargātu bērnus, kas ir liecinieki.

Līdzīgā kārtā saskaņā ar ESH 17. pantu valstu pienākums ir aizliegt jebkāda veida vardarbību pret bērniem un pieņemt atbilstošas krimināltiesiskas un civiltiesiskas normas.

Vardarbība ģimenē un vecāku nolaidība ir jautājumi, kas aplūkoti arī daudzos juridiski nesaistošos Eiropas Padomes instrumentos²⁸⁸.

284 ECT 2001. gada 10. maija spriedums lietā *Z. un citi pret Apvienoto Karalisti* [GC], Nr. 29392/95.

285 ECT 2013. gada 18. jūnija spriedums lietā *Nencheva un citi pret Bulgāriju*, Nr. 48609/06 (pieejams franču valodā).

286 Eiropas Padome, *Eiropas Padomes Konvencija par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu*, CETS Nr. 210, 2011.

287 FRA (2014c), 134. un 135. lpp. Sk. arī UNICEF (2006).

288 Daži piemēri: Eiropas Padomes Ministru komiteja (2005), leteikums Nr. R (85) 4 par vardarbību ģimenē, 26.3.1985., Eiropas Padomes Ministru komiteja (1990), leteikums Nr. R (90) 2 par sociālajiem pasākumiem saistībā ar vardarbību ģimenē, 15.1.1990., Eiropas Padomes Parlamentārā asambleja (1998), leteikums 1371 (1998) par jaunprātīgu rīcību un nevērību pret bērniem, 23.4.1998.

7.2. Bērnu ekspluatācija, pornogrāfija un sadraudzēšanās ar bērnu nolūkā veikt seksuālās darbības

Svarīgākais aspekts

- Valsts iestāžu pienākums ir sadarboties un efektīvi strādāt kopā, lai aizsargātu bērnus pret vardarbību, tostarp veicot izmeklēšanu.

7.2.1. Piespiedu darbs

ES tiesību sistēmā verdzība, kalpība, piespiedu vai obligāts darbs ir aizliegts (ES Pamattiesību hartas 5. panta otrā daļa). Tāpat ir aizliegts bērnu darbs (hartas 32. pants). Galvenais tiesību akts, saskaņā ar kuru ir aizliegts bērnu darbs, ir Direktīva 94/33/EK²⁸⁹. Tikai izņēmuma gadījumos valstīm ir atļauts noteikt minimālo nodarbinātības vecumu zemāk par minimālo skolas pabeigšanas vecumu (4 panta otrā daļa). Valstīm jānodrošina, lai darbā pieņemtiem jauniešiem būtu atbilstoši darba apstākļi (6. un 7. pants). Turklāt bērnus var nodarbināt tikai dažos darbos, piemēram, vieglos mājas darbos un sociālos un kultūras pasākumos (2. panta otrā daļa un 5. pants). Direktīvā ir paredzēti arī īpaši aizsardzības pasākumi, kas jāveic bērnu nodarbinātībā (III sadaļa).

Bērnu piespiedu darba gadījumi bieži nozīmē, ka ir iesaistīti cilvēku tirdzniecībā cietuši bērni²⁹⁰. Saskaņā ar Direktīvu 2011/36/ES par cilvēku tirdzniecības novēršanu un apkarošanu un cietušo aizsardzību piespiedu darbs ir uzskatāms par bērnu ekspluatācijas veidu (2 panta trešā daļa)²⁹¹. Bērni, kas cietuši no cilvēku tirdzniecības piespiedu darba nolūkā, saskaņā ar šo direktīvu ir aizsargāti tāpat kā personas, kas cietušas no cilvēku tirdzniecības citos nolūkos (piemēram, seksuālās izmantošanas nolūkā, sk. [7.1.3. sadaļu](#))²⁹².

289 Padomes 1994. gada 22. jūnija Direktīva 94/33/EK par jauniešu darba aizsardzību, OV L 216, 1994.

290 Eiropas Parlamenta un Padomes 2011. gada 5. aprīļa Direktīva 2011/36/ES par cilvēku tirdzniecības novēršanu un apkarošanu un cietušo aizsardzību, OV L 101/1, 2011., 11. apsvērums.

291 Eiropas Parlamenta un Padomes 2011. gada 15. aprīļa Direktīva 2011/36/ES par cilvēku tirdzniecības novēršanu un apkarošanu un cietušo aizsardzību, OV L 101/1, 2011.

292 Sk. arī *FRA* (2015c), 40. un 41. lpp.

EP tiesību sistēmā saskaņā ar ECTK 4. pantu ir absolūti aizliegta jebkura veida verdzība, kalpība, piespiedu vai obligāts darbs. ECT ir definējusi piespiedu vai obligātu darbu kā “darbu vai pakalpojumu, kurš, draudot ar jebkādu sodu, tiek pieprasīts no kādas personas pret šīs personas gribu un kuram šī persona nav brīvprātīgi pieteikusies”²⁹³. Kalpība turklāt nozīmē, ka “kalpam ir pienākums dzīvot citas personas īpašumā un nav iespējams mainīt savu stāvokli”²⁹⁴. Tāpēc kalpība ir īpaši smags obligāta darba veids.

Lietās, kas ir saistītas ar apgalvojumiem par piespiedu darbu, ECT vispirms noskaidro, vai uz apgalvojumiem attiecas ECTK 4. panta darbības joma²⁹⁵. Tad tiesa analizē, vai valstis ir izpildījušas savu pozitīvo pienākumu izveidot tiesisko un administratīvo regulējumu, saskaņā ar kuru piespiedu vai obligāta darba, kalpības un verdzības gadījumi ir aizliegti, par tiem soda un efektīvi izmeklē²⁹⁶. Attiecībā uz 4. panta procesuālo aspektu ECT pārbauda, vai valsts iestādes ir veikušas pierādāmu apgalvojumu par piespiedu darbu vai kalpību efektīvu izmeklēšanu²⁹⁷.

Piemērs. Lieta *C.N. un V. pret Franciju*²⁹⁸ attiecas uz divu Burundi izcelsmes māsu apgalvojumiem par piespiedu darbu. Pēc vecāku nāves māsas bija atvestas uz Franciju, lai dzīvotu kopā ar savu krustmāti un viņas ģimeni. Četrus gadus viņas bija mitinājušās mājas pagrabstāvā, kur esot bijuši ļoti slikti apstākļi. Vecākā māsa nebija apmeklējusi skolu, bet pavadījusi visu laiku māsaimniecības darbos un rūpējoties par krustmātes dēlu invalīdu. Jaunākā māsa bija apmeklējusi skolu un strādājusi krustmātes un viņas ģimenes labā pēc skolas un pildīja skolā uzdotos mājasdarbus. Abas māsa bija iesniegušas ECT sūdzību, apgalvojot, ka ir turētas kalpībā un nodarbinātas piespiedu darbā. ECT ir konstatējusi, ka pirmā pieteikuma iesniedzēja tiešām ir bijusi nodarbināta piespiedu darbā, jo viņai bija jāstrādā septiņas dienas nedēļā bez atlīdzības un bez brīvdienām. Turklāt viņa bija turēta kalpībā, jo viņai bija radies iespaids, ka viņas situācija ir pastāvīga, bez iespējas to mainīt. ECT turklāt ir konstatējusi, ka valsts nav izpildījusi savus pozitīvos pienākumus, jo spēkā esošais tiesiskais regulējums efektīvi ne-

293 ECT 2005. gada 26. jūlija spriedums lietā *Siliadin pret Franciju*, Nr. 73316/01, 116. punkts.

294 Turpat, 123. punkts.

295 ECT 2012. gada 11. oktobra spriedums lietā *C.N. un V. pret Franciju*, Nr. 67724/09, 70. punkts.

296 Turpat, 104. un turpmākie punkti.

297 ECT 2012. gada 13. novembra spriedums lietā *C.N. pret Apvienoto Karalisti*, Nr. 4239/08, 70.–82. punkts.

298 ECT 2012. gada 11. oktobra spriedums lietā *C.N. un V. pret Franciju*, Nr. 67724/09.

aizsargāja cietušos pret obligātu darbu. Attiecībā uz procesuālo pienākumu veikt izmeklēšanu ECT ir norādījusi, ka ECTK 4. panta prasības ir ievērotas, jo iestādes bija veikušas nekavējošu neatkarīgu izmeklēšanu, kas bija jāvusi noskaidrot un sodīt atbildīgās personas. ECT ir noraidījusi otras pieteikuma iesniedzējas apgalvojumus par piespiedu darbu ar pamatojumu, ka viņai bija iespēja apmeklēt skolu un bija atvēlēts laiks skolā uzdoto mājasdarbu izpildei.

ESH ir garantētas bērnu tiesības uz aizsardzību pret fizisku un morālu kaitējumu darba vidē un ārpus tās (7. panta desmitā daļa). ESTK ir paziņojusi, ka valsts līmenī jāaizliedz bērnu ekspluatācija mājaimniecības darbos / darbā, tostarp bērnu tirdzniecība darba ekspluatācijas nolūkā²⁹⁹. ESH pusēm jānodrošina ne vien, lai tām būtu ekspluatācijas novēršanai un bērnu un jauniešu aizsardzībai nepieciešamie tiesību akti, bet arī, lai šie tiesību akti efektīvi darbotos praksē³⁰⁰.

Lanzarotes konvencijā ir noteikts arī, ka valstīm jākriminalizē visi bērnu seksuālās izmantošanas veidi.

7.2.2. Bērnu tirdzniecība

ES tiesību sistēmā saskaņā ar LESD 83. pantu cilvēku tirdzniecība ir joma, kurā Eiropas Parlamentam un Padomei ir likumdošanas pilnvaras. ES Pamattiesību hartas 5. panta 3. punktā ir ietverts nepārprotams cilvēku tirdzniecības aizliegums. ES ieguldījumam šeit ir svarīga nozīme, jo šī ir joma ar pārrobežu aspektu.

Direktīva 2011/36/ES par cilvēku tirdzniecības novēršanu un apkarošanu un cietušo aizsardzību ir pirmais instruments, ko Eiropas Parlaments un Padome ir pieņēmuši, pamatojoties uz LESD 83. pantu³⁰¹. Saskaņā ar šīs direktīvas 2. panta pirmo daļu cilvēku tirdzniecība ir “ekspluatācijas nolūkā izdarīta personu vervēšana, pārvadāšana, nodošana, izmitināšana vai saņemšana, tostarp kontroles pār minētajām personām maiņa vai nodošana, izmantojot draudus vai spēku, vai citā veidā piespiežot, aizvedot ar viltu, krāpjot, maldinot, ļaunprātīgi izmantojot varu vai personas neaizsargātības stāvokli vai dodot vai saņemot materiāla vai citāda rakstura labumus, lai panāktu tās personas piekrišanu, kura kontrolē citu perso-

299 ESTK 2004. gada secinājumi, Bulgārija, 57. lpp.

300 ESTK 2006. gada secinājumi, Albānija, 61. lpp., ESTK 2006. gada secinājumi, Bulgārija, 113. lpp.

301 Eiropas Parlamenta un Padomes 2011. gada 15. aprīļa Direktīva 2011/36/ES par cilvēku tirdzniecības novēršanu un apkarošanu un cietušo aizsardzību, OV L 101/1, 2011.

nu". Ar šo direktīvu tiek paredzēti minimālie noteikumi noziedzīgu nodarījumu un sankciju definēšanai cilvēku tirdzniecības jomā (1. pants). Direktīva kopumā ir piemērojama bērniem, un tajā ir iekļauti arī daži noteikumi, kas īpaši attiecas uz bērniem, proti, noteikumi par palīdzību un atbalstu cilvēku tirdzniecībā cietušiem bērniem un par aizsardzību kriminālizmeklēšanā (13.–16. pants)³⁰². Pēc katra cietušā bērna īpašo apstākļu individuālas izvērtēšanas ir jāveic konkrēti atbalsta pasākumi (14. panta pirmā daļa). Valstīm jāieceļ aizbildnis, kas pārstāv bērna vislabākās intereses (14. panta otrā daļa) un jāsniedz atbalsts bērna ģimenei (14. panta trešā daļa). Kriminālprocesā bērniem ir tiesības uz pārstāvi un bezmaksas juridiskām konsultācijām, kā arī jānodrošina, lai uzklauššana notiktu atbilstošās telpās un iztaujāšanu veiktu apmācīti speciālisti (15. panta pirmā, otrā un trešā daļa). Papildu aizsardzības pasākumi ietver iespēju lietu izskatīt slēgtā tiesas sēdē un iespēju iztaujāt bērnu netieši, izmantojot komunikācijas tehnoloģijas (15. panta piektā daļa)³⁰³.

Uz cilvēku tirdzniecībā cietušiem bērniem attiecas arī Direktīva 2004/81/EK³⁰⁴. Saskaņā ar šo direktīvu uzņēmējvalstis var izsniegt uzturēšanās atļaujas cilvēku tirdzniecībā cietušajiem, ja viņi sadarbojas ar kriminālizmeklēšanas iestādēm. Tomēr šī direktīva attiecas uz bērniem tikai tādā mērā, kādā to ir noteikušas dalībvalstis³⁰⁵.

Runājot par piemērošanu, svarīga loma sadarbības nodrošināšanā starp dalībvalstīm, lai atklātu un apkarotu organizētas cilvēku tirdzniecības tīklus, ir ES tiesībaizsardzības aģentūrai (Eiropolam) un ES Tiesu sadarbības vienībai (*Eurojust*). Attiecīgie noteikumi par cietušo bērnu aizsardzību ES līmenī ir aplūkoti šīs rokasgrāmatas 11.3. sadaļā.

EP tiesību sistēmā ECTK nav iekļauti skaidri noteikumi par cilvēku tirdzniecību. Taču saskaņā ar ECT interpretāciju ECTK 4. pants ietver cilvēku tirdzniecības aizliegumu³⁰⁶. Tiesa ir pieņēmusi cilvēku tirdzniecības definīciju, kas izmantota ANO

302 Noteikumi sīkāk aplūkoti *FRA* un ECT (2014), 222. lpp.

303 Sk. *FRA* (2015b), 79. lpp.

304 Padomes 2004. gada 29. aprīļa Direktīva 2004/81/EK par uzturēšanās atļauju, ko izdod trešo valstu valstspiederīgām personām, kuras ir cilvēku tirdzniecības upuri vai kurām ir palīdzēts nelegāli migrēt un kuras sadarbojas ar kompetentajām iestādēm, OV L 261, 6.8.2004., 19.–23. lpp.

305 Turpat, 3. pants.

306 ECT 2010. gada 7. janvāra spriedums lietā *Rantsev pret Kipru un Krieviju*, Nr. 25965/04, 282. punkts.

Konvencijas pret transnacionālo organizēto noziedzību Protokola par cilvēku tirdzniecības, jo sevišķi tirdzniecības ar sievietēm un bērniem, novēršanu, apkarošanu un sodīšanu par to (Palermo protokola) 3. panta a) punktā un Eiropas Padomes Konvencijas par cīņu pret cilvēku tirdzniecību 4. panta a) punktā³⁰⁷, ECT vispirms noskaidro, vai konkrēta situācija ir saistīta ar ticamiem apgalvojumiem par cilvēku tirdzniecību un tātad uz to attiecas 4. panta darbības joma. Attiecīgos gadījumos ECT veic analīzi saskaņā ar **7.2.1. sadaļā** aprakstīto modeli: tiesa pārbauda, vai atbildētājvalsts tiesiskais regulējums nodrošina efektīvu aizsardzību pret cilvēku tirdzniecību, vai valsts ir izpildījusi savus pozitīvos pienākumus, ņemot vērā lietas konkrētos apstākļus, un vai iestādes ir veikušas pierādāmu apgalvojumu par cilvēku tirdzniecību efektīvu izmeklēšanu.

Piemērs. Lietā *Rantsev pret Kipru un Krieviju*³⁰⁸ tiesvedību bija ierosinājis Kiprā aizdomīgos apstākļos mirušas jaunas krievu tautības sievietes tēvs. Viņa bija ieceļojusi Kiprā ar kabarē mākslinieces vīzu. Pēc šķietama bēgšanas mēģinājuma viņa bija gājusi bojā, nokrītot no balkona dzīvoklī, kas piederēja viņas darba devēja paziņām. Jaunietes tēvs bija iesniedzis sūdzību pret Krievijas un Kipras iestādēm, būtībā apgalvojot, ka iestādes nav atbilstoši izmeklējušas viņa meitas nāves apstākļus. ECT šajā lietā pirmo reizi ir atzinusi, ka uz cilvēku tirdzniecību attiecas ECTK 4. panta darbības joma. Lai gan Kiprai bija atbilstošs tiesiskais regulējums cilvēku tirdzniecības apkarošanai, tiesa ir konstatējusi 4. panta pārkāpumu, jo administratīvā prakse, saskaņā ar kuru darba devējiem bija jāsniedz kabarē dejotājiem finanšu garantijas, nenodrošināja efektīvu aizsardzību pret cilvēku tirdzniecību un ekspluatāciju. Turklāt šīs lietas konkrētajos apstākļos Kipras iestādēm būtu vajadzējis zināt, ka pieteikuma iesniedzēja meita ir pakļauta cilvēku tirdzniecības riskam. Tiesa ir norādījusi, ka policija nav veikusi pasākumus, lai aizsargātu *Rantseva* pret ekspluatāciju. Visbeidzot, tiesa ir konstatējusi, ka Krievija ir pārkāpusi 4. pantu, jo Krievijas iestādes nebija atbilstoši izmeklējušas apgalvojumus par cilvēku tirdzniecību.

307 ANO, Konvencijas pret transnacionālo organizēto noziedzību (*UNCTOC*) Protokols par cilvēku tirdzniecības, jo sevišķi tirdzniecības ar sievietēm un bērniem, novēršanu, apkarošanu un sodīšanu par to, Ņujorkā, 15.11.2000., Eiropas Padome, *Eiropas Padomes Konvencija par cīņu pret cilvēku tirdzniecību*, *CETS* Nr. 197, 2005.

308 ECT 2010. gada 7. janvāra spriedums lietā *Rantsev pret Kipru un Krieviju*, Nr. 25965/04. Šī lieta neattiecas uz bērna nāvi, tomēr to ir vērts pieminēt, ņemot vērā konkrēti ar bērnu tirdzniecību saistītu ECT lietu trūkumu un īpašos draudus, ko cilvēku tirdzniecība rada bērniem.

ESTK uzskata, ka cilvēku tirdzniecība ir smags cilvēktiesību un cilvēka cieņas pārkāpums un faktiski jauns verdzības paveids³⁰⁹. Saskaņā ar 7. panta desmito daļu valstīm jāpieņem tiesību akti tās kriminalizēšanai³¹⁰. Šie tiesību akti jāatbalsta ar atbilstošu uzraudzības mehānismu, sankcijām un rīcības plānu bērnu tirdzniecības un seksuālas izmantošanas apkarošanai.³¹¹

Līgumu līmenī galvenais instruments cilvēku tirdzniecības apkarošanai ir Eiropas Padomes Konvencija par cīņu pret cilvēku tirdzniecību³¹². Ņemot vērā valstu plašāko dalību Eiropas Padomē un to, ka Konvencijai par cīņu pret cilvēku tirdzniecību var pievienoties valstis, kas nav EP dalībvalstis³¹³, tā papildina ES Direktīvu 2011/36/ES un tai ir svarīga nozīme cilvēku tirdzniecības apkarošanā valstīs, kas ir konvencijas puses, neatkarīgi no tā, vai tās ir vai nav ES dalībvalstis, pamatojoties uz kopīgiem standartiem un pienākumiem. Konvencijas īstenošanu uzrauga neatkarīgu ekspertu grupa (Ekspertu darbības grupa pret cilvēku tirdzniecību – GRETA), kas periodiski novērtē situāciju katrā valstī un publicē ziņojumus. Pamatojoties uz šiem ziņojumiem, konvencijas pušu komiteja, kas ir konvencijas uzraudzības mehānisma politiskais pilārs, pieņem pusēm adresētus ieteikumus par pasākumiem, kas jāveic, lai īstenotu GRETA secinājumus, un uzrauga to īstenošanas progresu.

7.2.3. Bērnu pornogrāfija un sadraudzēšanās ar bērnu nolūkā veikt seksuālās darbības

ES tiesību sistēmā galvenais tiesību akts, kas vērstas pret bērnu pornogrāfiju, ir Direktīva 2011/93/ES³¹⁴. Saskaņā ar šajā direktīvā izmantoto definīciju pornogrāfija ir: "i) jebkāds materiāls, kurā vizuāli attēlots bērns, kas ir iesaistīts īstā vai imitētā nepārprotami seksuālā darbībā; ii) jebkāds attēls, kurā galvenokārt seksuālos nolūkos attēloti bērna dzimumorgāni; iii) jebkāds materiāls, kurā vizuāli attēlota persona, kas izskatās pēc bērna un kas ir iesaistīta īstā vai imitē-

309 ESTK 2014. gada 12. septembra lēmums lietā *Federation of Catholic Family Associations in Europe (FAFCE) pret Īriju*, Nr. 89/2013, 56. punkts.

310 ESTK 2005. gada secinājumi XVII-2, Polija, 638. lpp.

311 ESTK 2014. gada 12. septembra lēmums lietā *Federation of Catholic Family Associations in Europe (FAFCE) pret Īriju*, Nr. 89/2013, 57. punkts.

312 Eiropas Padome, *Eiropas Padomes Konvencija par cīņu pret cilvēku tirdzniecību*, CETS Nr. 197, 2005.

313 Piemēram, 2013. gada 26. novembrī konvencijai ir pievienojusies Baltkrievija.

314 Eiropas Parlamenta un Padomes 2011. gada 13. decembra Direktīva 2011/93/ES par seksuālas vardarbības pret bērniem, bērnu seksuālas izmantošanas un bērnu pornogrāfijas apkarošanu, OV L 335/1, 2011., 1.–14. lpp.

tā nepārprotami seksuālā darbībā, vai jebkāds vizuāls attēls, kurā galvenokārt seksuālos nolūkos attēloti personas, kas izskatās pēc bērna, dzimumorgāni; vai iv) reālistiski attēli, kuros attēlots bērns, kas ir iesaistīts nepārprotami seksuālā darbībā, vai reālistiski attēli, kuros galvenokārt seksuālos nolūkos attēloti bērna dzimumorgāni”³¹⁵. Saskaņā ar šīs direktīvas 5. pantu dalībvalstu pienākums ir veikt visus vajadzīgos pasākumus, lai nodrošinātu, ka bērnu pornogrāfijas tīša izgatavošana, iegūšana, glabāšana, realizācija, izplatīšana, nosūtīšana, piedāvāšana, piegāde vai pieejamības nodrošināšana, kā arī apzināta piekļuve šāda veida saturam ir sodāmas darbības.

EP tiesību sistēmā ECT vairākkārt ir izskatījusi ar bērnu pornogrāfiju saistītas lietas saskaņā ar ECTK 8. pantu.

Piemērs. Lietu *Söderman pret Zviedriju* bija ierosinājusi meitene, kuras patēvs bija mēģinājis viņu filmēt, kamēr viņa mazgājās dušā³¹⁶. Viņa apgalvoja, ka Zviedrijas tiesiskais regulējums nav pietiekami aizsargājis viņas privāto dzīvi. ECT ir norādījusi, ka valstij ir pozitīvs pienākums izveidot tiesisko regulējumu, kas tādiem cietušajiem kā pieteikuma iesniedzēja nodrošina pietiekamu aizsardzību. Tā kā šis gadījums attiecas tikai uz mēģinājumu filmēt pieteikuma iesniedzēju, ECT ir atzinusi, ka šādā tiesiskajā regulējumā nav obligāti jāparedz kriminālsodi. Tiesiskajiem (civiltiesiskās vai krimināltiesiskās) aizsardzības līdzekļiem, kas tiek piedāvāti cietušajiem, jābūt efektīviem. Runājot par lietas faktiem, ECT ir konstatējusi ECTK 8. panta pārkāpumu, norādot, ka pieteikuma iesniedzējai nebija pieejami efektīvi civiltiesiskās vai krimināltiesiskās aizsardzības līdzekļi pret patēva mēģinājumu viņu filmēt.

Saskaņā ar EP Konvencijas par kibernetizētiem³¹⁷ 9. pantu pusēm ir pienākums kriminalizēt šādas darbības: bērnu pornogrāfijas piedāvāšanu, tās pieejamības nodrošināšanu, izplatīšanu, pārraidīšanu, iegūšanu vai turēšanu un šādu materiālu radīšanu, izmantojot datorsistēmu. Svarīgs nosacījums ir, ka šīm darbībām jābūt izdarītām ar nodomu. Konvencijas paskaidrojošajā ziņojumā ir teikts, ka termins “pornogrāfiski materiāli” jāinterpretē saskaņā ar valsts normatīvajiem aktiem par materiāliem, ko klasificē kā “neķītrus, neatbilstošus sabiedrības

315 Turpat, 2. panta c) punkts.

316 ECT 2013. gada 12. novembra spriedums lietā *Söderman pret Zviedriju* [GC], Nr. 5786/08.

317 Eiropas Padome, *Konvencija par kibernetizētiem*, CETS Nr. 185, 2001.

izpratnei par tikumību vai līdzīgā veidā amorālus”³¹⁸. Turklāt pienākums kriminalizēt bērnu pornogrāfiju būtu jāattiecinā ne vien uz materiāliem, kuros vizuāli attēloti bērni, bet arī uz materiāliem, kuros redzamas šķietami nepilngadīgas personas, un reālistiskiem attēliem, kuros attēloti bērni, kas iesaistīti nepārprotami seksuālās darbībās³¹⁹.

Arī saskaņā ar Lanzarotes konvencijas 21., 22. un 23. pantu valstīm ir jāpieņem tiesību akti, lai kriminalizētu dažādus bērnu pornogrāfijas veidus. Saskaņā ar 21. pantu būtu jākriminalizē bērnu iesaistīšana, piespiešana un piedalīšanās pornogrāfiskās darbībās. Saskaņā ar 22. pantu tāpat būtu jākriminalizē bērnu padarīšana par seksuālu (seksuālas vardarbības) aktu lieciniekiem. Visbeidzot, saskaņā ar 23. pantu pusēm jāpieņem tiesību akti, lai krimināli sodītu par uzmākšanos bērniem seksuālos nolūkos ar informācijas un komunikācijas tehnoloģiju starpniecību. Lanzarotes komiteja ir publicējusi atzinumu par šo pantu, aicinot konvencijas puses apsvērt iespēju piemērot kriminālsodus par uzmākšanos arī gadījumos, kad seksuāla vardarbība tiek pastrādāta, nevis tiekoties personīgi, bet tiešsaistē³²⁰.

7.3. Augsta riska grupas

Svarīgākais aspekts

- Cietušajiem bērniem, kas bijuši pakļauti piespiedu pazušanai, ir tiesības saglabāt vai atjaunot savu identitāti.

7.3.1. Pie minoritātēm piederīgi bērni

EP tiesību sistēmā ECT ir izskatījusi samērā maz lietu (ārpus cilvēku tirdzniecības un piespiedu darba konteksta), kas attiecas konkrēti uz vardarbību pret minoritāšu bērniem. Tās galvenokārt ir saistītas ar segregāciju skolās un diskrimināciju, kas analizēta 3.2. sadaļā.

318 Eiropas Padomes Konvencija par kibernetizētiem – paskaidrojošs ziņojums, 99. punkts.

319 Eiropas Padome, [Konvencija par kibernetizētiem](#), CETS Nr. 185, 2001., 9. panta otrā daļa.

320 Lanzarotes komitejas atzinums par Lanzarotes konvencijas 23. pantu un tam pievienotais paskaidrojums, 17.6.2015.

Piemērs. Lietā *Centre for Legal Resources Valentin Câmpeanu vārdā pret Rumāniju* kāda NVO bija iesniegusi pieteikumu valsts aprūpes iestādē miruša romu jaunieša vārdā³²¹. Viņš bija HIV pozitīvs un ar smagu garīgo atpalicību. Aprūpes iestādē, kur viņš dzīvoja, apstākļi bija šausmīgi – nebija apkures, gultas veļas un apģērba, trūka personāla atbalsta utt. Tā kā cietušajam nebija neviena tuva radnieka, kāda NVO viņa vārdā bija iesniegusi sūdzību, apgalvojot, ka ir pārkāptas cietušā tiesības saskaņā ar ECTK 2., 3., 5., 8., 13. un 14. pantu. Ņemot vērā šīs lietas izņēmuma apstākļus (romu jaunieša īpašo neaizsargātību un to, ka nebija zināms neviens viņa tuvs radnieks), Lielā palāta bija nolēmusi, ka NVO ir pilnvarota pārstāvēt mirušo pieteikuma iesniedzēju. Izskatot lietu pēc būtības, ECT ir konstatējusi 2. panta materiālās daļas pārkāpumu. Tiesa ir atzinusi, ka valsts iestādes ir atbildīgas par *Câmpeanu* nāvi, jo tās bija ievietojušas viņu aprūpes iestādē, kur viņš bija nomiris sliktā ēdiena, sliktu sadzīves apstākļu un pienācīgas medicīniskās aprūpes trūkuma dēļ. ECT ir konstatējusi arī 2. panta pārkāpumu, jo Rumānijas iestādes nebija veikušas *Câmpeanu* nāves apstākļu efektīvu izmeklēšanu.

Attiecībā uz bērniem, kas dzīvo aprūpes iestādēs, EP lēmumā Rec (2005)5 ir atbalstīts lēmums, ka pamatojums bērnu ievietošanai aprūpes iestādēs nedrīkst būt diskriminējošs³²².

7.3.2. Bērni ar invaliditāti

ES tiesību sistēmā ES ir ratificējusi *CRPD*, kas ir pirmais starptautiskais līgums cilvēktiesību jomā, kuram ES ir pievienojusies³²³. *CRPD* ir iekļauti īpaši noteikumi, kas attiecas uz bērniem. ES dalībvalstis un ES ir apņēmušās gādāt, lai bērni ar invaliditāti varētu baudīt cilvēktiesības vienlīdzīgi ar citiem bērniem. Saskaņā ar *CRPD* 16. panta dalībvalstīm jāveic konkrēti pasākumi, lai bērnus ar invaliditāti aizsargātu pret vardarbību un ekspluatāciju³²⁴.

321 ECT 2014. gada 17. jūlija spriedums lietā *Centre for Legal Resources Valentin Câmpeanu vārdā pret Rumāniju* [GC], Nr. 47848/08.

322 Eiropas Padomes Ministru komiteja (2005), lēmums Rec (2005)5 par to bērnu tiesībām, kuri dzīvo bērnu aprūpes iestādēs, 16.3.2005.

323 Eiropas Savienības Padome (2009), Padomes 2009. gada 26. novembra Lēmums 2010/48/EK par to, lai Eiropas Kopiena noslēgtu Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām, OV L 23/35, 2010.

324 Sk. arī 3.5. sadaļu.

EP tiesību sistēmā ECT izskatītās lietas, kas attiecas uz bērniem ar invaliditāti, ir aktualizējušas vairākus jautājumus, tostarp jautājumu par piekrišanu, valstu pozitīvajiem pienākumiem aizsargāt pret nāvi un sliktu izturēšanos un dzīves apstākļiem valsts aprūpes iestādēs.

Piemērs. Lieta *Nencheva un citi pret Bulgāriju*³²⁵ attiecas uz 15 bērnu un jauniešu ar garīgu un fizisku invaliditāti nāvi aprūpes iestādē. ECT ir norādījusi, ka bērni bija ievietoti specializētā valsts aprūpes iestādē, kas atradās vienīgi valsts kontrolē. Bērnu dzīves apstākļi aprūpes iestādē bija šausmīgi – bērniem trūka ēdiena, medikamentu, apģērba, nebija apkures. Kompetentās iestādes vairākkārt bija brīdinātas par šo situāciju un tātad zināja vai tām būtu vajadzējis zināt par bērnu dzīvības apdraudējumu. ECT šajā lietā ir konstatējusi ECTK 2. panta materiālās daļas pārkāpumu, jo iestādes nebija veikušas pasākumus, lai aizsargātu to uzraudzībā esošo bērnu dzīvību. Bulgārijas iestādes turklāt nebija veikušas pieteikuma iesniedzēju bērnu nāves apstākļu efektīvu izmeklēšanu. Šā gadījuma īpašajos apstākļos Bulgārijas iestādēm būtu vajadzējis sākt *ex officio* kriminālizmeklēšanu. Tiesa ir atzinusi izmeklēšanu par neefektīvu vairāku iemeslu dēļ: izmeklēšana bija sākta divus gadus pēc bērnu nāves, tā bija nesamērīgi ilga, tā nebija par visu visu bērnu nāvi un tajā nebija noskaidroti visi lietas būtiskie apstākļi.

7.4. Pazuduši bērni

ES tiesību sistēmā Eiropas Komisija ir izveidojusi palīdzības dienestu pazudušu bērnu meklēšanai (116000)³²⁶. Šis dienests pieņem zvanus par pazudušiem bērniem un nodod šo informāciju policijai, sniedz padomus un atbalstu personām, kas ir atbildīgas par pazudušo bērnu, un sniedz atbalstu izmeklēšanā.

EP tiesību sistēmā bērnu piespiedu pazušana ir aplūkota saskaņā ar ECTK 8. pantu.

325 ECT 2013. gada 18. jūnija spriedums lietā *Nencheva un citi pret Bulgāriju*, Nr. 48609/06 (pieejams franču valodā).

326 Komisijas lēmums (2007), Komisijas 2007. gada 29. oktobra lēmums 2007/698/EK, ar ko groza Lēmumu 2007/116/EK, pievienojot papildu rezervētus numurus, OV L 284/31, 2007.

Piemērs. Lietā *Zorica Jovanović pret Serbiju*³²⁷ tikko dzimis bērns iespējami bija miris slimnīcā uzreiz pēc dzimšanas, bet viņa ķermenis nebija atdots vecākiem. Māte apgalvoja, ka valsts viņai nav sniegusi nekādu informāciju par to, kas noticis ar viņas dēlu, tostarp par viņa iespējamās nāves cēloni un apbedīšanas laiku un vietu. ECT ir atzinusi, ka valsts “ilgstošā nespēja sniegt [mātei] ticamu informāciju par to, kas noticis ar viņas dēlu”, ir viņas tiesību uz ģimenes dzīves neaizskaramību pārkāpums³²⁸.

Saskaņā ar ANO tiesībām Starptautiskās konvencijas par visu personu aizsardzību pret piespiedu pazušanu³²⁹ 25. panta pirmās daļas b) punktā ir noteikts, ka valstīm jāveic pasākumi, lai novērstu un atzītu par sodāmu dokumentu falsificēšanu, slēpšanu vai iznīcināšanu, kas apliecina to bērnu patieso identitāti, kuri paši vai kuru vecāki ir pakļauti piespiedu pazušanai. Tāpat valstīm jāveic nepieciešamie pasākumi, lai šos bērnus meklētu, identificētu un atdotu atpakaļ viņu izcelsmes ģimenēm. Ņemot vērā šo bērnu tiesības saglabāt vai atjaunot savu identitāti, tostarp nacionalitāti, vārdu un tiesību aktos atzītās ģimenes attiecības, valstīm ir jāievieš juridiskas procedūras, lai pārskatītu un anulētu piespiedu pazušanā iesaistītu bērnu adopciju vai nodošanu aprūpē (25. panta ceturrtā daļa). Konvencijā ir atkārtoti uzsvērti divi no bērnu tiesību vispārējiem pamatprincipiem, proti, bērna vislabākās intereses kā primārais apsvērums un bērna tiesības paust savu viedokli (25. panta piektā daļa). Lai gan šo konvenciju ir ratificējušas samērā maz Eiropas valstu, tās nozīmi Eiropas normatīvajā regulējumā nevajadzētu zemi novērtēt³³⁰.

327 ECT 2013. gada 26. marta spriedums lietā *Zorica Jovanović pret Serbiju*, Nr. 21794/08.

328 Turpat, 74. punkts.

329 ANO Starptautiskā konvencija par visu personu aizsardzību pret piespiedu pazušanu, 20.12.2006.

330 Līdz 2015. gada 19. februārim šo konvenciju bija ratificējušas 9 no 28 ES dalībvalstīm (Austrija, Beļģija, Spānija, Francija, Vācija, Lietuva, Nīderlande, Portugāle un Slovākija). Konvenciju ir ratificējušas arī šādas EP dalībvalstis: Serbija, Melnkalne, Bosnija un Hercegovina, Armēnija un Albānija.

8

Ekonomiskās, sociālās un kultūras tiesības un atbilstošs dzīves līmenis



ES	Aptvertie jautājumi	EP
Pamattiesību harta, 14. pants (izglītība) Kvalificēšanas direktīva (2011/95/ES) EST 2002. gada spriedums lietā C-413/99 <i>Baumbast un R pret Secretary of State for the Home Department</i> (migrantu bērnu izglītība)	Tiesības uz izglītību	ECKT, 1. protokola 2. pants (tiesības uz izglītību) Pārskatītā ESH, 17. pants (tiesības uz izglītību) ECT 2012. gada spriedums lietā <i>Catan un citi pret Moldova un Krieviju</i> [GC], Nr. 43370/04, 8252/05 un 18454/06 (valoda skolās) ECT 2007. gada spriedums lietā <i>D.H. un citi pret Čehijas Republiku</i> [GC], Nr. 57325/00, ECT 2010. gada spriedums lietā <i>Oršuš un citi pret Horvātiju</i> [GC], Nr. 15766/03 (romu bērnu diskriminācija skolās) ECT 2011. gada spriedums lietā <i>Ponomaryovi pret Bulgāriju</i>, Nr. 5335/05 (diskriminācija imigrācijas statusa dēļ) FCNM, 12. panta trešā daļa un 14. pants Eiropas Konvencija par migrējošo darba ņēmēju juri-disko statusu

ES	Aptvertie jautājumi	EP
Pamattiesību harta, 35. pants (piekļuve veselības aprūpei) Kvalificēšanas direktīva (2011/95/ES), 29. pants (pamatpalīdzība migrantu bērniem)	Tiesības uz veselību	Pārskatītā ESH, 11. pants (tiesības uz veselības aizsardzību) un 13. pants (tiesības uz sociālo un medicīnisko palīdzību) ECHR, 2. pants (tiesības uz dzīvību) un 8. pants (tiesības uz fizisko neaizskaramību) ECT 2010. gada spriedums lietā <i>Oyal pret Turciju</i>, Nr. 4864/05 (jaundzimušā inficēšana ar HIV) ECT 2012. gada spriedums lietā <i>Ilija Petrov pret Bulgāriju</i>, Nr. 19202/03 (trauma elektriskajā apakšstacijā) ECT 2014. gada spriedums lietā <i>Centre for Legal Resources Valentin Câmpeanu vārdā pret Rumāniju</i> [GC], No. 47848/08 (nāve aprūpes iestādē) ECT 2004. gada spriedums lietā <i>Glass pret Apvienoto Karalisti</i>, Nr. 61827/00 (informēta piekrišana) ECT 2010. gada spriedums lietā <i>M.A.K. un R.K. pret Apvienoto Karalisti</i>, Nr. 45901/05 un 40146/06 (analīzes bez vecāku piekrišanas) ESTK 2004. gada lēmums lietā <i>International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) pret Franciju</i>, sūdzība Nr. 14/2003 (medicīniskā palīdzība migrantu bērniem) ESTK 2012. gada lēmums lietā <i>Defence for Children International (DCI) pret Beļģiju</i>, sūdzība Nr. 69/2011 (nelikumīgie nepilngadīgie ārzemnieki) Konvencija par cilvēktiesībām un biomedicīnu (Ovjedo konvencija), 6. un 8. pants
Pamattiesību harta, 34. panta 3. punkts (tiesības uz sociālo palīdzību un palīdzību mājokļu jomā)	Tiesības uz mājokli	Pārskatītā ESH, 16. pants (ģimenes tiesības uz sociālo, juridisko un ekonomisko aizsardzību), 17. pants (bērnu un jauniešu tiesības uz sociālo, juridisko un ekonomisko aizsardzību) un 31. pants (tiesības uz mājokli) ECT 2011. gada spriedums lietā <i>Bah pret Apvienoto Karalisti</i>, Nr. 56328/07 ECT 2004. gada spriedums lietā <i>Connors pret Apvienoto Karalisti</i>, Nr. 66746/01
Pamattiesību harta, 34. pants (sociālais nodrošinājums un sociālā palīdzība)	Tiesības uz atbilstošu dzīves līmeni un tiesības uz sociālo nodrošinājumu	Pārskatītā ESH, 12.–14. pants (tiesības uz sociālo nodrošinājumu, sociālo un medicīnisko palīdzību un tiesības izmantot sociālās labklājības dienestu pakalpojumus), 16. pants (ģimenes tiesības uz sociālo, juridisko un ekonomisko aizsardzību) un 30. pants (tiesības uz aizsardzību pret nabadzību un sociālo atstumtību) ESTK 2013. gada lēmums lietā <i>European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) pret Franciju</i>, sūdzība Nr. 82/2012 (ģimenes pabalstu izmaksas apturēšana skolas kavējumu dēļ) ECT 2004. gada spriedums lietā <i>Konstantin Mar-kin pret Krieviju</i> [GC], No. 30078/06 (bērna kopšanas atvaļinājums)

Ekonomiskās, sociālās un kultūras tiesības (ESK tiesības), ko Eiropas kontekstā biežāk sauc par sociālekonomiskajām jeb sociālajām tiesībām, ietver ar darbu saistītas tiesības, kā arī tiesības uz izglītību, veselību, mājokli, sociālo nodrošinājumu un vispārīgākā izpratnē atbilstošu dzīves līmeni. Kultūras tiesības ir palikušas lielā mērā neattīstītas un zinātniskajā darbā un tiesvedībā reti tiek ņemtas vērā. Daži to aspekti ir aplūkoti pie nacionālajām minoritātēm piederīgu bērnu identitātei veltītajā [4.6. sadaļā](#) un [8.2. sadaļā](#) par tiesībām uz izglītību.

Skaidras normas, kas attiecas uz ESK tiesībām Eiropas kontekstā, ir atrodamas galvenokārt Eiropas Sociālajā hartā un ES Pamattiesību hartā, lai gan arī ECTK un tās protokolos ir iekļauti vairāki būtiski noteikumi, piemēram, piespiedu darba aizliegums un tiesības uz izglītību. Turklāt ECT ir paziņojusi, ka “nav neapstrīdamas sadales, kas norobežo [sociālo un ekonomisko tiesību] sfēru no Konvencijas darbības jomas”³³¹, un atzinusi, ka ESK tiesības ir ietvertas ECTK garantētajās pilsoniskajās tiesībās. Līdz ar to, piemēram, jautājumu par piekļuvi veselības aprūpei tiesa ir aplūkojusi saistībā ar spīdzināšanas, necilvēcīgas un pazemojošas izturēšanās un sodu aizliegumu (ECTK 3. pants)³³².

Šajā nodaļā ir analizētas bērniem īpaši nozīmīgas ESK tiesības: tiesības uz izglītību ([8.2. sadaļa](#)), tiesības uz veselību ([8.3. sadaļa](#)), tiesības uz mājokli ([8.4. sadaļa](#)) un tiesības uz atbilstošu dzīves līmeni un sociālo nodrošinājumu ([8.5 sadaļa](#)).

8.1. Pieeja ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām

Svarīgākie aspekti

- Lai garantētu sociālo tiesību aizsardzību, svarīgi ir nodrošināt atbilstošu resursu pieejamību.
- Sociālo tiesību pamatelementi ir pieejamība, piekļūstamība, pielāgojamība un pieņemamība.

331 ECT 1979. gada 9. oktobra spriedums lietā *Airey pret Īriju*, Nr. 6289/73, 26. punkts.

332 Sk., piemēram, ECT *Factsheet on Prisoners' health-related rights* (2015. gada februāris) un *Factsheet on Health* (2015. gada aprīlis).

ES tiesību sistēmā ESK tiesības ir iekļautas ES Pamattiesību hartā vienlīdzīgi ar pilsoniskajām un politiskajām tiesībām. Tomēr hartas 52. pantā ir nošķirtas tiesības un principi, un iespēja atsaukties uz principiem tiesā ir ierobežota.

EP tiesību sistēmā ESTK ir atzīmējusi, ka gadījumos, kad tiesību realizēšana "ir ārkārtīgi sarežģīta un īpaši dārga", tā izvērtē progresīvu realizēšanu, pamatojoties uz trim kritērijiem, proti, valstij jāveic pasākumi, lai "sasniegtu hartas mērķus saprātīgā laikā, panākot uzskatāmu progresu un pēc iespējas labāk izmantojot pieejamos resursus"³³³. ESTK ir ieviesusi arī prioritāšu noteikšanas principu, atgādinot valstīm par "ietekmi, ko to izvēle atstās uz īpaši neaizsargātām grupām, kā arī citām iesaistītajām personām"³³⁴.

Lai gan tiesību uz sociālo nodrošinājumu īpašajā kontekstā, ESTK ir apstiprinājusi, ka ir pieļaujami pasākumi ar atpakaļejošu spēku, "lai nodrošinātu pastāvošās sociālā nodrošinājuma sistēmas uzturēšanu un ilgtspēju", ja tie nekaitē valsts sociālā nodrošinājuma sistēmas kodolam un neliedz individiem izmantot aizsardzību, ko tā nodrošina pret nopietnu sociālu un ekonomisku risku"³³⁵. ECT arī piekrīt, ka pasākumi ar atpakaļejošu spēku ir iespējami, bet izvērtē, vai izraudzītā metode ir pamatota un piemērota leģitīmā mērķa sasniegšanai³³⁶.

Tiesību uz izglītību kontekstā ESTK saskaņā ar ANO Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komitejas pieeju ir pieņēmusi pieejamības, piekļūstamības, pieņemamības un pielāgojamības analītisko sistēmu³³⁷. Atšķirība starp pieejamību un piekļūstamību ir aplūkota arī ECT judikatūrā. Ciktāl ir pieejama atbilstoša judikatūra, turpmākā analīze pamatojas uz pieejamības, piekļūstamības, pieņemamības un pielāgojamības kritērijiem jeb pamatelementiem.

333 ESTK 2003. gada 4. novembra lēmums lietā *International Association Autism Europe (IAAE) pret Franciju*, sūdzība Nr. 13/2002, 53. punkts, piemērots ESTK 2013. gada 11. septembra lēmumā lietā *European Action of the Disabled (AEH) pret Franciju*, sūdzība Nr. 81/2012, 94.–99. punkts.

334 ESTK 2003. gada 4. novembra lēmums lietā *International Association Autism Europe (IAAE) pret Franciju*, sūdzība Nr. 13/2002, 53. punkts.

335 ESTK 2012. gada 23. maija lēmums lietā *General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) un Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) pret Grieķiju*, sūdzība Nr. 66/2011, 47. punkts.

336 ECT 2014. gada 24. jūnija lēmums par nepieņemamību lietā *Markovics un citi pret Ungāriju*, Nr. 77575/11, 19828/13 un 19829/13, 37. un 39. punkts.

337 ESTK 2008. gada 3. jūnija lēmums lietā *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) pret Bulgāriju*, sūdzība Nr. 41/2007, 37. punkts.

8.2. Tiesības uz izglītību

Svarīgākie aspekti

- Izglītības piekļūstamības ierobežojumiem ir jābūt paredzamiem, ar leģitīmo mērķi, kā arī pamatotiem un nediskriminējošiem.
- Izglītības pieņemamības kritērijs, saskaņā ar kuru jāievēro vecāku reliģiskā un filozofiskā pārliecība, neizslēdz reliģiskās un dzimumaudzināšanas iespēju skolās.
- Pielāgojamība nozīmē, ka jāveic bērniem ar invaliditāti paredzēti īpaši pasākumi un pie minoritātēm piederīgiem bērniem jānodrošina iespēja apgūt savu valodu un iegūt izglītību šajā valodā.
- Bērniem ir tiesības uz izglītību neatkarīgi no viņu nacionālās izcelsmes un migrācijas statusa.

ES tiesību sistēmā ES Pamattiesību hartas 14. panta otrajā daļā ir garantētas tiesības uz izglītību, tostarp iespēja “saņemt bezmaksas obligāto izglītību”. Hartas 14. panta trešajā daļā ir garantēta brīvība dibināt mācību iestādes un vecāku tiesības nodrošināt savu bērnu audzināšanu un izglītību saskaņā ar savu reliģisko, filozofisko un pedagoģisko pārliecību.

EP tiesību sistēmā tiesības uz izglītību ir garantētas saskaņā ar ECTK 1. protokola 2. pantu. ECT ir precizējusi, ka šis pants neuzliek valstīm pienākumu nodrošināt izglītības pieejamību, bet nodrošina “piekļuves tiesības konkrētā laikā pastāvošām izglītības iestādēm”³³⁸. Turklāt tiesības uz izglītību ietver arī “iespēju gūt labumu no saņemtās izglītības, t. i., tiesības saskaņā ar katrā valstī spēkā esošajiem noteikumiem tādā vai citādā veidā iegūt pabeigtās izglītības oficiālu atzīšanu”³³⁹. Tomēr šīs nav absolūtas tiesības – attiecīgām piemērojamiem personām ierobežojumiem ir jābūt paredzamiem un ar leģitīmo mērķi. Disciplināri pasākumi, tostarp īslaicīga vai pastāvīga izslēgšana no izglītības iestādes, ir atļauti ar noteikumu, ka tie atbilst pieļaujamo ierobežojumu nosacījumiem. Lai novērtētu, vai, piemērojot šāda veida izslēgšanu no izglītības iestādes, personai netiek liegtas tiesības uz izglītību, jāņem vērā tādi faktori kā procesuālās garantijas,

338 EST 1968. gada 23. jūlija spriedums *lietā “par dažiem valodu režīma aspektiem izglītības jomā Belģijā” pret Belģiju*, Nr. 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/63 un 2126/64, 4. punkts.

339 Turpat.

izslēgšanas ilgums, reintegrācijas pasākumi un ir jāizvērtē, vai piedāvāta alternatīva izglītība ir atbilstoša³⁴⁰.

Piemērs. Lietā *Catan un citi pret Moldovu un Krieviju*³⁴¹ ECT ir izvērtējusi valodu politiku, ko Piedņestras separātistu iestādes bija ieviesušas skolās. Šīs valodu politikas mērķis bija rusifikācija. Pēc tam, kad piespiedu kārtā tika slēgtas moldāvu valodas skolas (kurās izmantoja latīņu alfabētu), vecākiem bija jāizvēlas – sūtīt bērnus skolās, kur mācības notika, izmantojot mākslīgu moldāvu valodas un kiriliskā alfabēta kombināciju un padomju laika mācību materiālus, vai skolās, kas bija sliktāk aprīkotas un atradās neērtās vietās, turklāt personas, kas apmeklēja šīs skolas, tika aizskartas un iebiedētas. ECT ir atzinusi, ka skolu piespiedu slēgšana un turpmākā personu aizskaršana ir neattaisnojama ieviešanās bērnu tiesībās uz izglītību, secinot, ka šajā lietā ir pārkāpts ECTK 1. protokola 2. pants³⁴².

Tiesības uz izglītību ietver arī vecāku tiesības prasīt, lai tiktu ievērota viņu reliģiskā un filozofiskā pārliecība. Tomēr “mācību programmu izstrāde un plānošana principā ir līgumslēdzēju valstu kompetencē”³⁴³. Valstis var skolu mācību programmās iekļaut arī informāciju vai zināšanas, kas pēc būtības ir reliģiskas vai filozofiskas, ar nosacījumu, ka tās tiek “izplatītas objektīvā, kritiskā un plurālistiskā veidā”³⁴⁴. Lai garantētu plurālismu, kvantitatīvās un kvalitatīvās atšķirības konkrētas reliģijas vai filozofijas apmācības līmenī jālīdzsvaro, piedāvājot vecākiem iespēju pilnīgi vai daļēji atbrīvot savus bērnus no šīs apmācības, proti, iespēju neapmeklēt dažas stundas vai visu ticības mācības kursu³⁴⁵. ECT pieeja šim jautājumam, raugoties no diskriminācijas aizlieguma viedokļa, ir aplūkota 2.1. sadaļā³⁴⁶.

Saskaņā ar pārskatītās ESH 17. panta otro daļu valstis apņemas “veikt iespējamus un nepieciešamos pasākumus [...], nodrošinot bērnus un jauniešus ar bezmaksas pamatskolas un vidusskolas izglītību, kā arī veicinot regulāru skolas

340 ECT 2011. gada 11. janvāra spriedums lietā *Ali pret Apvienoto Karalisti*, Nr. 40385/06, 58. punkts.

341 ECT 2012. gada 19. oktobra spriedums lietā *Catan un citi pret Moldovu un Krieviju* [GC], Nr. 43370/04, 8252/05 un 18454/06.

342 Turpat, 141.–144. punkts.

343 ECT 2007. gada 29. jūnija spriedums lietā *Folgerø un citi pret Norvēģiju* [GC], Nr. 15472/02, 84. punkts.

344 Turpat, 84. punkts.

345 Turpat, 85.–102. punkts un atšķirīgais viedoklis.

346 ECT 2010. gada 15. jūnija spriedums lietā *Grzelak pret Poliju*, Nr. 7710/02.

apmeklējumu”³⁴⁷. Tāpat ESTK ir lēmusi, ka saskaņā ar šo noteikumu līgumslēdzējām valstīm būtu jānodrošina, lai piekļuve izglītībai būtu arī bērniem, kas to teritorijā atrodas nelikumīgi³⁴⁸.

Turklāt piekļuve izglītības iestādēm ir jānodrošina ikvienam bez diskriminācijas³⁴⁹. ESTK ir atzinusi, ka “bērnu ar invaliditāti iekļaušanai vispārīgajās skolās [...] būtu jāklūst par normu, bet apmācībai specializētās skolās ir jābūt izņēmumam”³⁵⁰. Attiecībā uz to, kāda veida skolās būtu jāmacās cilvēkiem ar invaliditāti, valstīm nav lielas rīcības brīvības – tām jābūt vispārīgajās skolās³⁵¹.

Situācijas, kas attiecas uz atšķirīgu attieksmi izglītības sistēmā, piemēram, nacionālās izcelsmes, imigrācijas statusa vai etniskās izcelsmes dēļ, ir aplūkotas [3. nodaļā](#).

Saskaņā ar ESTK judikatūru izglītošana par seksuālo un reproduktīvo veselību ir jāiekļauj parastajā mācību programmā³⁵². Tā kā valstīm ir plaša rīcības brīvība, lemjot par izglītojošo materiālu atbilstību, raugoties no kultūras viedokļa, tām jānodrošina nediskriminējoša izglītošana par seksuālo un reproduktīvo veselību, “kas neturpina un nepastiprina sociālo atstumtību un cilvēka cieņas noliešanu”. Izglītojošie materiāli nedrīkst “pastiprināt pazemojošus stereotipus”, piemēram, attiecībā uz personām, kuru dzimumorientācija nav heteroseksuāla³⁵³.

Visbeidzot, izglītības pielāgojamība nozīmē, ka, piemēram, jāveic pasākumi, lai ņemtu vērā to bērnu ar invaliditāti īpašās vajadzības, kuri macās vispārīgajās skolās³⁵⁴ (sk. arī [3.5. sadaļu](#)).

347 1961. gada ESH nav noteikumu par tiesībām uz izglītību.

348 ESTK 2012. gada 11. septembra lēmums lietā *Médecins du Monde – International pret Franciju*, sūdzība Nr. 67/2011.

349 Jautājums par bērniem ar invaliditāti ir aplūkots arī [3. un 7. nodaļā](#).

350 ESTK 2008. gada 3. jūnija lēmums lietā *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) pret Bulgāriju*, sūdzība Nr. 41/2007, 35. punkts.

351 ESTK 2013. gada 11. septembra lēmums lietā *European Action of the Disabled (AEH) pret Franciju*, sūdzība Nr. 81/2012, 78. punkts.

352 ESTK 2009. gada 30. marta lēmums lietā *International Centre for the Legal Protection of Human Rights (INTERIGHTS) pret Horvātiju*, sūdzība Nr. 45/2007, 47. punkts.

353 Turpat, 59. un 61. punkts.

354 ESTK 2008. gada 3. jūnija lēmums lietā *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) pret Bulgāriju*, sūdzība Nr. 41/2007, 35. punkts.

Turklāt saskaņā ar *FCNM* 12. panta trešo daļu puses apņemas nodrošināt vienlīdzīgas iespējas iegūt izglītību visos līmeņos personām, kas pieder pie nacionālajām minoritātēm (sk. arī **3. nodaļu**)³⁵⁵. Pie nacionālajām minoritātēm piederīgiem bērniem *FCNM* 14. pantā ir garantētas tiesības apgūt savu valodu un iegūt izglītību šajā valodā³⁵⁶. ECT ir apstiprinājusi, ka tiesības uz izglītību nozīmē tiesības iegūt izglītību valsts valodā (vai vienā no valsts valodām)³⁵⁷.

8.2.1. Migrantu bērnu tiesības uz izglītību

ES tiesību sistēmā bērnu pamattiesības uz izglītību neatkarīgi no viņu migrācijas statusa ir atzītas gandrīz visos ES migrācijas jomas tiesību aktu aspektos³⁵⁸. Tomēr jautājums par valstu izglītības noteikumu saturu un piemērošanas jomu nav ES kompetencē. ES drīzāk aizsargā migrantu bērnu tiesības uz piekļuvi izglītībai ar tādiem pašiem vai – atkarībā no viņu statusa – līdzīgiem noteikumiem kā attiecīgo valstu valstspiederīgajiem. Studentu direktīva (2004/114/EK) reglamentē nosacījumus attiecībā uz trešo valstu valstspiederīgo uzņemšanu studiju, skolēnu apmaiņas, prakses vai stažēšanās, nesaņemot atalgojumu, vai brīvprātīga darba nolūkā³⁵⁹. Uzņemšana ietver trešo valstu valstspiederīgo ieceļošanu un uzturēšanos, kuras ilgums pārsniedz trīs mēnešus. Saskaņā ar vispārīgajiem nosacījumiem, kas attiecas uz bērnu uzņemšanu, ir jāuzrāda derīgs ceļošanas dokuments, vecāku atļauja par plānoto uzturēšanos, apdrošināšana slimību gadījumiem un – ja attiecīgā dalībvalsts to pieprasa – jāsamaksā nodeva par uzņemšanas

355 Sk. arī Eiropas Padomes Vispārējās konvencijas par nacionālo minoritāšu aizsardzību (*FCNM*) konsultatīvās komitejas Komentāru par izglītību saskaņā ar Vispārējo konvenciju par nacionālo minoritāšu aizsardzību, 2006, ACFC/25DOC(2006)002, 2.1. daļu.

356 Papildu skaidrojumu sk. Eiropas Padomes Vispārējās konvencijas par nacionālo minoritāšu aizsardzību (*FCNM*) konsultatīvās komitejas Komentārā par izglītību saskaņā ar Vispārējo konvenciju par nacionālo minoritāšu aizsardzību (2006), ACFC/25DOC(2006)002, 2.3. daļā, un 3. tematiskajā komentārā “To personu tiesības uz valodu, kuras pieder pie nacionālajām minoritātēm atbilstoši Vispārējai konvencijai” (2012), ACFC/44DOC(2012)001 rev, VI daļa “Valodas tiesības un izglītība”.

357 ECT 2012. gada 19. oktobra spriedums lietā *Catan un citi pret Moldovu un Krieviju* [GC], Nr. 43370/04, 8252/05 un 18454/06, 137. punkts.

358 Piemēram, 27. pants Eiropas Parlamenta un Padomes 2011. gada 13. decembra Direktīvai 2011/95/ES par standartiem, lai trešo valstu valstspiederīgos vai bezvalstniekus kvalificētu kā starptautiskās aizsardzības saņēmējus, par bēglu vai personu, kas tiesīgas saņemt alternatīvo aizsardzību, vienotu statusu, un par piešķirtās aizsardzības saturu (pārstrādāta versija) (Kvalificēšanas direktīva), OV L 337/9, 2011., 9.–268. lpp.

359 Padomes Direktīva 2004/114/EK par nosacījumiem attiecībā uz trešo valstu pilsoņu uzņemšanu studiju, skolēnu apmaiņas, prakses vai stažēšanās, nesaņemot atalgojumu, vai brīvprātīga darba nolūkā (Studentu direktīva).

pieteikuma izskatīšanu³⁶⁰. Skolēniem, piemēram, ir jāsniedz pierādījumi par to, ka viņi piedalās skolēnu apmaiņas programmā, ko īsteno attiecīgās dalībvalsts atzītā organizācija³⁶¹. Praktikantiem vai stažieriem bez atalgojuma ir jāsniedz attiecīgās dalībvalsts pieprasītie pierādījumi par to, ka viņiem ir pietiekami līdzekļi, lai uzturēšanās laikā segtu uzturēšanās izmaksas, apmācības un atpakaļceļa izmaksas³⁶². Uz augstskolu studentu tiesībām veikt saimniecisko darbību, tostarp tikt nodarbinātiem, var tikt uzlikti ierobežojumi³⁶³.

ES migrantu bērniem, kas saskaņā ar tiesību aktiem par brīvu pārvietošanos pārceļas uz citu ES dalībvalsti, šajā kontekstā ir vislabvēlīgākās tiesības. Viņiem ir tiesības tikt uzņemtiem šīs valsts vispārējās izglītības, mācekļa un arodmācību programmās ar tādiem pašiem nosacījumiem kā minētās valsts valstspiederīgajiem³⁶⁴. Tas attiecas gan uz publisko un privāto, gan uz obligāto un neobligāto izglītību. EST vienmēr ir interpretējusi šīs tiesības plaši, lai nodrošinātu vienlīdzīgu piekļuvi ne vien izglītībai, bet arī plašākām, ar izglītību saistītām sociālām priekšrocībām un priekšrocībām, kas paredzētas, lai sekmētu piedalīšanos izglītībā. Piemēram, *Casagrande* lietā migrējošā darba ņēmēja bērnam saskaņā ar tiesību aktiem par brīvu pārvietošanos bija iespējams iegūt no ienākumiem atkarīgu mācību stipendiju³⁶⁵.

Turklāt saskaņā ar 20. gadsimta 70. gados pieņemtajiem tiesību aktiem dalībvalstīm ir jānodrošina migrējošo darba ņēmēja bērniem papildu valodas apguve, ietverot uzņēmējvalsts valodas un viņu dzimtās valodas mācības, lai atvieglotu viņu integrāciju uzņēmējvalstī un izcelsmes valstī, ja viņi vēlāk tur atgrieztos³⁶⁶.

360 Turpat, 6. pants.

361 Turpat, 7. pants.

362 Turpat, 10. pants.

363 Turpat, 17. pants.

364 Eiropas Parlamenta un Padomes 2011. gada 5. aprīļa Regula (ES) 492/2011 par darba ņēmēju brīvu pārvietošanos Savienībā, OV L 141/1, 2011., 1.–12. lpp, 10. pants, un Eiropas Parlamenta un Padomes 2004. gada 29. aprīļa Direktīva 2004/38/EK par Savienības pilsoņu un viņu ģimenes locekļu tiesībām brīvi pārvietoties un uzturēties dalībvalstu teritorijā, ar ko groza Regulu (EEK) Nr. 1612/68 un atceļ Direktīvas 64/221/EEK, 68/360/EEK, 72/194/EEK, 73/148/EEK, 75/34/EEK, 75/35/EEK, 90/364/EEK, 90/365/EEK un 93/96/EEK (Brīvas pārvietošanās direktīva), OV L 158, 2004., 77.–123. lpp., 24. panta pirmā daļa.

365 EST 1974. gada 3. jūlija spriedums lietā C-9/74 *Donato Casagrande pret Landeshauptstadt München*. Vēlāk apstiprināts, piemēram, EST 1992. gada 25. februāra spriedumā lietā C-3/90 *M.J.E. Bernini pret Minister van Onderwijs en Wetenschappen*.

366 Padomes Direktīva 77/486/EEK par migrējošo darba ņēmēju bērnu izglītību, OV L 199, 1977., 32. un 33. lpp. jāievēro, ka šīs direktīvas darbības joma neattiecas uz migrantu bērniem, kas ir trešo valstu valstspiederīgie.

Lai gan šķiet, ka šis noteikums nodrošina diezgan dāsnu un vērtīgu papildu atbalstu bērniem pēc viņu uzņemšanas skolā uzņēmējvalstī, tā īstenošana dažādās valstīs ir bijusi ļoti fragmentāra un kļūst arvien sarežģītāka, ņemot vērā daudzās dažādās valodas, ar kurām jārēķinās³⁶⁷.

Piemērs. Lietā C-413/99 *Baumbast un R pret Secretary of State for the Home Department*³⁶⁸ jautājums bija par to, vai Vācijas migrējošā darba ņēmēja, kas ar sievu, Kolumbijas pilsoni, un meitām bija pārcēlies uz Apvienoto Karalisti, abām meitām bija tiesības turpināt apmeklēt skolu šajā valstī pēc tam, kad viņš bija devies uz trešo valsti, atstājot sievu un meitas Apvienotajā Karalistē. EST bija jāatbild uz jautājumu, vai *Baumbast* sieva un meitas var palikt uzņēmējvalstī vienas, lai gan viņš pats (pateicoties viņam, ģimene bija ieguvusi uzturēšanās tiesības) faktiski bija atteicies no sava kā ES migrējošā darba ņēmēja statusa. EST par izšķirošo faktoru ir uzskatījusi to, ka bērni bija integrējušies uzņēmējvalsts izglītības sistēmā un būtu bijis kaitīgi un nesamērīgi tik būtiskā izglītības posmā izraut viņus no ierastās vides. Tiesa ir apstiprinājusi, ka bērnu izglītības nepārtrauktības princips ir tik svarīgs, ka tas var faktiski "nostiprināt" ģimenes (kam citādi uzturēšanās nebūtu atļauta) uzturēšanās tiesības uzņēmējvalstī, līdz migrantu bērni pabeidz mācības.

Uz nolēmumu *Baumbast* lietā tiesa ir atsaukusies turpmākās lietās³⁶⁹, un tas ir kodificēts Direktīvas 2004/38/EK (Brīvas pārvietošanās direktīva) 12. panta trešajā daļā³⁷⁰.

Trešo valstu valstspiederīgo bērniem parasti ir piekļuve tikai *publiski finansētai* izglītībai saskaņā ar tādiem pašiem nosacījumiem kā dalībvalsts valstspiederīgajiem,

367 Komisijas ziņojumi par Direktīvas 77/486/EEK īstenošanu, COM(84) 54 *final* un COM(88) 787 *final*.

368 EST 2002. gada 17. septembra spriedums lietā C-413/99 *Baumbast un R pret Secretary of State for the Home Department*.

369 EST 2010. gada 23. februāra spriedums lietā C-480/08 *Maria Teixeira pret London Borough of Lambeth un Secretary of State for the Home Department*, EST 2010. gada 23. februāra spriedums lietā C-310/08 *London Borough of Harrow pret Nimco Hassan Ibrahim un Secretary of State for the Home Department* [GC].

370 Eiropas Parlamenta un Padomes 2004. gada 29. aprīļa Direktīva 2004/38/EK par Savienības pilsoņu un viņu ģimenes locekļu tiesībām brīvi pārvietoties un uzturēties dalībvalstu teritorijā, ar ko groza Regulu (EEK) Nr. 1612/68 un atceļ Direktīvas 64/221/EEK, 68/360/EEK, 72/194/EEK, 73/148/EEK, 75/34/EEK, 75/35/EEK, 90/364/EEK, 90/365/EEK un 93/96/EEK, OV L 158, 30.4.2004., 2. panta otrās daļas c) punkts un 12. panta trešā daļa.

turklāt viņi nevar izmantot saistītās priekšrocības, piemēram, saņemt iztikas stipendijas³⁷¹. Tomēr saskaņā ar dažiem ES tiesību aktiem imigrācijas jomā dalībvalstīm ir jānodrošina ne vien vienlīdzīga piekļuve, bet jāievieš mehānismi, lai nodrošinātu ārzemju kvalifikāciju pienācīgu atzīšanu un pārnēsamību arī gadījumos, kad trūkst dokumentāru pierādījumu (Kvalificēšanas direktīvas 28. pants)³⁷².

Patvēruma meklētāju bērnu tiesības uz izglītību ir vēl vājākas, proti, uzņēmējvalstīm jāpiešķir viņiem piekļuves iespējas izglītības sistēmām, ievērojot *līdzīgus* (nevis obligāti *tādus pašus*) nosacījumus kā saviem valstspiederīgajiem³⁷³. Izglītību šiem bērniem var sniegt izmitināšanas centros, nevis skolās, un iestādes var atlikt patvēruma meklētāju bērnu pilnīgu piekļuvi skolām līdz trim mēnešiem no patvēruma pieteikuma iesniegšanas dienas. Ja piekļuvi izglītības sistēmai nav iespējams nodrošināt bērna ipašās situācijas dēļ, dalībvalstīm ir jāpiedeva bērniem alternatīvas izglītības iespējas (Uzņemšanas nosacījumu direktīvas 14. panta 3. punkts)³⁷⁴.

EP tiesību sistēmā ECT ir izmantojusi ECTK 1. protokola 2. pantu kopsakarā ar 14. pantu, lai nodrošinātu migrantu bērnu piekļuvi izglītībai (sk. arī 3.3. sadaļu).

371 Bēgļu kvalificēšanas direktīvas 2011/95/ES 11. pants, Pastāvīgo iedzīvotāju direktīvas (Direktīva 2003/109/EK) 14. pants; Direktīvas 2003/86/EK par tiesībām uz ģimenes atkalapvienošanos 14. pants, Pagaidu aizsardzības direktīva (2001/55/EK), Uzņemšanas nosacījumu direktīvas (2013/33/ES) 14. panta c) punkts un Atgriešanas direktīva (2008/115/EK).

372 Eiropas Parlamenta un Padomes 2011. gada 13. decembra Direktīva 2011/95/ES par standartiem, lai trešo valstu valstspiederīgos vai bezvalstniekus kvalificētu kā starptautiskās aizsardzības saņēmējus, par bēgļu vai personu, kas tiesīgas saņemt alternatīvo aizsardzību, vienotu statusu, un par piešķirtās aizsardzības saturu (pārstrādāta versija) (Kvalificēšanas direktīva), OV L 337/9, 2011.

373 Uzņemšanas nosacījumu direktīva (2013/33/ES). Jāievēro, ka saskaņā ar Bēgļu kvalificēšanas direktīvas (2011/95/ES) 27. pantu visi nepilngadīgie bēgļi (kas ieguvuši ilgtermiņa uzturēšanās tiesības) var piekļūt izglītībai saskaņā ar tādiem pašiem nosacījumiem kā dalībvalsts valstspiederīgie.

374 Eiropas Parlamenta un Padomes 2013. gada 26. jūnija Direktīva 2013/33/ES, ar ko nosaka standartus starptautiskās aizsardzības pieteikuma iesniedzēju uzņemšanai (pārstrādāta redakcija) (Uzņemšanas nosacījumu direktīva), OV L 180/96, 2013., 96.-116. lpp.

Piemērs. Lietā *Ponomaryovi pret Bulgāriju*³⁷⁵ ECT ir izvērtējusi diviem krievu skolēniem bez pastāvīgās uzturēšanās atļaujas uzlikto pienākumu maksāt mācību maksu par vidusskolas izglītību. Tiesa ir secinājusi, ka mācību maksas noteikšana par vidusskolas izglītību šajā gadījumā ir bijusi diskriminējoša, tātad pretrunā ECTK 14. pantam saistībā ar ECTK 1. protokola 2. pantu³⁷⁶.

ESH tieši (17. panta otrā daļa) un netieši aizsargā migrantu bērnu tiesības uz izglītību, uzliekot ierobežojumus nepilngadīgo nodarbinātības tiesībām, lai dotu viņiem iespēju pilnīgi apgūt obligāto izglītību (7. pants).

Arī Eiropas Konvencijā par viesstrādnieku juridisko statusu³⁷⁷ ir atzītas migrantu bērnu tiesības uz piekļuvi vispārējai izglītībai un arodmācībām uzņēmējvalstī “uz tāda paša pamata un ar tādiem pašiem noteikumiem kā vietējiem strādniekiem” (14. panta pirmā daļa).

Saskaņā ar starptautiskajām tiesībām migrantu bērnu vienlīdzīga piekļuve izglītībai ir atbalstīta Starptautiskajā konvencijā par visu migrējošu darba ņēmēju un viņu ģimenes locekļu tiesību aizsardzību (30. pantā).³⁷⁸

CRC 28. pantā ir noteikts, ka visiem bērniem ir tiesības uz bezmaksas obligāto izglītību. Saskaņā ar 29. panta pirmās daļas c) punktu šīs tiesības ir daudz plašākas par vienlīdzīgu piekļuvi izglītībai un ietver noteikumus, kas attiecas uz bērna kultūras identitātes un valodas attīstību un viņa izcelsmes valsts vērtībām.

375 ECT 2011. gada 21. jūnija spriedums lietā *Ponomaryovi pret Bulgāriju*, Nr. 5335/05.

376 Sk. arī 3.3. sadaļu.

377 Eiropas Padome, *Eiropas Konvencija par viesstrādnieku juridisko statusu*, CETS Nr. 93, 1977.

378 ANO Starptautiskā konvencija par visu migrējošu darba ņēmēju un viņu ģimenes locekļu tiesību aizsardzību, 18.12.1990.

8.3. Tiesības uz veselību

Svarīgākie aspekti

- Valstīm ir pozitīvi pienākumi veikt pasākumus pret dzīvību apdraudošiem veselības riskiem, par kuriem iestādes ir informētas vai tām būtu jābūt informētām.
- Personu nāves gadījumā valsts iestādēm jāveic efektīva izmeklēšana.
- Saskaņā ar ESH bērniem, kuri valstī uzturas nelikumīgi, ir tiesības uz veselības aprūpi, kas pārsniedz neatliekamo medicīnisko palīdzību.
- Saskaņā ar veselības aprūpes pieņemamības principu ārstēšanai ir nepieciešama informēta piekrišana vai atļauja.
- ES tiesību sistēmā un saskaņā ar ESH migrantu bērniem ar dažiem ierobežojumiem ir piekļuves tiesības sociālajai palīdzībai un veselības aprūpei.

ES tiesību sistēmā ES Pamattiesību hartas 35. pants ikvienai personai garantē tiesības uz piekļuvi veselības aprūpei.

ES valstspiederīgo migrantu bērniem pēc trīs mēnešu uzturēšanās uzņēmējvalstī ir tiesības uz piekļuvi sociālās labklājības un veselības aprūpes atbalstam ar tādiem pašiem noteikumiem kā attiecīgās valsts valstspiederīgajiem³⁷⁹. Līdzīgas tiesības ir to trešo valstu valstspiederīgo bērniem, kas ir ieguvuši pastāvīgās uzturēšanās atļauju kādā dalībvalstī, lai gan tās var ierobežot līdz t. s. pamata pabalstiem³⁸⁰. Attiecībā uz nepilngadīgiem bēgļiem un patvēruma meklētājiem dalībvalstīm ir jānodrošina piekļuve nepieciešamajai sociālajai palīdzībai ar tādiem pašiem noteikumiem kā uzņēmējvalsts valstspiederīgajiem, bet arī šajā gadījumā to var ierobežot līdz pamatpalīdzībai (Kvalificēšanas direktīvas 29. pants). Tiesību akti nosaka, ka dalībvalstīm ir jānodrošina neaizsargātiem migrantu bērniem piekļuve pietiekamam veselības aprūpes atbalstam. Piemēram, jānodrošina pietiekams atbalsts vardarbībā vai spīdzināšanās cietušiem bērniem, lai apmierinātu viņu fiziskās un garīgās vajadzības (pārstrādātā Uzņemšanas nosacījumu direktīva, IV nodaļa, 21. pants, 23. panta ceturtdaļa un 25. pants). Kvalificēšanas direktīvā ir iekļauti līdzīgi noteikumi attiecībā uz neaizsargātiem migrantu bērniem.

379 Brīvas pārvietošanās direktīva, 24. pants.

380 Padomes 2003. gada 25. novembra Direktīva 2003/109/EK par to trešo valstu pilsoņu statusu, kuri ir kādas dalībvalsts pastāvīgi iedzīvotāji, OV L 16, 23.1.2004., 11. panta ceturtdaļa.

EP tiesību sistēmā ECTK nav nepārprotami garantētas tiesības uz veselības aprūpi vai tiesības uz veselību. Tomēr ECT ir izskatījusi daudzas ar veselību saistītas lietas dažādos apstākļos. Tiesa vispirms izvērtē bērnu dzīvību apdraudošas veselības problēmas. Tā nosaka valstu pozitīvos pienākumus, saskaņā ar kuriem tām jāveic preventīvi pasākumi, lai novērstu dzīvību apdraudošus veselības riskus, par kuriem tās ir informētas vai tām būtu jābūt informētām.

Piemērs. Lietā *Oyal pret Turciju* valsts nebija veikusi preventīvus pasākumus, lai nepieļautu HIV izplatīšanos asins pārliešanas laikā. Rezultātā asins pārliešanas laikā valsts slimnīcā jaundzimušais tika inficēts ar HIV vīrusu. Lai gan valsts bija piedāvājusi zināmu kompensāciju, ECT ir secinājusi, ka, neuzņemoties pilnīgi segt attiecīgā bērna ārstēšanas un medikamentu izmaksas visā viņa dzīves laikā, valsts nav piedāvājusi pietiekamu kompensāciju, līdz ar to pārkāpa tiesības uz dzīvību (ECTK 2. pants)³⁸¹. Tiesa turklāt ir uzdevusi Turcijas valstij nodrošināt cietušā bezmaksas un pilnīgu medicīnisko aprūpi visā viņa dzīves laikā.

Piemērs. Lietā *Ilija Petrov pret Bulgāriju*³⁸² 12 gadus vecs zēns bija guvis smagu traumu elektriskajā apakšstacijā. Apakšstacija atradās brīvdabas parkā, bērnu un jauniešu iecienītā tikšanās vietā, un tās durvis nebija aizslēgtas. ECT ir norādījusi, ka elektrotīklu ekspluatācija ir darbība, kas rada paaugstinātu risku personām, kuras atrodas iekārtu tuvumā. Valstij ir pienākums ieviest atbilstošu regulējumu, tostarp sistēmu, lai kontrolētu, ka pienācīgi tiek piemēroti drošības noteikumi. Tiesa ir secinājusi, ka tas, ka valsts nav spējusi garantēt elektriskās apakšstacijas drošību, lai gan tā bija informēta par drošības problēmām, ir tiesību uz dzīvību (ECTK 2. pants) pārkāpums³⁸³.

Valstīm turklāt ir pozitīvs pienākums uzņemties atbildību par tādu bērnu ārstēšanu, kuri ir neaizsargātā situācijā un atrodas valsts iestāžu aprūpē (sk. arī [6. nodaļu](#) un [7.3. sadaļu](#)).

381 ECT 2010. gada 23. marta spriedums lietā *Oyal pret Turciju*, Nr. 4864/05, 71. un 72. punkts.

382 ECT 2012. gada 24. aprīļa spriedums lietā *Ilija Petrov pret Bulgāriju*, Nr. 19202/03 (pieejams franču valodā).

383 Turpat.

Piemērs. Lieta *Centre for Legal Resources Valentin Câmpeanu vārdā pret Rumāniju*³⁸⁴ attiecas uz HIV pozitīvu romu pusaudzi ar smagu intelektuālo invaliditāti, kurš turklāt bija slimojis ar tuberkulozi, pneimoniju un hepatītu un miris 18 gadu vecumā. Visu mūžu viņš bija atradies valsts aprūpē. ECT ir konstatējusi nopietnus trūkumus lēmumu pieņemšanā par zāļu un aprūpes nodrošināšanu un medicīniskā personāla pastāvīgu nespēju sniegt jaunietim atbilstošu aprūpi un ārstēšanu. Tāpēc tiesa ir secinājusi, ka šajā lietā ir pārkāpts ECTK 2. pants³⁸⁵.

Tāpat ECT ir atzinusi, ka, izņemot ārkārtas situācijas, bērnu ārstēšana bez vecāku piekrišanas ir ECTK 8. panta pārkāpums.

Piemērs. Lietā *Glass pret Apvienoto Karalisti*³⁸⁶, neraugoties uz stingriem mātes iebildumiem, bērnam ar smagu invaliditāti bija ievadīts diamorfini. ECT ir atzinusi, ka slimnīcas vadības lēmums bez tiesas atļaujas, neievērojot mātes iebildumus pret ierosināto ārstēšanu, ir ECTK 8. panta pārkāpums³⁸⁷.

Piemērs. Lietā *M.A.K. un R.K. pret Apvienoto Karalisti*³⁸⁸ deviņus gadus vecai meitenei bez vecāku piekrišanas bija veiktas asins analīzes un viņa bija fotografēta, lai gan meitenes tēvs bija devis skaidrus norādījumus neveikt nekādas papildu analīzes, kamēr meitene slimnīcā atrodas viena pati. Tā kā šajā gadījumā nebija vajadzīga steidzama medicīniskā palīdzība, tiesa ir atzinusi, ka šī medicīniskā iejaukšanās bez vecāku piekrišanas ir meitenes tiesību uz fizisko neaizskaramībasaskaņā ar ECTK 8. pantu pārkāpums³⁸⁹.

Saskaņā ar Konvencijas par cilvēktiesībām un biomedicīnu³⁹⁰ 6. un 8. pantu, ja bērnam nav tiesībspējas un rīcībspējas dot piekrišanu ar veselību saistītas darbības veikšanai, šo darbību var veikt tikai ar bērna pārstāvja atļauju (izņemot

384 ECT 2014. gada 17. jūlija spriedums lietā *Centre for Legal Resources Valentin Câmpeanu vārdā pret Rumāniju* [GC], Nr. 47848/08. ECT nolēmuma aprakstu sk. arī 7. nodaļā.

385 Sk. arī 7. nodaļu.

386 ECT 2004. gada 9. marta spriedums lietā *Glass pret Apvienoto Karalisti*, Nr. 61827/00.

387 Turpat, 83. punkts.

388 ECT 2010. gada 23. marta spriedums lietā *M.A.K. un R.K. pret Apvienoto Karalisti*, Nr. 45901/05 un 40146/06.

389 Turpat, 79. punkts.

390 Eiropas Padome, *Konvencija par cilvēktiesību un cilvēka cieņas aizsardzību bioloģijā un medicīnā: Konvencija par cilvēktiesībām un biomedicīnu, CETS Nr. 164, 1997.*

ārkārtas situācijas). Lai gan saskaņā ar Konvenciju bērna piekrišana nav jāiegūst, ja bērns nav juridiski spējīgs dot piekrišanu, tomēr bērna viedoklim “atbilstoši viņa vecumam un brieduma pakāpei jāpiešķir arvien lielāka nozīme lēmuma pieņemšanā” (6. panta otrā daļa).

Turklāt saskaņā ar ESH 11. pantu puses apņemas veikt attiecīgus pasākumus, lai nodrošinātu konsultatīvus un izglītošanas pakalpojumus, kas veicinātu veselību un individuālo atbildību jautājumos, kas saistīti ar veselību³⁹¹. Saskaņā ar ESH 13. pantu medicīniska palīdzība un aprūpe ir garantēta ikvienai personai, kam trūkst pietiekamu līdzekļu un kas nespēj nodrošināt šos līdzekļus vai nu pašas spēkiem, vai no citiem avotiem. Visbeidzot, 2011. gadā Ministru komiteja ir pieņēmusi īpašas pamatnostādnes par bērniem piemērotu veselības aprūpi³⁹².

Kā redzams turpmākajos piemēros, ESTK ir atzinusi, ka migrantu bērniem, kuri valstī uzturas nelikumīgi, ir tiesības uz veselības aprūpi, kas pārsniedz neatliekamo medicīnisko palīdzību. ESH ir iekļautas daudzas atsauces uz bērnu tiesībām uz sociālo labklājību un veselības aprūpes pakalpojumiem (11., 12., 13., 14., 16. un 17. pants), kas jāievēro neatkarīgi no viņu migrācijas statusa.

Piemērs. ESTK lēmums lietā *International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) pret Franciju*³⁹³ attiecas uz Francijā pieņemtu likumu, saskaņā ar kuru tika atcelts atbrīvojums no maksas par medicīnisko palīdzību nelegāliem imigrantiem ar ļoti zemiem ienākumiem, nosakot maksu par veselības aprūpi. ESTK ir norādījusi, ka personām, kas nav sasniegušas pilngadību, tostarp nepilngadīgajiem bez pavadības, ir jānodrošina bezmaksas medicīniskā aprūpe.

Piemērs. Lēmumā lietā *Defence for Children International (DCI) pret Beļģiju*³⁹⁴ ESTK ir konstatējusi, ka, ierobežojot migrantu bērniem bez dokumentiem sniedzamo medicīnisko palīdzību, ir pārkāpts ESH 17. pants. Komiteja ir apstiprinājusi, ka “nepilngadīgiem migrantiem, kuri valstī uzturas

391 Seksuālās un reproduktīvās veselības izglītība ir aplūkota arī izglītībai veltītajā sadaļā (8.2. sadaļa).

392 Eiropas Padomes Ministru komiteja (2011), Pamatnostādnes par bērniem piemērotu veselības aprūpi, 21.9.2011.

393 ESTK 2004. gada 8. septembra lēmums lietā *International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) pret Franciju*, sūdzība Nr. 14/2003, 35.–37. punkts.

394 ESTK 2012. gada 23. oktobra lēmums lietā *Defence for Children International (DCI) pret Beļģiju*, sūdzība Nr. 69/2011.

nelikumīgi, ir tiesības saņemt veselības aprūpi, kas pārsniedz neatliekamo medicīnisko palīdzību un ietver primāro un sekundāro aprūpi, kā arī psiho-loģisku palīdzību”³⁹⁵. Tāpat komiteja ir norādījusi, ka nepilngadīgiem mig-rantiem, kas valstī uzturas nelikumīgi, piekļuvi veselības aprūpei apgrūtina uzņemšanas iestāžu trūkums. Tā ir atzinusi, ka veselības pasliktināšanās cēloņus ir iespējams novērst tikai tad, ja bērniem tiek nodrošināti mājok-ļi un audžu mājas. Tāpēc komiteja ir secinājusi, ka šajā lietā, nenodroši-not bērniem mājokļus un audžu mājas, ir pārkāpts ESH 11. panta pirmā un trešā daļa³⁹⁶.

Arī Eiropas Konvencijā par migrējošo darba ņēmēju juridisko statusu³⁹⁷ ir noteikts, ka migrējošajiem darba ņēmējiem, kas ir likumīgi nodarbināti citas valsts terito-rijā, un viņu ģimenēm būtu jānodrošina vienlīdzīga piekļuve sociālajai un medi-cīniskajai palīdzībai (19. pants).

Saskaņā ar starptautiskajām tiesībām visaptverošāki noteikumi par tiesībām uz veselību ir atrodamī Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kul-tūras tiesībām (*ICESCR*)³⁹⁸ 12. pantā un *CRC* 24. pantā. Šajos instrumentos ir uz-svērta profilakses un ārstēšanas nozīme. ANO Bērnu tiesību komiteja uzsver, cik svarīgi ir agrā bērnībā nodrošināt bērniem piekļuvi pēc iespējas kvalitatīvākai veselības aprūpei un uzturam³⁹⁹ un pusaudžiem piekļuvi informācijai par sek-suālo un reproduktīvo veselību⁴⁰⁰. Komiteja turklāt ir precizējusi, ka bērnu tiesības uz veselību ietver “tiesības kontrolēt savu veselību un ķermeni, tostarp brīvību izdarīt atbildīgu izvēli attiecībā uz savu seksuālo un reproduktīvo veselību”⁴⁰¹. Komiteja mudina valstis “apsvērt iespēju ļaut bērniem piekrist dažu medicīnis-ku procedūru un ar veselību saistītu darbību veikšanai bez vecāku, aprūpētā-ju vai aizbildņu atļaujas, piemēram, HIV testiem un seksuālās un reproduktīvās

395 Turpat, 128. punkts.

396 Turpat, 116.–118. punkts.

397 Eiropas Padome, [Eiropas Konvencija par viesstrādnieku juridisko statusu](#), *CETS* Nr. 93, 1977.

398 ANO Ģenerālā asambleja, Starptautiskais pakts par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām, 16.12.1966., ANO līgumu krājums, 993. sēj., 3. lpp.

399 ANO Bērnu tiesību komiteja (2006), *Vispārējais komentārs Nr. 7 (2005)* – Bērnu tiesību istenošana agrā bērnībā, UN Doc. CRC/C/GC/7/Rev.1, 27. punkts.

400 ANO Bērnu tiesību komiteja (2003), *Vispārējais komentārs Nr. 4 par pusaudžu veselību un attīstību saistībā ar Bērnu tiesību konvenciju*, UN Doc. CRC/GC/2003/4, 28. punkts.

401 ANO Bērnu tiesību komiteja (2013), *Vispārējais komentārs Nr. 15 par bērna tiesībām uz vis-augstvērtīgāko pieejamo veselības standartu* (24. pants), UN Doc. CRC/C/GC/15, 24. punkts.

veselības pakalpojumiem, tostarp izglītošanai un ieteikumiem par seksuālo veselību, kontracepciju un drošiem abortiem”⁴⁰².

8.4. Tiesības uz mājokli

Svarīgākie aspekti

- Tiesības uz atbilstošu mājokli ir garantētas ESH 31. pantā.
- ESTK ir norādījusi, ka bērniem, kas valstī uzturas nelikumīgi, ir jānodrošina atbilstoši patvēruma centri, raugoties, lai šajos centros tiktu nodrošināti cilvēka cieņai atbilstoši dzīves apstākļi.
- ECT ir norādījusi, ka neatbilstošs mājoklis neattieksno bērnu nodošanu valsts aprūpē.

ES tiesību sistēmā ES Pamattiesību hartas 34. panta trešajā daļā saistībā ar sociālās atstumtības un nabadzības apkarošanu ir minētas tiesības uz palīdzību mājokļu jomā. Rasu vienlīdzības direktīvā mājoklis ir minēts starp tām sabiedrībai pieejamajām precēm un pakalpojumiem, attiecībā uz kuriem būtu jānodrošina nediskriminējoša piekļuve un piegāde⁴⁰³. Nediferencējoša attieksme saistībā ar mājokļu pabalstiem attiecas uz pastāvīgajiem iedzīvotājiem. Taču, piemēram, ģimenes atkalapvienošanās kontekstā ES tiesību akti tiecas nodrošināt, lai ģimenes locekļi neklūtu par apgrūtinājumu dalībvalstu sociālās palīdzības sistēmām⁴⁰⁴. Saskaņā ar Ģimenes atkalapvienošanās direktīvu pieteikumos par ģimenes atkalapvienošanos jāsniedz pierādījumi, ka personai (t. i., trešās valsts valstspiederīgajam, kam ir uzturēšanās atļauja uz vienu gadu vai ilgāk un pamatotas cerības saņemt pastāvīgās uzturēšanās atļauju) ir mājoklis, kas uzskatāms par normālu salīdzināma lieluma ģimenei tajā pašā reģionā. Mājoklim būtu jāatbilst vispārējiem higiēnas un drošības standartiem, kas ir spēkā attiecīgajā dalībvalstī⁴⁰⁵.

EP tiesību sistēmā saskaņā ar ECTK nav paredzētas tiesības uz mājokli, bet, ja valsts nolemj nodrošināt mājokļus, tas jādara nediskriminējoši.

402 Turpat, 31. punkts.

403 Padomes 2000. gada 29. jūnija Direktīva 2000/43/EK, ar ko ievieš vienādas attieksmes principu pret personām neatkarīgi no rasu vai etniskās piederības, 3. pants.

404 Sk. arī FRA un ECT (2014), 201. lpp.

405 Padomes 2003. gada 22. septembra Direktīvas 2003/86/EK par tiesībām uz ģimenes atkalapvienošanās (Ģimenes atkalapvienošanās direktīva) 7. panta pirmās daļas a) punkts.

Piemērs. Lietā *Bah pret Apvienoto Karalisti*⁴⁰⁶ pieteikuma iesniedzēja, kas likumīgi uzturējās Apvienotajā Karalistē, bija saņēmusi atļauju, ka viņai drīkst pievienoties dēls ar noteikumu, ka viņš neizmantos valsts līdzekļus. Drīz pēc dēla ierašanās pieteikuma iesniedzēja bija lūgusi palīdzību, lai atrastu mājokli. Tā kā viņas dēls bija pakļauts imigrācijas kontrolei, viņai tika atteikta prioritāte, uz kuru viņai citos apstākļos kā netīšai bezpajumtniecei ar nepilngadīgu bērnu būtu bijušas tiesības. Galu galā iestādes viņai bija palīdzējušas atrast jaunu dzīvesvietu un vēlāk piešķirušas sociālo mājokli. Pieteikuma iesniedzēja apgalvoja, ka atteikums piešķirt viņai prioritāti ir bijis diskriminējošs. ECT ir norādījusi, ka ir likumīgi noteikt kritērijus tādu ierobežotu resursu kā sociālie mājokļi piešķiršanai, ja šie kritēriji netiek noteikti patvaļīgi un nav diskriminējoši. Atteikums piešķirt pieteikuma iesniedzējai prioritāti nebija patvaļīgs, ņemot vērā, ka viņa bija ievedusi dēlu valstī, skaidri apzinoties viņa ieceļošanas atļaujas nosacījumus. Turklāt pieteikuma iesniedzēja faktiski nekad nebija bijusi bezpajumtniece un saskaņā ar citiem tiesību aktos noteiktiem pienākumiem pašvaldībai būtu bijis jāpalīdz viņai un viņas dēlam, ja tiešām būtu radušies bezpajumtniecības draudi. Tāpēc ECT ir secinājusi, ka šajā lietā nav pārkāpts ECTK 14. pants kopsakarā ar 8. pantu.

ECT izskata arī lietas par romu ģimeņu izraidīšanu no apmetnēm⁴⁰⁷. ECT ir netieši pievērsusies mājokļa kvalitātes jautājumam, norādot, ka neatbilstošs mājoklis neattaisno bērnu nodošanu valsts aprūpē⁴⁰⁸ (sk. arī 5.2. un 6.2. sadaļu).

Tiesības uz atbilstošu mājokli ir garantētas ESH 31. pantā. ESTK ir norādījusi, ka “[a]tbilstošs mājoklis saskaņā ar ESH 31. pantu ir mājoklis, kas ir drošs, raugoties no sanitārā un veselības viedokļa, t. i., tajā jābūt visām pamatērtībām, tādām kā ūdens, apkure, sadzīves atkritumu izvešana, sanitārās iekārtas un elektrība, un tam jābūt drošam arī konstrukcijas ziņā, nepārapdzīvotam un ar likumīgi nostiprinātām īpašumtiesībām”⁴⁰⁹. Izlikšana no mājokļa ir pieļaujama, ja tā ir pamatota, tiek veikta apstākļos, kas nepazemo cilvēka cieņu, un ja tiek piedāvāts

406 ECT 2011. gada 27. septembra spriedums lietā *Bah pret Apvienoto Karalisti*, Nr. 56328/07.

407 ECT 2004. gada 27. maija spriedums lietā *Connors pret Apvienoto Karalisti*, Nr. 66746/01.

408 ECT 2006. gada 26. oktobra spriedums lietā *Wallová un Walla pret Čehijas Republiku*, Nr. 23848/04, 73. un 74. punkts (pieejams franču valodā), ECT 2007. gada 21. jūnija spriedums lietā *Havelka un citi pret Čehijas Republiku*, Nr. 23499/06, 57., 58. un 59. punkts (pieejams franču valodā).

409 ESTK 2009. gada 20. oktobra lēmums lietā *Defence for Children International (DCI) pret Nīderlandi*, sūdzība Nr. 47/2008, 43. punkts.

alternatīvs mājoklis⁴¹⁰. Dzīves apstākļiem patvēruma centros “būtu jābūt tādiem, lai tiktu ievērota cilvēka cieņa”, tiem “jāatbilst drošības, veselības un higiēnas prasībām un tajos jābūt pamatērtībām, t. i., tīram ūdenim, pietiekamam apgaisojumam un apkurei. Vēl viena pamatprasība, kas attiecas uz pagaidu mājokļiem, ir to tuvākās apkārtnes drošība”⁴¹¹.

Attiecībā uz nelikumīgo nepilngadīgo ārzemnieku mājokļiem ESTK ir norādījuši, ka gan nespēja nodrošināt nekāda veida mājokli, gan neatbilstoša izmitināšana viesnīcās ir ESH 17. panta pirmās daļas pārkāpums⁴¹². Turklāt saskaņā ar ESH 31. panta otro daļu, lai novērstu bezpajumtniecību, valstīm ir jānodrošina nelikumīgajiem nepilngadīgajiem ārzemniekiem atbilstoša patvēruma vieta, nepiemērojot aizturēšanu⁴¹³.

8.5. Tiesības uz atbilstošu dzīves līmeni un tiesības uz sociālo nodrošinājumu

Svarīgākie aspekti

- Piekļuvei bērnu pabalstiem un bērna kopšanas atvaļinājumam ir jābūt nediskriminējošai.
- ES tiesību sistēmā saskaņā ar mācekļības līgumiem strādājošu jauniešu sociālā nodrošinājuma segums nedrīkst būt tik zems, ka viņi tiek izslēgti no vispārējās aizsardzības.
- Saskaņā ar ESH ģimenes pabalstu izmaksas apturēšana skolas kavējumu dēļ ir ģimenes tiesību uz ekonomisku, sociālu un juridisku aizsardzību nesamērīgs ierobežojums.

ES tiesību sistēmā ES Pamattiesību hartas 34. panta pirmajā daļā ir noteikts, ka “Savienība atzīst un ievēro tiesības uz sociālā nodrošinājuma pabalstiem un

410 ESTK 2005. gada 7. decembra lēmums lietā *European Roma Rights Centre (ERRC) pret Itāliju*, sūdzība Nr. 27/2004, 41. punkts, ESTK 2012. gada 11. septembra lēmums lietā *Médecins du Monde – International pret Franciju*, sūdzība Nr. 67/2011, 74., 75. un 80. punkts.

411 ESTK 2009. gada 20. oktobra lēmums lietā *Defence for Children International (DCI) pret Nīderlandi*, sūdzība Nr. 47/2008, 62. punkts.

412 ESTK 2012. gada 23. oktobra lēmums lietā *Defence for Children International (DCI) pret Beļģiju*, sūdzība Nr. 69/2011, 82. un 83. punkts. Sk. arī FRA (2010), 30. lpp.

413 ESTK 2009. gada 20. oktobra lēmums lietā *Defence for Children International (DCI) pret Nīderlandi*, sūdzība Nr. 47/2008, 64. punkts.

sociāliem pakalpojumiem” gadījumos, kas atbilst sociālā nodrošinājuma tradicionālajām jomām (maternitāte, slimība, nelaimes gadījums darba vietā, atrašanās apgādībā vai vecums un darba zaudējums). Šīs tiesības attiecas uz ikvienu personu, kas likumīgi dzīvo un pārvietojas ES teritorijā. Tiesības uz sociālo palīdzību ir atzītas, lai nodrošinātu pienācīgu dzīvi tiem, kam nav pietiekamu līdzekļu, un apkarotu sociālo atstumtību un nabadzību. Visus šos aspektus nosaka “saskaņā ar Savienības tiesību aktiem, kā arī valstu tiesību aktiem un praksi” (hartas 34. panta pirmā daļa).

EST ir norādījusi, ka dalībvalsts nedrīkst pieprasīt uzrādīt oficiālu uzturēšanās atļauju citiem ES dalībvalstu valstspiederīgajiem, lai saņemtu bērna kopšanas pabalstu, ja attiecībā uz šīs dalībvalsts valstspiederīgajiem vienīgā prasība tā paša pabalsta saņemšanai ir, lai to dzīvesvieta būtu šajā valstī⁴¹⁴. Bērna kopšanas atvaļinājuma atteikšana dažām personu kategorijām, piemēram mātēm, kas saņem surogātmātes pakalpojumu, ir diskriminējoša⁴¹⁵. Tas pats attiecas uz civildienesta ierēdņiem, kam tiek atteikts bērna kopšanas atvaļinājums, ja viņu sievas nestrādā vai nav nodarbinātas profesionāli, izņemot gadījumus, kad viņas nespēj rūpēties par bērnu smagas slimības vai invaliditātes dēļ⁴¹⁶. Līdzīgā kārtā dalībvalstīm ir jāievieš tāda bērna kopšanas atvaļinājuma kārtība, kas dvīņu piedzimšanas gadījumā nodrošina vecāku īpašajām vajadzībām atbilstošu attieksmi. To var nodrošināt, nosakot bērna kopšanas atvaļinājuma garumu atkarībā no piedzimušo bērnu skaita un paredzot citus pasākumus, piemēram, materiālu palīdzību vai finansiālu atbalstu⁴¹⁷.

EP tiesību sistēmā ECT ir izskatījusi lietu par iespējamu diskrimināciju, piešķirot bērna kopšanas atvaļinājumu un vecāku pabalstus Krievijā.

Piemērs. Lietā *Konstantin Markin pret Krieviju*⁴¹⁸ Krievijas armijas militārpersonai vīrietim bērna kopšanas atvaļinājums bija atteikts, kamēr militārpersonām sievietēm bija tiesības izmantot šo atvaļinājumu. Tiesa ir atzi-

414 EST 1998. gada 12. maija spriedums lietā C-85/96 *María Martínez Sala pret Freistaat Bayern*, 60.–65. punkts.

415 EST 2014. gada 18. marta spriedums lietā C-363/12 *Z. pret A Government Department, The Board of Management of a Community School* [GC].

416 EST 2015. gada 16. jūlija spriedums lietā C-222/14 *Konstantinos Maistrellis pret Ypourgos Dikaio-synis, Diafaneias kai Anthropinon Dikaiomaton*, 53. punkts.

417 EST 2010. gada 16. septembra spriedums lietā C-149/10 *Zoi Chatzi pret Ypourgos Oikonomikon*, 72.-75. punkts.

418 ECT 2012. gada 22. marta spriedums lietā *Konstantin Markin pret Krieviju* [GC], Nr. 30078/06.

nusi, ka tiesību uz bērna kopšanas atvaļinājumu liegšana militārpersonām vīriešiem nav pamatoti attaisnojama. Tiesa ir norādījusi, ka atšķirīgo attieksmi neattaisno ne īpašais bruņoto spēku konteksts un apgalvojumi par armijas operatīvās efektivitātes apdraudējumu, ne argumenti par sieviešu īpašo lomu bērnu audzināšanā un valstī valdošajām tradīcijām. Tiesa ir secinājusi, ka šajā lietā ir pārkāpts ECTK 14. pants kopsakarā ar 8. pantu.

Plašāki noteikumi par tiesībām uz sociālo nodrošinājumu, tiesībām uz sociālo un medicīnisko palīdzību un tiesībām izmantot sociālās labklājības dienestu pakalpojumus ir atrodami ESH 12.–14. pantā. ESH 16. pantā ir skaidri minēts, ka sociālie un ģimenes pabalsti ir veids, kā nodrošināt ģimenes dzīves sociālo, juridisko un ekonomisko aizsardzību. ESH 30. pantā ir paredzētas tiesības uz aizsardzību pret nabadzību un sociālo atstumtību. Uz dažām ar sociālo nodrošinājumu saistītām prasībām var attiekties ECTK 1. protokola 1. pants, ja saskaņā ar valsts tiesību aktiem tiek radītas īpašumtiesības, paredzot maksājumus atbilstoši tiesībām uz labklājības pabalstiem, kuru piešķiršana ir vai nav atkarīga no iepriekšēju iemaksu veikšanas⁴¹⁹.

Saskaņā ar ESH 12. pantu valstīm ir jāizveido vai jāuztur sociālā nodrošinājuma sistēmas un jācenšas tās progresīvi paaugstināt līdz augstākam līmenim.

Saskaņā ar ESH 16. pantu valstīm ar atbilstošiem līdzekļiem jānodrošina ģimenes ekonomiskā, juridiskā un sociālā aizsardzība. Galvenajiem līdzekļiem būtu jābūt ģimenes vai bērnu pabalstiem, ko piešķir kā daļu no sociālā nodrošinājuma un kas ir pieejami vispārēji vai ar līdzekļu pārbaudi. Pabalstiem ir jābūt atbilstošam ienākumu papildinājumam ievērojamam skaitam ģimeņu. ESTK vērtē ģimenes (bērna kopšanas) pabalstu atbilstību pēc ekvivalentā rīcībā esošā ienākuma mēdiānas (*Eurostat*).⁴²⁰ ESTK ir atzinusi, ka vispārējās ģimenes pabalstu sistēmas trūkums neatbilst ESH⁴²¹.

ESTK tomēr piekrīt, ka bērnu pabalstus var izmaksāt atkarībā no bērnu dzīvesvietas⁴²². Komiteja uzskata, ka tikai ļoti ierobežotas aizsardzības pret sociāliem un ekonomiskiem riskiem nodrošināšana jauniešiem (15–18 gadus veciem), kas strādā saskaņā ar īpašiem mācekļības līgumiem (kuri dod tiesības tikai uz sli-

419 ECT 2011. gada 7. jūlija spriedums lietā *Stummer pret Austriju* [GC], Nr. 37452/02, 82. punkts.

420 ESTK 2006. gada secinājumi, Igaunija, 215. lpp.

421 ESTK 2011. gada secinājumi, Turcija, 16. pants.

422 ESTK 2007. gada secinājumi XVIII-1. Vispārīgs ievads, 11. lpp.

mības pabalstiem natūrā un apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā ar likmi 1 %), faktiski izslēdz konkrētu (nepilngadīgu) darbinieku kategoriju no “vispārējās aizsardzības, ko piedāvā sociālā nodrošinājuma sistēma kopumā”. Līdz ar to tas ir valsts pienākuma progresīvi paaugstināt sociālā nodrošinājuma sistēmas līmeni pārkāpums⁴²³.

Ģimenes pabalstu izmaksas apturēšana skolas kavējumu dēļ arī ir ģimenes tiesību uz ekonomisku, sociālu un juridisku aizsardzību nesamērīgs ierobežojums.

Piemērs. Eiropas Komiteja prioritāriem bērnu un ģimenes aizsardzības pasākumiem dzīvesvietā (*EUROCEF*) bija iesniegusi sūdzību pret Franciju, apgalvojot, ka ģimenes pabalstu izmaksas apturēšana, lai novērstu skolas kavējumus, ir ģimeņu tiesību uz ekonomisku, sociālu un juridisku aizsardzību saskaņā ar ESH 16. pantu pārkāpums. Secinot, ka pasākums, ņemot vērā tā mērķi, ir nesamērīgs, komiteja ir norādījusi, ka “apstrīdētais pasākums, proti, ģimenes pabalstu izmaksas apturēšana un, iespējams, pārtraukšana, uzliek vecākiem visu atbildību par mērķa sasniegšanu mazināt skolas kavējumus un palielina attiecīgo ģimeņu ekonomisko un sociālo neaizsargātību”⁴²⁴.

Saskaņā ar Eiropas Konvenciju par migrējošo darba ņēmēju juridisko statusu⁴²⁵ migrējošajiem darba ņēmējiem, kas ir likumīgi nodarbināti citas valsts teritorijā, un viņu ģimenēm būtu jānodrošina vienlīdzīga piekļuve sociālajam nodrošinājumam (18. pants) un citiem sociālajiem pakalpojumiem, kas atvieglo viņu uzņemšanu uzņēmējvalstī (10. pants). Arī Eiropas Konvencija par sociālo nodrošinājumu aizsargā bēgļu un bezvalstnieku piekļuves tiesības sociālajam nodrošinājumam uzņēmējvalstī (tostarp bērniem paredzētajiem ģimenes pabalstiem)⁴²⁶.

Saskaņā ar starptautiskajām tiesībām tiesības uz atbilstošu dzīves līmeni ir garantētas ICESCR 11. pantā un CRC 27. pantā.

423 ESTK 2012. gada 23. maija lēmums lietā *General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) un Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) pret Grieķiju*, sūdzība Nr. 66/2011, 48. punkts.

424 ESTK 2013. gada 19. marta lēmums lietā *European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) pret Franciju*, sūdzība Nr. 82/2012, 42. punkts.

425 Eiropas Padome, *Eiropas Konvencija par viesstrādnieku juridisko statusu*, CETS Nr. 93, 1977.

426 Eiropas Padome, *Eiropas Konvencija par sociālo nodrošinājumu*, CETS Nr. 78, 1972.

9

Migrācija un patvērums

ES	Aptvertie jautājumi	EP
LESD, 21. pants Pamattiesību harta, 45. pants (pārvietošanās brīvība) Uzņemšanas nosacījumu direktīva (2013/33/ES) Atgriešanas direktīva (2008/115/EK) Patvēruma procedūru direktīva (2013/32/ES) Dublinas regula (Nr. 604/2013) Kvalificēšanas direktīva (2011/95/ES) Brīvas pārvietošanās direktīva (2004/38/EK) EST 2013. gada spriedums lietā C-648/11 <i>The Queen, pēc MA un citu pieprasījuma pret Secretary of State for the Home Department</i> (pārsūtīšana saskaņā ar Dublinas sistēmu). Šengenas Robežu kodekss (Regula 562/2006), VII pielikuma 6. punkts	Ieceļošana un uzturēšanās	ECTK, 8. pants (ģimenes dzīve)
Patvēruma procedūru direktīva (2013/32/ES), 25. panta piektā daļa	Vecuma noteikšana	

ES	Aptvertie jautājumi	EP
LESD, 67. un 73. pants, 79. panta otrās daļas a) punkts Ģimenes atkalapvienošanās direktīva (2003/86/EK) Kvalificēšanas direktīva (2011/95/ES), 31. pants Uzņemšanas nosacījumu direktīva (2013/33/ES) Pagaidu aizsardzības direktīva (2001/55/EK) Dublinas regula (Nr. 604/2013) Atgriešanas direktīva (2008/115/ES), 13. pants	Ģimenes atkalapvienošanās un novecākiem nošķirti bērni	ECTK, 8. pants (tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību) ECT 2001. gada spriedums lietā <i>Šen pret Nīderlandi</i>, Nr. 31465/96 (tiesību līdzsvarošana) ECT 2014. gada spriedums lietā <i>Jeunesse pret Nīderlandi</i> [GC], Nr. 12738/10 (ģimenes dzīve, bērna vislabākās intereses)
Uzņemšanas nosacījumu direktīva (2013/33/ES), 11. pants Atgriešanas direktīva (2008/115/ES), 17. pants	Bērnu aizturēšana	ECT 2006. gada spriedums lietā <i>Mubilanzila Mayeka un Kaniki Mitunga pret Beļģiju</i>, Nr. 13178/03 (aizturēšana izraidīšanas nolūkā) ECT 2012. gada spriedums lietā <i>Popov pret Franciju</i>, Nr. 39472/07 un 39474/07 (aizturēšana izraidīšanas nolūkā) ECT 2011. gada spriedums lietā <i>Kanagaratnam pret Beļģiju</i>, Nr. 15297/09 (aizturēšana izraidīšanas nolūkā)
Brīvas pārvietošanās direktīva (2004/38/EK), preambula (24. punkts) 7., 12., 13. pants un 28. panta trešās daļas b) punkts	Izraidīšana	ECT 1996. gada spriedums lietā <i>Gül pret Šveici</i>, Nr. 23218/94 (ģimenes izraidīšana) ECT 2001. gada spriedums lietā <i>Boultif pret Šveici</i>, No. 54273/00 (bērnu izraidīšana) ECT 2014. gada spriedums lietā <i>Tarakhel pret Šveici</i> [GC], No. 29217/12 (bērnu izraidīšana)
Pamattiesību harta, 47. un 48. pants (tiesības uz efektīvu tiesību aizsardzību un lietas taisnīgu izskatīšanu, nevainīguma prezumpcija un tiesības uz aizstāvību) Patvēruma procedūru direktīva (2013/32/ES), 7. un 25. pants Direktīva par cietušo tiesībām (2012/29/ES), 8. pants	Tiesu pieejamība	ECTK, 13. pants (tiesības uz efektīvu tiesību aizsardzību) ECT 2011. gada spriedums lietā <i>Rahimi pret Grieķiju</i>, Nr. 8687/08 (efektīvi tiesiskās aizsardzības līdzekļi, lai iebilstu pret aizturēšanas apstākļiem)

ES ir skaidra kompetence pieņemt tiesību aktus migrācijas un patvēruma jomā. Noteikumi, kas attiecas uz migrantu bērniem, reglamentē dažādas migrācijas situācijas, tostarp ar darbu saistītu ilgtermiņa migrāciju, patvērumu un alternatīvo aizsardzību, aplūkojot arī nelikumīgu migrantu situāciju. Papildus aizsardzībai, uz kuru migrantu bērniem ir tiesības saskaņā ar ES Pamattiesību hartas 24. pantu, hartas 18. un 19. pants attiecas uz patvēruma tiesībām un aizsardzību pārvietošanas, izraidīšanas vai izdošanas gadījumā. ES ir pievērsusi uzmanību arī nepilngadīgo bez pavadības īpašajām vajadzībām, tostarp saistībā ar juridiskiem aspektiem, piemēram, aizbildnību un likumisku pārstāvību, vecuma noteikšanu, ģimenes locekļu meklēšanu un ģimenes atkalapvienošanu, patvēruma procedūrām, aizturēšanu un izraidīšanu, kā arī saistībā ar aspektiem, kas attiecas uz bērnu dzīves apstākļiem, tostarp, mājokli, veselības aprūpi, izglītību un apmācību, reliģiju, kultūras normām un vērtībām, atpūtu un izklaidi un pieredzi, saskaroties ar rasismu⁴²⁷.

EP sistēmā četras konvencijas jo īpaši atbalsta migrantu bērnu tiesības dažādos kontekstos: ECTK, ESH, Eiropas Konvencija par migrējošo darba ņēmēju juridisko statusu un Eiropas Konvencija par pilsonību. Šajā nodaļā galvenā uzmanība ir pievērsta ECTK noteikumu īstenošanai, jo īpaši 3. pantam (aizsardzība pret necilvēcīgu un pazemojošu izturēšanos), 5. pantam (brīvības atņemšana) un 8. pantam (tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību) atsevišķi vai saistībā ar 14. pantu (diskriminācijas aizliegums). Šos noteikumus izmanto, lai atbalstītu migrantu, bēgļu un nepilngadīgu patvēruma meklētāju un viņu ģimenes locekļu tiesības uz ģimenes atkalapvienošanu, tiesu iestāžu pieejamību un pastāvīgu uzturēšanos uzņēmējvalstī.

Starptautiskā līmenī bērnu tiesības migrācijas un patvēruma kontekstā atbalsta vairāki CRC noteikumi, kas ir izmantoti, izstrādājot Eiropas līmeņa juridiskus pasākumus. Konkrēti, 7. pants aizsargā bērnu tiesības uz dzimšanas reģistrāciju, pilsonību un būt vecāku aizgādībā, 8. pants aizsargā bērnu tiesības uz identitāti, tostarp pilsonību, vārdu un ģimenes saitēm, 9. pants garantē no vecākiem šķirtu bērnu tiesības uzturēt kontaktus ar abiem vecākiem, ja tas ir bērnu vislabākās interesēs, un saskaņā ar 22. pantu bēgļu bērniem ir tiesības uz īpašu aizsardzību un palīdzību. Turklāt ANO Konvencija par bēgļa statusu⁴²⁸ kopā ar tās 1967. gada protokolu ir vispāratzīts starptautiskās bēgļu aizsardzības pamatelements.

427 Sk. arī FRA (2010), FRA (2011a), 27.–38. lpp., FRA (2011b), 26.–30. lpp.

428 ANO Ģenerālā asambleja, *Konvencija par bēgļa statusu*, 28.7.1951., ANO līgumu krājums, 189. sēj., 137. lpp.

Turpmākajās sadaļās ir aplūkota iecelšana un uzturēšanās (9.1. sadaļa), vecuma noteikšana (9.2. sadaļa), ģimenes atkalapvienošanās no vecākiem nošķirtu bērnu gadījumā (9.3. sadaļa), aizturēšana (9.4. sadaļa), izraidīšana (9.5. sadaļa) un tiesu pieejamība (9.6. sadaļa).

9.1. Iecelšana un uzturēšanās

Svarīgākie aspekti

- ES valstspiederīgajiem ir tiesības brīvi pārvietoties ES teritorijā.
- Lēmumi par bērnu iecelšanu un uzturēšanos būtu jāpieņem saskaņā ar atbilstošiem mehānismiem un procedūrām un bērnu interesēs.

ES tiesību sistēmā bērnu tiesību būtība un piemērošanas joma lielā mērā atšķiras atkarībā no bērna un bērna vecāku nacionālās izcelsmes un atkarībā no tā, vai bērns migrē kopā ar saviem vecākiem vai viens.

ES valstspiederīgo migrāciju regulē dažādi tiesību akti. ES valstspiederīgajiem piešķirtās tiesības ir plašas, un to mērķis ir veicināt optimālu mobilitāti ES. Pirmkārt, saskaņā ar LESD 21. pantu ES pilsoņiem un viņu ģimenes locekļiem ir tiesības brīvi pārvietoties un dzīvot ES dalībvalstu teritorijā. Turklāt pēc ierašanās uzņēmējvalstī viņiem ir tiesības uz tādu pašu attieksmi kā šis valsts valstspiederīgajiem attiecībā uz piekļuvi darba tirgum un darba apstākļiem, sociālajiem un labklājības pabalstiem, skolām, veselības aprūpi utt.⁴²⁹ ES pilsoņu tiesības brīvi pārvietoties ir garantētas arī ES Pamattiesību hartas 45. pantā.

Turklāt to bērnu tiesības, kuri pārvietojas ar vecākiem/aprūpētājiem, kas ir ES valstspiederīgie, regulē arī Brīvas pārvietošanās direktīva⁴³⁰. Tajā noteikts, ka ģimenes locekļiem ir tiesības iecelt un uzturēties uzņēmējvalstī vienlaikus ar

429 Migrantiem no ES jaunākās dalībvalsts Horvātijas pārejas periodā līdz 2015. gada jūnijam ir noteikti daži ierobežojumi, un dalībvalstīm ir iespēja līdz 2020. gadam pagarināt laikposmu, kurā ierobežojumi tiek piemēroti.

430 Jāievēro, ka attiecīgi šīs direktīvas noteikumi attiecas arī uz EEZ. Sk. arī 1992. gada 2. maija Līguma par Eiropas Ekonomikas zonu III daļu "Personu, pakalpojumu un kapitāla brīva aprīte" un Nolīgumu starp Eiropas Kopieni un tās dalībvalstīm, no vienas puses, un Šveices Konfederāciju, no otras puses, par personu brīvu pārvietošanos, kas parakstīts Luksemburgā 1999. gada 21. jūnijā un stājies spēkā 2002. gada 1. jūnijā, OV L 114/6, 2002.

primāro ES migrantu vai pēc viņa pārcelšanās uz šo valsti (5. panta pirmā daļa). Saskaņā ar šo direktīvu ģimenes locekļi ir ES migranta vai viņa laulātā vai partnera bioloģiskie bērni, kas ir vecumā līdz 21 gadam vai ir apgādājami (2. panta otrā daļa). Ģimenes locekļi var būt gan ES, gan trešo valstu valstspiederīgie ar noteikumu, ka primārais migrants, ar kuru viņi ir pārcēlušies, ir ES valstspiederīgais. Pirmos trīs mēnešus pēc pārcelšanās ģimenei ir beznosacījuma uzturēšanās tiesības, bet vēlāk ES pilsoņiem, kas vēlas, lai viņu bērni paliktu uzņēmējvalstī kopā ar viņiem, ir jāapliecina, ka viņiem ir pietiekami finanšu līdzekļi un visaptverošs veselības apdrošināšanas segums viņu vajadzību apmierināšanai (7. pants). Bērni un citi ģimenes locekļi, kas kopā ar ES pilsoni nepārtraukti ir uzturējušies uzņēmējvalstī piecus gadus, automātiski iegūst pastāvīgas uzturēšanās atļauju (16. panta otrā daļa un 18. pants). No šā brīža uz viņiem vairs neattiecas nekādi nosacījumi par līdzekļiem / veselības apdrošināšanu.

Tādu trešo valstu valstspiederīgo, kas nepieder pie ES migrantu ģimenēm, tiesības brīvi pārvietoties ir vairāk ierobežotas. Šo jomu daļēji regulē ES tiesību akti un daļēji valstu imigrācijas tiesību akti.

Starptautiskās aizsardzības procedūras kontekstā bērnus uzskata par neaizsargātām personām, kuru īpašā situācija dalībvalstīm jāņem vērā, kad tās īsteno ES tiesību aktus⁴³¹. Tas nozīmē, ka valstīm jāapzina un jāveic visi īpašie pasākumi, lai apmierinātu konkrēti patvēruma meklētāju bērnu vajadzības, kad viņi ieceļo uzņēmējvalstī. ES Pamattiesību hartas 24. pants ir piemērojams ES patvēruma *acquis* ieceļošanas un uzturēšanās prasībām, ciktāl tās attiecas uz bērniem. Saskaņā ar šo pantu visās darbībās, kas attiecas uz bērniem, neatkarīgi no tā, vai tās veic valsts vai privātas iestādes, ES dalībvalstīm ir jāraugās, lai pirmkārt tiktu ņemtas vērā bērna vislabākās intereses. Konkrētāk, ciktāl tās attiecas uz bērniem, pamatojoties uz bērna vislabāko interešu principu tiek īstenota Direktīva 60/32/ES par kopējām procedūrām starptautiskās aizsardzības statusa piešķiršanai un atņemšanai (Patvēruma procedūru direktīva)⁴³² un Regula, ar ko paredz kritērijus un mehānismus, lai noteiktu dalībvalsti, kura ir atbildīga par trešās valsts valstspiederīgā vai bezvalstnieka starptautiskās aizsardzības pieteikuma izskatīšanu, kas

431 Sk. konkrēti Uzņemšanas nosacījumu direktīvas 2013/33/ES 21. pantu un Atgriešanas direktīvas 2008/115/ES 3. panta devīto daļu.

432 Eiropas Parlamenta un Padomes 2013. gada 26. jūnija Direktīva 60/32/ES par kopējām procedūrām starptautiskās aizsardzības statusa piešķiršanai un atņemšanai, OV L 180/60, 29.6.2013., 25. panta sestā daļa.

iesniegts kādā no dalībvalstīm (Dublinas regula)⁴³³. Sajos tiesību aktos ir iekļautas arī īpašas garantijas attiecībā uz nepilngadīgajiem bez pavadības, tostarp viņu likumisko pārstāvību. Saskaņā ar Šengenas Robežu kodeksu (Regula 562/2006) robežsargiem ir jāpārbauda, vai personas, kas pavada nepilngadīgos, pilda vecāku pienākumus, jo īpaši, ja nepilngadīgos pavada tikai viens pieaugušais un ir nopietns iemesls aizdomām, ka nepilngadīgie varētu būt pretlikumīgi aizvesti no sava aizbildņa(-iem). Tādā gadījumā robežsargs veic turpmāku izmeklēšanu, lai saņemtajā informācijā konstatētu nekonsekvences vai pretrunas. Ja nepilngadīgie ceļo vieni, robežsargi, rūpīgi pārbaudot ceļošanas dokumentus un apstiprinājuma dokumentus, pārliecinās par to, ka nepilngadīgie nepamet teritoriju pret tās personas(-u) gribu, kura pilda viņu vecāku pienākumus⁴³⁴.

EP tiesību sistēmā valstīm saskaņā ar vispāratzītām starptautiskajām tiesībām un ņemot vērā līgumos, tostarp ECTK, noteiktos pienākumus, ir tiesības kontrolēt ārzemnieku ieceļošanu, uzturēšanos un izraidīšanu. ECTK 8. pantā minētās tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību bieži tiek piemērotas kā garantija pret izraidīšanu lietās, kas attiecas uz bērniem, kuri citādi tiktu uzskatīti par tādiem, kam nav nepieciešama starptautiskā, tostarp alternatīvā, aizsardzība. Tiesa ir konstatējusi 8. panta pārkāpumus lietās, kurās ir bijuši iesaistīti bērni, jo piespiedu šķiršana no tuviem ģimenes locekļiem var spēcīgi ietekmēt bērnu izglītošanos, sociālo un emocionālo stabilitāti un identitāti⁴³⁵.

433 Eiropas Parlamenta un Padomes 2013. gada 26. jūnija Regula (ES) Nr. 604/2013, ar ko paredz kritērijus un mehānismus, lai noteiktu dalībvalsti, kura ir atbildīga par trešās valsts valstspiederīgā vai bezvalstnieka starptautiskās aizsardzības pieteikuma izskatīšanu, kas iesniegts kādā no dalībvalstīm (pārstrādāta versija), OV L 180, 2013., 31.–59. lpp., 6. pants.

434 Eiropas Parlamenta un Padomes 2006. gada 15. marta Regula (EK) Nr. 562/2006, ar kuru ievieš Kopienas Kodeksu par noteikumiem, kas reglamentē personu pārvietošanos pār robežām (Šengenas Robežu kodekss), VII pielikuma 6. punkts.

435 ECT 2001. gada 21. decembra spriedums lietā *Šen pret Nīderlandi*, Nr. 31465/96 (pieejams franču valodā), ECT 2005. gada 1. decembra spriedums lietā *Tuquabo-Tekle un citi pret Nīderlandi*, Nr. 60665/00.

9.2. Vecuma noteikšana⁴³⁶

Svarīgākie aspekti

- Vecuma noteikšanas procedūrās jāņem vērā bērnu tiesības.
- Vecuma noteikšana nozīmē procedūras, saskaņā ar kurām iestādes cenšas noteikt migranta juridisko vecumu, lai lemtu par to, kādas imigrācijas procedūras un noteikumi jāievēro.

ES tiesību sistēmā saskaņā ar Patvēruma procedūru direktīvas 25. panta piekto daļu dalībvalstis var izmantot medicīniskas pārbaudes, kuras veic, “pilnībā ievērojot personas cieņu un ar vismazāk invazīviem paņēmieniem, un pārbaudes veic kvalificēti medicīnas speciālisti”. Saskaņā ar šo noteikumu personas turklāt jāinformē valodā, ko tās saprot, par iespēju, ka viņu vecumu var noteikt medicīniskā pārbaudē, un jāiegūst viņu piekrišana. Atteikšanās piedalīties vecuma noteikšanas pārbaudē nevar būt starptautiskās aizsardzības pieteikuma noraidīšanas iemesls.

ES izmantojamo vecuma noteikšanas metožu veidi un piemērošanas joma ievērojami atšķiras⁴³⁷. Piemēram, Apvienotajā Karalistē tiesas ir pārskatījušas valstī piemērojamās vecuma noteikšanas procedūras un *Merton* lietā noteikušas minimālās procesuālās prasības vecuma noteikšanai gadījumos, kad persona apgalvo, ka ir nepilngadīgais bez pavadības⁴³⁸. Šīs prasības cita starpā ietver patvēruma meklētāju tiesības tikt informētiem par pieteikuma noraidīšanas iemesliem vai intervētāja iebildumiem⁴³⁹. Valsts tiesas ir apstiprinājušas arī vajadzību vecuma noteikšanas gadījumos piemērot principu, ka šaubas jātulko par labu individam, lai gan dažas valsts tiesas ir interpretējušas šo principu tikai kā

436 Sk. arī *FRA* un ECT (2014), 9.1.2. sadaļu.

437 Pārskatu par dažādām metodēm, ko piemēro katrā valstī, sk. Eiropas Patvēruma atbalsta biroja vadlīnijās par vecuma noteikšanas praksi Eiropā, Luksemburga, 2014. Sk. arī *FRA* (2010), 53.–55. lpp.

438 Apvienotās Karalistes Apelācijas tiesas 2003. gada 14. jūlija spriedums lietā *R (on the application of B) pret The Mayor and Burgesses of the London Borough of Merton* [2003] EWHC 1689.

439 Sk. *FRA* (2010), 61.–66. lpp.

“pierādījumu labvēlīgu izvērtēšanu”, nevis formālu principu, ka “šaubas jātulko par labu indivīdam”⁴⁴⁰.

EP tiesību sistēmā nav īpašu noteikumu vai ECT judikatūras attiecībā uz bērnu tiesībām vecuma noteikšanas procedūru kontekstā. Tomēr īpaši invazīvu paņēmienu izmantošanu šajā nolūkā būtu iespējams izskatīt saskaņā ar ECTK 3. vai 8. pantu. Tiesa ir interpretējusi ECTK 3. pantu tādā nozīmē, ka tas ietver ļoti dažādus scenārijus, ko varētu uzskatīt par necilvēcīgu un pazemojošu rīcību, tostarp invazīvas fiziskas bērnu pārbaudes⁴⁴¹. Saskaņā ar 8. pantu, piemērojot to imigrācijas kontekstā, iestādes varētu likumīgi iejaukties bērnu tiesībās uz privātumu un noteikt viņu vecumu, ja tas būtu paredzēts tiesību aktos un nepieciešams, lai aizsargātu kādu no ECTK 8. panta otrā daļā minētajiem legītimajiem mērķiem.

Saskaņā ar starptautiskajām tiesībām CRC 8. pants nosaka, ka valstīm jāievēro bērnu tiesības uz identitāti. Tas nozīmē pienākumu palīdzēt bērnam apliecināt savu identitāti, kas var ietvert bērna vecuma apstiprināšanu. Tomēr vecuma noteikšanas procedūras būtu jāizmanto tikai kā pēdējais līdzeklis.

Katrā ziņā valstu vecuma noteikšanas procedūru pamatā būtu jābūt principam par bērna vislabākajām interesēm. ANO Bērnu tiesību komiteja apstiprina, ka, nosakot vecumu, būtu jāņem vērā bērna fiziskais izskats un viņa psiholoģiskais briedums. Vecuma noteikšana jāveic zinātniski, droši, bērnam piemērotā veidā, ņemot vērā bērna dzimumu, godīgi, izvairoties no jebkāda bērna tiesību uz fizisko neaizskaramību pārkāpšanas riska un pienācīgi ievērojot cilvēka cieņu⁴⁴².

440 Apvienotās Karalistes Apelācijas tiesas 2011. gada 20. decembra spriedums lietā *R (on the application of CJ) pret Cardiff County Council* [2011] EWCA Civ 1590, apstiprināts Apvienotās Karalistes Augstākā tribunāla 2013. gada 26. marta spriedumā lietā *R (on the application of MK) pret Wolverhampton City Council* [2013] UKUT 00177 (IAC).

441 ECT 2011. gada 1. februāra spriedums lietā *Yazgül Yilmaz pret Turciju*, Nr. 36369/06 (pieejams franču valodā).

442 Vispārējais komentārs Nr. 6 (2005) – Rīcība attiecībā uz nepavadītiem un nošķirtiemiem bērniem ārpus viņu izcelsmes valsts, V nodaļas a) sadaļas 31. punkta A daļa.

9.3. Ģimenes atkalapvienošanās no vecākiem nošķirtu bērnu gadījumā⁴⁴³

Svarīgākie aspekti

- Eiropas līmeņa noteikumu galvenais mērķis ir bērnu droša atkalapvienošanās ar vecākiem vai nu uzņēmējvalstī, vai izcelsmes valstī.
- Nosakot, ar kuriem ģimenes locekļiem bērns būtu atkal jāapvieno, priekšroka tiek dota bērna vecākiem un/vai primārajiem aprūpētājiem.
- Ģimenes atkalapvienošanās gadījumos jāievēro bērnu vislabākās intereses.

ES tiesību sistēmā galvenais instruments ir Ģimenes atkalapvienošanās direktīva, saskaņā ar kuru dalībvalstīm ir jāatļauj ieceļot un uzturēties valstī nepilngadīgā bez pavadības vecākiem, kas ir trešo valstu valstspiederīgie, – tas attiecas uz gadījumiem, kad pievienošanās saviem vecākiem ārzemēs nav bērna vislabākās intereses. Ja bērnam nav vecāku, dalībvalstis pēc saviem ieskatiem var atļaut ieceļot un uzturēties valstī bērna juridiskajam aizbildnim vai kādam citam ģimenes loceklim⁴⁴⁴. Tātad termina “ģimene” definīcija un ar to saistītās tiesības nepilngadīgo bez pavadības gadījumā ir labvēlīgākas salīdzinājumā ar pārējām nepilngadīgo migrantu kategorijām.

Attiecībā uz bērniem, kas meklē patvērumu, Kvalificēšanas direktīvā ir uzsvērtā vajadzība, cik iespējams, nodrošināt, lai nepilngadīgie bez pavadības tiktu izvietoti kopā ar pieaugušiem radniekiem uzņēmējvalstī, paliktu kopā ar brāļiem un māsām un lai iespējami drīz tiktu atrasti prombūtnē esoši ģimenes locekļi, rīkojoties konfidenciāli un neapdraudot viņu drošību (31. pants). Uzņemšanas nosacījumu direktīvā ir paredzēti līdzīgi noteikumi attiecībā uz nepilngadīgajiem bez pavadības, kas vēl nav ieguvuši bēgļa statusu (24. pants).

Arī Padomes Direktīvas 2001/55/EK par obligātajiem standartiem, lai pārvietoto personu masveida pieplūduma gadījumā sniegtu tām pagaidu aizsardzību, un par pasākumiem, lai līdzsvarotu dalībvalstu pūliņus, ņemot šādas personas un ņemoties ar to saistītās sekas (Pagaidu aizsardzības direktīva), mērķis ir pēc

⁴⁴³ Sk. arī FRA un ECT (2014), 5.3. sadaļu par ģimenes atkalapvienošanos.

⁴⁴⁴ Attiecīgi 10. panta 3. punkta a) un b) apakšpunkts.

iespējas ātrāk atkal apvienot ģimenes locekļus (tostarp bērnus), kas ir nošķirti viens no otra, pēkšņi evakuējoties no izcelsmes valsts (15. pants).⁴⁴⁵ Taču šī direktīva līdz šim nav piemērota, jo, lai tas notiktu, ir nepieciešams Padomes lēmums, bet šāds lēmums vēl ne reizi nav pieņemts.

Arī saskaņā ar pārstrādātās Uzņemšanas nosacījumu direktīvas 24. panta trešo daļu dalībvalstīm nepieciešamības gadījumā ir jāsāk meklēt nepilngadīgo bez pavadības ģimenes locekļus. To dara ar starptautisku vai citu attiecīgu organizāciju palīdzību pēc iespējas ātrāk pēc starptautiskās aizsardzības pieteikuma sagatavošanas, vienlaikus aizsargājot nepilngadīgā vislabākās intereses. Ja ir apdraudēta nepilngadīgā vai viņa tuvu radnieku dzīvība vai veselība, sevišķi, ja viņi palikuši izcelsmes valstī, jārūpējas, lai informāciju par šādām personām savāktu, apstrādātu un pārsūtītu kā konfidenciālu, lai izvairītos no apdraudējuma viņu drošībai. Turklāt saskaņā ar pārstrādātās Kvalificēšanas direktīvas 31. panta piekto daļu starptautiskās aizsardzības piešķiršana bērnam nedrīkstētu ietekmēt meklēšanas procesa sākšanu vai turpināšanu.

Dublinas regulā papildus ir noteikts, ka gadījumā, ja nepilngadīgajam bez pavadības ir radnieks, kas dzīvo citā dalībvalstī un var par viņu parūpēties, dalībvalstu pienākums ir apvienot nepilngadīgo ar viņa radnieku, ja tas ir iespējams un ir nepilngadīgā vislabākās interesēs (8. pants). Šajā regulā ir paredzēts arī pienākums dalībvalstu teritorijā meklēt bērna radniekus, vienlaikus aizsargājot bērna vislabākās intereses (6. pants). Arī Uzņemšanas nosacījumu direktīvā ir paredzēts pienākums sākt meklēt bērna ģimenes locekļus, vajadzības gadījumā ar starptautisku vai citu attiecīgu organizāciju palīdzību (24. pants). Šāda veida palīdzība ir paredzēta arī saskaņā ar Dublinas regulu (6. pants).

Apsverot iespēju pieņemt lēmumu par ģimenes atkalapvienošanu, vienmēr jāievēro bērna vislabākās interešu princips. Piemēram, vecākiem jāspēj pierādīt, ka viņi ir spējīgi pildīt vecāku pienākumus bērna labā. Valsts tiesas uzskata bērna atpakaļnosūtīšanu uz viņa izcelsmes valsti par nelikumīgu, ja iestādes nav pārliecinājušās, ka šajā valstī ir atbilstošas iespējas bērna uzņemšanai un aprūpei (Atgriešanas direktīvas 10. panta otrā daļa).

⁴⁴⁵ Padomes 2001. gada 20. jūlija Direktīva 2001/55/EK par obligātajiem standartiem, lai pārvietotu personu masveida pieplūduma gadījumā sniegtu tām pagaidu aizsardzību, un par pasākumiem, lai līdzsvarotu dalībvalstu pūliņus, uzņemot šādas personas un uzņemoties ar to saistītās sekas, OV L 212, 2001.

EP tiesību sistēmā saskaņā ar ECTK 8. pantu vecākiem migrantiem un viņu bērniem nav dotas absolūtas tiesības izvēlēties, kur viņi vēlētos dzīvot. Valsts iestādes var likumīgi izraidīt ģimenes locekļus vai atteikt ieceļošanu, ja nepastāv nepārvarami šķēršļi ģimenes dzīves veidošanai citur⁴⁴⁶. Šādiem lēmumiem vienmēr jābūt samērīgiem, ņemot vērā plašākus ar sabiedrisko kārtību saistītus apsvērumus, tostarp vēlmi izraidīt vecāku vai atteikt ieceļošanu vecākam, kas bijis iesaistīts noziedzīgās darbībās.

Piemērs. Lietā *Şen pret Nīderlandi* ECT ir apstiprinājusi, ka, cenšoties panākt līdzsvaru starp bērna/ģimenes tiesībām un ar sabiedrisko kārtību saistītām plašākām interesēm, jāņem vērā trīs galvenie faktori: bērnu vecums, viņu situācija izcelsmes valstī un tas, cik lielā mērā viņi faktiski ir atkarīgi no saviem vecākiem.

Piemērs. Lieta *Jeunesse pret Nīderlandi*⁴⁴⁷ attiecas uz Nīderlandes iestāžu atteikumu piešķirt uzturēšanās atļauju sievietei no Surinamas, kas bija precējusies ar Nīderlandes valstspiederīgo, ar kuru viņai bija trīs bērni, pamatojoties uz viņas ģimenes dzīvi šajā valstī. ECT ir atzinusi, ka iestādes nav pievērsušas pietiekamu uzmanību atteikuma ietekmei uz pieteikuma iesniedzējas bērniem un viņu vislabākajām interesēm. ECT ir konstatējusi, ka šajā lietā ir pārkāpts ECTK 8. pants, jo nav panākts taisnīgs līdzsvars starp pieteikuma iesniedzējas un viņas ģimenes personīgo ieinteresētību saglabāt Nīderlandē savu ģimenes dzīvi un valdības ieinteresētību sabiedriskās kārtības vārdā kontrolēt imigrāciju.

Saskaņā ar starptautiskajām tiesībām bērniem ir tiesības netikt šķirti no ģimenes, izņemot gadījumus, kad ir atzīts, ka nošķiršana ir bērna vislabākās interesēs (CRC 9. panta pirmā daļa). Saskaņā ar CRC 10. pantu bērnam, kura vecāki dzīvo dažādās valstīs, ņemot vērā valsts imigrācijas tiesību aktu noteikumus, būtu jāatļauj pārvietoties starp šīm valstīm, lai uzturētu kontaktus ar abiem vecākiem vai pievienotos viņiem. CRC 3. pantā iekļautais bērna vislabāko interešu

446 ECT 2012. gada 12. jūnija spriedums lietā *Baj Sultanov pret Austriju*, Nr. 54131/10, ECT 2005. gada 5. aprīļa lēmums par nepieņemamību lietā *Latifa Benamar un citi pret Nīderlandi*, Nr. 43786/04.

447 ECT 2014. gada 3. oktobra spriedums lietā *Jeunesse pret Nīderlandi* [GC], Nr. 12738/10.

princips ir visu lēmumu pamats, kas attiecas uz ģimenes atkalapvienošanos ar bērnu vai bērnu bez pavadības.⁴⁴⁸

9.4. Aizturēšana

Svarīgākie aspekti

- Saskaņā ar Eiropas tiesību aktiem bērnu aizturēšanu imigrācijas kontekstā ir atļauts izmantot tikai kā galējo līdzekli.
- Valsts iestāžu pienākums ir izvietot bērnus atbilstošās alternatīvās izmitināšanas vietās.

ES tiesību sistēmā saskaņā ar pārstrādātās Uzņemšanas nosacījumu direktīvas 11. pantu bērnu aizturēšana būtu jāizmanto tikai kā galējais līdzeklis un tikai tad, ja citus, mazākus piespiedu līdzekļus nav iespējams efektīvi piemērot. Aizturēšanai būtu jānotiek uz visīsāko laiku, un ir jāveic visi pasākumi, lai aizturētos atbrīvotu un izvietotu piemērotās izmitināšanas vietās. Ja bērnus aiztur, viņiem būtu jābūt iespējai iesaistīties brīvā laika pavadīšanas pasākumos, tostarp rotaļās un atpūtas pasākumos, kas atbilst viņu vecumam. Saskaņā ar to pašu pantu arī nepilngadīgie bez pavadības būtu jāaiztur tikai ārkārtas apstākļos, darot visu iespējamo, lai pēc iespējas ātrāk viņus atbrīvotu. Nepilngadīgos bez pavadības nekad neizmitina ieslodzījuma vietās, bet nodrošina izmitināšanu iestādēs, kurās ir personāls un viņu vecumam atbilstošs aprīkojums. Viņi būtu jāizmitina atsevišķi no pieaugušajiem.

Saskaņā ar Atgriešanas direktīvas 17. pantu ar zināmiem nosacījumiem var aizturēt bērnus un ģimenes, kuru patvēruma pieteikums ir noraidīts. Taču nepilngadīgajiem bez pavadības saskaņā ar šo pantu ir jānodrošina uzturēšanās iestādēs, kurās ir personāls un aprīkojums, kas atbilst viņu vecuma posma vajadzībām. Pašlaik vēl nav EST judikatūras, kas attiektos konkrēti uz bērnu aizturēšanu.

EP tiesību sistēmā migrantu bērnu aizturēšana ir aplūkota saskaņā ar ECTK 3. un 5. pantu.

⁴⁴⁸ Saskaņā ar *UNICEF*, izskatot prasības par bērnu atkalapvienošanos ar savu ģimeni uzņēmējvalstī, valsts tiesām ir jāraugās arī, lai vecāki neizmantoju bērnus uzturēšanās atļauju iegūšanai šajā valstī. Sk. *UNICEF* publikāciju par *CRC* 3. panta īstenošanu Eiropas tiesās, 104. lpp. Sk. arī *UNHCR* 2008. gada maija *Pamatnostādnes par bērna interešu noteikšanu*.

Piemērs. Lieta *Mubilanzila Mayeka un Kaniki Mitunga pret Beļģiju*⁴⁴⁹ attiecas uz bērna bez pavadības aizturēšanu. Piecus gadus vecs bērns divus mēnešus bija aizturēts pieaugušo tranzīta centrā bez atbilstoša atbalsta. Bērns bija ieradies no Kongo Demokrātiskās Republikas bez nepieciešamiem ceļošanas dokumentiem cerībā pievienoties savai mātei, kas Kanādā bija ieguvusi bēgļa statusu. Bērns vēlāk bija aizsūtīts atpakaļ uz Kongo Demokrātisko Republiku, lai gan viņam šajā valstī nebija tuvinieku, kas varētu par viņu parūpēties. ECT ir norādījusi, ka bērna ievietošana slēgtā pieaugušo centrā nebija nepieciešama, ņemot vērā, ka nepastāvēja risks, ka bērns varētu mēģināt izvairīties no Beļģijas iestāžu uzraudzības. Tāpat ECT ir atzīmējusi, ka iestādes būtu varējušas veikt citus pasākumus, piemēram, ievietot bērnu specializētā centrā vai audžuģimenē, kas vairāk atbilstu CRC 3. pantā iekļautajam bērna vislabāko interešu principam. ECT šajā lietā ir konstatējusi ECTK 3., 5. un 8. panta pārkāpumus.

Citās lietās ir uzsvērts, ka aizturēšana ir nelikumīga arī tad, ja attiecīgo bērnu pavada kāds no vecākiem.

Piemērs. Lietā *Muskhadzhiyeva un citi pret Beļģiju*⁴⁵⁰ ECT ir norādījusi, ka mātes un viņas četru bērnu (vecumā no septiņiem mēnešiem līdz septiņiem gadiem) viena mēneša aizturēšana slēgtā tranzīta centrā ir ECTK 3. panta pārkāpums. Savos secinājumos tiesa ir vērsusi uzmanību uz faktu, ka centrs nebija pielāgots bērnu uzņemšanai un uzturēšanās tajā ir nopietni ietekmējusi bērnu psiholoģisko stāvokli.

Piemērs. Lietā *Popov pret Franciju*⁴⁵¹, kas attiecas uz ģimenes administratīvu aizturēšanu uz divām nedēļām, gaidot izraidīšanu uz Kazahstānu, tiesa ir apstiprinājusi iepriekš minēto spriedumu. ECT šajā lietā ir konstatējusi ECTK 3. panta pārkāpumu, norādot, ka Francijas iestādes nav novērtējušas neizbēgami kaitīgo ietekmi, ko uz abiem (piecus mēnešus un trīs gadus vecajiem) bērniem ir atstājusi atrašanās aizturēšanas centra apstākļos, kuri nebija pielāgoti bērnu uzņemšanai⁴⁵². Tiesa šajā lietā ir konstatējusi arī

449 ECT 2006. gada 12. oktobra spriedums lietā *Mubilanzila Mayeka un Kaniki Mitunga pret Beļģiju*, Nr. 13178/03.

450 ECT 2010. gada 19. janvāra spriedums lietā *Muskhadzhiyeva un citi pret Beļģiju*, Nr. 41442/07 (pieejams franču valodā).

451 ECT 2012. gada 19. janvāra spriedums lietā *Popov pret Franciju*, Nr. 39472/07 un 39474/07.

452 Turpat, 95. punkts.

ECTK 5. un 8. panta pārkāpumu attiecībā uz visu ģimeni un atsaukusies uz CRC 37. pantu, kas paredz, ka "ikvienam bērnam, kuram atņemta brīvība, tiek nodrošināta humāna izturēšanās un viņa cilvēciskās pašcieņas respektēšana, ievērojot attiecīgā vecuma posma vajadzības"⁴⁵³.

Piemērs. Arī lietā *Kanagaratnam pret Beļģiju*⁴⁵⁴ tiesa ir atzinusi, ka patvēruma meklētājas un viņas trīs bērnu ievietošana nelikumīgajiem ārzemniekiem paredzētā slēgtā centrā uz četriem mēnešiem ir ECTK 3. un 5. panta pārkāpums. Lai gan bērni bija kopā ar māti, tiesa ir norādījusi, ka, ievietojot viņus slēgtā centrā, Beļģijas iestādes ir pakļāvušas bērnus balēm un mazvērtības sajūtām un, būdamas pilnīgi informētas par faktiem, riskējušas apdraudēt viņu attīstību.⁴⁵⁵

Saskaņā ar starptautiskajām tiesībām CRC 9. panta 4. punkts paredz, ka gadījumā, ja bērns tiek aizturēts, valsts iestādēm ir jāinformē vecāki par bērna atrašanās vietu⁴⁵⁶.

⁴⁵³ Turpat, 90. punkts.

⁴⁵⁴ ECT 2011. gada 13. decembra spriedums lietā *Kanagaratnam pret Beļģiju*, Nr. 15297/09 (pieejams franču valodā).

⁴⁵⁵ Eiropas Komiteja spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanai (CPT) savā 19. vispārējā ziņojumā ir aprakstījusi garantijas nelikumīgiem migrantiem, kam atņemta brīvība, un papildu garantijas bērniem, plašāku informāciju sk. "*20 gadus apkarojot spīdzināšanu*", Eiropas Komitejas spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanai (CPT) 19. vispārējais ziņojums, 2008. gada 1. augusts–2009. gada 31. jūlijs.

⁴⁵⁶ Plašāku informāciju par starptautiskajām garantijām aizturētiem bērniem sk. *Īpašā referenta ziņojums par spīdzināšanu un citiem nežēlīgas, necilvēcīgas vai pazemojošas izturēšanās vai sodīšanas veidiem*, 5.3.2015., A/HRC/28/68.

9.5. Izraidīšana⁴⁵⁷

Svarīgākie aspekti

- Migrantu bērnu neaizsargātība attiecībā uz izraidīšanu ir cieši saistīta ar viņu vecāku uzturēšanās statusu uzņēmējvalstī.
- Visi lēmumi par imigrantu bērnu un viņu ģimenes/primāro aprūpētāju izraidīšanu būtu jāpieņem, pamatojoties uz bērnu vislabāko interešu principu.
- Saskaņā ar ES tiesību aktiem migrantu bērni dažos gadījumos var palikt uzņēmējvalstī neatkarīgi no viņu vecāku juridiskā statusa, jo īpaši, lai pabeigtu izglītību, vai situācijā, kad ģimenes dzīves izveide citur būtu apgrūtināta.

ES tiesību sistēmā noteikumi, kas reglamentē bērnu izraidīšanu, tāpat kā noteikumi citās ES migrācijas tiesību aktu jomās atšķiras atkarībā no bērnu, viņu vecāku nacionālās izcelsmes un migrācijas konteksta. Ja bērns saskaņā ar ES tiesību aktiem par brīvu pārvietošanos ir pārcēlies uz kādu dalībvalsti, viņš parasti var palikt šajā valstī arī tad, ja ES valstspiederīgais vecāks, ar kuru viņš sākotnēji ir pārcēlies, vairs nevar saņemt pastāvīgas uzturēšanās atļauju vai izlemj izceļot no valsts.

Konkrēti, saskaņā ar Brīvas pārvietošanās direktīvu bērni un citi ģimenes locekļi var palikt uzņēmējvalstī pēc ES valstspiederīgā vecāka, ar kuru viņi sākotnēji ir pārcēlušies, nāves, ja viņi ir dzīvojuši uzņēmējvalstī vismaz vienu gadu līdz attiecīgā vecāka nāvei (12. panta otrā daļa). Tāpat viņi principā var palikt uzņēmējvalstī arī pēc vecāka izceļošanas no šīs valsts. Tomēr abos gadījumos, ja bērns / ģimenes loceklis ir trešās valsts valstspiederīgais, viņam pirms pastāvīgas uzturēšanās atļaujas saņemšanas ir jāspēj pierādīt, ka viņam ir pietiekami iztikas līdzekļi. Viņam ir jābūt arī veselības apdrošināšanai (7. pants).

Noteikumi ir vēl labvēlīgāki bērniem, kas uzņēmējvalstī ir reģistrēti izglītības iestādēs. Šādos gadījumos pēc primāra migrējošā ES pilsoņa nāves vai izceļošanas bērniem un vecākam, kura aizgādībā ir bērni, neatkarīgi no bērnu valstspiederības ir tiesības palikt uzņēmējvalstī (12. panta trešā daļa). Lai gan sākotnēji tika

⁴⁵⁷ Atkarībā no juridiskā konteksta arī atgriešanās, pārvietošana, repatriācija, izdošana vai deportācija. Lai apzīmētu ārzemnieka vai citas personas likumīgu izvešanu no valsts, šajā nodaļā ir izmantots termins "izraidīšana". Sk. arī FRA un ECT (2014) 5.4. sadaļu "Ģimenes saglabāšana – aizsardzība pret izraidīšanu".

uzskatīts, ka šīs ar izglītību saistītās tiesības attiecas tikai uz bērniem ģimenēs, kurām ir pietiekami iztikas līdzekļi⁴⁵⁸, turpmākajā judikatūrā ir apstiprināts, ka tās attiecas arī uz bērniem, kas iegūst izglītību un, iespējams, ir atkarīgi no sociālās labklājības sistēmas⁴⁵⁹.

Turklāt ģimenes locekļiem un jo īpaši vecākiem, kas ir trešo valstu valstspiederīgie, arī ir tiesības palikt uzņēmējvalstī pēc šķiršanās no partnera, kas ir ES pilsonis, ja ir bērnu primārie aprūpētāji vai ir piešķirtas saskarsmes tiesības ar bērniem un tās jāīsteno uzņēmējvalstī (13. panta otrās daļas b) un d) punkts).

EST ir atsaukusies uz bērna kā ES pilsoņa statusu saskaņā ar LESD 20. pantu, kas ļauj piešķirt bērna vecākiem, kuri ir trešās valsts valstspiederīgie, darba un uzturēšanās atļauju ES dalībvalstī, kas ir bērna pilsonības valsts. Tas dod iespēju bērnam, kam citādi būtu jāpamet ES, lai būtu kopā ar vecākiem, izmantot savas ar ES pilsoņa statusu saistītās tiesības⁴⁶⁰. Turpmākajā judikatūrā EST tomēr ir norādījusi, ka "pats fakts, ka dalībvalsts pilsoņa saimnieciskās darbības dēļ vai arī, lai saglabātu ģimenes vienotību Savienības teritorijā, varētu šķist vēlami, lai viņa ģimenes locekļi, kuriem nav dalībvalsts pilsonības, varētu uzturēties kopā ar viņu Savienības teritorijā, nav pietiekams, lai uzskatītu, ka Savienības pilsonim būs jāpamet Savienības teritorija, ja šādas tiesības netiek piešķirtas"⁴⁶¹.

Brīvas pārvietošanās direktīvā ir skaidri noteikts, ka, ārkārtas apstākļos izraidot bērnus, būtu jāievēro CRC noteikumi (24. apsvērumš). Turklāt 28. panta trešās daļas b) punktā ir apstiprināts, ka lēmumu par bērna izraidīšanu nedrīkst pieņemt, izņemot, ja izraidīšana ir nepieciešama bērna vislabākajām interesēm saskaņā ar CRC.

Attiecībā uz nepilngadīgiem patvēruma meklētājiem, kuru pieteikums ir noraidīts, Atgriešanas direktīvā ir precizēts, ka pirms lēmumu pieņemšanas par bērnu

458 EST 2002. gada 17. septembra spriedums lietā C-413/99 *Baumbast un R pret Secretary of State for the Home Department*.

459 EST 2010. gada 23. februāra spriedums lietā C-480/08 *Maria Teixeira pret London Borough of Lambeth un Secretary of State for the Home Department*, EST 2010. gada 23. februāra spriedums lietā C-310/08 *London Borough of Harrow pret Nimco Hassan Ibrahim un Secretary of State for the Home Department* [GC]. Migrantu bērnu izglītības jautājums sīkāk aplūkots 8.2. sadaļā.

460 EST 2011. gada 8. marta spriedums lietā C-34/09 *Gerardo Ruiz Zambrano pret Office National de l'Emploi (ONEm)*.

461 EST 2011. gada 15. novembra spriedums lietā C-256/11 *Murat Dereci un citi pret Bundesministerium für Inneres*, 68. punkts. Sk. arī EST 2012. gada 8. novembra spriedumu lietā C-40/11 *Yoshikazu Iida pret Stadt Ulm*. Sk. arī FRA un ECT (2014), 125.–127. lpp.

bez pavadības atgriešanos ir jāņem vērā bērna vislabākās intereses. (10. pants). Turklāt, pirms nepilngadīgais bez pavadības tiek izraidīts no dalībvalsts teritorijas, šis dalībvalsts iestādēm jāpārlicinās, ka nepilngadīgo nogādā pie viņa ģimenes locekļa, noteikta aizbildņa vai uz piemērotām uzņemšanas telpām atgriešanās valstī (10. panta otrā daļa).

Dublinas regulā ir noteikts, ka gadījumos, kad nepilngadīgus patvēruma meklētājus nosūta atpakaļ uz citu dalībvalsti, lai tur izvērtētu viņu patvēruma pieņemumu, šādu lēmumu piemērošanas pamatā ir jābūt bērna vislabāko interešu principam (6. pants). Regulā turklāt ir sniegts to faktoru saraksts, kuri iestādēm var palīdzēt noteikt, kas ir bērna vislabākās intereses. Pienācīgi jāņem vērā, piemēram, bērna ģimenes atkalapvienošanās iespējas, bērna labklājība un sociālā attīstība, drošības un aizsargātības apsvērumi, jo īpaši, ja pastāv risks, ka nepilngadīgais varētu būt cietis cilvēku tirdzniecībā, un nepilngadīgā viedoklis atbilstoši viņa vecumam un briedumam.

Piemērs. Lietā C-648/11 *The Queen, pēc MA un citu pieprasījuma pret Secretary of State for the Home Department*⁴⁶² EST bija jānosaka, kura valsts ir atbildīga par nepavadīta nepilngadīgā patvēruma pieteikuma izskatīšanu, ja nepilngadīgais, kam nav ģimenes un radnieku citās ES dalībvalstīs, ir iesniedzis patvēruma pieteikumus vairākās ES dalībvalstīs. EST ir precizējusi, ka apstākļos, kad nav ģimenes locekļu, kas likumīgi atrastos kādā dalībvalstī, par pieteikuma izskatīšanu atbild valsts, kurā bērns fiziski atrodas. Šo secinājumu tiesa ir izdarījusi, pamatojoties uz ES Pamattiesību hartas 24. panta otro daļu, saskaņā ar kuru visās darbībās, kas attiecas uz bērniem, pirmkārt jāņem vērā bērna vislabākās intereses.

EP tiesību sistēmā valstīm principā ir atļauts iejaukties tiesībās uz ģimenes dzīves neaizskaramību saskaņā ar ECTK 8. panta otro daļu.

Piemērs. Lieta *Gül pret Šveici*⁴⁶³ attiecas uz pieteikuma iesniedzēju, kas kopā ar sievu un meitu dzīvoja Šveicē, kur visiem trim bija piešķirtas uzturēšanās atļaujas, pamatojoties uz humāniem apsvērumiem. Pieteikuma iesniedzējs vēlējās, lai uz Šveici pārceļas arī viņu nepilngadīgais dēls, kas bija

⁴⁶² EST 2013. gada 6. jūnija spriedums lietā C-648/11 *The Queen, pēc MA un citu pieprasījuma pret Secretary of State for the Home Department*.

⁴⁶³ ECT 1996. gada 19. februāra spriedums lietā *Gül pret Šveici*, Nr. 23218/94.

palicis Turcijā, bet Šveices iestādes bija atteikušās apmierināt viņa lūgumu, galvenokārt tāpēc, ka viņam nebija pietiekamu līdzekļu, lai apgādātu ģimeni. ECT ir norādījusi, ka pamatot Turciju, pieteikuma iesniedzējs pats bija radījis šķirtību ar dēlu. Pieteikuma iesniedzēja pēdējie Turcijas apmeklējumi liecināja, ka viņa sākotnējie politiskā patvēruma pieprasīšanas iemesli vairs nav spēkā. Nebija nekādu šķēršļu, kas ģimenei traucētu veidot dzīvi savā izcelsmes valstī, kur viņu nepilngadīgais dēls vienmēr bija dzīvojis. Atzīstot, ka no cilvēciskā viedokļa ģimenes situācija ir ļoti sarežģīta, tiesa šajā lietā nav konstatējusi ECTK 8. panta pārkāpumu.

Piemērs. Lietā *Üner pret Nīderlandi*⁴⁶⁴ tiesa ir apstiprinājusi, ka, nosakot, vai izraidīšana ir samērīgs pasākums, būtu jāpievērš uzmanība ietekmei, kādu tā atstātu uz ģimenē esošajiem bērniem. Īpaši jāņem vērā "bērnu vislabākās intereses un labklājība, jo īpaši tas, ar cik lielām grūtībām [...] bērni varētu saskarties valstī, uz kuru pieteikuma iesniedzēju paredzēts izraidīt, kā arī tas, cik stabilas ir sociālās, kultūras un ģimenes saites ar uzņēmējvalsti un galamērķa valsti".

Piemērs. Lieta *Tarakhel pret Šveici*⁴⁶⁵ attiecas uz Šveices iestāžu atteikumu izskatīt afgāņu pāra un viņu sešu bērnu patvēruma pieteikumu un iestāžu lēmumu nosūtīt viņus atpakaļ uz Itāliju. ECT ir atzinusi, ka, ņemot vērā Itālijas uzņemšanas sistēmas faktisko situāciju un trūkstot detalizētai un ticamai informācijai par konkrētajām uzņemšanas iespējām galamērķī, Šveices iestādēm nebija pietiekamu garantiju, ka gadījumā, ja pieteikuma iesniedzējus nosūtītu atpakaļ uz Itāliju, viņi tiktu uzņemti bērnu vecumam pielāgotā veidā. Tāpēc ECT ir secinājusi, ka Šveices iestādes pārkāptu ECTK 3. pantu, ja tās nosūtītu pieteikuma iesniedzējus atpakaļ uz Itāliju saskaņā ar Dublinas II regulu, iepriekš neiegūstot no Itālijas iestādēm individuālas garantijas, ka pieteikuma iesniedzēji tiks uzņemti bērnu vecumam pielāgotā veidā un tiks saglabāta ģimenes vienotība.

Saskaņā ar starptautiskajām tiesībām aizturēšanas, ieslodzījuma, izsūtīšanas, deportēšanas vai nāves gadījumā valsts pēc pieprasījuma sniedz vecākam(-iem) vai bērnam pamatinformāciju par promesošā ģimenes locekļa(-u) atrašanās vietu, ar nosacījumu, ka tas nekaitē bērna labklājībai (CRC 9. panta ceturtā daļa).

464 ECT 2006. gada 18. oktobra spriedums lietā *Üner pret Nīderlandi*, Nr. 46410/99, 57. un 58. punkts. Sk. arī ECT 2001. gada 2. augusta spriedumu lietā *Boultif pret Šveici*, Nr. 54273/00.

465 ECT 2014. gada 4. novembra spriedums lietā *Tarakhel pret Šveici* [GC], Nr. 29217/12.

9.6. Tiesu pieejamība⁴⁶⁶

Svarīgākais aspekts

- Migrantu bērniem ir tiesības uz efektīviem tiesiskās aizsardzības līdzekļiem.

ES tiesību sistēmā bērnu tiesības attiecībā uz tiesu pieejamību imigrācijas kontekstā ir noteiktas dažādos instrumentos. Pirmkārt, tiesības uz efektīvu tiesību aizsardzību un lietas taisnīgu izskatīšanu ir paredzētas ES Pamattiesību hartas 47. pantā. Tās ietver tiesības uz taisnīgu, atklātu un laikus veiktu lietas izskatīšanu neatkarīgā un objektīvā tiesā, kā arī iespējas saņemt konsultācijas, aizstāvību un atbilstošu likumisku pārstāvību saskaņā ar 48. pantu. Attiecībā uz migrantu bērniem šīs tiesības ir nostiprinātas vairākos sekundāros tiesību aktos. Konkrēti, saskaņā ar Dublīnas regulu dalībvalstīm ir jānodrošina, lai nepilngadīgo bez pavadības pārstāvētu atbilstošs pārstāvis, kas ir profesionāli kvalificēts un kam ir piekļuve visai attiecīgajai informācijai nepilngadīgā lietā (6. pants). Paralēli noteikumi ir atrodamī Kvalificēšanas direktīvā (31. pants) un Patvēruma procedūru direktīvā (25 pants). Bērnu tiesības uz likumisku pārstāvību papildina arī viņu tiesības izmantot cietušo atbalsta dienestu un īpašu konfidencialu cietušo atbalsta dienestu pakalpojumus saskaņā ar Direktīvas 2012/29/ES, ar ko nosaka noziegumos cietušo tiesību, atbalsta un aizsardzības minimālos standartus, 8. pantu (Direktīva par cietušo tiesībām)⁴⁶⁷.

Ar tiesu pieejamību saistītās tiesības tomēr nav neierobežotas un var būt atkarīgas no dažiem ar vecumu saistītiem nosacījumiem. Piemēram, saskaņā ar Patvēruma procedūru direktīvu dalībvalstis "var atturēties no [likumiska] pārstāvja iecelšanas, ja nepilngadīgais bez pavadības visticamāk sasniegs 18 gadu vecumu, pirms tiek pieņemts lēmums pirmajā instancē" (25 panta otrā daļa).

EP tiesību sistēmā ECT ir izslēgusi 6. panta (tiesības uz lietas taisnīgu izskatīšanu) piemērojamību lietās, kas attiecas uz lēmumiem par ārzemnieku iecelošanu, uzturēšanos un izraidīšanu⁴⁶⁸. Tomēr dažos apstākļos tiesa var piemērot ECTK 13. pantu (tiesības uz efektīvu tiesību aizsardzību).

466 Sk. arī FRA un ECT (2014) 4.5. sadaļu "Juridiskā palīdzība patvēruma un atgriešanas procedūrās".

467 Eiropas Parlamenta un Padomes 2012. gada 25. oktobra Direktīva 2012/29/ES, ar ko nosaka noziegumos cietušo tiesību, atbalsta un aizsardzības minimālos standartus, OV L 315/55, 2012.

468 ECT 2000. gada 5. oktobra spriedums lietā *Maaouia pret Franciju* [GC], Nr. 39652/98.

Piemērs. Lieta *Rahimi pret Grieķiju*⁴⁶⁹ attiecas uz apstākļiem, kādos migrantu bērns no Afganistānas, kas bija nelikumīgi iecerējis Grieķijā, bija uzturējies aizturēšanas centrā un vēlāk atbrīvots, lai tiktu izraidīts. ECT šajā lietā ir konstatējusi ECTK 13. panta pārkāpumu, norādot, ka pieteikuma iesniedzējam izsniegtajā informatīvajā brošūrā nebija minēts, kāda procedūra jāievēro, lai iesniegtu sūdzību policijas priekšniekam. Pieteikuma iesniedzējs turklāt nebija viņam saprotamā valodā informēts par pieejamajiem tiesiskās aizsardzības līdzekļiem, ko viņš varētu izmantot, lai sūdzētos par aizturēšanas apstākļiem. Pamatojoties uz Eiropas Komitejas spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novērsšanai (*CPT*) ziņojumiem, ECT ir atzīmējusi, ka Grieķijā nav neatkarīgas iestādes, kas pārbaudītu tiesībaizsardzības iestāžu aizturēšanas centrus. Tāpat tiesa ir atzīmējusi, ka nav objektīvas iestādes, kas varētu nodrošināt tiesiskās aizsardzības līdzekļa efektivitāti. Tāpēc tiesa šajā lietā ir konstatējusi ECTK 3. panta, 5. panta pirmās un ceturrtās daļas un 13. panta pārkāpumus.

Saskaņā ar ESH valstīm ir jāveicina ģimenes dzīves juridiskā (kā arī ekonomiskā un sociālā) attīstība (16. pants). Turklāt saskaņā ar 19. panta pirmo daļu valstīm ir jāuztur “atbilstoši bezmaksas pakalpojumi” un jāgādā, lai migrējošie darba ņēmēji un viņu ģimenes saņemtu precīzu informāciju par emigrāciju un imigrāciju. Līdzīga informēšanas prasība (par tiesu pieejamību migrantiem) ir iekļauta Eiropas Konvencijas par migrējošo darba ņēmēju juridisko statusu 6. pantā, tomēr plašākie noteikumi, kas reglamentē “tiesības vērsties [...] tiesās un administratīvajās iestādēs” (26. pants) attiecas vienīgi uz migrējošajiem darba ņēmējiem, nevis viņu ģimenes locekļiem⁴⁷⁰.

Turklāt jāatzīmē, ka EP ir izstrādājusi ļoti plašas pamatnostādnes par bērniem piemērotu tieslietu sistēmu, kurās ir izklāstīts, kā visas tiesu un administratīvās procedūras, tostarp imigrācijas procedūras, būtu jāpielāgo, lai tās atbilstu bērnu vajadzībām⁴⁷¹.

469 ECT 2011. gada 5. aprīļa spriedums lietā *Rahimi pret Grieķiju*, Nr. 8687/08 (pieejams franču valodā).

470 Eiropas Padome, *Eiropas Konvencija par migrējošo darba ņēmēju juridisko statusu*, CETS Nr. 93, 1977.

471 Eiropas Padomes Ministru komiteja (2010), *Pamatnostādnes par bērniem piemērotu tieslietu sistēmu*, 17.11.2010.

Saskaņā ar starptautiskajām tiesībām uz migrantu bērniem, kam atņemta brīvība, īpaši attiecas *CRC* 37. pants, jo tas nodrošina šiem bērniem tiesības nekavējoties saņemt juridisku un citu atbilstošu palīdzību, kā arī tiesības brīvības atņemšanas likumīgumu apstrīdēt tiesā vai citā kompetentā, neatkarīgā un objektīvā iestādē un tiesības ātri saņemt šo iestāžu lēmumu.

10

Patērētāju un personas datu aizsardzība



ES	Aptvertie jautājumi	EP
Pamattiesību harta, 38. pants LESD, 169. pants Patērētāju tiesību direktīva (2011/83/ES) Direktīva par uzņēmēju negodīgu komercpraksi attiecībā uz patērētājiem (2005/29/EK) Direktīva par produktu vispārēju drošību (2001/95/EK) Kliniskās izpētes direktīva (2001/20/EK) EST 2008. gada spriedums lietā C-244/06 <i>Dynamic Medien Vertriebs GmbH pret Avides Media AG</i> (DVD pārdošana internetā) EST 2004. gada spriedums lietā C-36/02 <i>Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH pret Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn</i> (atļauja spēlēt spēli). Regula 536/2014 par cilvēkiem paredzētu zāļu klīniskajām pārbaudēm Direktīva par īpašas diētas pārtikas produktiem (2009/39/EK) Direktīva par rotaļlietu drošumu (2009/48/EK) Direktīva par izstrādājumiem, kas to maldinošā izskata dēļ apdraud patērētāju veselību vai drošību (87/357/EEK)	Bērnu kā patērētāju aizsardzība	Eiropas Konvencija par pārrobežu televīziju

ES	Aptvertie jautājumi	EP
Direktīva par televīziju bez robežām (89/552/EEK) Audiovizuālo mediju pakalpojumu direktīva (2010/13/ES)		
Pamattiesību harta, 7. pants (privātās un ģimenes dzīves neaizskaramība), 8. pants (personas datu aizsardzība) un 52. pants (tiesību un principu piemērošana un interpretēšana) LESD, 16. pants Datu aizsardzības direktīva (95/46/EK)	Bērni un datu aizsardzība	ECTK, 8. pants (tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību) ECT 2008. gada sprie- dums lietā <i>K.U. pret Somi- ju</i> , Nr. 2872/02 (sludinā- jums internetā) ECT 2013. gada spriedums lietā <i>Avilkina un citi pret Krieviju</i> , Nr. 1585/09 (me- dicīnisku datu izpaušana) Konvencija par personu aizsardzību attiecībā uz personas datu automātis- ko apstrādi

Šajā nodaļā ir aplūkoti Eiropas tiesību akti un judikatūra patērētāju un datu aizsardzības jomā. Tā kā LESD ir nepārprotami noteikta ES kompetence šajos jautājumos, netrūkst ne ES līmeņa tiesību aktu, ne judikatūras. EP ieguldījums šajā jomā ir vairāk ierobežots. Līgumu līmenī ir divas galvenās konvencijas, kas attiecas uz medijiem un datu aizsardzību. ECT arī ir izskatījusi vairākas lietas, kas attiecas uz personas datu aizsardzību.

Turpmākajās sadaļās galvenā uzmanība ir pievērsta konkrētiem patērētāju tiesību aspektiem, kas attiecas uz bērniem (**10.1. sadaļa**), un datu aizsardzībai (**10.2. sadaļa**). Saistībā ar katru no šiem jautājumiem ir analizēts vispārējais tiesiskais regulējums un tā piemērojamība bērniem, kā arī attiecīgos gadījumos konkrētās normas par bērnu aizsardzību.

10.1. Bērnu kā patērētāju aizsardzība

Svarīgākie aspekti

- Saskaņā ar EST bērnu kā patērētāju intereses un viņu tiesību aizsardzība ir pārākas par vispārējo interešu prasībām un attaisno brīvas preču, pakalpojumu un kapitāla aprites un personu pārvietošanās ierobežojumus.
- Bērniem kā patērētājiem būtu jāsniedz attiecīga informācija, lai viņi varētu ņemt vērā visus būtiskos faktus un izdarīt apzinātu izvēli.
- Komerccprakse ir negodīga, ja tā ir pretrunā ar profesionālās rūpības principu un var ietekmēt pieaugušo un bērnu komerciālos lēmumus.
- Bērņus var iekļaut klīniskā izpētē tikai tad, ja ir pamats uzskatīt, ka zāļu lietošana būtu viņiem tieši lietderīga, atsverot risku.
- ES un EP tiesību akti neaizliedz mārketingu, bet ierobežo uz bērniem vērsta mārketinga apjomu.
- Bērniem ir tiesības uz īpašu aizsardzību, kas ietver aizsardzību pret jebkādu reklāmu un televīzijas raidījumiem, kuri varētu radīt bērniem morālu vai fizisku kaitējumu.
- Produktu reklāmu izvietošana bērniem paredzētos raidījumos ir aizliegta.

10.1.1. Patērētāju tiesības

ES tiesību sistēmā patērētāju tiesību aizsardzības pamatpīlāri ir ietverti LESD 169. panta pirmajā daļā un ES Pamattiesību hartas 38. pantā. EST ir atzinusi, ka bērnu intereses ir pārākas par vispārējām interesēm un attaisno kopējā tirgus brīvību ierobežojumus.

Piemērs. Lieta *Dynamic Medien Vertriebs GmbH pret Avides Media AG*⁴⁷² attiecas uz japāņu multiplikācijas filmu DVD pārdošanu internetā Vācijā. Apvienotajā Karalistē šīs multiplikācijas filmas bija apstiprinātas kā piemērotas jauniešiem no 15 gadu vecuma. Attiecīgā Vācijas iestāde tās nebija atbilstoši klasificējusi. EST bija jānosaka, vai Vācijas aizliegums nav pretrunā preču brīvas aprites principam. EST ir secinājusi, ka Vācijas tiesiskā

⁴⁷² EST 2008. gada 14. februāra spriedums lietā C-244/06 *Dynamic Medien Vertriebs GmbH pret Avides Media AG*.

regulējuma galvenais mērķis ir aizsargāt bērnus no informācijas, kas varētu kaitēt viņu labklājībai. Tiesa ir atzinusi, ka preču brīvas aprites ierobežojums nav nesamērīgs, ja tas nepārsniedz to, kas ir nepieciešams attiecīgās dalībvalsts mērķa, proti, bērnu aizsardzības, sasniegšanai.

Piemērs. Lieta *Omega*⁴⁷³ attiecas uz iekārtas "lāzerdroms" izmantošanu Vācijā. Viens no "lāzerdromā" praktizētās spēles mērķiem bija trāpīt pa sensoriem, kas atrodas uz spēlētāju vestēm. Spēles aprīkojumu piegādāja Apvienotās Karalistes uzņēmums, un gan spēle, gan aprīkojums Apvienotajā Karalistē bija brīvi pieejams tirdzniecībā. Vācijā spēle bija aizliegta ar pamatojumu, ka ar to tiek aizskartas pamatvērtības, piemēram, cilvēka cieņa. EST ir secinājusi, ka Vācijas iestāžu uzliktais ierobežojums nav pret-runā ES tiesību aktiem, jo tas ir pienācīgi pamatots ar sabiedriskās kārtības aizsardzības apsvērumiem.

Nesen veikta ES patērētāju tiesību aizsardzības tiesiskā regulējuma pārskatīšanas procesa rezultātā ir pieņemta Patērētāju tiesību direktīva 2011/83/ES (PTD), kuras mērķis ir pilnīgi saskaņot valstu tiesību aktus tālpārdošanas un ārpus uzņēmuma telpām noslēgtu līgumu, kā arī citu veidu patērētāju līgumu jomā⁴⁷⁴. Direktīvas nolūks ir līdzsvarot augstu patērētāju tiesību aizsardzības līmeni un uzņēmumu konkurētspēju. Saskaņā ar 3. panta 3. punkta a) apakšpunktu PTD nepiemēro līgumiem par sociāliem pakalpojumiem, tostarp sociālā mājokļa nodrošināšanai, bērnu aprūpei un atbalstam ģimenēm un personām, kam pastāvīgi vai uz laiku ir nepieciešama palīdzība, tostarp ilgtermiņa aprūpe. Sociālie pakalpojumi ietver pakalpojumus bērniem un jauniešiem, palīdzības pakalpojumus ģimenēm, vientuļajiem vecākiem un veciem cilvēkiem, kā arī pakalpojumus migrantiem. Īpaša uzmanība PTD ir veltīta pirms līguma noslēgšanas sniedzamajai informācijai. Informēšanas prasību pamatā ir pieņēmums, ka, saņemot attiecīgu informāciju, patērētājiem, tostarp bērniem, tiek nodrošināta iespēja apsvērt visus būtiskos faktus un izdarīt apzinātu izvēli.

473 EST 2004. gada 14. oktobra spriedums lietā C-36/02 *Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH pret Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn*.

474 Eiropas Parlamenta un Padomes 2011. gada 25. oktobra Direktīva 2011/83/ES par patērētāju tiesībām un ar ko groza Padomes Direktīvu 93/13/EEK un Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvu 1999/44/EEK un atceļ Padomes Direktīvu 85/577/EEK un Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvu 97/7/EEK, OV L 304/64, 2011. (ši direktīva bija jāsteno līdz 2013. gada 13. decembrim).

10.1.2. Negodīga komercprakse attiecībā uz bērniem

ES tiesību sistēmā Direktīva 2005/29/EK, kas attiecas uz uzņēmēju negodīgu komercpraksi iekšējā tirgū attiecībā pret patērētājiem (NKD)⁴⁷⁵, aptver visus darījumus starp uzņēmumiem un patērētājiem (kas tiek veikti gan nesaistē, gan tiešsaistē un ietver gan preces, gan pakalpojumus). Saskaņā ar NKD bērni ir iekļauti neaizsargātu patērētāju kategorijā (5. panta trešā daļa). Lēmumu veikt darījumu nedrīkst pieņemt uzmācšanās, piespiešanas, nesamērīgas ietekmes vai maldinošas informācijas iespaidā, un bērniem kā patērētājiem ir tiesības brīvi pieņemt šos lēmumus. Direktīva aizliedz produktu mārketingu un reklāmu, kas izraisa produkta sajaukšanu ar citu produktu vai konkurenta preču zīmi, un nosaka, ka visa nepieciešamā informācija jāsniedz patērētājiem skaidri un saprotami un piemērotā laikā, lai viņi varētu pieņemt lēmumu par darījuma veikšanu (6. un 7. pants).

10.1.3. Produktu drošība

ES tiesību sistēmā ir visaptverošs tiesiskais regulējums, lai nodrošinātu, ka tirgū nonāk tikai droši un citi prasībām atbilstoši produkti. Konkrēti, Direktīvā 2001/95/EK par produktu vispārēju drošību (PVDD) ir veltīta īpaša uzmanība bērnu drošībai, iekļaujot viņus to patērētāju kategorijā, kas var būt īpaši neaizsargāti pret attiecīgo produktu radīto risku (PVDD 8. apsvērums). Tāpēc produktu drošība jāvērtē, ņemot vērā visus attiecīgos aspektus, jo īpaši patērētāju kategorijas, kurām produkti paredzēti.

Padomes Direktīva 87/357/EEK ir īpaša produktu drošības direktīva par dalībvalstu tiesību aktu tuvināšanu attiecībā uz izstrādājumiem, kas to maldinošā izskata dēļ apdraud patērētāju veselību vai drošību⁴⁷⁶. Saskaņā ar šo direktīvu ir aizliegta tādu izstrādājumu tirdzniecība, imports un ražošana, kas nav pārtikas produkti, bet izskatās kā pārtikas produkti, tomēr nav ēdami. Dalībvalstīm jāveic pārbaudes, lai nodrošinātu, ka tirgus aprītē nav šādu izstrādājumu. Ja dalībvalsts aizliedz kādu izstrādājumu saskaņā ar šīs direktīvas noteikumiem, tai jāinformē

⁴⁷⁵ Eiropas Parlamenta un Padomes 2005. gada 11. maija Direktīva 2005/29/EK, kas attiecas uz uzņēmēju negodīgu komercpraksi iekšējā tirgū attiecībā pret patērētājiem un ar ko groza Padomes Direktīvu 84/450/EEK un Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas 97/7/EK, 98/27/EK un 2002/65/EK un Eiropas Parlamenta un Padomes Regulu (EK) Nr. 2006/2004, OV L 149/22, 2005.

⁴⁷⁶ Padomes 1987. gada 25. jūnija Direktīva 87/357/EEK par dalībvalstu tiesību aktu tuvināšanu attiecībā uz izstrādājumiem, kuri to maldinošā izskata dēļ apdraud patērētāju veselību vai drošību, OV L 192/49, 1987.

Komisija un jāiesniedz izstrādājuma apraksts, lai informētu pārējās dalībvalstis. Jautājums par rotaļlietu drošību ir aplūkots atsevišķi [10.1.6. sadaļā](#).

10.1.4. Klīniskas pārbaudes ar bērniem

ES tiesību sistēmā saskaņā ar Direktīvu 2001/20/EK⁴⁷⁷ par dalībvalstu normatīvo un administratīvo aktu tuvināšanu attiecībā uz labas klīniskās prakses ieviešanu klīniskās izpētes veikšanā ar cilvēkiem paredzētām zālēm bērni pieder neaizsargāto personu grupai, kas nevar sniegt juridisku piekrišanu klīniskajām izpētēm (3. apsvērums). Bērnu var iekļaut klīniskā izpētē tikai tad, ja ir pamats uzskatīt, ka zāļu lietošana ir viņiem tiešā veidā lietderīga un pārsniedz risku (3. apsvērums). Veicot klīnisko izpēti, pētāmajām personām būtu jānodrošina pēc iespējas labākā aizsardzība (4. pants).

Arī Regulā (ES) No. 536/2014 par cilvēkiem paredzētu zāļu klīniskajām pārbaudēm ir iekļauti īpaši noteikumi attiecībā uz bērniem, kas pieder pie neaizsargātu iedzīvotāju kategorijas (10. panta pirmā daļa). Ar šo regulu ir paredzēts pakāpeniski aizstāt Direktīvu 2001/20/EK⁴⁷⁸. Regulā ir noteikts, ka pieteikumi par atļauju klīnisku pārbaudi veikšanai ar bērniem ir rūpīgi jāizvērtē. Piekrišana piedalīties klīniskā pārbaudē ir jāiegūst no bērna likumiskā pārstāvja un paša bērna, ja viņš spēj formulēt viedokli (29. panta pirmā un astotā daļa). Regulā ir paredzēti īpaši nosacījumi drošu klīnisku pārbaudi veikšanai ar bērniem un viņu informētas piekrišanas nodrošināšanai (32 pants). Nosacījumi ir šādi: pētāmajām personām netiek sniegti nekādi stimuli, izņemot kompensāciju par izdevumiem un ienākumu zaudējumu, kas ir tieši saistīti ar dalību klīniskajā pārbaudē; klīniskā pārbaude ir paredzēta, lai izpētītu terapijas iespējas medicīniskajam stāvoklim, kas sastopams tikai bērniem, un pastāv zinātniski pamatoti iemesli uzskatīt, ka dalība klīniskajā pārbaudē attiecīgajam nepilngadīgajam sniegs tiešu labumu, kas pārsniedz ar to saistīto risku un apgrūtinājumu; vai sniegs noteiktu labumu attiecīgā nepilngadīgā pārstāvētajai iedzīvotāju grupai un šāda klīniska pārbaude attiecīgajam nepilngadīgajam radīs tikai minimālu risku un minimālu apgrūtinājumu, salīdzinot ar nepilngadīgā medicīniskā stāvokļa standartterapijas veidu. Tikai ārkārtas situācijās klīniskās pārbaudes ar bērniem var veikt bez viņu vai viņu likumisko pārstāvju iepriekšējas piekrišanas (35. panta pirmā daļa).

477 Eiropas Parlamenta un Padomes 2001. gada 4. aprīļa Direktīva 2001/20/EK par dalībvalstu normatīvo un administratīvo aktu tuvināšanu attiecībā uz labas klīniskās prakses ieviešanu klīniskās izpētes veikšanā ar cilvēkiem paredzētām zālēm, OV L 121/34, 2001.

478 Eiropas Parlamenta un Padomes 2014. gada 16. aprīļa Regula (ES) No. 536/2014 par cilvēkiem paredzētu zāļu klīniskajām pārbaudēm un ar ko atceļ Direktīvu 2001/20/EK, OV L 158/1, 2014.

10.1.5. Zīdaiņiem un maziem bērniem paredzēta pārtika

ES tiesību sistēmā Direktīvā 2009/39/EK par īpašas diētas pārtikas produktiem⁴⁷⁹ ir pievērsta uzmanība tādu pārtikas produktu uzturvērtībai un drošībai, kas ražoti īpaši zīdaiņiem un maziem bērniem līdz 12 mēnešu vecumam. Tās noteikumi attiecas uz mākslīgajiem maisījumiem un mākslīgajiem papildu ēdināšanas maisījumiem zīdaiņiem, apstrādātu graudaugu pārtiku un bērnu pārtiku, kā arī zīdaiņiem un maziem bērniem paredzētas pārtikas piedevām. Direktīvas mērķis ir garantēt produktu drošību un nodrošināt patērētājiem piemērotus produktus un atbilstošu informāciju. Tajā cita starpā ir norādīts, ka īpašajai diētai ir jāapmierina dažu kategoriju personu, tostarp veselu zīdaiņu vai mazu bērnu, prasības pēc īpašas uzturvērtības (1. panta trešās daļas c) punkts).

10.1.6. Rotaļlietu drošība

ES tiesību sistēmā saskaņā ar Direktīvas 2009/48/EK par rotaļlietu drošumu (DRD)⁴⁸⁰ 2. pantā izmantoto definīciju rotaļlietas ir ražojumi, kuri “izstrādāti vai paredzēti vienīgi vai ne tikai tam, lai ar tiem rotaļātos bērni, kas jaunāki par 14 gadiem”⁴⁸¹. Direktīvas I pielikumā ir sniegts neizmērošs tādu ražojumu saraksts, kurus neuzskata par rotaļlietām, bet kurus varētu sajaukt ar tām. Arī 2. panta otrajā daļā ir uzskaitītas dažas rotaļlietas, uz kurām direktīvas darbības joma neattiecas. DRD ir nostiprināti arī veselības un drošības standarti, ierobežojot dažu ķīmisku vielu daudzumu, ko var saturēt rotaļlietu ražošanā izmantojamie materiāli (10. pants)⁴⁸².

479 Eiropas Parlamenta un Padomes 2009. gada 6. maija Direktīva 2009/39/EK par īpašas diētas pārtikas produktiem, OV L 124, 2009.

480 Eiropas Parlamenta un Padomes 2009. gada 18. jūnija Direktīva 2009/48/EK par rotaļlietu drošumu, OV L 170, 2009.

481 Turpat, 2. panta pirmā daļa.

482 Lai uzlabotu rotaļlietu drošību, Eiropas Komisija ir noslēgusi arī brīvprātīgus līgumus ar Eiropas rotaļlietu ražotājiem/tirgotājiem. Sk. arī: http://ec.europa.eu/growth/sectors/toys/safety/index_en.htm.

10.1.7. Bērni un reklāma

ES tiesību sistēmā ar Audiovizuālo mediju pakalpojumu direktīvu 2010/13/ES (AMP direktīva)⁴⁸³ ir paplašināta Direktīvas 89/552/EEK par dažu tādu televīzijas raidījumu veidošanas un apraides noteikumu koordinēšanu, kas ietverti dalībvalstu normatīvajos un administratīvajos aktos (Direktīva par televīziju bez robežām (TBR)) tiesiskā regulējuma darbības joma. AMP direktīvā ir noteikti uz bērniem vērsta mārketinga apjoma, kvalitātes un satura ierobežojumi, regulējot reklāmas ilgumu (20., 24. un 27. pants). Saskaņā ar šo direktīvu produktu izvietošana bērniem paredzētos raidījumos ir aizliegta (11. pants) un dalībvalstis var aizliegt sponsora logotipa parādīšanu bērniem paredzētos raidījumos (10. panta 4. punkts)⁴⁸⁴. AMP direktīva nodrošina līdzsvaru starp bērnu aizsardzību un citām svarīgām demokrātiskām vērtībām, piemēram, vārda brīvību, atbalstot domu, ka šāda aizsardzība ir iespējama ar būtisku vecāku atbildības iesaisti (48. un 59. apsvērums).

AMP direktīvas efektīvu īstenošanu papildina 1998.⁴⁸⁵ un 2006. gada⁴⁸⁶ ieteikums par nepilngadīgu personu un cilvēka cieņas aizsardzību.

EP tiesību sistēmā Eiropas Konvencija par pārrobežu televīziju⁴⁸⁷ ir pirmais starptautiskais līgums, ar kuru ir izveidots tiesiskais regulējums pārrobežu televīzijas programmu brīvai aprītei Eiropā. Šī konvencija īpaši aizsargā bērnus un jauniešus (7. panta otrā daļa), piemēram, aizliedzot izplatīt pornogrāfiskus un vardarbību

483 Eiropas Parlamenta un Padomes 2010. gada 10. marta Direktīva 2010/13/ES par to, lai koordinētu dažus dalībvalstu normatīvajos un administratīvajos aktos paredzētus noteikumus par audiovizuālo mediju pakalpojumu sniegšanu (Audiovizuālo mediju pakalpojumu direktīva), OV L 95/1, 2010.

484 Plašāku pārskatu par AMP direktīvas darbību sk. Komisijas ziņojumā Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai par Direktīvas 2010/13/ES (Audiovizuālo mediju pakalpojumu direktīvas) piemērošanu, COM(2012) 203 *final*, Briselē, 4.5.2012., un Komisijas dienestu darba dokumentā, kas kā pavaddokuments pievienots Komisijas pirmajam ziņojumam Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai par Direktīvas 2010/13/ES (Audiovizuālo mediju pakalpojumu direktīvas) piemērošanu, SWD(2012) 125 *final*, Briselē, 4.5.2012.

485 Padomes 1998. gada 24. septembra lēmums 98/560/EK par Eiropas audiovizuālo un informācijas pakalpojumu nozares konkurētspējas attīstību, veicinot valstu programmas, kuru mērķis ir panākt pielīdzināmu un efektīvu nepilngadīgo personu un cilvēku cieņas aizsardzības līmeni, OV L 270, 1998.

486 Eiropas Parlamenta un Padomes 2006. gada 20. decembra lēmums 2006/952/EK par nepilngadīgo personu un cilvēka cieņas aizsardzību un par tiesībām uz atbildi saistībā ar Eiropas audiovizuālo un tiešsaistes informācijas pakalpojumu nozares konkurētspēju, OV L 378, 2006.

487 Eiropas Padome, [Eiropas Konvencija par pārrobežu televīziju](#), CETS Nr. 132, 1989. Grozīta saskaņā ar [Protokola](#) noteikumiem, CETS Nr. 171, 2002.

cildinošus materiālus un programmas, kas mudina uz rasu naidu. Tajā ir noteikti reklāmas standarti, un tā regulē reklāmas laiku un reklāmas pauzes.

10.2. Bērni un personas datu aizsardzība

Svarīgākie aspekti

- Saskaņā ar ES un EP tiesību aktiem ir atzīts, ka personas datu aizsardzība ir viena no pamattiesībām.
- Tiesības uz privātās un ģimenes dzīves, mājokļa un korespondences neaizskaramību (EKT 8. pants) ietver tiesības uz personas datu aizsardzību.
- Citu ar personas datiem saistītu tiesību starpā bērniem ir tiesības iebilst pret savu personas datu apstrādi, pamatojoties uz pārliecinošiem leģitīmajiem pamatiem.

10.2.1. Eiropas tiesību akti datu aizsardzības jomā

ES tiesību sistēmā ES ir kompetence pieņemt tiesību aktus par datu aizsardzības jautājumiem (LESD 16. pants)⁴⁸⁸. ES Pamattiesību hartas 8. panta otrajā daļā ir iekļauti datu aizsardzības pamatprincipi (godprātīga apstrāde, piekrišana, leģitīms mērķis, kas ir paredzēts tiesību aktos, piekļuves un labošanas tiesības), bet saskaņā ar 8. panta trešo daļu atbilstība šiem noteikumiem jākontrolē neatkarīgai iestādei. Hartas 8. pantā minētajām tiesībām uz personas datu aizsardzību var uzlikt ierobežojumus, kuriem jābūt noteiktiem tiesību aktos un, lai respektētu demokrātiskas sabiedrības principus, piemēram, citu personu brīvības un tiesības (hartas 52. pants)⁴⁸⁹.

Personas datu aizsardzība ir kļuvusi par vienu no galvenajām jomām Eiropas tiesību aktos, kas attiecas uz privātumu. Galvenais instruments šajā jomā ir

488 Vispārēju pārskatu par Eiropas tiesību aktiem datu aizsardzības jomā sk. FRA un EP (2014).

489 EST 2011. gada 24. novembra spriedums apvienotajās lietās C-468/10 un C-469/10 *Asociación Nacional de Establecimientos Financieros de Crédito (ASNEF) un Federación de Comercio Electrónico y Marketing Directo (FECEMD) pret Administración del Estado*, 48. punkts, EST 2008. gada 29. janvāra spriedums lietā C-275/06 *Productores de Música de España (Promusicae) pret Telefónica de España SAU* [GC], 68. punkts.

Direktīva 95/46/EK par personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti (Datu aizsardzības direktīva)⁴⁹⁰.

Tā kā datu apstrāde notiek sabiedrībai nepieejamās slēgtās telpās, bērni un citi datu subjekti parasti neapzinās, ka tiek veikta viņu personas datu apstrāde. Lai kompensētu datu subjektu neaizsargātību, saskaņā ar Eiropas tiesību aktiem bērniem (un citiem datu subjektiem) ir garantētas īpašas individuālās tiesības, piemēram, tiesības tikt informētiem par faktu, ka viņu datus vāc, tiesības piekļūt saglabātajiem datiem un uzzināt sīkāku informāciju par apstrādes darbību, tiesības iebilst pret nelikumīgu apstrādi, tiesības labot, dzēst un bloķēt datus.

Datu apstrādes darbību kontrolieriem ir jāsniedz datu subjektiem atbilstoša informācija par datu apstrādi (Datu aizsardzības direktīvas 10. un 11. pants). Tā jāizskaidro bērniem piemērotā veidā, t. i., informācijas valoda un pasniegšanas veids jāpielāgo bērnu brieduma pakāpei un izpratnes spējām. Informācijā jānorāda vismaz datu apstrādes nolūks, kā arī kontroliera identitāte un kontaktinformācija (Datu aizsardzības direktīvas 10. panta a) un b) punkts).

Saskaņā ar Datu aizsardzības direktīvu neatkarīgi no tā, vai apstrādājamie dati ir vai nav sensitīvi, ir jāiegūst datu subjektu piekrišana (7., 8. un 14. pants). Bērniem piemērota piekrišanas iegūšanas procedūra nozīmē, ka jāņem vērā bērna attīstības pakāpe, pakāpeniski arvien vairāk iesaistot bērnu. Sākumā, pirms tiek sniegta piekrišana, likumiskais pārstāvis sniedz bērnam skaidrojumu, tad bērns un viņa likumiskais pārstāvis sniedz paralēlu piekrišanu, un nākamajā posmā piekrišanu sniedz pusaudzis viens pats.

Datu subjektiem ir tiesības dzēst datus, kas nozīmē iespēju pieprasīt, lai viņu personas dati tiktu izņemti no datubāzes vai dzēsti, kā arī tiesības iebilst pret savu personas datu apstrādi. Šīs tiesības attiecībā uz bērniem iegūst arvien lielāku nozīmi, ņemot vērā milzīgo bērnu personas datu apjomu, kas cirkulē un ir pieejami sociālajos tīklos. Lai gan EST pagaidām nav izskatījusi ar bērniem saistītas lietas, kādā nesen izskatītā lietā, kas attiecās uz pieaugušu pieteikuma iesniedzēju, tiesa ir atzinusi, ka tiesības iebilst attiecas uz datiem un informāciju "jo īpaši gadījumā, ja tie izrādās neadekvāti, neatbilstoši vai novecojuši, vai pārmērīgi

490 Eiropas Parlamenta un Padomes 1995. gada 24. oktobra Direktīva 95/46/EK par personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti (Datu aizsardzības direktīva), OV L 281, 1995.

saistībā ar šiem mērķiem vai ar pagājušo laiku⁴⁹¹. EST turklāt ir atzinusi, ka tiesību iebilst piemērojamība ir jāsaskaņo ar citām pamattiesībām.

EP tiesību sistēmā ECT ir izskatījusi ar personas datu aizsardzību saistītas lietas saskaņā ar ECTK 8. pantu. Tiesa izskata situācijas, kurās rodas jautājums par datu aizsardzību, tostarp par komunikācijas pārtveršanu⁴⁹², dažādiem novērošanas veidiem⁴⁹³ un aizsardzību pret personas datu glabāšanu valsts iestādēs⁴⁹⁴. ECT turklāt ir norādījusi, ka valsts tiesību aktos ir jāparedz atbilstoši pasākumi, lai nodrošinātu tiesiskās aizsardzības līdzekļus pret tiesību uz datu aizsardzību pārkāpumiem.

Piemērs. Lietā *K.U. pret Somiju*⁴⁹⁵ nepilngadīgs zēns bija iesniedzis sūdzību par to, ka interneta iepazīšanās vietnē viņa vārdā bija ievietots seksuālas dabas sludinājums. Pakalpojumu sniedzējs bija atteicies atklāt tās personas identitāti, kura bija ievietojusi sludinājumu, atsaucoties uz Somijas tiesību aktos noteiktajām konfidencialitātes prasībām. Pieteikuma iesniedzējs apgalvoja, ka valsts tiesību akti nenodrošina pietiekamu aizsardzību pret darbībām, kuras bija veikusi privātpersona, kas bija publicējusi inkriminējošus datus par pieteikuma iesniedzēju internetā. ECT ir norādījusi, ka valstīm ir pozitīvi pienākumi, kas nozīmē, ka tām jāveic darbības, lai nodrošinātu privātās dzīves neaizskaramību arī privātpersonu savstarpējo attiecību jomā. Šajā gadījumā, lai nodrošinātu praktisku un efektīvu pieteikuma iesniedzēja aizsardzību, bija jāveic efektīvi pasākumi ar mērķi noskaidrot un saukt pie atbildības likumpārkāpēju. Tā kā valsts šādu aizsardzību nebija nodrošinājusi, tiesa šajā lietā ir konstatējusi ECTK 8. panta pārkāpumu⁴⁹⁶.

Piemērs. Lieta *Avilkina un citi pret Krieviju*⁴⁹⁷ attiecas uz divus gadus vecas meitenes medicīniskās informācijas izpaušanu prokuroram, kas bija

491 EST 2014. gada 13. maija spriedums lietā C-131/12 *Google Spain SL un Google Inc. pret Agencia Española de Protección de Datos (AEPD) un Mario Costeja González* [GC], 93. punkts.

492 Sk., piemēram, ECT 1984. gada 2. augusta spriedumu lietā *Malone pret Apvienoto Karalisti*, Nr. 8691/79, ECT 2007. gada 3. aprīļa spriedumu lietā *Copland pret Apvienoto Karalisti*, Nr. 62617/00.

493 Sk., piemēram, ECT 1978. gada 6. septembra spriedumu lietā *Klass un citi pret Vāciju*, Nr. 5029/71, ECT 2010. gada 2. septembra spriedumu lietā *Uzun pret Vāciju*, Nr. 35623/05.

494 Sk., piemēram, ECT 1987. gada 26. marta spriedumu lietā *Leander pret Zviedriju*, Nr. 9248/81, ECT 2008. gada 4. decembra spriedumu lietā *S. un Marper pret Apvienoto Karalisti* [GC], Nr. 30562/04 un 30566/04.

495 ECT 2008. gada 2. decembra spriedums lietā *K.U. pret Somiju*, Nr. 2872/02. Sk. 4. nodaļu.

496 FRA un EP (2014), 122. lpp.

497 ECT 2013. gada 6. jūnija spriedums lietā *Avilkina un citi pret Krieviju*, Nr. 1585/09.

pieprasījis, lai viņam tiktu ziņots par visiem gadījumiem, kad Jehovas liecinieki atsakās no asins pārliešanas. Atzīstot, ka reizēm noziedzīga nodarījuma izmeklēšanas intereses varētu būt pārākas par pacienta un visas kopienas ieinteresētību aizsargāt medicīniskās informācijas konfidencialitāti, tiesa ir norādījusi, ka pieteikuma iesniedzēja nebija iesaistīta nevienā kriminālprocesā ne kā aizdomās turētā, ne kā apsūdzētā. Turklāt, ja medicīnas speciālisti, kas ārstēja pieteikuma iesniedzēju, būtu uzskatījuši, ka viņas stāvoklis ir dzīvībai bīstams, viņi būtu varējuši lūgt, lai tiesa atļauj veikt asins pārliešanu. Ņemot vērā, ka nebija neatliekamas sociālas vajadzības, lai pieprasītu ar pieteikuma iesniedzēju saistītās konfidencialās medicīniskās informācijas izpaušanu, tiesa šajā lietā ir konstatējusi ECTK 8. panta pārkāpumu.

Piemērs. Lietā *S. un Marper pret Apvienoto Karalisti*⁴⁹⁸ vienpadsmit gadus veca zēna pirkstu nospiedumi un DNS paraugi, kas bija ņemti saistībā ar aizdomām par laupīšanas mēģinājumu, tika glabāti bez laika ierobežojuma, lai gan pieteikuma iesniedzējs gala rezultātā tika attaisnots. Ņemot vērā tās personiskās informācijas veidu un apjomu, ko satur šūnu paraugi un DNS profili, to saglabāšana pati par sevi bija iekļaušanās pirmā pieteikuma iesniedzēja tiesībās uz privātās dzīves neaizskaramību. Attiecīgo Eiropas Padomes instrumentu un citu līgumslēdzēju valstu tiesību un prakses pamatprincipi prasa, lai datu saglabāšana būtu samērīga attiecībā uz datu vākšanas nolūku un ierobežota laikā, jo īpaši policijas darbā. Aizsardzība, ko nodrošina ECTK 8. pants, tiktu nepieļaujami vājināta, ja mūsdienu zinātnisko metožu izmantošana krimināltiesību sistēmā būtu atļauta par katru cenu, rūpīgi nelīdzsvarojot to potenciālās priekšrocības un svarīgas privātās dzīves intereses. Šajā ziņā vispārējais un nekritiskais datu saglabāšanas pilnvaru raksturs Anglijā un Velsā ir īpaši pārstaidzošs, jo saskaņā ar tām datus ir atļauts glabāt neierobežotu laiku neatkarīgi no nodarījuma veida un smaguma un aizdomās turētās personas vecuma. Datu saglabāšana var radīt sevišķu kaitējumu nepilngadīgo gadījumā, ņemot vērā viņu īpašo situāciju un attīstības un iekļaušanās sabiedrībā nozīmi. Tiesa ir secinājusi, ka šajā gadījumā datu saglabāšana ir bijusi nesamērīga iekļaušanās pieteikuma iesniedzēja tiesībās uz privātās dzīves neaizskaramību.

498 ECT 2008. gada 4. decembra spriedums lietā *S. un Marper pret Apvienoto Karalisti* [GC], Nr. 30562/04 un 30566/04.

Eiropas Padomes Konvencija par personu aizsardzību attiecībā uz personas datu automātisko apstrādi⁴⁹⁹ (Konvencija Nr. 108) attiecas uz visām datu apstrādes darbībām, kas tiek veiktas privātajā un publiskajā sektorā, un aizsargā personas, tostarp bērnus, pret negodprātīgu rīcību, kas var būt sastopama personas datu apstrādes jomā. Konvencijai Nr. 108 ir papildu protokols, kas regulē uzraudzības iestāžu izveidi un personas datu pārrobežu plūsmu saņēmējiem, kas nav konvencijas puses⁵⁰⁰.

Konvencijā Nr. 108 noteiktie personas datu apstrādes principi attiecas uz godīgu un likumīgu datu vākšanu un automatizētu apstrādi, nosakot, ka datu glabāšanai ir jābūt leģitīmajam mērķim un tos nedrīkst izmantot neatbilstoši šiem mērķiem un glabāt ilgāk nekā ir nepieciešams. Tie attiecas arī uz datu kvalitāti. Ja netiek nodrošinātas pienācīgas tiesiskās garantijas, nedrīkst apstrādāt sensitīvus datus, piemēram, datus, par personas rasi, politiskajiem uzskatiem, veselību, reliģiju, seksuālo dzīvi vai sodāmību. Konvencijā ir iekļautas arī individu, tostarp bērnu, tiesības zināt, ka par viņiem tiek glabāta informācija, un nepieciešamības gadījumā panākt tās labošanu. Konvencijā minēto tiesību ierobežojumi ir iespējami tikai tad, ja ir apdraudētas intereses, kas ir pārākas, piemēram, valsts drošība vai aizsardzība.

Saskaņā ar starptautiskajām tiesībām tiesības uz datu aizsardzību ir daļa no CRC 16. pantā paredzētajām bērnu tiesībām uz privātās dzīves neaizskaramību. Saskaņā ar šo pantu nav pieļaujams, ka patvaļīgi vai nelikumīgi tiek pārkāpta bērnu privātās dzīves, ģimenes, mājokļa vai korespondences neaizskaramība vai tiek aizskarts viņu gods un reputācija. Šīs tiesības jāievēro ikvienam, tostarp bērna likumiskajam pārstāvim.

499 Eiropas Padome, [Konvencija par personu aizsardzību attiecībā uz personas datu automātisko apstrādi](#), CETS Nr. 108, 1981.

500 Eiropas Padome, [Konvencijas par personu aizsardzību attiecībā uz personu datu automātisko apstrādi Papildu protokols](#) par uzraudzības institūcijām un pārrobežu datu plūsmām, CETS Nr. 181, 2001.

11

Bērnu tiesības kriminālprocesā un alternatīvās (ārpustiesas) procedūrās

ES	Aptvertie jautājumi	EP
Pamattiesību harta, 47. pants (tiesības uz efektīvu tiesību aizsardzību un lietas taisnīgu izskatīšanu), 48. pants (nevainīguma prezumpcija un tiesības uz aizstāvību) un 49. pants (noziedzīgu nodarījumu un sodu likumīguma un samērīguma principi) Direktīva par tiesībām uz mutisko un rakstisko tulkojumu (2010/64/ES) Direktīva par tiesībām uz informāciju (2012/13/ES) Direktīva par tiesībām uz advokāta palīdzību (2013/48/ES)	Lietas taisnīgas izskatīšanas garantijas	ECTK, 6. pants (tiesības uz lietas taisnīgu izskatīšanu) ECT 1999. gada spriedums lietā <i>T. pret Apvienoto Karalisti</i> [GC], Nr. 24724/94 (bērni tiesā) ECT 2008. gada spriedums lietā <i>Panovits pret Kipru</i>, Nr. 4268/04 (tiesības uz advokāta palīdzību)
Pamattiesību harta, 4. pants (spīdzināšanas, necilvēcīgas un pazemojošas izturēšanās aizliegums) un 6. pants (tiesības uz brīvību)	Aizturēšana	ECTK, 3. pants (spīdzināšanas, necilvēcīgas un pazemojošas izturēšanās aizliegums) un 5. pants (tiesības uz brīvību) ECT 1988. gada spriedums lietā <i>Bouamar pret Beļģiju</i>, Nr. 9106/80 (aizturēšana pāraudzināšanas nolūkā) ECT 2002. gada spriedums lietā <i>D.G. pret Īriju</i>, Nr. 39474/98 (aizturēšana pāraudzināšanas nolūkā) ECT 2008. gada 6. maija spriedums lietā <i>Nart pret Turciju</i>, Nr. 20817/04 (pirmstiesas apcietinājums) ECT 2009. gada spriedums lietā <i>Güveç pret Turciju</i>, Nr. 70337/01 (aizturēšanas apstākļi)

ES	Aptvertie jautājumi	EP
Direktīva par cietušo tiesībām (2012/29/ES) EST 2005. gada spriedums lietā C-105/03 <i>Kriminālprocess pret Maria Pupino</i> (nepilngadīgo liecinieku statuss tiesā)	Bērni, kas ir liecinieki un cietušie	ECTK, 3. pants (spīdzināšanas, necilvēcīgas un pazemojošas izturēšanās aizliegums) un 8. pants (privātā dzīve) ECT 2007. gada spriedums lietā <i>Kovač pret Horvātiju</i>, Nr. 503/05 (nepilngadīgais liecinieks) ECT 2002. gada spriedums lietā <i>S.N. pret Zviedriju</i>, Nr. 34209/96 (nepilngadīgais liecinieks) ECT 2012. gada spriedums lietā <i>R.R. un citi pret Ungāriju</i>, Nr. 19400/11 (ģimenes izslēgšana no liecinieku aizsardzības programmas)

Bērnu tiesības nepilngadīgo tiesvedības procedūrās attiecas uz bērniem, kas ir apsūdzēti, pakļauti kriminālvajāšanai vai notiesāti par noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu, kā arī uz bērniem, kas piedalās tiesu vai saistītās procedūrās kā cietušie un/vai liecinieki. Bērnu statusu nepilngadīgo tiesvedības kontekstā regulē vispārējie cilvēktiesību noteikumi, kas attiecas tiklab uz pieaugušajiem, kā bērniem.

Šajā nodaļā ir sniegts pārskats par Eiropas normām, kas attiecas uz tiesas un alternatīvās procedūrās iesaistītiem bērniem. Tajā ir aplūkotas lietas taisnīgas izskatīšanas garantijas, tostarp efektīva līdzdalība un tiesības uz advokāta palīdzību, nepilngadīgu likumpārkāpēju tiesības saistībā ar aizturēšanu, tostarp pirmstiesas apcietinājumu (materiālās un procesuālās garantijas), aizturēšanas apstākļi, aizsardzība pret sliktu izturēšanos un bērnu, kas ir liecinieki un cietušie, aizsardzība. Aizsardzības aspekti ir īpaši svarīgi ar tiesām nesaistītās, alternatīvās procedūrās, kas būtu jāizmanto ikreiz, kad tās var vislabāk noderēt bērna vislabāko interešu aizstāvēbai⁵⁰¹. Bērnu gadījumā tiesībaizsardzības mērķi, piemēram, sociālā integrācija, izglītošana un atkārtotu noziedzīgu nodarījumu novēršana, ir vērtīgi nemamī pamatprincipi⁵⁰².

501 Eiropas Padomes Ministru komiteja (2010), *Pamatnostādnes par bērniem piemērotu tieslietu sistēmu*, 17.11.2010., 24. punkts.

502 Sk. arī Eiropas Padomes Ministru komiteja (2008), Ministru komitejas leteikums CM/Rec (2008)11 dalībvalstīm par Eiropas noteikumiem par nepilngadīgajiem likumpārkāpējiem, attiecībā uz kuriem tiek piemēroti sodi vai piespiedu līdzekļi, 5.11.2008., I.A.2. daļa.

11.1. Lietas taisnīgas izskatīšanas garantijas

Svarīgākie aspekti

- Bērniem kriminālprocesā ir tiesības uz taisnīgu un viņu vecumam atbilstošu attieksmi.
- Tiesas process būtu jāpielāgo bērnu vajadzībām, lai nodrošinātu viņu efektīvu līdzdalību.
- Bērniem ir tiesības uz advokāta palīdzību jau kriminālprocesa sākumstadijā un pirmajā policijas nopratināšanā.

Šajā nodaļā ir īsi izklāstītas vispārējās ES un EP līmeņa prasības, kas attiecas uz lietas taisnīgu izskatīšanu, bet īpaša uzmanība ir pievērsta lietas taisnīgas izskatīšanas garantijām attiecībā uz bērniem.

Tiesības uz lietas taisnīgu izskatīšanu ir viens no demokrātiskas sabiedrības pamatpīlāriem. Bērniem, ko tur aizdomās vai apsūdz noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, ir tiesības uz lietas taisnīgu izskatīšanu, un viņi var saņemt tās pašas garantijas, kas pienākas jebkurai personai, kura nonākusi konfliktā ar likumu. Lietas taisnīgas izskatīšanas garantijas ir piemērojamas no bērna pirmās nopratināšanas reizes un ir spēkā visu tiesas procesa laiku. Tomēr bērni, kas nonākuši konfliktā ar likumu, ir īpaši neaizsargāti, tāpēc viņiem var būt nepieciešama papildu aizsardzība. Eiropas struktūras ir izstrādājušas īpašas prasības, lai nodrošinātu, ka šīs bērnu vajadzības tiek efektīvi apmierinātas.

ES tiesību sistēmā vairākos ES Pamattiesību hartas pantos ir izklāstītas pamattiesības attiecībā uz tiesu pieejamību, paredzot lietas taisnīgas izskatīšanas garantijas gan pieaugušajiem, gan bērniem. Hartas 47. pantā, kas konkrēti aptver tiesības uz efektīvu tiesību aizsardzību un lietas taisnīgu izskatīšanu, ir iekļautas bērniem īpaši svarīgas prasības, piemēram, prasība par taisnīgu, atklātu un laikus veiktu lietas izskatīšanu un tiesības uz aizstāvību, pārstāvību un konsultāciju, kā arī juridisku palīdzību. Tāpat bērniem īpaši svarīgi ir 49. pantā minētie noziedzīgu nodarījumu un sodu likumības un samērīguma principi. Lietas taisnīgas izskatīšanas garantijas kriminālprocesā ir paredzētas arī vairākās ES direktīvās, proti,

Direktīvā par tiesībām uz mutisko un rakstisko tulkojumu⁵⁰³, Direktīvā par tiesībām uz informāciju⁵⁰⁴ un Direktīvā par tiesībām uz advokāta palīdzību⁵⁰⁵. Pirmajās divās direktīvās nav ietvertas īpašas garantijas bērniem, lai gan Direktīvā par tiesībām uz informāciju ir noteikumi, kas vispārīgā izpratnē attiecas uz neaizsargātu aizdomās turamo un apsūdzēto personu situāciju. Direktīvā par tiesībām uz advokāta palīdzību ietvertie ar bērniem saistītie noteikumi sīkāk aplūkoti [11.2.2. sadaļā](#).

Arī tad, ja nav konkrētu noteikumu, kas attiektos uz bērniem, dalībvalstīm, īstenojot iepriekš minēto direktīvu noteikumus, ir jāievēro ES Pamattiesību harta. Tāpēc gadījumos, kad uz bērniem attiecas kāds no direktīvu noteikumiem, pienācīgi jāņem vērā tādi principi kā, piemēram, 24. pantā iekļautais princips par bērnu vislabāko interešu ievērošanu. Līdz šim EST nav iesniegtas prasības par hartas 24. panta interpretāciju kopā ar kādu no iepriekš minētajām direktīvām⁵⁰⁶.

Īpaši nozīmīgs ir Eiropas Komisijas priekšlikums direktīvai par procesuālajām garantijām bērniem, kas ir aizdomās turētās vai apsūdzētās personas kriminālprocesā⁵⁰⁷, kura mērķis ir nodrošināt obligātu advokāta palīdzību bērniem visā kriminālprocesa laikā. Šajā priekšlikumā ir noteikts arī, ka bērni būtu nekavējoties jāinformē par savām tiesībām, viņiem būtu jānodrošina vecāku (vai citu atbilstošu personu) palīdzība un viņi būtu jānopratina aiz slēgtām durvīm. Turklāt bērniem, kam atņemta brīvība, ir jānodrošina tiesības saņemt atbilstošu izglītību, ieteikumus, apmācību un medicīnisko aprūpi, un bērni būtu jātur atsevišķi no pieaugušajiem⁵⁰⁸.

503 Eiropas Parlamenta un Padomes 2010. gada 20. oktobra Direktīva 2010/64/ES par tiesībām uz mutisko un rakstisko tulkojumu kriminālprocesā, OV L 280/1, 2010.

504 Eiropas Parlamenta un Padomes 2012. gada 22. maija Direktīva 2012/13/ES par tiesībām uz informāciju kriminālprocesā, OV L 142/1, 2012.

505 Eiropas Parlamenta un Padomes 2013. gada 22. oktobra Direktīva 2013/48/ES par tiesībām uz advokāta palīdzību kriminālprocesā un Eiropas apcietināšanas ordera procesā, par tiesībām uz to, ka pēc brīvības atņemšanas informē trešo personu, un par tiesībām, kamēr atņemta brīvība, sazināties ar trešām personām un konsulārajām iestādēm, OV L 294/1, 2013.

506 EST ir izskatījusi jautājumu par to, kā interpretēt 24. pantu ar starptautisko bērnu nolaupīšanu saistītos tiesas procesos (sk. [5.4. sadaļu](#)).

507 Eiropas Komisija (2013), Priekšlikums Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvai par procesuālajām garantijām bērniem, kuri ir aizdomās turētās vai apsūdzētās personas kriminālprocesā, COM(2013) 822 *final*, Briselē, 27.11.2013.

508 Sk. [11.2. sadaļu](#). Uz bērnu aizsardzību var attiekties arī Eiropas Komisijas (2013) priekšlikums Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvai par pagaidu juridisko palīdzību aizdomās turētajām un apsūdzētajām personām, kurām ir atņemta brīvība, un juridisko palīdzību Eiropas apcietināšanas ordera procesā, COM(2013) 824 *final*, Briselē, 27.11.2013.

EP tiesību sistēmā tiesības uz lietas taisnīgu izskatīšanu ir paredzētas ECTK 6. pantā, ar kuru ir saistīta visplašākā ECT judikatūra. ECTK 6. panta pirmā daļa ietver lietu taisnīgas izskatīšanas garantijas: tiesības uz taisnīgu un atklātu lietas izskatīšanu / sprieduma pasludināšanu (ja tas cita starpā nav pretrunā ar nepilngadīgo vislabākajām interesēm), tiesības uz lietas izskatīšanu saprātīgos termiņos, tiesības uz lietas izskatīšanu neatkarīgā un objektīvā tiesā⁵⁰⁹ un tiesības uz lietas izskatīšanu ar likumu izveidotā tiesā. ECT ir izstrādājusi garantijas, kas ir lietas taisnīgas izskatīšanas koncepcijas neatņemama daļa un ietver pušu procesuālo tiesību vienlīdzības principu un tiesvedību, kuras pamatā ir sacīkstes princips, tiesības klusēt, tiesības uz advokāta palīdzību, efektīvu līdzdalību, klātbūtni tiesas sēdē un pamatotus lēmumus. Turklāt ikviens cilvēks ir jāuzskata par nevainīgu, kamēr viņa vaina nav pierādīta saskaņā ar likumu (ECTK 6. panta otrā daļa).

Ikvienam, ko apsūdz noziedzīgā nodarījumā, ir vismaz šādas tiesības: tiesības tikt nekavējoties viņam saprotamā valodā tikt informētam par apsūdzību (ECTK 6. panta trešās daļas a) punkts), tiesības uz pietiekamu laiku un līdzekļiem, lai sagatavotu savu aizstāvību (ECTK 6. panta trešās daļas b) punkts), tiesības saņemt paša izvēlētu juridisku palīdzību (ECTK 6. panta trešās daļas c) punkts), tiesības noprināt lieciniekus vai pieprasīt liecinieku noprināšanu (ECTK 6. panta trešās daļas d) punkts) un tiesības uz bezmaksas tulka pakalpojumiem (ECTK 6. panta trešās daļas e) punkts). Šīs garantijas attiecas uz pieaugušajiem un bērniem. Tiesības uz efektīvu līdzdalību un tiesības uz advokāta palīdzību bērniem ir īpaši svarīgi, pamatojoties uz kuriem, tiesa ir veidojusi ar bērniem saistīto judikatūru. Tāpēc šīs divas īpašās lietas taisnīgas izskatīšanas garantijas šajā nodaļā ir aplūkotas sīkāk.

Aizdomās turamiem / apsūdzētiem bērniem ļoti svarīgas ir EP *pamatnostādnes par bērniem piemērotu tieslietu sistēmu*⁵¹⁰. Lai gan šīs pamatnostādnes nav juridiski saistošas, tās ir pakāpiens, kas ļauj nodrošināt, ka tiesu procedūrās, tostarp krimināltiesību sistēmas procedūrās, tiek ņemtas vērā bērnu īpašās vajadzības. To pamatā ir pastāvošā ECT judikatūra un citas Eiropas un starptautiskās tiesību normas, piemēram, ANO Bērnu tiesību konvencija. Tās ir noderīgs rīks speciālistiem, kas strādā ar bērniem. Saskaņā ar I.1. sadaļu pamatnostādnes attiecas uz tiesvedībā (kriminālajā vai citādā) vai tiesvedībai alternatīvās procedūrās iesaistītiem bērniem. Kriminālprocesā iesaistītiem bērniem īpaši svarīgas ir tiesības uz to, lai informācija par kriminālapsūdzību tiktu sniegta gan bērnam, gan viņa

509 ECT 1993. gada 24. augusta spriedums lietā *Nortier pret Nīderlandi*, Nr. 13924/88, ECT 2010. gada 2. marta spriedums lietā *Adamkiewicz pret Poliju*, Nr. 54729/00.

510 Eiropas Padomes Ministru komiteja (2010), Pamatnostādnes par bērniem piemērotu tieslietu sistēmu, 17.11.2010.

vecākiem tā, lai viņi saprastu attiecīgu apsūdzību (IV.A.1.5. sadaļa), tiesības tikt noplatinātam tikai advokāta/vecāku vai uzticības personas klātbūtnē (C.30. sadaļa), tiesības uz ātru lietas izskatīšanu (D.4. sadaļa) un tiesības uz bērniem piemērotu intervēšanu un tiesas sēdi (D.5. sadaļa).

Eiropas Padomes Parlamentārā asambleja (*PACE*) 2014. gada jūnijā ir pieņēmusi rezolūciju par bērniem draudzīgu tiesvedības sistēmu, kurā ir uzsvērts, ka attiecībā uz bērniem, kas nonākuši konfliktā ar likumu, ir jāievēro ar tiesībām pamatota un bērniem pielāgota pieeja⁵¹¹. *PACE* aicina dalībvalstis īstenot starptautiskās cilvēktiesību normas, kas attiecas uz nepilngadīgo tiesvedības sistēmu, tostarp EP pamatnostādnes par bērniem piemērotu tieslietu sistēmu, un nodrošināt valsts tiesību aktu un prakses atbilstību šīm normām. *PACE* ierosina izmantot brīvības atņemšanu tikai kā galējo līdzekli un uz iespējami īsāku laiku, noteikt 14 gadus kā minimālo vecumu, kad iestājas kriminālatbildība, nepieļaujot izņēmumus smagu noziedzīgu nodarījumu gadījumā, un izveidot specializētu nepilngadīgo tiesvedības sistēmu, ietverot novirzīšanas mehānismus, ar brīvības atņemšanu nesaistītus pasākumus un speciālistus.

Saskaņā ar starptautiskajām tiesībām *CRC* 40. pantā ir atzīts, ka ikvienam bērnam, kurš tiek turēts aizdomās, ir apsūdzēts vai atzīts par vainīgu noziedzīgā nodarījumā, ir tiesības uz izturēšanos, kas ir taisnīga un atbilst bērna vecumam. Saskaņā ar *CRC* 40. pantu nepilngadīgo tiesvedības sistēmas galvenais mērķis ir bērnu reintegrācija sabiedrībā, cenšoties panākt, lai viņi kļūtu par pilnvērtīgiem sabiedrības locekļiem. *CRC* 40. panta otrajā daļā ir atzītas bērnu tiesības uz lietas taisnīgu izskatīšanu un tas, ka bērniem ir dažas papildu tiesības, tostarp tiesības uz vecāku palīdzību, tiesības uz pārsūdzību un tiesības uz pilnīgu bērna privātās dzīves neaizskaramību visos tiesas procesa posmos.

CRC principi par lietas taisnīgu izskatīšanu un tiesībām uz bērniem piemērotu atliecsmi, tostarp par to, ka brīvības atņemšana jāizmanto tikai kā galējas nepieciešamības līdzeklis un uz iespējami īsāku laiku (sk. *CRC* 37. panta b) punktu), ir sīkāk izstrādāti citos instrumentos. Īpaši svarīgi ir ANO Minimālie standartnoteikumi nepilngadīgo tiesvedības sistēmas pārvaldībai (Pekinas noteikumi),⁵¹² ANO

511 Eiropas Padomes Parlamentārā asambleja, Rezolūcija 2010 (2014), [Bērniem piemērota nepilngadīgo tiesvedības sistēma: no retorikas līdz realitātei](#).

512 ANO Ģenerālā asambleja (1985), *ANO Minimālie standartnoteikumi nepilngadīgo tiesvedības sistēmas pārvaldībai*, UN Doc. GA Res. 40/33,19.11.1985.

Vadlīnijas par nepilngadīgo noziedzības novēršanu (Rijādas vadlīnijas)⁵¹³ un ANO Noteikumi par nepilngadīgo aizsardzību brīvības atņemšanas gadījumā (pazīstami arī kā Havanas noteikumi)⁵¹⁴. Pekinas noteikumos ir ietvertas sīki izstrādātas vadlīnijas par to, kā īstenot CRC 40. pantā minētās prasības par lietas taisnīgu izskatīšanu un bērniem piemērotu attieksmi, tostarp nepilngadīgo tiesvedības mērķi, privātuma aizsardzību, izmeklēšanu un kriminālvajāšanu, pirmstiesas apcietinājumu, lietas izskatīšanu un sprieduma pieņemšanu, kā arī attieksmi pret nepilngadīgajiem, kas izcieš ar brīvības atņemšanu saistītu un alternatīvu sodu. Havanas noteikumi par attieksmi pret nepilngadīgajiem, kam atņemta brīvība, ietver noteikumus, kuri attiecas uz brīvības atņemšanas definīciju, policijas aizturēšanu un pirmstiesas apcietinājumu, apstākļiem nepilngadīgajiem paredzētajās iestādēs, disciplinārajām procedūrām, pārbaudes metodēm un spēka vai ierobežošanas izmantošanu, sūdzību izskatīšanas mehānismiem, pārbaužu un uzraudzības mehānismiem un nepilngadīgo reintegrāciju. Visbeidzot, Rijādas vadlīnijās ir sniegtas detalizētas vadlīnijas par politiku ar mērķi novērst nepilngadīgo noziedzību.

ANO Bērnu tiesību komiteja (UNCRC) ir publicējusi vispārējo komentāru (Nr. 10)⁵¹⁵ par bērnu tiesībām nepilngadīgo tiesvedības sistēmā, kurā ir noteiktas detalizētas vadlīnijas par to, kā interpretēt un īstenot CRC saistībā ar nepilngadīgo tiesvedību. Šajā komentārā ir aplūkoti svarīgi nepilngadīgo tiesvedības principi, tostarp tiesības uz efektīvu līdzdalību kā daļa no tiesībām uz lietas taisnīgu izskatīšanu (sk. arī 11.1.1. sadaļu), princips, ka brīvības atņemšana jāizmanto tikai kā galējais līdzeklis un uz iespējami īsāko laiku, novirzīšanas un nepilngadīgo noziedzības profilakses izmantošana, bērna vislabāko interešu principa un principa par diskriminācijas aizliegumu iekļaušana nepilngadīgo tiesvedības sistēmā un vecuma robežas. UNCRC iesaka noteikt 12 gadus (vai, vēlams, lielāku vecumu) kā minimālo vecumu, kad iestājas kriminālatbildība. Komiteja arī iesaka piešķirt visiem bērniem tiesības, lai viņu lietas tiktu izskatītas nepilngadīgo tiesvedības sistēmā, un aizliedz smagu noziedzīgu nodarījumu gadījumā nodot 16 un 17 gadus vecu jauniešu lietas izskatīšanai pieaugušo kriminālās tiesvedības sistēmā. Nepilngadīgo tiesvedības kontekstā svarīga nozīme ir arī citiem vispārējiem komentāriem, piemēram, par tiesībām tikt uzklautam (kas ir saistīts ar tiesībām

513 ANO Ģenerālā asambleja (1990), *ANO Vadlīnijas par nepilngadīgo noziedzības novēršanu*, UN Doc. GA Res. 45/112, 14.12.1990.

514 ANO Ģenerālā asambleja (1990), *Noteikumi par nepilngadīgo aizsardzību brīvības atņemšanas gadījumā*, UN Doc. GA Res. 45/113, 14.12.1990.

515 ANO Bērnu tiesību komiteja (2007), *Vispārējais komentārs Nr. 10 – Bērnu tiesības nepilngadīgo tiesvedības sistēmā*, CRC/C/GC/07, 25.4.2007.

uz efektīvu līdzdalību tiesvedībā) un par bērnu tiesībām uz aizsardzību pret jebkādu vardarbību⁵¹⁶.

11.1.1. Efektīva līdzdalība

ES tiesību sistēmā ES Pamattiesību hartas 47. pantā ir paredzētas garantijas, kas ir līdzīgas ETK 6. pantā noteiktajām garantijām, tostarp tiesības uz taisnīgu, atklātu un laikus veiktu lietas izskatīšanu neatkarīgā un objektīvā tiesā, tiesības uz likumisku pārstāvību un tiesības uz efektīvu tiesību aizsardzību. Priekšlikumā direktīvai par procesuālajām garantijām bērniem, kas ir aizdomās turamie vai apsūdzētie kriminālprocesā, ir iekļautas tiesības uz efektīvu līdzdalību, kā arī tiesības uz likumisku pārstāvību⁵¹⁷.

EP tiesību sistēmā ECT saskaņā ar 6. pantu ir izstrādājusi īpašas prasības, lai nodrošinātu bērnu efektīvu līdzdalību kriminālprocesā. Parasti tiesvedībā jāraugās, lai tiktu ņemts vērā bērnu vecums, brieduma pakāpe un emocionālās spējas⁵¹⁸. Konkrēti efektīvas līdzdalības prasību piemēri ir bērna klātbūtne tiesas sēdēs, slēgtas tiesas sēdes nodrošināšana, ierobežota publicitāte, nodrošināšana, lai bērns saprastu, tiesas procesa mērķi, un ierobežota tiesas sēžu formalitāte. Līdz šim ECT nav uzskatījusi, ka pārāk zema kriminālatbildības vecuma noteikšana pati par sevi būtu ETK 6. panta pārkāpums. Izvērtējot, vai bērnam ir bijusi iespēja efektīvi piedalīties tiesvedībā, ECT aplūko katras lietas konkrētos apstākļus.

Piemērs. Lieta *T. pret Apvienoto Karalisti*⁵¹⁹ attiecas uz divus gadus veca bērna slepkavību, ko bija izdarījuši divi desmit gadus veci zēni. Tiesas process bija atklāts un izraisīja lielu mediju interesi. Tiesvedība bija daļēji pārveidota, proti, tiesas sēdes bija īsākas, pieteikuma iesniedzēja vecāki atradās blakus, pārtraukumu laikā bija pieejama rotaļu telpa utt. Tomēr pieteikuma iesniedzējs un līdzapsūdzētais tika tiesāti pieaugušo tiesā, lielā-

516 ANO Bērnu tiesību komiteja (CRC) (2009), Vispārējais komentārs Nr. 12 (2009) – *Bērna tiesības tikt uzklautam*, CRC/C/GC/12, 1.7.2009., ANO Bērnu tiesību komiteja (2011), *Vispārējais komentārs Nr. 13 (2011) – Bērnu tiesības uz aizsardzību pret jebkādu vardarbību*, CRC/C/GC/13, 18.4.2011.

517 Eiropas Komisija (2013), Priekšlikums Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvai par procesuālajām garantijām bērniem, kuri ir aizdomās turētās vai apsūdzētās personas kriminālprocesā, COM(2013) 822 final, Briselē, 27.11.2013.

518 ECT 1999. gada 16. decembra spriedums lietā *T. pret Apvienoto Karalisti* [GC], Nr. 24724/94, 61. punkts.

519 ECT 1999. gada 16. decembra spriedums lietā *T. pret Apvienoto Karalisti* [GC], Nr. 24724/94.

koties stingri ievērojot krimināllietu iztiesāšanas kārtību. ECT ir atzinusi, ka pieteikuma iesniedzējam nav bijusi iespēja efektīvi piedalīties tiesas procesā, ņemot vērā tiesas sēžu publicitāti kopsakarā ar lielo mediju interesi un pieteikuma iesniedzēja ierobežotās spējas dot norādījumus saviem advokātiem un sniegt adekvātas liecības. Tāpēc tiesa ir secinājusi, ka ir pārkāptas pieteikuma iesniedzēja tiesības saskaņā ar ECTK 6. pantu.

Tiesību uz efektīvu līdzdalību atzišanas pamatā ir arī Eiropas Padomes pamatnostādņu par bērniem piemērotu tieslietu sistēmu. Bērnu, tostarp nepilngadīgo, tiesvedības sistēmai būtu jābūt tādai, kas ir "pieejama, vecumam atbilstoša, ātra, rūpīga, pielāgota bērna vajadzībām un tiesībām un koncentrēta uz tām, respektē bērna tiesības, tostarp tiesības uz labu pārvaldību, tiesības uz līdzdalību tiesvedībās un tiesības saprast tiesvedības, tiesības uz privātās un ģimenes dzīves nodrošināšanu un uz neaizskaramību un cieņu"⁵²⁰. Pamatnostādnēs ir sniegti konkrēti norādījumi par to, kā nepilngadīgo tiesvedībā vai citā tiesvedībā būtu jāizturas pret bērniem. Būtu jānodrošina tiesas un tiesvedības procesa pieejamība bērniem un jāgarantē bērnu tiesības uz juridiskām konsultācijām un pārstāvību, kā arī tiesības tikt uzklausi un paust viedokli, būtu jāizvairās no nepamatotas kavēšanās, tiesvedība būtu jāorganizē bērniem piemērotā veidā (tas attiecas uz vidi un valodu) un būtu jānodrošina īpašas garantijas attiecībā uz bērnu liecību/paziņojumu pieņemšanu un ņemšanu vērā⁵²¹.

11.1.2. Tiesības uz advokāta palīdzību

ES tiesību sistēmā Direktīvas 2013/48/ES par tiesībām uz advokāta palīdzību⁵²² (kas jāistoeno līdz 2016. gada 27. novembrim) preambulas 52. un 55. apsvērumā un 5. panta otrajā, trešajā un ceturtajā daļā ir iekļautas tiešas atsauces uz bērniem. Saskaņā ar 55. apsvērumu un 5. panta otro daļu, ja bērnam tiek atņemta brīvība, par brīvības atņemšanu un tās iemesliem pēc iespējas ātrāk jāinformē persona, kam ir aizgādības tiesības pār bērnu, ja vien tas nebūtu pretrunā ar bērna vislabākajām interesēm. Šādā gadījumā jāinformē cita piemērota pilngadīga persona. Saskaņā ar 2. pantu direktīvu piemēro no brīža, kad personas tiek in-

⁵²⁰ Eiropas Padomes Ministru komiteja (2010), *Pamatnostādnes par bērniem piemērotu tieslietu sistēmu*, 17.11.2010., II. c. punkts.

⁵²¹ Turpat, D sadaļa.

⁵²² Eiropas Parlamenta un Padomes 2013. gada 22. oktobra Direktīva 2013/48/ES par tiesībām uz advokāta palīdzību kriminālprocesā un Eiropas apcietināšanas ordera procesā, par tiesībām uz to, ka pēc brīvības atņemšanas informē trešo personu, un par tiesībām, kamēr atņemta brīvība, sazināties ar trešām personām un konsulārajām iestādēm, OV L 294/1, 2013.

formētas par to, ka viņas tur aizdomās vai apsūdz par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, līdz procesa noslēgumam un galīgam paziņojumam par personu vainu vai nevainīgumu. Saskaņā ar 3. panta trešo daļu tiesības uz advokāta palīdzību ietver to, ka aizdomās turamajiem / apsūdzētajiem ir tiesības privāti tikties un sazināties ar advokātu, tostarp pirms pirmās nopratināšanas, tiesības uz advokāta klātbūtni un efektīvu līdzdalību nopratināšanas laikā un tiesības uz advokāta klātbūtni vairākās izmeklēšanas vai pierādījumu vākšanas darbībās.

EP tiesību sistēmā ECT uzskata tiesības uz advokāta palīdzību par vienu no tiesību uz lietas taisnīgu izskatīšanu pamatelementiem⁵²³. Personām, ko apsūdz noziedzīgā nodarījumā, ir tiesības uz advokāta palīdzību, sākot ar policijas izmeklēšanas agrīnajiem posmiem. Izņēmuma situācijās šīs tiesības var ierobežot, ja ierobežošana pārmērīgi neietekmē apsūdzētā tiesības. ECT ir norādījusi, ka tas var notikt, ja personas notiesāšanai izmanto liecības, kas ir sniegtas, neizmantojot tiesības uz advokāta palīdzību⁵²⁴. Ja lietā ir iesaistīti bērni, ECT stingrāk pārbauda, vai pieteikuma iesniedzējam ir bijusi efektīva iespēja izmantot tiesības uz advokāta palīdzību⁵²⁵.

Piemērs. Lieta *Panovits pret Kipru*⁵²⁶ attiecas uz 17 gadus vecu jaunietai, kas bija apsūdzēts slepkavībā un laupīšanā. Viņš bija atvests uz policijas iecirkni tēva pavadībā. Tad viņš bija apcietināts un aizvests uz atsevišķu telpu nopratināšanai bez tēva un advokāta klātbūtnes. Kamēr pieteikuma iesniedzēju nopratināja, viņa tēvs tika informēts par pieteikuma iesniedzēja tiesībām sazināties ar advokātu. Pēc dažām minūtēm tēvam bija paziņots, ka viņa dēls tikmēr ir atzinies noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā. ECT ir atzinusi, ka, ņemot vērā pieteikuma iesniedzēja vecumu, nevarēja pieņemt, ka viņš ir informēts par savām tiesībām uz likumisku pārstāvību pirms jebkādu paziņojumu sniegšanas. Tāpat bija maz ticams, ka viņš varēja pamatotī novērtēt sekas, ko radīs viņa nopratināšana bez advokāta palīdzības kriminālprocesā par slepkavību. Lai gan šķita, ka iestādes visu laiku bija gatavas atļaut, lai pieteikuma iesniedzējam palīdz advokāts, ja pieteikuma iesniedzējs to būtu lūdzis, tās nebija viņu informējušas par tiesībām nepieciešamības gadījumā lūgt, lai viņam piešķir advokātu bez maksas. Nebija pierādījumu, ka pieteikuma iesniedzējs vai viņa tēvs būtu skaidri un

523 ECT 2008. gada 27. novembra spriedums lietā *Salduz pret Turciju* [GC], Nr. 36391/02, 51. punkts.

524 Turpat, 62. punkts.

525 Turpat, 60. punkts.

526 ECT 2008. gada 11. decembra spriedums lietā *Panovits pret Kipru*, Nr. 4268/04.

nepārprotami atteikušies no tiesībām uz juridisku palīdzību. Tāpēc ECT ir konstatējusi, ka šajā lietā ir pārkāpts ECTK 6. panta trešās daļas c) punkts kopsakarā ar ECTK 6. panta p daļu.

11.2. Nepilngadīgu likumpārkāpēju tiesības saistībā ar aizturēšanu

Svarīgākie aspekti

- Brīvības atņemšanu bērnam var izmantot tikai kā galējas nepieciešamības līdzekli un uz iespējami īsāko laiku.
- Aizturēšanas gadījumā pret bērniem jāizturas atbilstoši viņu vecumam un ievērojot viņu cilvēka cieņu.
- Bērni nevar tikt turēti apcietinājumā kopā ar pieaugušajiem.

Ikvienai personai ir tiesības uz brīvību. Tāpēc brīvības atņemšana ir izņēmums, ko piemēro saskaņā ar tiesas vai administratīvas iestādes lēmumu un kas ietver jebkāda veida ievietošanu iestādē, kuru nepilngadīgajam nav atļauts patvaļīgi atstāt⁵²⁷. Ņemot vērā bērnu tiesību, tostarp bērnu interešu, aizsardzības nozīmi, ar brīvības atņemšanu saistītas situācijas, ja tās attiecas uz bērniem, būtu jāap-lūko, raugoties no šā konkrētā viedokļa.

Lai gan aizturēšanu var piemērot dažādos apstākļos, šajā nodaļā galvenā uz-manība ir pievērsta bērniem, kas nonākuši saskarē ar krimināltiesību sistēmām.

Visos starptautiskajos tiesību aktos bez izņēmuma ir apstiprināts, ka aizturēšana jāizmanto tikai kā galējais līdzeklis. Tas nozīmē, ka katru reizi, kad valsts iestādēm ir jālemj par bērna aizturēšanu, tām vispirms būtu pienācīgi jāizvērtē alternatīvas, lai aizsargātu bērna vislabākas intereses un lai sekmētu viņa reintegrāciju (CRC 40. panta pirmā daļa). Alternatīvas var ietvert, piemēram, “aprūpi, audzināšanu un uzraudzību, konsultācij[as], probāciju, nodošanu audžuģimenē, vispārējās un profesionālās izglītības programm[as]” (CRC 40. panta ceturtās daļas). Aizturēšana

527 Eiropas Padomes Ministru komiteja (2008), Ieteikums CM/Rec (2008)11 dalībvalstīm par Eiropas noteikumiem par nepilngadīgajiem likumpārkāpējiem, attiecībā uz kuriem tiek piemēroti sodi vai piespiedu līdzekļi, 5.11.2008., 21.5. noteikums.

būtu jāapsver tikai tad, ja alternatīvi risinājumi nav iespējami. Aizturēšana būtu jāpiemēro tikai uz visīsāko laiku un saskaņā ar atbilstošām materiālajām un procesuālajām garantijām. Ņemot vērā bērnu vecumu un neaizsargātību, aizturēšanas gadījumā bērniem pienākas īpašas tiesības un garantijas.

11.2.1. Aizturēšanas veidi (materiālās un procesuālās garantijas)

ES tiesību sistēmā pašreizējā tiesiskajā regulējumā, kas attiecas uz kriminālprocesu, nav saistoša instrumenta attiecībā uz bērnu aizturēšanu.

EP tiesību sistēmā saskaņā ar ECTK 5. pantu ikvienam ir tiesības uz brīvību. Aizturēšana ir izņēmums, kas būtu jāparedz valsts tiesību aktos, un tā nevar būt patvaļīga. Aizturēšanai turklāt jābūt pamatotai saskaņā ar kādu no 5. panta pirmās daļas a) līdz f) punktā minētajām sešām situācijām, kas ir izsmeljoši. Ar krimināltiesību sistēmu saskarē nonākušu bērnu aizturēšana var būt attaisnojama saskaņā ar a) apakšpunktu (aizturēšana uz kompetentas tiesas sprieduma pamata), c) punktu (pirmstiesas apcietinājums) vai d) punktu (jo īpaši brīvības atņemšana pāraudzināšanas nolūkā). Divi pēdējie punkti tiks analizēti sīkāk, jo saskaņā ar tiem valsts iestādēm ir uzlikti īpaši pienākumi.

Pirmstiesas apcietinājums

Pirmstiesas apcietinājums attiecas uz situācijām, kad personas, ko tur aizdomās par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, tiek turētas policijas vai izmeklēšanas apcietinājumā. Tas sākas ar personas apcietināšanas brīdi un beidzas, kad ir pieņemts lēmums pēc būtības pirmās instances tiesā⁵²⁸. Lai gan bērni var izmantot tās pašas garantijas, ko pieaugušie, ECT ir noteikusi vairākus papildu principus, lai stiprinātu bērnu statusu valstu kriminālprocesā.

ECT parasti interpretē 5. panta pirmās daļas c) punktu un 5. panta trešo daļu tādā nozīmē, ka personai var piemērot pirmstiesas apcietinājumu tikai tad, ja ir pamatotas aizdomas, ka šī persona ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu. Pirmstiesas apcietinājums turklāt nedrīkstētu pārsniegt saprātīgu ilgumu un būtu samērīgos intervālos jāpārskata. Jo garāks ir apcietinājuma periods, jo pārliecinošiem jābūt iestāžu izvirzītajiem argumentiem, kas to pamato. Saskaņā ar ECT judikatūru persona, kas apsūdzēta noziedzīgā nodarījumā, gaidot tiesas procesu, vienmēr

⁵²⁸ ECT 2012. gada 22. maija spriedums lietā *Idalov pret Krieviju*, Nr. 5826/03, 112. punkts.

jāatbrīvo no apcietinājuma, izņemot gadījumus, kad valsts var pierādīt, ka pastāv būtiski un pietiekami iemesli, kas pamato turpmāku apcietinājuma piemērošanu⁵²⁹.

ECT ir izstrādājusi četrus galvenos pieņemamos iemeslus, kuru dēļ personām, kas atrodas pirmstiesas apcietinājumā, var atteikt atbrīvojumu pret drošības naudu: risks, ka apsūdzētais mēģinās izvairīties no kriminālprocesa, traucēs kriminālprocesa norisi, izdarīs turpmākus noziedzīgus nodarījumus vai traucēs sabiedrisko kārtību. Turklāt pirmstiesas apcietinājuma turpināšanai ir jābūt absolūti nepieciešamai un valstij būtu jāpārbauda visi fakti, kuri liecina par vai pret to, ka pastāv vispārējas intereses, kas attaisno turpmāku brīvības atņemšanu⁵³⁰.

Lietās, kurās ir iesaistīti bērni, ECT prasa, lai valsts iestādes, līdzsvarojot būtiskos argumentus par un pret pirmstiesas apcietinājuma piemērošanu, pievērstu īpašu uzmanību bērna vecumam, atceroties, ka pirmstiesas apcietinājums būtu jāizmanto tikai kā pēdējais līdzeklis un uz iespējami īsāku laiku⁵³¹. Tas nozīmē, ka iestādēm būtu jāapsver iespēja izmantot pirmstiesas apcietinājumam alternatīvus risinājumus⁵³². Valsts iestādēm turklāt būtu jāievēro īpaša rūpība, lai lietas, kurās ir iesaistīti bērni, tiktu nodotas tiesai pieņemamā laikposmā⁵³³.

Piemērs. Lietā *Nart pret Turciju*⁵³⁴ 17 gadus vecais pieteikuma iesniedzējs tika apcietināts, jo bija aizdomās par pārtikas veikala aplaupīšanu. Viņam bija piemērots pirmstiesas apcietinājums uz 48 dienām pieaugušo cietumā. Īpaši uzsverot, ka pieteikuma iesniedzējs ir nepilngadīgs, ECT ir norādījusi, ka "nepilngadīga apcietināšana pirmstiesas procesa laikā būtu jāizmanto tikai kā galējais līdzeklis un uz iespējami īsāku laiku un, ja apcietinājums

529 ECT 2003. gada 24. jūlija spriedums lietā *Smirnova pret Krieviju*, Nr. 46133/99 un 48183/99, 58. punkts.

530 Turpat, 58. un 59. punkts, ECT 2008. gada 18. marta spriedums lietā *Ladent pret Poliju*, Nr. 11036/03, 55. punkts.

531 ECT 2012. gada 19. janvāra spriedums lietā *Korneykova pret Ukrainu*, Nr. 39884/05, 43. un 44. punkts. Sk. arī ECT 2006. gada 10. janvāra sprieduma lietā *Selçuk pret Turciju*, Nr. 21768/02, 35. un 36. punktu, ECT 2012. gada 13. novembra sprieduma lietā *J.M. pret Dāniju*, Nr. 34421/09, 63. punktu.

532 ECT 2013. gada 9. jūlija spriedums lietā *Dinç un Çakır pret Turciju*, Nr. 66066/09, 63. punkts (pieejams franču valodā), ECT 2009. gada 20. janvāra spriedums lietā *Güveç pret Turciju*, Nr. 70337/01, 108. punkts.

533 ECT 2011. gada 3. marta spriedums lietā *Kuptsov un Kuptsova pret Krieviju*, Nr. 6110/03, 91. punkts.

534 ECT 2008. gada 6. maija spriedums lietā *Nart pret Turciju*, Nr. 20817/04.

ir absolūti nepieciešams, nepilngadīgie būtu jānošķir no pieaugušajiem”⁵³⁵. Šajā konkrētajā gadījumā iestādes bija mēģinājušas pamatot pirmstiesas apcietinājumu ar faktiski pieejamajiem pierādījumiem, bet ECT ir atzinusi, ka ar šo iemeslu vien nevar attaisnot pieteikuma iesniedzēja apcietinājuma ilgumu. Tāpēc tiesa šajā lietā ir konstatējusi ECTK 5. panta trešās daļas pārkāpumu.

Brīvības atņemšana pāraudzināšanas nolūkā

Šo aizturēšanas veidu izmanto situācijās, kad bērnam ir īpaša vajadzība pēc pāraudzināšanas personības traucējumu un vardarbīgas uzvedības dēļ. ECTK 5. panta pirmās daļas d) punkts pirmām kārtām attiecas uz aizturēšanas veidiem ārpus nepilngadīgo tiesvedības sistēmas darbības jomas.

Piemērs. Lieta *Bouamar pret Beļģiju*⁵³⁶ attiecas uz nepilngadīgā ievietošanu izmeklēšanas cietumā deviņas reizes uz aptuveni 15 dienām. Pieteikuma iesniedzējs bija pusaudzis, kam bija konstatēti personības traucējumi un vardarbīga uzvedība. Beļģijas valdība bija paskaidrojusi, ka viņš ir ievietots izmeklēšanas cietumā pāraudzināšanas nolūkā. ECT ir atzīmējusi, ka īslaicīga ievietošana izmeklēšanas cietumā pati par sevi nav pretrunā ar 5. panta pirmās daļas d) punktu, ja iestāžu mērķis ir ievietot nepilngadīgo pāraudzināšanas iestādē. Tomēr ECT ir atzinusi, ka šajā gadījumā iestādes nav spējušas apliecināt, ka tām ir bijusi vēlēšanās un iespējas ievietot pieteikuma iesniedzēju iestādē, kur varētu notikt viņa pāraudzināšana. Tiesa šajā lietā ir konstatējusi ECTK 5. panta pirmās daļas d) punkta pārkāpumu.

Piemērs. Lieta *D.G. pret Īriju*⁵³⁷ attiecas uz vardarbīga nepilngadīgā ievietošanu aizturēšanas centrā. ECT ir norādījusi, ka jēdzienu “pāraudzināšana” nevajadzētu strikti pielīdzināt mācībām klasē. Pāraudzināšana nozīmē, ka vietējā iestāde uzņemas daudzu vecāku tiesību aspektu īstenošanu attiecīgās personas interešu un aizsardzības vārdā. Saskaņā ar ECT viedokli ir pieļaujams, ka vietējās iestādes īslaicīgi ievieto nepilngadīgos aizturēšanas centros, līdz tiek atrasts piemērots mājoklis, ar noteikumu, ka situāciju atrisina ātri. Šajā gadījumā prasība, ka jārikojas ātri, nebija ievērota, jo piemērots mājoklis pieteikuma iesniedzējam tika nodrošināts vairāk nekā sešus

⁵³⁵ Turpat, 31. punkts.

⁵³⁶ ECT 1998. gada 29. februāra spriedums lietā *Bouamar pret Beļģiju*, Nr. 9106/80.

⁵³⁷ ECT 2002. gada 16. maija spriedums lietā *D.G. pret Īriju*, Nr. 39474/98.

mēnešus pēc viņa atbrīvošanas no aizturēšanas centra. Tiesa šajā lietā ir konstatējusi ECTK 5. panta pirmās daļas d) punkta pārkāpumu.

Aizturēšanas pārsūdzība, pārskatīšanas ātrums un tiesības uz advokāta palīdzību

ECT prasa, lai gadījumos, kuros ir iesaistīti bērni, kas atrodas apcietinājumā, valsts iestādes ievērotu īpašu rūpību. Papildus iepriekš minētajām garantijām valsts iestādēm jānodrošina, lai bērniem būtu tiesības samērīgos intervālos apstrīdēt aizturēšanas likumīgumu un lai procedūrā, kad tiek noteikts, vai aizturēšana ir likumīga, bērniem būtu pieejama advokāta palīdzība. Turklāt valsts tiesām par šīm juridiskajām pretenzijām jālemj nekavējoties. ECT ir atvasinājusi šīs procesuālās garantijas no ECTK 5. panta ceturtais daļas teksta.

Piemērs. Lietā *Bouamar pret Beļģiju*⁵³⁸ ECT ir konstatējusi 5. panta ceturtais daļas pārkāpumu, jo tiesas sēdes, kurās tika lemts par pieteikuma iesniegšanas aizturēšanu, bija notikušas bez viņa advokātu klātbūtnes, lēmumi nebija pieņemti nekavējoties, lēmumi par aizturēšanas likumīgumu vispār nebija pieņemti, jo valsts tiesas bija noraidījušas pieteikuma iesniegšanas apelāciju, jo tai bija zudusi jēga.

11.2.2. Aizturēšanas apstākļi

ES tiesību sistēmā saskaņā ar ES Pamattiesību hartas 4. pantu ir aizliegta spīdzināšana un necilvēcīga vai pazemojoša izturēšanās. Tomēr, tā kā harta attiecas vienīgi uz ES tiesību aktu darbības jomu, šis noteikums ir jāsaista ar citiem ES juridiskajiem instrumentiem, kas attiecas uz aizturēšanu, lai tas šajā ziņā kļūtu saistošs dalībvalstīm. Līdz šim EST nav izskatījusi ar hartas 4. pantu saistītas lietas.

EP tiesību sistēmā ECT ir atzinusi, ka bērnu turēšanu apcietinājumā kopā ar pieaugušajiem varētu uzskatīt par ECTK 3. panta⁵³⁹ vai 5. panta pārkāpumu⁵⁴⁰. Uz atbilstošas medicīniskās aprūpes trūkumu apcietinājumā arī varētu attiekties

⁵³⁸ ECT 1998. gada 29. februāra spriedums lietā *Bouamar pret Beļģiju*, Nr. 9106/80.

⁵³⁹ ECT 2009. gada 20. janvāra spriedums lietā *Güveç pret Turciju*, Nr. 70337/01.

⁵⁴⁰ ECT 2008. gada 6. maija spriedums lietā *Nart pret Turciju*, Nr. 20817/04.

3. pants⁵⁴¹. Citi aspekti, uz kuriem potenciāli varētu attiekties 3. pants, ir kameru platība, apgaismojums un atpūtas pasākumi⁵⁴². Izvērtējot aizturēšanas apstākļu atbilstību ECTK 3. panta normām, ECT bieži pamatojas uz normu kopumu, ko izstrādājusi Eiropas Komiteja spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanai (*CPT*), kura uzrauga apstākļus cietumos saistībā ar Eiropas Konvenciju par spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanu, veicot apmeklējumus uz vietas EP dalībvalstīs⁵⁴³.

Piemērs. Lietā *Güveç pret Turciju*⁵⁴⁴ piecpadsmit gadus vecs zēns tika arestēts, jo bija turēts aizdomās par dalību Kurdistanas Darba partijā (*PKK*). Saskaņā ar Valsts drošības tiesas lēmumu viņš piecus gadus tika turēts apcietinājumā pieaugušo cietumā. ECT ir norādījis, ka zēna aizturēšana bija pretrunā Turcijas tiesiskajam regulējumam un pienākumiem saskaņā ar starptautiskajiem līgumiem, tostarp CRC 37. panta c) punktu, kurā noteikts, ka bērni jānošķir no pieaugušajiem. Tāpat tiesa ir atzīmējusi, ka pieteikuma iesniedzējam cietumā bija sākušās psiholoģiskas problēmas, kuru dēļ viņš atkārtoti bija mēģinājis izdarīt pašnāvību. Iestādes turklāt nebija nodrošinājušas pieteikuma iesniedzējam atbilstošu medicīnisko aprūpi. Tāpēc, ņemot vērā pieteikuma iesniedzēja vecumu, viņa aizturēšanas ilgumu cietumā kopā ar pieaugušajiem, kā arī to, ka iestādes nebija nodrošinājušas atbilstošu medicīnisku palīdzību viņa psiholoģisko problēmu risināšanai un nebija veikušas pasākumus, lai novērstu viņa atkārtotos pašnāvības mēģinājumus, ECT nav šaubījusies, ka pieteikuma iesniedzējs ir bijis pakļauts necilvēcīgai un pazemojošai attieksmei. Tāpēc tiesa šajā lietā ir konstatējusi ECTK 3. panta pārkāpumu.

ESTK ir konsekventi interpretējusi ESH 17. pantu tādā izpratnē, ka, ja bērni tiek aizturēti vai ieslodzīti cietumā, viņi būtu jānošķir no pieaugušajiem.

EP Eiropas noteikumos par nepilngadīgajiem likumpārkāpējiem, attiecībā uz kuriem tiek piemēroti sodi vai piespiedu līdzekļi, ir sniegti detalizēti norādījumi par

541 ECT 2009. gada 20. janvāra spriedums lietā *Güveç pret Turciju*, Nr. 70337/01, ECT 2013. gada 14. novembra spriedums lietā *Blokhin pret Krieviju*, Nr. 47152/06 (2014. gada 24. martā lieta nodota Lielajai palātai).

542 ECT 2011. gada 3. marta spriedums lietā *Kuptsov un Kuptsova pret Krieviju*, Nr. 6110/03, 70. punkts.

543 Sk., piemēram, ECT 2009. gada 20. janvāra spriedumu lietā *Güveç pret Turciju*, Nr. 70337/01.

544 Turpat.

aizturēšanas apstākļiem. Tajos ir arī minēts, ka nepilngadīgie nebūtu jātur pieaugušajiem paredzētās iestādēs, bet īpaši nepilngadīgajiem izveidotās iestādēs⁵⁴⁵.

Saskaņā ar starptautiskajām tiesībām *CRC* ir iekļauts atsevišķs punkts par bērniem, kam atņemta brīvība, nosakot, ka bērni jānošķir no pieaugušajiem, izņemot gadījumus, kad tas nav bērnu interesēs (*CRC* 37. panta c) punkts). Šajā pašā punktā arī ir noteikts, ka principā bērniem ir tiesības uzturēt kontaktus ar savu ģimeni, izmantojot saraksti un tikšanos.

11.2.3. Aizsardzība pret vardarbību un sliktu izturēšanos

EP tiesību sistēmā ECT ir atkārtoti norādījusi, ka valsts iestādes ir atbildīgas par apcietinājumā esošu personu aizsardzību pret nāvi, vardarbību un sliktu izturēšanos, kam apcietinātos pakļauj citi ieslodzītie vai pašas iestādes. Valstu pienākumi šajā ziņā ir īpaši stingri, ņemot vērā, ka apcietinātie atrodas valsts pakļautībā un kontrolē.⁵⁴⁶ Papildus samērīgu pasākumu veikšanai, lai aizsargātu ieslodzītos, valsts iestādēm jāveic arī pierādāmu apgalvojumu par sliktu izturēšanos vai nāvi efektīva izmeklēšana.

Piemērs. Lieta *Çoşelav pret Turciju* attiecas uz pašnāvību cietumā, ko bija izdarījis pusaudzis⁵⁴⁷, kurš iepriekš jau vairākas reizes neveiksmīgi bija mēģinājis izdarīt pašnāvību. Pēc pašnāvības mēģinājumiem iestādes bija pusaudzi pārvietojušas no cietuma nepilngadīgo daļas uz pieaugušo aizturēšanas centru. Tiesa vispirms ir konstatējusi, ka iestādes zināja vai tām bija jāzina, ka pastāv reāls un tūlītējs risks pieteikuma iesniedzēja dēla dzīvībai, norādot, ka iestādes nav veikušas samērīgus pasākumus, lai novērstu pašnāvības risku. Tiesa ir īpaši uzsvērusi mirušā pusaudža vecumu un faktu, ka viņš atradās apcietinājumā kopā ar pieaugušajiem. Tāpēc ECT šajā lietā ir konstatējusi ECTK 2. panta materiālās daļas pārkāpumu. Tiesa turklāt ir konstatējusi 2. panta procesuālās daļas pārkāpumu, jo iestādes nebija efektīvi izmeklējušas pieteikuma iesniedzēja dēla nāves apstākļus.

545 Eiropas Padomes Ministru komiteja (2008), lēmums CM/Rec (2008)11 dalībvalstīm par Eiropas noteikumiem par nepilngadīgajiem likumpārkāpējiem, attiecībā uz kuriem piemēroti sodi vai piespiedu līdzekļi, 5.11.2008., 59.1. noteikums.

546 ECT 2002. gada 13. jūnija spriedums lietā *Angelova pret Bulgāriju*, Nr. 38361/97, ECT 2005. gada 6. oktobra spriedums lietā *H.Y. un Hü.Y. pret Turciju*, Nr. 40262/98.

547 ECT 2012. gada 9. oktobra spriedums lietā *Çoşelav pret Turciju*, Nr. 1413/07.

lemesli, kas pamato šos secinājumus, ir šādi: iestādes nebija nekavējoties informējušas pieteikuma iesniedzējus par viņu dēla nāvi, prokuratūra nebija izmeklējusi apgalvojumus par to, ka nebija veikti pasākumi, lai novērstu pašnāvību, un turpmākā administratīvā procedūra bija pārmērīgi gara.

11.3. Bērnu, kas ir cietušie un liecinieki, aizsardzība

Svarīgākais aspekts

- Bērniem, kas ir cietušie un liecinieki, ir tiesības uz aizsardzību pret atkārtotu viktimizāciju, uz atgūšanās laikposmu un reintegrāciju, kā arī uz efektīvu līdzdalību kriminālprocesā un alternatīvās procedūrās.

Gan ES, gan EP tiesību sistēmā ir atzīts bērnu, kas ir cietušie un liecinieki, statuss.

ES tiesību sistēmā Direktīvā par cietušo tiesībām 2012/29/ES⁵⁴⁸ ir skaidri atzīts cietušo bērnu statuss. Tajā noteikts, ka gadījumos, kad cietušais ir bērns, pirmām kārtām jāņem vērā bērna vislabākās intereses un tās jāizvērtē individuāli. Turklāt jāievēro bērniem piemērota pieeja, kas nozīmē, ka jāņem vērā bērna vecums, brieduma pakāpe, uzskati, vajadzības un bažas. Direktīvas mērķis turklāt ir nodrošināt, lai bērns un persona, kam ir vecāku atbildība (vai cits likumiskais pārstāvis), tiktu informēti par visiem pasākumiem vai tiesībām, kurās īpaša uzmanība pievērsta bērnam (1. panta otrā daļa). Bērniem, kas ir cietušie, ir arī tiesības tikt uzklausi tiem kriminālprocesā, un dalībvalstīm jānodrošina, lai bērni varētu arī sniegt pierādījumus. Pienācīgi jāņem vērā bērna vecums un brieduma pakāpe (10. panta pirmā daļa). Direktīvas mērķis turklāt ir kriminālprocesa laikā aizsargāt cietušo bērnu privātumu un identitāti, lai cita starpā nepieļautu sekundāru viktimizāciju (21. panta pirmā daļa, sk. arī 26. pantu). Direktīvā turklāt ir iekļauts īpašs pants par cietušo bērnu tiesībām uz aizsardzību kriminālprocesa laikā (24. pants), kas attiecas uz cietušo bērnu nopratināšanas norises gaitas fiksēšanu skaņū un attēlu ierakstā un šo ierakstu kā pierādījumu izmantošanu kriminālprocesā, īpašu pārstāvju iecelšanu un tiesībām uz likumisku pārstāvību bērna vārdā, ja pastāv interešu konflikts starp cietušo bērnu un personām,

⁵⁴⁸ Eiropas Parlamenta un Padomes 2012. gada 25. oktobra Direktīva 2012/29/ES, ar ko nosaka noziedzumos cietušo tiesību, atbalsta un aizsardzības minimālos standartus, OV L 315/55, 2012.

kam ir aizgādības tiesības. Direktīvā ir arī dažādi vispārēji noteikumi par cietušo aizsardzību, piemēram, par piekļuvi cietušo atbalsta dienestiem. Bērnu un citu neaizsargātu iedzīvotāju grupu gadījumā ir jābūt pieejamiem specializētiem atbalsta pakalpojumiem (sk. direktīvai pievienotās rezolūcijas 38. sadaļu)⁵⁴⁹.

Pirms Pamatlēmums 2001/220/TI par cietušo statusu kriminālprocesā tika aizstāts ar Direktīvu par cietušo tiesībām, tajā cita starpā bija aptverti tādi jautājumi kā cietušo līdzdalība, tiesības un taisnīga attieksme. Lai gan šajā pamatlēmumā nebija iekļautas tiešas norādes uz bērniem, tajā bija atzīts neaizsargātu cietušo īpašais statuss. Saskaņā ar šo pamatlēmumu EST ir atzinusi, ka bērnus var atzīt par neaizsargātiem, ņemot vērā viņu vecumu, kā arī noziedzīgos nodarījumus, kuros viņi sevi uzskata par cietušajiem. Šis statuss nozīmē, ka bērniem ir tiesības uz īpašiem aizsardzības pasākumiem, piemēram, uzklausišanu ārpus atklātas tiesas sēdes un pirms tās sākuma⁵⁵⁰. EST ir arī norādījusi, ka visiem cietušo aizsardzības pasākumiem jābūt tādiem, lai tomēr tiktu ievērotas apsūdzētā tiesības uz lietas taisnīgu izskatīšanu. Tas nozīmē, ka cietušo un liecinieku aizsardzības pasākumi nedrīkst aizskart apsūdzētās personas tiesības uz lietas taisnīgu izskatīšanu (sk. arī ECT judikatūras piemērus)⁵⁵¹.

Piemērs. *Pupino* lietā⁵⁵² Itālijas bērnudārza audzinātāja bija apsūdzēta par sliktu izturēšanos pret audzēkni. Saskaņā ar Itālijas Kriminālprocesa kodeksu lieciniekiem tiesas procesa laikā liecības parasti ir jāsniedz tiesas zālē. Tomēr dažos gadījumos tiesnesis saskaņā ar īpašu procedūru (*incidente probatorio*) var uzklausiēt liecības pirms tiesas sēdes. Šajā gadījumā prokurors bija lūdzis, lai valsts tiesa atļauj mazajiem bērniem sniegt liecības, kas ir kā pierādījumi, pirms tiesas sēdes, bet valsts tiesa tam nebija piekritusi. EST šajā lietā pirmo reizi ir interpretējusi dažus no noteikumiem, kas attiecas uz bērnu kā cietušo un liecinieku statusu kriminālprocesā. Tiesa ir uzsvērusi, ka saskaņā ar Pamatlēmumu 2001/220/TI dalībvalstīm ir jānodrošina neaizsargātu cietušo īpaša aizsardzība, kas nozīmē, ka valsts tiesai ir jāspēj atļaut neaizsargātiem cietušajiem liecināt tā, lai garantētu viņu aizsardzību, piemēram, ārpus atklātas tiesas sēdes un pirms tās sākuma. EST

549 Sk. *FRA* (2014b), 36. lpp.

550 EST 2005. gada 16. jūnija spriedums lietā C-105/03 *Kriminālprocess pret Maria Pupino* [GC], 53. punkts.

551 EST 2005. gada 16. jūnija spriedums lietā C-105/03 *Kriminālprocess pret Maria Pupino* [GC]. Sk. arī EST 2011. gada 21. decembra spriedumu lietā C-507/10 *Kriminālprocess pret X*.

552 EST 2005. gada 16. jūnija spriedums lietā C-105/03 *Kriminālprocess pret Maria Pupino* [GC].

ir norādījusi: “Taču neatkarīgi no tā, vai ar apstākli, ka persona, kas cietusi no noziedzīga nodarījuma, ir nepilngadīga, principā pietiek, lai atzītu šādu cietušo par īpaši neaizsargātu Pamatlēmuma nozīmē, nav apstrīdams, ka tad, ja – kā ir pamata lietā – mazi bērni apgalvo, ka pret viņiem kāds ir slikti izturējies, turklāt minētā persona ir audzinātāja, tad šos bērnus var atzīt par īpaši neaizsargātiem, sevišķi ņemot vērā viņu vecumu, kā arī pret tiem vērsto noziedzīgo nodarījumu raksturu un sekas”⁵⁵³. EST turklāt ir norādījusi, ka visiem aizsardzības un sekundāras viktimizācijas novēršanas pasākumiem ir jābūt tādiem, lai apsūdzētajam tomēr garantētu tiesības uz lietas taisnīgu izskatīšanu⁵⁵⁴.

EP tiesību sistēmā ECT ir atzinusi, ka valstij ir pienākums aizsargāt cietušo intereses. Tas attiecas uz cietušajiem, kas kā liecinieki piedalās kriminālprocesā. Viņu intereses saskaņā ar ECTK noteikumiem, piemēram, 2. un 8. pantu, ir jālīdzsvaro ar aizstāvības interesēm⁵⁵⁵. ECT ir pieņēmusi vairākus nolēmumus lietās, kuras attiecas uz dzimumnoziegumiem un kurās bērni ir liecinājuši pret iespējamajiem likumpārkāpējiem. Šī judikatūra liecina, ka tiesa ir atzinusi, ka kriminālprocesu par dzimumnoziegumiem “cietušais bieži uztver kā smagu pārbaudījumu, jo īpaši, ja viņš pret savu gribu tiek konfrontēts ar apsūdzēto”, un tas izpaužas vēl spilgtāk, ja lietā ir iesaistīti bērni⁵⁵⁶. Tāpēc tiesa ir atzinusi, ka šādos gadījumos ir pieļaujami daži pasākumi, kuru nolūks ir cietušo bērnu aizsardzība. Tomēr tiesa ir arī norādījusi, ka šie pasākumi nedrīkst apdraudēt tiesības uz aizstāvību adekvātu un efektīvu īstenošanu, tāpēc no tiesām var prasīt, lai tās veiktu pasākumus, kas kompensē šķēršļus, ar kādiem saskaras aizstāvība⁵⁵⁷.

Piemērs. Lietā *Kovač pret Horvātiju*⁵⁵⁸ 12 gadus veca meitene bija sniegusi liecību izmeklēšanas tiesnesim, apgalvojot, ka pieteikuma iesniedzējs ar viņu veicis netiklas darbības. Pieteikuma iesniedzējs meitenes uzklaušīšanā nepiedalījās, nebija pārstāvēts, kā arī viņam nebija dota iespēja apstrīdēt cietušās liecību. ECT ir atkārtoti uzsvērusi, ka visi pierādījumi ir

553 Turpat, 53. punkts.

554 Turpat, 59. punkts.

555 ECT 1996. gada 26. marta spriedums lietā *Doorson pret Nīderlandi*, Nr. 20524/92.

556 ECT 2002. gada 2. jūlija spriedums lietā *S.N. pret Zviedriju*, Nr. 34209/96, 47. punkts.

557 ECT 2005. gada 10. novembra spriedums lietā *Bocos-Cuesta pret Nīderlandi*, Nr. 54789/00, ECT 2009. gada 27. janvāra spriedums lietā *A.L. pret Somiju*, Nr. 23220/04, ECT 2007. gada 24. aprīļa spriedums lietā *W. pret Somiju*, Nr. 14151/02, ECT 2007. gada 12. jūlija spriedums lietā *Kovač pret Horvātiju*, Nr. 503/05.

558 ECT 2007. gada 12. jūlija spriedums lietā *Kovač pret Horvātiju*, Nr. 503/05.

jāsniedz atklātā tiesas sēdē apsūdzētā klātbūtnē, lai nodrošinātu iespēju iesniegt pretargumentus. Ja liecības, kas iegūtas no policijas nopratināšanas vai izmeklēšanas posmā, tiek izmantotas kā pierādījumi, pats par sevi nav pretrunā ar ECTK 6. pantu ar noteikumu, ka apsūdzētajam tiek dota atbilstoša un pienācīga iespēja apstrīdēt un aptaujāt attiecīgo liecinieku vai nu liecību sniegšanas laikā, vai procesa vēlākā posmā. Šajā gadījumā cietušās liecības bija vienīgie tiešie pret pieteikuma iesniedzēju izvirzītās apsūdzības pierādījumi, un šiem pierādījumiem bija izšķiroša nozīme, tiesai pieņemot lēmumu par notiesājošu spriedumu. Pieteikuma iesniedzējam nebija iespējas šos pierādījumus apstrīdēt vai iegūt atbildi no valsts tiesām uz savu sūdzību, kas tika iesniegta šajā sakarā. Turklāt tiesā, kas izskatīja lietu, cietušās liecība faktiski nebija nolasīta. Tā vietā tiesnesis bija vienkārši norādījis, ka cietusi ir apstiprinājusi savu izmeklēšanas tiesnesim sniegto liecību. Tāpēc ECT ir secinājusi, ka pieteikuma iesniedzējam nebija garantētas tiesības uz lietas taisnīgu izskatīšanu, pārkāpjot ECTK 6. panta pirmo daļu kopsakarā ar 6. panta otrās daļas d) punktu.

Piemērs. Lietā *S.N. pret Zviedriju*⁵⁵⁹ desmit gadus vecs zēns policijā bija liecinājis, ka pieteikuma iesniedzējs viņu ir pakļāvis seksuālai vardarbībai. Zēnu divas reizes bija iztaujājis policijas inspektors, kam bija liela pieredze ar vardarbību pret bērniem saistītās lietās. Pirmā intervija bija ierakstīta video formātā, bet otrā – audio formātā. Pieteikuma iesniedzēja advokāts otrajā intervijā nepiedalījās, bet bija vienojies ar policijas inspektoru par apspriežamajiem jautājumiem. Tiesas procesa laikā apgabaltiesa bija atskaņojusi bērna interviju ierakstus, bet nebija iztaujājusi viņu personīgi. Gala rezultātā tiesa bija pieņēmusi notiesājošu spriedumu pret pieteikuma iesniedzēju, pamatojoties gandrīz tikai uz bērna liecībām. Apelācijas tiesa bija apstiprinājusi notiesājošo spriedumu. Tā bija uzskatījusi, ka policijā sniegtās intervijas ir pietiekami pierādījumi, kas ļauj konstatēt pieteikuma iesniedzēja vainu, tomēr atzīstot, ka trūkst tehnisku pierādījumu, kuri apstiprinātu bērna apgalvojumus, kas reizēm bija neprecīzi. ECT ir piekritusi, ka dzimumnoziegumos liecinieku nopratināšana nevienmēr ir iespējama un šādos gadījumos liecinieku liecībām būtu jāpievērš īpaša piesardzība. Lai gan šajā lietā bērna sniegtās liecības bija faktiski vienīgie pierādījumi pret apsūdzēto, kopumā lieta bija izskatīta taisnīgi. Pirmās instances tiesas un apelācijas procesa laikā bija parādīts videoieraksts, apgabaltiesā bija nolasīta otrās intervijas stenogramma un atskaņots arī tās audioieraksts.

559 ECT 2002. gada 2. jūlija spriedums lietā *S.N. pret Zviedriju*, Nr. 34209/96.

Tātad pieteikuma iesniedzējam kriminālprocesa laikā bija pietiekami daudz iespēju apstrīdēt bērna liecību un viņa apgalvojumu ticamību. Tiesa šajā lietā nav konstatējusi ECTK 6. panta trešās daļas d) punkta pārkāpumu.

Kā redzams nākamajā piemērā, ECT judikatūra attiecas ne vien uz nepieciešamību līdzsvarot cietušo bērnu aizsardzības pasākumus un apsūdzētā tiesības uz lietas taisnīgu izskatīšanu, bet arī uz liecinieku un viņu ģimeņu, tostarp bērnu, tiesību uz dzīvību aizsardzību saskaņā ar ECTK 2. pantu.

Piemērs. Lieta *R.R. un citi pret Ungāriju*⁵⁶⁰ attiecas uz ieslodzīto, kas atklātā tiesas sēdē bija liecinājis par savām narkotiku tirdzniecības darbībām un, baidoties no atriebības, kopā ar sievu un diviem bērniem bija iesaistīts oficiālajā liecinieku aizsardzības programmā. Kad iestādes bija konstatējušas, ka ieslodzītais joprojām sazinās ar noziedzīgajām aprindām, viņš un viņa ģimene tika izslēgta no liecinieku aizsardzības programmas noteikumu pārkāpuma dēļ. Ģimenes locekļi saskaņā ar ECTK 2. pantu apgalvoja, ka izslēgšana no liecinieku aizsardzības programmas ir pakļāvusi viņus mafijas atriebības riskam un dzīvības briesmām. Tiesa ir piekritusi, ka pieteikuma iesniedzēju iekļaušana liecinieku aizsardzības programmā un tēva sadarbība ar iestādēm nozīmē, ka laikā, kad pasākums tika sākotnēji piemērots, pieteikuma iesniedzēju dzīvība bija pakļauta riskam. Tā kā viņu aizsardzība saskaņā ar programmu bija pārtraukta nevis tāpēc, ka šis risks bija mazinājies, bet gan noteikumu pārkāpuma dēļ, tiesa nebija pārlicināta, ka iestādes ir pierādījušas, ka risks vairs nepastāv. Turklāt, nebija nepamatoti pieņemt, ka pēc ģimenes locekļu piešķirtās identitātes atcelšanas informācija par viņu identitāti un atrašanās vietu bija kļuvusi pieejama ikvienam, kas vēlētos nodarīt viņiem kaitējumu. Tātad iestādes, pārkāpjot ECTK 2. pantu, potenciāli bija pakļāvušas ģimenes locekļus dzīvības briesmām.

Lanzarotes konvencijas 31. pantā ir norādīti vispārējie pasākumi, kas dalībvalstīm būtu jāveic, lai aizsargātu cietušo tiesības un intereses, tostarp viņu kā liecinieku īpašās vajadzības, visos izmeklēšanas un kriminālprocesa posmos (31. panta pirmā daļa). Šie pasākumi ietver cietušo informēšanu par viņu tiesībām, pakalpojumu pieejamību, vispārējo izmeklēšanas un tiesvedības gaitu, privātuma un drošības aizsardzību (tostarp informēšanu par apsūdzētās vai notiesātās personas atbrīvošanu) un izvairīšanos no cietušo un vainīgo kontakta tiesas un tiesībaizsardzības iestāžu telpās. Turklāt saskaņā ar 31. pantu cietušajiem jābūt

⁵⁶⁰ ECT 2012. gada 4. decembra spriedums lietā *R.R. un citi pret Ungāriju*, Nr. 19400/11.

pieejamai juridiskajai palīdzībai (31. panta trešā daļa). Sniedzamajai informācijai jābūt pielāgotai bērnu vecumam un brieduma pakāpei un tā jāsniedz bērniem saprotamā valodā (31. panta sestā daļa).

EP *Pamatnostādnēs par bērniem piemērotu tieslietu sistēmu*⁵⁶¹ arī ir pievērsta uzmanība bērnu, kas ir cietušie un liecinieki, statusam, jo īpaši, kad viņi sniedz liecības tiesas procesā. Pamatnostādnēs dalībvalstis ir aicinātas pielikt visas pūles, "lai bērni sniegtu liecības vislabvēlīgākajā vidē un vispiemērotākajos apstākļos, ievērojot viņu vecumu, brieduma pakāpi, izpratnes līmeni un jebkādas saziņas grūtības, kas viņiem var būt"⁵⁶². Šajā nolūkā būtu jāiesaista apmācīti speciālisti un, piemēram, jāveicina audiovizuālu liecību izmantošana. Tāpat bērniem jānodrošina iespēja sniegt liecības krimināllietās bez iespējamā vainīgā klātbūtnes. Pamatnostādnēs ir arī atzīts, ka saskaņā ar šo bērniem piemēroto pieeju būtu jāievēro citu lietas dalībnieku tiesības apstrīdēt bērnu liecību saturu. Pamatnostādnēs turklāt ir noteikts, ka būtu jāaizsargā bērnu, kas ir liecinieki, privātā un ģimenes dzīve (IV.A.9. sadaļa) un būtu ieteicams nodrošināt slēgtas tiesas sēdes.

Saskaņā ar starptautiskajām tiesībām cietušo bērnu statuss ir skaidri atzīts CRC 39. pantā. Saskaņā ar šo pantu pusēm jāveic visi attiecīgie pasākumi, lai veicinātu cietušo bērnu fizisko un psihisko atlabšanu un sociālo reintegrāciju. Atlabšanai un reintegrācijai jānotiek vidē, kas nāk par labu bērna veselībai, pašcieņai un cilvēka cieņai un godam.

Jāievēro, ka ANO ir pieņēmusi arī Vadlīnijas par tiesvedību lietās, kurās iesaistīti bērni, kas ir cietuši noziegumos un ir noziegumu liecinieki⁵⁶³. Vadlīnijās ir pausts aicinājums izturēties pret bērniem, kuri ir cietušie un liecinieki, bērniem piemērotā veidā, kas "nozīmē pieeju, kurā ir līdzsvarotas bērna tiesības uz aizsardzību un ņemtas vērā bērna individuālās vajadzības un uzskati"⁵⁶⁴. Vadlīnijās ir sniegti ļoti sīki norādījumi par šo aspektu īstenošanu. ANO Bērnu tiesību komiteja savā vispārējā komentārā arī ir uzsvērusi šo ANO vadlīniju nozīmi saistībā ar CRC

561 Eiropas Padomes Ministru komiteja (2010), *Pamatnostādnēs par bērniem piemērotu tieslietu sistēmu*, 17.11.2010. Sk. arī FRA (2015b).

562 Eiropas Padomes Ministru komiteja (2010), *Pamatnostādnēs par bērniem piemērotu tieslietu sistēmu*, 17.11.2010., 64. punkts.

563 ANO Ekonomikas un sociālo lietu padome (ECOSOC), Rezolūcija 2005/20, *Vadlīnijas par tiesvedību lietās, kurās iesaistīti bērni, kas ir cietuši noziegumos un ir noziegumu liecinieki*, 22.7.2005.

564 Turpat, 9. punkta d) punkts.

12. pantu (tiesības tikt uzklautam)⁵⁶⁵. Saskaņā ar komitejas viedokli bērniem, kas ir cietušie un liecinieki, ir jādod iespēja pilnīgi izmantot tiesības brīvi paust savu viedokli, kas jo īpaši nozīmē to, ka "jādara viss iespējamais, lai nodrošinātu, ka bērni, kas ir cietušie un/vai liecinieki, tiek konsultēti par būtiskajiem jautājumiem, kuri attiecas uz iesaistišanos izskatāmajā lietā, un viņiem tiek dota iespēja brīvi un sev piemērotā veidā paust viedokli un bažas saistībā ar savu piedalīšanos tiesvedībā"⁵⁶⁶. Komiteja arī apstiprina, ka "bērnu, kas ir cietušie un liecinieki, tiesības ir [...] saistītas ar tiesībām tikt informētiem par tādiem jautājumiem kā veselības, psiholoģisko un sociālo pakalpojumu pieejamība, bērnu, kas ir cietušie un/vai liecinieki, loma, veidi, kā tiek veikta nopratināšana, pastāvošie atbalsta mehānismi bērniem, kas iesniedz sūdzību un piedalās izmeklēšanā un tiesas procesā, konkrētās tiesas sēžu vietas un laiki, aizsardzības pasākumu pieejamība, iespējas saņemt zaudējumu atlīdzību un notekumu par apelācijas iesniegšanu"⁵⁶⁷.

565 ANO Bērnu tiesību komiteja (2009), *Vispārējais komentārs Nr. 12 (2009) – Bērna tiesības tikt uzklautam*, CRC/C/GC/12, 1.7.2009., 62., 63. un 64. punkts.

566 Turpat, 63. punkts.

567 Turpat, 64. punkts.

Papildliteratūra

1. nodaļa

Levads par Eiropas tiesību aktiem bērnu tiesību jomā – konteksts un pamatprincipi

Breen, C., "The emerging tradition of the best interests of the child in the European Convention on Human Rights": Breen, C., *The standard of the best interest of the child*, Martinus Nijhoff, Dordrehta, 2002.

Cullen, H., "Children's rights": Peers, S., un Ward, A. (red.), *The EU Charter of Fundamental Rights: Politics, law and policy*, Hart Publishing, Oksforda, 2004, 323.-348. lpp.

González Bou, E., González Viada, N., Aldecoa Luzárraga, F., un Forner Delagüa, J., *La protección de los niños en el derecho internacional y en las relaciones internacionales: Jornadas en conmemoración del 50 aniversario de la Declaración Universal de los Derechos del Niño y del 20 aniversario del Convenio de Nueva York sobre los Derechos del Niño*, Marcial Pons, 2010.

Kilkelly, U., *The child and the ECHR*, Ashgate, Alderšota, 1999.

Kilkelly, U., "The CRC and the ECHR: The contribution of the European Court of Human Rights to the implementation of Article 12 of the CRC": Liefwaard, T., un Doek, J. (red.), *Litigating the Rights of the Child*, Springer, Londona, 2014, 193.-209. lpp.

Lamont, R., "Article 24": Peers, S., Herve, T., Kenner, J., un Ward, A. (red.), *The EU Charter of Fundamental Rights: A commentary*, Hart Publishing, Oksforda, 2014, 209–215. lpp.

Liefaard, T., un Doek, J., "Kinderrechten in de rechtspraak: Een internationaal perspectief", *Tijdschrift voor Familie- en Jeugdrecht*, 2015/12(4), 2015, 82.–87. lpp.

McGlynn, C., "Rights for children?: The potential impact of the European Union Charter of Fundamental Rights", *European Public Law*, 8. sēj., Nr. 3, 2002, 387.–400. lpp.

Pulles, G., "Het Europese Hof voor de Rechten van de Mens en het IVRK: receptie in het belang van het kind": Graaf, J. H. de, Mak, C., Montanus, P. J., un Wijk, F. K. van (red.), *Rechten van het kind en waardigheid*, Ars Aequi Libri, Neimegena, 2013, 109.–138. lpp.

Stalford, H., *Children and the European Union: Rights, welfare and accountability*, Hart Publishing, Oksforda, 2012.

Stalford, H., "Using the Convention on the Rights of the Child in litigation under EU law": Liefaard, T., un Doek, J. (red.), *Litigating the Rights of the Child*, Springer, Londona, 2014, 1.–11. lpp.

Stalford, H., un Schuurman, M., "Are we there yet?: The impact of the Lisbon Treaty on the EU Children's Rights Agenda", *International Journal of Children's Rights*, 19. sēj., Nr. 3, 2011, 381.–403. lpp.

Trinidad Núñez, P., "¿Qué es un niño? Una visión desde el Derecho Internacional Público", *Revista española de educación comparada* (Ejemplar dedicado a: La infancia y sus derechos), Nr. 9, 2003, 13.–48. lpp.

Trinidad Núñez, P., *El niño en el derecho internacional de los derechos humanos*, Universidad de Extremadura Servicio de Publicaciones, 2002.

UNICEF, *Innocenti pētniecības centrs, Reformas Legislativas e a Implementação sobre os Direitos da Criança*, UNICEF, 2009.

UNICEF, *Innocenti pētniecības centrs, In difesa dei diritti dell'infanzia: Uno studio globale sulle istituzioni indipendenti dei diritti umani per l'infanzia – Relazione di sintesi*, UNICEF, 2013.

Verheyde, M., "Kinderen en het Europese Verdrag voor de Rechten van de Mens": Verhellen, E., Cappelaere, G., un Decock, G. (red.), *Kinderrechtengids: Commentaren, regelgeving, rechtspraak en nuttige informatie over de maatschappelijke en juridische positie van het kind*, Mys en Breesch, Gente, 2004, 1.–76. lpp.

Villagrasa Alcaide, C., un Ravetllat Ballesté, I., *Por los derechos de la infancia y de la adolescencia: un compromiso mundial desde el derecho de participación en el XX aniversario de la Convención sobre los Derechos del Niño*, Editorial Bosch, S.A., 2009, 55.–80. lpp.

2. nodaļa

Pilsoniskās pamattiesības un pamatbrīvības

Brems, E., "Article 14: The right to freedom of thought, conscience and religion": Alen, A., Vande Lanotte, J., Verhellen, E., Ang, F., Berghmans, E., un Verheyde, M. (red.), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Martinus Nijhoff Publishers, Leidene, 2006, 7.–40. lpp.

Daly, A., *Eurobarometer*, "The right of children to be heard in civil proceedings and the emerging law of the European Court of Human Rights", *The International Journal of Human Rights*, 15. sēj., Nr. 3, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/quali/ql_right_child_sum_en.pdf, 2011.

Enkelaar, A., un Zutpen, M., "De autonomie van het kind in de rechtszaal": Graaf, J. H. de, Mak, C., Wijk, F. K. van, un Mulders, L. A. (red.), *Rechten van het kind en autonomie*, Neimegena, 2010.

Eiropas Komisija, *Summary of contextual overviews on children's involvement in criminal judicial proceedings in the 28 Member States of the European Union*, Eiropas Savienības Publikāciju birojs (Publikāciju birojs), Luksemburga, 2014.

FRA, *Developing indicators for the protection, respect and promotion of the rights of the child in the European Union*, Publikāciju birojs, Luksemburga, 2010a.

FRA un ECT, *Eiropas diskriminācijas novēršanas tiesību rokasgrāmata*, Publikāciju birojs, Luksemburga, 2011.

Koeren, M., "Recht op informatie?": Graaf, J. H. de, Mak, C., Montanus, P. J., un Wijk, F. K. van, *Rechten van het kind en waardigheid*, Neimegena, 2013.

Lundy, L., "'Voice' is not enough: Conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child", *British Educational Research Journal*, 33. sēj., Nr. 6, 2007, 927.–942. lpp.

Mazey, S., "Gender mainstreaming strategies in the EU: Delivering on an agenda", *Feminist Legal Studies*, 10. sēj., Nr. 3–4, 2002, 227.–240 lpp.

Nowak, M., *U.N. Covenant on Civil and Political Rights, CCPR commentary*, otrais pārskatītais izdevums, N.P. Engel Publisher, Kēla, Strasbūra un Ārlingtona, 2005.

Partsch, K. J., "Freedom of conscience and expression, and political freedoms": Henkin, L. (red.), *The International Bill of Rights: The Covenant on Civil and Political Rights*, Columbia University Press, Ņujorka, 1981.

Schutter, O. de, Eiropas juridisko ekspertu tīkls diskriminācijas novēršanas jomā, *The prohibition of discrimination under European Human Rights Law: Relevance for the EU non-discrimination directives – an update*, Eiropas Komisijas Tieslietu ģenerāldirektorāts, Publikāciju birojs, Luksemburga, 2011.

Tomuschat, C., "Freedom of association": Macdonald, R. St. J., Matscher, F., un Petzold, H., *The European system for the protection of human rights*, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrehta, 1993.

Wheatley Sacino, S., "Article 17: Access to a diversity of mass media sources": Alen, A., Vande Lanotte, J., Verhellen, E., Ang, F., Berghmans, E., un Verheyde, M. (red.), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Martinus Nijhoff Publishers, Leidene, 2011.

Woodward, A. E., "Too late for gender mainstreaming? Taking stock in Brussels", *Journal of European Social Policy*, 18. sēj, 2008, 289.–302. lpp.

3. nodaļa

Vienlīdzība un diskriminācijas aizliegums

Breen, C., *Age discrimination and children's rights: Ensuring equality and acknowledging difference*, Martinus Nijhoff, Leidene, 2006.

Carmona Luque, M., "La no discriminación como principio rector de la Convención sobre los Derechos del Niño", *Cursos de derechos humanos de Donostia-San Sebastián*, 4. sēj., 2003, 173.–188. lpp.

FRA, *Separated, asylum-seeking children in European Union Member States. Comparative Report*, Publikāciju birojs, Luksemburga, 2010b.

FRA, *Fundamental rights of migrants in an irregular situation in the European Union*, Publikāciju birojs, Luksemburga, 2011a.

FRA, *Migrants in an irregular situation: access to healthcare in 10 European Union Member States*, Publikāciju birojs, Luksemburga, 2011b.

FRA un ECT, *Eiropas diskriminācijas novēršanas tiesību rokasgrāmata*, Publikāciju birojs, Luksemburga, 2011c.

FRA, *Bez vecāku gādības palikušu bērnu aizbildnība: Rokasgrāmata par aizbildnības sistēmu stiprināšanu nolūkā nodrošināt cilvēku tirdzniecībā cietušu bērnu īpašās vajadzības*, Publikāciju birojs, Luksemburga, 2014a.

Karagiorgi, C., "The concept of discrimination by association and its application in the EU Member States", *European Anti-Discrimination Law Review*, 18. sēj., 2014, 25.–36. lpp.

Toggenburg, G., "Discrimination by association: a notion covered by EU equality law?", *European Law Reporter*, 3. sēj., 2008, 82.–87. lpp.

4. nodaļa

Personīgās identitātes jautājumi

Doek, J., "The CRC and the Right to Acquire and to Preserve a Nationality", *Refugee Survey Quarterly*, 25. sēj., Nr. 3, 2006a, 26.–32. lpp.

Doek, J., "Article 8 – The Right to Preservation of Identity; Article 9 – The Right Not to be Separated from His or Her Parents": Alen, A., Vande Lanotte, J., Verhellen, E., Ang, F., Berghmans, E., un Verheyde, M. (red.), *A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Martinus Nijhoff, Leidene, 2006b.

FRA, *The fundamental rights situation of intersex people*, FRA Focus, Vine, 2015a.

Mak, C., "Baas in eigen buik? De rechtsgeldigheid in nakoming van draagmoederschapsovereenkomsten in het licht van grondrechten": Graaf, J. H. de, Mak, C., un Wijk, F. K. van (red.), *Rechten van het kind en ouderlijke verantwoordelijkheid*, Neimegena, 2008.

Vonk, M., "De autonomie van het kind in het afstammingsrecht", Graaf, J. H. de, Mak, C., Wijk, F. K. van, un Mulders, L. A. (red.), *Rechten van het kind en autonomie*, Neimegena, 2010.

Waas, L. E. van, *Nationality matters. Statelessness under international law*, Intersentia, Antverpene, 2008.

Ziemele, I., "Article 7 – The Right to Birth Registration, Name and Nationality, and the Right to Know and Be Cared for by Parents": Alen, A., Vande Lanotte, J., Verhellen, E., Ang, F., Berghmans, E., un Verheyde, M. (red.), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Martinus Nijhoff, Leidene, 2007.

5. nodaļa

Ģimenes dzīve

Bueren, G. van, *Child rights in Europe, convergence and divergence in judicial protection*, Council of Europe Publishing, Strasbūra, 2007.

Kilkelly, U., "Protecting children's rights under the ECHR: The role of positive obligations", *NILQ*, 61. sēj., Nr. 3, 2010a, 245.–261. lpp.

Kilkelly, U., "Relocation: A children's rights perspective", *Journal of Family Law and Practice*, 1. sēj., Nr. 1, 2010b, 23.–35. lpp.

Lázaro González, I., "Intervención pública en la protección de los menores y respecto a la vida en familia: aportaciones del Tribunal de Estrasburgo", *Icade: Revista de las Facultades de Derecho y Ciencias Económicas y Empresariales*, Nr.º83–84, 2011, 255.–290. lpp.

6. nodaļa

Bērnu alternatīvā aprūpe un adopcija

FRA, *Bez vecāku gādības palikušu bērnu aizbildnība: Rokasgrāmata par aizbildnības sistēmu stiprināšanu nolūkā nodrošināt cilvēku tirdzniecībā cietušu bērnu īpašās vajadzības*, Publikāciju birojs, Luksemburga, 2014a.

O'Halloran, K., *The politics of adoption: International perspectives on law, policy and practice*, Springer, Dordrehta, 2009.

Vité, S., un Boéchat, H., "Article 21 – Adoption": Alen, A., Vande Lanotte, J., Verhellen, E., Ang, F., Berghmans, E., un Verheyde, M. (red.), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Martinus Nijhoff, Leidene, 2008.

7. nodaļa

Bērnu aizsardzība pret vardarbību un ekspluatāciju

Fitch, K., Spencer-Chapman, K., un Hilton, Z., *Protecting children from sexual abuse in Europe: Safer recruitment of workers in a border free Europe*, NSPCC, Londona, 2007.

Forder, C., "Child protection in accordance with human rights and children's rights": Meuwese, S., et al. (red.), *100 years of child protection*, Wolf Legal Publishers, Neimegena, 2007.

FRA, *Child trafficking in the European Union: Challenges, perspectives and good practices*, Publikāciju birojs, Luksemburga, 2009.

FRA, *Victims of crime in the EU: The extent and nature of support for victims*, Publikāciju birojs, Luksemburga, 2014b.

FRA, *Violence against women: An EU-wide survey, Main Results*, Publikāciju birojs, Luksemburga, 2014c.

FRA, *Child-friendly justice. Perspectives and experiences of professionals on children's participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States*, Publikāciju birojs, Luksemburga, 2015b.

FRA, *Severe labour exploitation: workers moving within or into the European Union, States' obligations and victims' rights*, Publikāciju birojs, Luksemburga, 2015c.

FRA un ECT, *Rokasgrāmata par Eiropas tiesībām patvēruma, robežu un imigrācijas jomā*, Publikāciju birojs, Luksemburga, 2014.

Fredette, K., "International legislative efforts to combat child sex tourism: Evaluating the Council of Europe Convention on Commercial Child Sexual Exploitation", *Boston College International and Comparative Law Review*, 32. sēj., Nr. 1, 2009, 1.-43. lpp.

Hartwig, M., "The elimination of child labour and the EU": Nesi, G., Nogler, L., un Pertile, M. (red.), *Child labour in a globalized world: A legal analysis of ILO action*, Ashgate, Alderšota, 2008.

Lalor, K., un McElvaney, R., "Overview of the nature and extent of child sexual abuse in Europe", *Protecting children from sexual violence: A comprehensive approach*, Eiropas Padome, Council of Europe Publishing, Strasbūra, 2010, 13.-36. lpp.

Liefwaard, T., un Doek, J., "Fysieke en geestelijke mishandeling van kinderen: over begripsvorming en de grenzen van het toelaatbare, volgens Nederlands recht": Deetman, W., et al. (red.), *Seksueel misbruik van en geweld tegen meisjes in de Rooms-Katholieke kerk: Een vervolgonderzoek*, Uitgeverij Balans, Amsterdam, 2013, 247.-282. lpp.

Ruelle, E., "Sexual violence against children: The European legislative framework and outline of Council of Europe conventions and European Union policy": *Protecting children from sexual violence: A comprehensive approach*, Eiropas Padome, Council of Europe Publishing, Strasbūra, 2010.

Staiger, I., "Trafficking in children for the purpose of sexual exploitation in the EU", *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 13. sēj., Nr. 4, 2005, 603.-624. lpp.

UNICEF, Innocenti pētniecības centrs, *Handbuch zum Fakultativprotokoll Betreffend den Verkauf von Kindern, die Kinderprostitution und die Kinderpornografie, Kinderhilfswerk der Vereinten Nationen*, UNICEF, 2010.

UNICEF, *Behind closed doors: The impact of domestic violence on children*, 2006.

Vrancken, P., "Child trafficking and Article 4 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: Foreign judicial decisions", *South African Yearbook of International Law*, 32 sēj., 2007, 285.-510. lpp.

8. nodaļa

Ekonomiskās, sociālās un kultūras tiesības un atbilstošs dzīves līmenis

Eide, A., "Article 27 – The Right to an Adequate Standard of Living": Alen, A., Vande Lanotte, J., Verhellen, E., Ang, F., Berghmans, E., un Verheyde, M. (red.), *A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Martinus Nijhoff, Leidene, 2006.

Eide, A., un Eide, W. B., "Article 24 – The Right to Health": Alen, A., Ang, F., Berghmans, E., Vande Lanotte, J., Verhellen, E., un Verheyde, M.(red.), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Martinus Nijhoff, Leidene, 2006.

FRA, *Separated, asylum-seeking children in European Union Member States*, Publikāciju birojs, Luksemburga, 2010b.

FRA un ECT, *Rokasgrāmata par Eiropas tiesībām patvēruma, robežu un imigrācijas jomā*, Publikāciju birojs, Luksemburga, 2014.

Koch, I. E., *Human rights as indivisible rights: the protection of socio-economic demands under the European Convention on Human Rights*, Brill, Leidene, 2009.

Nolan, A., *Children's socio-economic rights, democracy and the courts*, Hart Publishing, Oksforda, 2011.

Stoecklin, D., "Droits et capacité des enfants": Meyer-Bisch, P. (red.), *L'enfant témoin et sujet. Les droits culturels de l'enfant*, Schultess Editions Romandes, Collection interdisciplinaire, Ženēva-Cīrihe-Bāzele, 2012, 123.-146. lpp.

Vandenhoe, W., "Article 26 – The Right to Benefit from Social Security": Alen, A., Ang, F., Berghmans, E., Vande Lanotte, J., Verhellen, E., un Verheyde, M. (red.), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Martinus Nijhoff, Leidene, 2007.

Verheyde, M., "Article 28 – The Right to Education": Alen, A., Ang, F., Berghmans, E., Vande Lanotte, J., Verhellen, E., un Verheyde, M. (red.), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Martinus Nijhoff, Leidene, 2007.

9. nodaļa

Migrācija un patvērums

Eiropas Padomes Parlamentārā asambleja, Recommendation 1969 (2011) on unaccompanied children in Europe: Issues of arrival, stay and return, 2011. gada 15. aprīlis.

Eiropas Parlamenta Pilsoņu brīvību komiteja, Ziņojums par stāvokli saistībā ar nepavadītiem nepilngadīgiem ES (2012/2263(INI)), 2013. gada 26. augusts.

Eurydice, Eiropas Komisija (Izglītības un kultūras ĢD), Integrating immigrant children into schools in Europe: Communication with families and opportunities for mother tongue learning, 2004.

FRA, *Separated, asylum-seeking children in European Union Member States*, Publikāciju birojs, Luksemburga, 2010b.

FRA, *Fundamental rights of migrants in an irregular situation in the European Union*, Publikāciju birojs, Luksemburga, 2011a.

FRA, *Migrants in an irregular situation: Access to healthcare in 10 European Union Member States*, Publikāciju birojs, Luksemburga, 2011b.

FRA un ECT, *Rokasgrāmata par Eiropas tiesībām patvēruma, robežu un imigrācijas jomā*, Publikāciju birojs, Luksemburga, 2014.

Ktistakis, Y., *Protecting migrants under the European Convention on Human Rights and the European Social Charter*, Council of Europe Publishing, Strasbūra, 2013.

Lázaro González, I., Benlloch Sanz, P., un Moroy Arambarri, B., *Los menores extranjeros no acompañados*, Universidad Pontificia Comillas, Tecnos, 2010.

Lodder, G., un Rodrigues, P. (red.), *Het kind in het immigratierecht*, Hāga, 2012.

McBride, J., European Committee on Legal Co-operation, *Access to justice for migrants and asylum seekers in Europe*, Council of Europe Publishing, Strasbūra, 2009.

Spijkerboer, T., "Structural instability: Strasbourg case law on children's family reunion", *European Journal of Migration and Law*, 11. sēj., Nr. 3, 2009, 271.–293. lpp.

Stalford, H., *Children and the European Union: Rights, welfare and accountability*, Hart Publishing, Oksforda, 2012.

10. nodaļa

Patērētāju un personas datu aizsardzība

Bergkamp, L., "EU data protection policy the privacy fallacy: Adverse effects of Europe's data protection policy in an information driven economy", *Computer Law & Security Review*, 18. sēj., Nr. 1, 2002, 31.–47. lpp.

Buckingham, D., *The Material Child*, Polity, Kembridža, 2011.

Cook, D. T., "The missing child in consumption theory", *Journal of Consumer Culture*, 8. sēj., Nr. 2, 2011, 219.–243. lpp.

Cook, D. T., "Taking exception with the child consumer", *Childhood*, 20. sēj., Nr. 4, 2013, 423.–428. lpp.

De Hert, P., un Papakonstantinou, V., "The proposed data protection regulation replacing Directive 95/46/EC: A sound system for the protection of individuals", *Computer Law & Security Review*, 28. sēj., Nr. 2, 2012, 130.–142. lpp.

Garde, A., "The best interest of the child and EU consumer law and policy: A major gap between theory and practice?": Devenney, J., un Kenny, M. (red.), *European consumer protection: Theory and practice*, Cambridge University Press, Kembridža, 2012, 164.–201. lpp.

FRA un EP, *Rokasgrāmata par Eiropas tiesību aktiem datu aizsardzības jomā*, Publikāciju birojs, Luksemburga, 2014.

Hughes, K., "The child's right to privacy and Article 8 European Convention on Human Rights": Freeman, M. (red.), *Current Legal Issues: Law and Childhood Studies*, 14. sēj., 2012, 456.–486. lpp.

Kunnecke, A., "New standards in EU consumer rights protection? The new Directive 2011/83/EU", *European Scientific Journal*, 1 sēj., 2014, 426.–437. lpp.

Marsh, J. (red.), *Popular culture, new media and digital literacy in early childhood*, Routledge Falmer, Londona, 2005.

Tonner, K., un Fangerow, K., "Directive 2011/83/EU on consumer rights: a new approach, in *European consumer law?*", *EUVR*, 2. sēj., 2012, 74. lpp.

Wuermeling, U., "Modernization of European data protection law at a turning point", *Computer Law & Security Review*, 28. sēj., Nr. 28, 2012, 587. un 588. lpp.

11. nodaļa

Bērnu tiesības kriminālprocesā un alternatīvās (ārpustiesas) procedūrās

Bartels, H., "De rechtspositie van het verdachte kind tijdens het plotieverhoor": Graaf, J. H. de, Mak, C., Montanus, P. J., un Wijk, F. K. van, *Rechten van het kind en waardigheid*, Neimegena, 2013.

Brink, Y. van den, un Liefwaard, T., "Voorlopige hechtenis van jeugdige verdachten in Nederland", *Strafblad*, 12. sēj., Nr. 1, 2014, 44.–55. lpp.

Doek, J., "Juvenile justice: International rights and standards": R. Loeber, R., Slot, N.W., van der Laan, P. van der, un Hoeve, M. (red.), *Tomorrow's criminals*, Farnham and Burlington, Ashgate, 2008, 229.–246. lpp.

Dünkel, F., "Diversion: A meaningful and successful alternative to punishment in European juvenile justice systems": Junger-Tas, J., un Dünkel, F. (red.), *Reforming juvenile justice*, Springer, Dordrehta, 2009.

Dünkel, F., "Where do we go from here?: Current trends in developing juvenile justice in Europe": Groenhuijsen, M., et al. (red.), *Fervet opus: Liber amicorum Anton van Kalmthout*, Maklu, Apeldorna-Antverpene-Portlenda, 2010, 49.–62. lpp.

Dünkel, F., "Juvenile justice systems in Europe: Reform developments between justice, welfare and "new punitiveness"", *Kriminologijos Studijos*, 1. sēj., 2014.

FRA, *Victims of crime in the EU: The extent and nature of support for victims*, Publikāciju birojs, Luksemburga, 2014b.

FRA, *Child-friendly justice. Perspectives and experiences of professionals on children's participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States*, Publikāciju birojs, Luksemburga, 2015b.

Goldson, B., un Kilkelly, U., "International human rights standards and child imprisonment: Potentialities and limitations", *International Journal of Children's Rights*, 21. sēj., Nr. 2, 2013, 345.-371. lpp.

Jonge, G de, un Linden, A van der, *Handboek Jeugd en strafrecht*, Deventer, 2013.

Liefaard, T., "The right to be treated with humanity: Implications of Article 37(c) CRC for children in detention": Alen, A. et al. (red.), *The UN Children's Rights Convention: Theory meets practice*, Intersentia Publishing, Antverpene un Oksforda, 2007.

Liefaard, T., *Deprivation of liberty of children in light of international human rights law and standards*, Intersentia Publishing, Antverpene, Oksforda un Portlenda, 2008.

Newell, P., "The principles of child-friendly justice at international level": *International justice for children*, Council of Europe Publishing, Strasbūra, 2008, 129.-132. lpp.

Judikatūra

Eiropas Savienības Tiesas judikatūra

<i>Asociación Nacional de Establecimientos Financieros de Crédito (ASNEF) un Federación de Comercio Electrónico y Marketing Directo (FECEMD) pret Administración del Estado</i> , apvienotās lietas C-468/10 un C-469/10, 2011. gada 24. novembris.....	187
<i>Barbara Mercredi pret Richard Chaffe</i> , C-497/10 PPU, 2010. gada 22. decembris....	79
<i>Baumbast un R pret Secretary of State for the Home Department</i> , C-413/99, 2002. gada 17. septembris	16, 28, 133, 142, 172
<i>Carlos Garcia Avello pret État belge</i> , C-148/02, 2003. gada 2. oktobris	16, 28, 61
<i>Donato Casagrande pret Landeshauptstadt München</i> , C-9/74, 1974. gada 3. jūlijs...	141
<i>Doris Povse pret Mauro Alpago</i> , C-211/10 PPU, 2010. gada 1. jūlijs	72, 86
<i>Dynamic Medien Vertriebs GmbH pret Avides Media AG</i> , C-244/06, 2008. gada 14. februāris.....	29, 179, 181
<i>E. pret B.</i> , C-436/13, 2014. gada 1. oktobris	78
<i>Eiropas Parlaments pret Eiropas Savienības Padomi [GC]</i> , C-540/03, 2006. gada 27. jūnijs.....	28, 29
<i>Gerardo Ruiz Zambrano pret Office National de l'Emploi (ONEm)</i> , C-34/09, 2011. gada 8. marts	60, 172
<i>Google Spain SL un Google Inc. pret Agencia Española de Protección de Datos (AEPD) un Mario Costeja González [GC]</i> , C-131/12, 2014. gada 13. maijs	189
<i>J. McB. pret L. E.</i> , C-400/10 PPU, 2010. gada 5. oktobris	74

<i>J. Nold, Kohlen- und Baustoffgroßhandlung pret Eiropas Kopienu Komisija,</i> C-4/73, 1974. gada 14. maijs	26
<i>Jasna Detiček pret Maurizio Sgueglia,</i> C-403/09 PPU, 2009. gada 23. decembris	78
<i>Joseba Andoni Aguirre Zarraga pret Simone Pelz,</i> C-491/10 PPU, 2010. gada 22. decembris	29, 34, 41, 86
<i>Konstantinos Maistrellis pret Ypourgos Dikaiosynis, Diafaneias kai</i> <i>Anthropinon Dikaiomaton,</i> C-222/14, 2015. gada 16. jūlijs	153
<i>Kriminālprocess pret Maria Pupino</i> [GC], C-105/03, 2005. gada 16. jūnijs	194, 211
<i>Kriminālprocess pret X,</i> C-507/10, 2011. gada 21. decembris	211
<i>Kunqian Catherine Zhu un Man Lavette Chen pret Secretary of State for the Home</i> <i>Department,</i> C-200/02, 2004. gada 19. oktobris	16, 28, 45, 52, 60, 69
<i>London Borough of Harrow pret Nimco Hassan Ibrahim un Secretary of State for the</i> <i>Home Department</i> [GC], C-310/08, 2010. gada 23. februāris	16, 28, 142, 172
<i>M.J.E. Bernini pret Minister van Onderwijs en Wetenschappen,</i> C-3/90, 1992. gada 26. februāris	141
<i>María Martínez Sala pret Freistaat Bayern,</i> C-85/96, 1998. gada 12. maijs	153
<i>Maria Teixeira pret London Borough of Lambeth un</i> <i>Secretary of State for the Home Department,</i> C-480/08, 2010. gada 23. februāris	16, 28, 142, 172,
<i>Murat Dereci un citi pret Bundesministerium für Inneres,</i> C-256/11, 2011. gada 15. novembris	172
<i>Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH pret Oberbürgermeisterin</i> <i>der Bundesstadt Bonn,</i> C-36/02, 2004. gada 14. oktobris	179, 182
<i>Productores de Música de España (Promusicae) pret Telefónica de España</i> <i>SAU</i> [GC], C-275/06, 2008. gada 29. janvāris	187
<i>S. Coleman pret Attridge Law un Steve Law</i> [GC], C-303/06, 2008. gada 17. jūlijs	46, 55
<i>Stefan Grunkin un Dorothee Regina Paul</i> [GC], C-353/06, 2008. gada 14. oktobris ...	61
<i>The Queen, pēc MA un citu pieprasījuma, pret Secretary of State for the</i> <i>Home Department,</i> C-648/11, 2013. gada 6. jūnijs	157, 173
<i>Yoshikazu Iida pret Stadt Ulm,</i> C-40/11, 2012. gada 8. novembris	172
<i>Z. pret A Government Department, The Board of Management of</i> <i>a Community School</i> [GC], C-363/12, 2014. gada 18. marts	153
<i>Zoi Chatzi pret Ypourgos Oikonomikon,</i> C-149/10, 2010. gada 16. septembris	153

Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūra

<i>A.L. pret Somiju,</i> Nr. 23220/04, 2009. gada 27. janvāris	212
<i>A.M.M. pret Rumāniju,</i> Nr. 2151/10, 2012. gada 14. februāris	65

<i>Adamkiewicz pret Poliju</i> , Nr. 54729/00, 2010. gada 2. marts.....	197
<i>Airey pret Īriju</i> , Nr. 6289/73, 1979. gada 9. oktobris	135
<i>Ali pret Apvienoto Karalisti</i> , Nr. 40385/06, 2011. gada 11. janvāris.....	138
<i>Anayo pret Vāciju</i> , Nr. 20578/07, 2010. gada 21. decembris.....	80
<i>Angelova pret Bulgāriju</i> , Nr. 38361/97, 2002. gada 13. jūnijs	209
<i>Assenov un citi pret Bulgāriju</i> , Nr. 24760/94, 1998. gada 28. oktobris.....	114
<i>Avilkina un citi pret Krieviju</i> , Nr. 1585/09, 2013. gada 6. jūnijs.....	180, 189
<i>B. pret Rumāniju (Nr. 2)</i> , Nr. 1285/03, 2013. gada 19. februāris.....	91, 99
<i>B.B. un F.B. pret Vāciju</i> , Nr. 18734/09 un 9424/11, 2013. gada 14. marts	91, 99, 100
<i>Bah pret Apvienoto Karalisti</i> , Nr. 56328/07, 2011. gada 27. septembris.....	134, 151
<i>Bajsultanov pret Austriju</i> , Nr. 54131/10, 2012. gada 12. jūnijs.....	167
<i>Blokhin pret Krieviju</i> , Nr. 47152/06, 2013. gada 14. novembris.....	208
<i>Bocos-Cuesta pret Nīderlandi</i> , Nr. 54789/00, 2005. gada 10. novembris	212
<i>Bouamar pret Beļģiju</i> , Nr. 9106/80, 1988. gada 29. februāris	55, 193, 206, 207
<i>Boultif pret Šveici</i> , Nr. 54273/00, 2001. gada 2. augusts	158, 174
<i>C.N. pret Apvienoto Karalisti</i> , Nr. 4239/08, 2012. gada 13. novembris.....	123
<i>C.N. un V. pret Franciju</i> , Nr. 67724/09, 2012. gada 11. oktobris	110, 123
<i>Campbell un Cosans pret Apvienoto Karalisti</i> , Nr. 7511/76 un 7743/76, 1982. gada 25. februāris.....	109, 116
<i>Catan un citi pret Moldovu un Krieviju [GC]</i> , Nr. 43370/04, 8252/05 un 18454/06, 2012. gada 19. oktobris	133, 138, 140
<i>Centre for Legal Resources Valentin Câmpeanu vārdā pret Rumāniju [GC]</i> , Nr. 47848/08, 2014. gada 17. jūlijs	110, 130, 134, 147
<i>Connors pret Apvienoto Karalisti</i> , Nr. 66746/01, 2004. gada 27. maijs.....	134, 151
<i>Copland pret Apvienoto Karalisti</i> , Nr. 62617/00, 2007. gada 3. aprīlis	189
<i>Çoşelav pret Turciju</i> , Nr. 1413/07, 2012. gada 9. oktobris.....	19, 209
<i>Costello-Roberts pret Apvienoto Karalisti</i> , Nr. 13134/87, 1993. gada 25. marts	113
<i>Cusan un Fazzo pret Itāliju</i> , Nr. 77/07, 2014. gada 7. janvāris	62
<i>D.G. pret Īriju</i> , Nr. 39474/98, 2002. gada 16. maijs.....	55, 193, 206
<i>D.H. un citi pret Čehijas Republiku [GC]</i> , Nr. 57325/00, 2007. gada 13. novembris...	133
<i>Darby pret Zviedriju</i> , Nr. 11581/85, 1990. gada 23. oktobris	35
<i>Dinç un Çakır pret Turciju</i> , Nr. 66066/09, 2013. gada 9. jūlijs.....	205
<i>Dogru pret Franciju</i> , Nr. 27058/05, 2008. gada 4. decembris.....	33, 36
<i>Doorson pret Nīderlandi</i> , Nr. 20524/92, 1996. gada 26. marts	212
<i>E.B. pret Franciju [GC]</i> , Nr. 43546/02, 2008. gada 22. janvāris.....	92, 105
<i>Eremia pret Moldovas Republiku</i> , Nr. 3564/11, 2013. gada 28. maijs.....	120

<i>Eriksson pret Zviedriju</i> , Nr. 11373/85, 1989. gada 22. jūnijs	101
<i>Fabris pret Franciju</i> [GC], Nr. 16574/08, 2013. gada 7. februāris	46, 56
<i>Folgerø un citi pret Norvēģiju</i> [GC], Nr. 15472/02, 2007. gada 29. jūnijs	37, 138
<i>Gas un Dubois pret Franciju</i> , Nr. 25951/07, 2012. gada 15. marts	92, 106
<i>Gaskin pret Apvienoto Karalisti</i> , Nr. 10454/83, 1989. gada 7. jūlijs	33, 40, 59, 63
<i>Genovese pret Maltu</i> , Nr. 53124/09, 2011. gada 11. oktobris	60, 69
<i>Glass pret Apvienoto Karalisti</i> , Nr. 61827/00, 2004. gada 9. marts	134, 147
<i>Godelli pret Itāliju</i> , Nr. 33783/09, 2012. gada 25. septembris	59, 66
<i>Grzelak pret Poliju</i> , Nr. 7710/02, 2010. gada 15. jūnijs	33, 36, 138
<i>Guillot pret Franciju</i> , Nr. 22500/93, 1993. gada 24. oktobris	62
<i>Gül pret Šveici</i> , Nr. 23218/94, 1996. gada 19. februāris	158, 173
<i>Güveç pret Turciju</i> , Nr. 70337/01, 2009. gada 20. janvāris	193, 19, 205, 207, 208
<i>H.Y. un Hü.Y. pret Turciju</i> , Nr. 40262/98, 2005. gada 6. oktobris	209
<i>Handyside pret Apvienoto Karalisti</i> , Nr. 5493/72, 1976. gada 7. decembris	33, 39
<i>Harroudj pret Franciju</i> , Nr. 43631/09, 2012. gada 4. oktobris	92, 27, 107
<i>Hasan un Eylem Zengin pret Turciju</i> , Nr. 1448/04, 2007. gada 9. oktobris	37
<i>Havelka un citi pret Čehijas Republiku</i> , Nr. 23499/06, 2007. gada 21. jūnijs	151
<i>Horych pret Poliju</i> , Nr. 13621/08, 2012. gada 17. aprīlis	83
<i>Idalov pret Krieviju</i> , Nr. 5826/03, 2012. gada 22. maijs	204
<i>Ignaccolo-Zenide pret Rumāniju</i> , Nr. 31679/96, 2000. gada 25. janvāris	74
<i>Ilija Petrov pret Bulgāriju</i> , Nr. 19202/03, 2012. gada 24. aprīlis	134, 146
<i>J.M. pret Dāniju</i> , Nr. 34421/09, 2012. gada 13. novembris	205
<i>Jeunesse pret Nīderlandi</i> [GC], Nr. 12738/10, 2014. gada 3. oktobris	158, 167
<i>Johansson pret Somiju</i> , Nr. 10163/02, 2007. gada 6. septembris	59, 62
<i>K. un T. pret Somiju</i> [GC], Nr. 25702/94, 2001. gada 12. jūlijs	75, 80, 81
<i>K.A. pret Somiju</i> , Nr. 27751/95, 2003. gada 14. janvāris	96, 101
<i>K.U. pret Somiju</i> , Nr. 2872/02, 2008. gada 2. decembris	60, 180, 67, 189
<i>Kanagaratnam pret Beļģiju</i> , Nr. 15297/09, 2011. gada 13. decembris	158, 170
<i>Kayak pret Turciju</i> , Nr. 60444/08, 2012. gada 10. jūlijs	109, 113
<i>Kearns pret Franciju</i> , Nr. 35991/04, 2008. gada 10. janvāris	92, 104
<i>Kervanci pret Franciju</i> , Nr. 31645/04, 2008. gada 4. decembris	33, 36
<i>Kjeldsen, Busk Madsen un Pedersen pret Dāniju</i> , Nr. 5095/71, 5920/72 un 5926/72, 1976. gada 7. decembris	37
<i>Klass un citi pret Vāciju</i> , Nr. 5029/71, 1978. gada 6. septembris	189
<i>Konstantin Markin pret Krieviju</i> [GC], Nr. 30078/06, 2012. gada 22. marts	134, 153
<i>Kontrová pret Slovākiju</i> , Nr. 7510/04, 2007. gada 31. maijs	120

<i>Korneykova pret Ukrainu</i> , Nr. 39884/05, 2012. gada 19. janvāris	205
<i>Kovač pret Horvātiju</i> , Nr. 503/05, 2007. gada 12. jūlijs	194, 212
<i>Kristīgi demokrātiskā tautas partija pret Moldovu</i> , Nr. 28793/02, 2006. gada 14. februāris	34
<i>Krušković pret Horvātiju</i> , Nr. 46185/08, 2011. gada 21. jūnijs	65
<i>Kuptsov un Kuptsova pret Krieviju</i> , Nr. 6110/03, 2011. gada 3. marts	205, 208
<i>Labassee pret Franciju</i> , Nr. 65941/11, 2014. gada 26. jūnijs	66
<i>Ladent pret Poliju</i> , Nr. 11036/03, 2008. gada 18. marts	205
<i>Latifa Benamar un citi pret Nīderlandi</i> , Tiesa lietu atzina par nepieņemamu izskatīšanai, Nr. 43786/04, 2005. gada 5. aprīlis	167
<i>Lautsi un citi pret Itāliju</i> [GC], Nr. 30814/06, 2011. gada 18. marts	33, 37
<i>Lavida un citi pret Grieķiju</i> , Nr. 7973/10, 2013. gada 30. maijs	50
<i>Leander pret Zviedriju</i> , Nr. 9248/81, 1987. gada 26. marts	189
<i>Levin pret Zviedriju</i> , Nr. 35141/06, 2012. gada 15. marts	72, 81
<i>Lieta "par dažiem valodu režīma aspektiem izglītības jomā Beļģijā" pret Beļģiju</i> , Nr. 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/63 un 2126/64, 1968. gada 23. jūlijs	56, 137
<i>M.A.K. un R.K. pret Apvienoto Karalisti</i> , Nr. 45901/05 un 40146/06, 2010. gada 23. marts	134, 147
<i>M.C. pret Bulgāriju</i> , Nr. 39272/98, 2003. gada 4. decembris	113, 118
<i>Maaouia pret Franciju</i> [GC], Nr. 39652/98, 2000. gada 5. oktobris	175
<i>Malone pret Apvienoto Karalisti</i> , Nr. 8691/79, 1984. gada 2. augusts	189
<i>Marckx pret Beļģiju</i> , Nr. 6833/74, 1979. gada 13. jūnijs	15, 19
<i>Markovics un citi pret Ungāriju</i> , Tiesa lietu atzina par nepieņemamu izskatīšanai, Nr. 77575/11, 19828/13 un 19829/13, 2014. gada 24. jūnijs	136
<i>Maslov pret Austriju</i> [GC], Nr. 1638/0323, 2008. gada 23. jūnijs	16, 30
<i>Mazurek pret Franciju</i> , Nr. 34406/97, 2000. gada 1. februāris	56
<i>McMichael pret Apvienoto Karalisti</i> , Nr. 16424/90, 1995. gada 24. februāris	99
<i>Mennesson pret Franciju</i> , Nr. 65192/11, 2014. gada 26. jūnijs	59, 64, 65
<i>Mikulić pret Horvātiju</i> , Nr. 53176/99, 2002. gada 7. februāris	64
<i>Mizzi pret Maltu</i> , Nr. 26111/02, 2006. gada 12. janvāris	59, 64
<i>Mubilanzila Mayeka un Kaniki Mitunga pret Beļģiju</i> , Nr. 13178/03, 2006. gada 12. oktobris	158, 169
<i>Muskhadzhiyeva un citi pret Beļģiju</i> , Nr. 41442/07, 2010. gada 19. janvāris	169
<i>Mustafa un Armağan Akin pret Turciju</i> , Nr. 4694/03, 2010. gada 6. aprīlis	72, 81
<i>Nart pret Turciju</i> , Nr. 20817/04, 2008. gada 6. maijs	193, 205, 207

<i>Nencheva un citi pret Bulgāriju</i> , Nr. 48609/06, 2013. gada 18. jūnijs	110, 112, 121, 131
<i>Neulinger un Shuruk pret Šveici</i> [GC], Nr. 41615/07, 2010. gada 6. jūlijs	72, 87
<i>Nortier pret Nīderlandi</i> , Nr. 13924/88, 1993. gada 24. augusts	197
<i>O’Keeffe pret Īriju</i> [GC], Nr. 35810/09, 2014. gada 28. janvāris	109, 113, 114
<i>Odièvre pret Franciju</i> [GC], Nr. 42326/98, 2003. gada 13. februāris	63, 66
<i>Olsson pret Zviedriju (Nr.1)</i> , Nr. 10465/83, 1988. gada 24. marts	91, 97, 100
<i>Oršuš un citi pret Horvātiju</i> [GC], Nr. 15766/03, 2010. gada 16. marts	45, 51, 133
<i>Oyal pret Turciju</i> , Nr. 4864/05, 2010. gada 23. marts	134, 146
<i>P.V. pret Spāniju</i> , Nr. 35159/09, 2010. gada 30. novembris	82
<i>Panovits pret Kipru</i> , Nr. 4268/04, 2008. gada 11. decembris	193, 202
<i>Pini un citi pret Rumāniju</i> , Nr. 78028/01 un 78030/01, 2004. gada 22. jūnijs	92, 103
<i>Ponomaryovi pret Bulgāriju</i> , Nr. 5335/05, 2011. gada 21. jūnijs	45, 133, 53, 144
<i>Popov pret Franciju</i> , Nr. 39472/07 un 39474/07, 2012. gada 19. janvāris	158, 169
<i>Povse pret Austriju</i> , Tiesa lietu atzina par nepieņemamu izskatīšanai, Nr. 3890/11, 2013. gada 18. jūnijs	87
<i>R.M.S. pret Spāniju</i> , Nr. 28775/12, 2013. gada 18. jūnijs	71, 75
<i>R.R. un citi pret Ungāriju</i> , Nr. 19400/11, 2012. gada 4. decembris	194, 214
<i>Rahimi pret Grieķiju</i> , Nr. 8687/08, 2011. gada 5. aprīlis	158, 176
<i>Rantsev pret Kipru un Krieviju</i> , Nr. 25965/04, 2010. gada 7. janvāris	110, 125, 126
<i>S. un Marper pret Apvienoto Karalisti</i> [GC], Nr. 30562/04 un 30566/04, 2008. gada 4. decembris	189, 190
<i>S.N. pret Zviedriju</i> , Nr. 34209/96, 2002. gada 2. jūlijs	194, 212, 213
<i>Sahin pret Vāciju</i> [GC], Nr. 30943/96, 2003. gada 8. jūlijs	34, 42
<i>Salduz pret Turciju</i> [GC], Nr. 36391/02, 2008. gada 27. novembris	202
<i>Salgueiro da Silva Mouta pret Portugāli</i> , Nr. 33290/96, 1999. gada 21. decembris	82
<i>Saviny pret Ukrainu</i> , Nr. 39948/06, 2008. gada 18. decembris	91, 98
<i>Schneider pret Vāciju</i> , Nr. 17080/07, 2011. gada 15. septembris	72, 80
<i>Schwizgebel pret Šveici</i> , Nr. 25762/07, 2010. gada 10. jūnijs	19, 105
<i>Selçuk pret Turciju</i> , Nr. 21768/02, 2006. gada 10. janvāris	205
<i>Šen pret Nīderlandi</i> , Nr. 31465/96, 2001. gada 21. decembris	158, 162, 167
<i>Siliadin pret Franciju</i> , Nr. 73316/01, 2005. gada 26. jūlijs	123
<i>Slivenko un citi pret Latviju</i> [GC], Tiesa lietu atzina par nepieņemamu izskatīšanai, Nr. 48321/99, 2002. gada 23. janvāris	69
<i>Smirnova pret Krieviju</i> , Nr. 46133/99 un 48183/99, 2003. gada 24. jūlijs	205
<i>Söderman pret Zviedriju</i> [GC], Nr. 5786/08, 2013. gada 12. novembris	110, 128
<i>Sommerfeld pret Vāciju</i> [GC], Nr. 31871/96, 2003. gada 8. jūlijs	72, 42, 81

<i>Stummer pret Austriju</i> [GC], Nr. 37452/02, 2011. gada 7. jūlijs	154
<i>T. pret Čehijas Republiku</i> , Nr. 19315/11, 2014. gada 17. jūlijs	91, 101
<i>T. pret Apvienoto Karalisti</i> [GC], Nr. 24724/94, 1999. gada 16. decembris	193, 200
<i>Tarakhel pret Šveici</i> [GC], Nr. 29217/12, 2014. gada 4. novembris.....	158, 174
<i>Tuquabo-Tekle un citi pret Nīderlandi</i> , Nr. 60665/00, 2005. gada 1. decembris...	162
<i>Tyrer pret Apvienoto Karalisti</i> , Nr. 5856/72, 1978. gada 25. aprīlis	113, 116
<i>Üner pret Nīderlandi</i> , Nr. 46410/99, 2006. gada 18. oktobris	174
<i>Uzun pret Vāciju</i> , Nr. 35623/05, 2010. gada 2. septembris	189
<i>Valsamis pret Grieķiju</i> , Nr. 21787/93, 1996. gada 18. decembris	37
<i>Vidal pret Beļģiju</i> , Nr. 12351/86, 1992. gada 22. aprīlis	42
<i>Vojnity pret Ungāriju</i> , Nr. 29617/07, 2013. gada 12. februāris	72, 82
<i>W. pret Apvienoto Karalisti</i> , Nr. 9749/82, 1987. gada 8. jūlijs	99
<i>W. pret Somiju</i> , Nr. 14151/02, 2007. gada 24. aprīlis	212
<i>Wallová un Walla pret Čehijas Republiku</i> , Nr. 23848/04, 2006. gada 26. oktobris.....	91, 98, 151
<i>X pret Latviju</i> [GC], Nr. 27853/09, 2013. gada 26. novembris.....	72, 88
<i>X un citi pret Austriju</i> [GC], Nr. 19010/07, 2013. gada 19. februāris.....	92, 106
<i>Y.C. pret Apvienoto Karalisti</i> , Nr. 4547/10, 2012. gada 13. marts.....	75
<i>Yazgül Yilmaz pret Turciju</i> , Nr. 36369/06, 2011. gada 1. februāris.....	164
<i>Z. un citi pret Apvienoto Karalisti</i> [GC], Nr. 29392/95, 2001. gada 10. maijs.....	113, 121
<i>Zorica Jovanović pret Serbiju</i> , Nr. 21794/08, 2013. gada 26. marts	110, 132

Eiropas Sociālo tiesību komitejas judikatūra

<i>Association for the Protection of All Children (APPROACH) pret Beļģiju</i> , Nr. 98/2013, 2015. gada 29. maijs.....	116
<i>Association for the Protection of All Children (APPROACH) pret Čehijas Republiku</i> , Nr. 96/2013, 2015. gada 29. maijs.....	116
<i>Association for the Protection of All Children (APPROACH) pret Slovēniju</i> , Nr. 95/2013, 2015. gada 27. maijs.....	116
<i>Defence for Children International (DCI) pret Beļģiju</i> , Nr. 69/2011, 2012. gada 23. oktobris	31, 134, 148, 152
<i>Defence for Children International (DCI) pret Nīderlandi</i> , Nr. 47/2008, 2009. gada 20. oktobris	19, 27, 152
<i>European Action of the Disabled (AEH) pret Franciju</i> , Nr. 81/2012, 2013. gada 11. septembris.....	136, 139
<i>European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) pret Franciju</i> , Nr. 82/2012, 2013. gada 19. marts	134, 155

<i>European Roma Rights Centre (ERRC) pret Itāliju</i> , Nr. 27/2004, 2005. gada 7. decembris	152
<i>Federation of Catholic Family Associations in Europe (FAFCE) pret Īriju</i> , Nr. 89/2013, 2014. gada 12. septembris	127
<i>General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) un Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) pret Grieķiju</i> , Nr. 66/2011, 2012. gada 23. maijs	136, 155
<i>International Association Autism Europe (IAAE) pret Franciju</i> , Nr. 13/2002, 2003. gada 4. novembris	57, 136
<i>International Centre for the Legal Protection of Human Rights (INTERIGHTS) pret Horvātiju</i> , Nr. 45/2007, 2009. gada 30. marts	139
<i>International Commission of Jurists (ICJ) pret Portugāli</i> , Nr. 1/1998, 1999. gada 9. septembris	31
<i>International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) pret Franciju</i> , Nr. 14/2003, 2004. gada 8. septembris	134, 148
<i>Médecins du Monde – International pret Franciju</i> , Nr. 67/2011, 2012. gada 11. septembris	139, 152
<i>Mental Disability Advocacy Center (MDAC) pret Bulgāriju</i> , Nr. 41/2007, 2008. gada 3. jūnijs	31, 57, 136, 139
<i>Syndicat des Agrégés de l'Enseignement Supérieur (SAGES) pret Franciju</i> , Nr. 26/2004, 2005. gada 15. jūnijs	46
<i>World Organisation Against Torture (OMCT) pret Beļģiju</i> , Nr. 21/2003, 2004. gada 7. decembris	109, 116
<i>World Organisation Against Torture (OMCT) pret Grieķiju</i> , Nr. 17/2003, 2004. gada 7. decembris	31
<i>World Organisation Against Torture (OMCT) pret Īriju</i> , Nr. 18/2003, 2004. gada 7. decembris	27

Valstu tiesu judikatūra

Apvienotā Karaliste, Apelācijas tiesa, <i>R (on the application of B) pret The Mayor and Burgesses of the London Borough of Merton</i> [2003] EWHC 1689, 2003. gada 14. jūlijs	163
Apvienotā Karaliste, Apelācijas tiesa, <i>R (on the application of CJ) pret Cardiff County Council</i> [2011] EWCA Civ 1590, 2011. gada 20. decembris	164
Apvienotā Karaliste, Augstākā tiesa, <i>R (on the application of MK) pret Wolverhampton City Council</i> [2013] UKUT 00177 (IAC), 2013. gada 26. marts	164

Kā atrast Eiropas tiesu judikatūru

Eiropas Cilvēktiesību tiesa — judikatūras datu bāze *HUDOC*

Datubāzē *HUDOC* var bez maksas piekļūt ECT judikatūrai: <http://HUDOC.echr.coe.int>.

Datu bāze ir pieejama angļu un franču valodā, un tajā ir lietotājdraudzīga meklētājprogramma, kas atvieglo judikatūras meklēšanu.

HUDOC lapā **Help** ? (Palīdzība) ir pieejamas videopamācības un lietošanas rokasgrāmatas. Lai skatītu informāciju un piemērus par to, kā izmantot filtrus un meklēšanas laukus, lietotājs var novietot peles rādītāju uz ikonas, kas atrodas katra *Hudoc* saskarnes meklēšanas rīka labajā pusē.

Šajā rokasgrāmatā sniegtajās atsaucēs uz judikatūru, lasītājam ir norādīta vispusīga informācija, kas palīdzēs viegli atrast citēto spriedumu vai lēmumu pilno tekstu.

Pirms sākt meklēšanu, jāņem vērā, ka atbilstoši noklusējuma iestādījumiem Lielās palātas un Palātas spriedumi ir sakārtoti, sākot ar jaunāko publicēto spriedumu. Lai meklētu citos krājumos, piemēram, lēmumus, lietotājam jāatzīmē attiecīgais lodziņš laukā **Document Collections** (Dokumentu krājumi), kas redzams kreisajā pusē ekrāna augšā.

Lietas visvieglāk ir atrast, ievadot iesnieguma numuru laukā **Application Number** (Iesnieguma numurs), kas atrodas sadaļā **Advanced Search** (Detalizētā meklēšana) labajā pusē ekrāna augšā, un pēc tam noklikšķinot uz zilās pogas **Search** (Meklēt).

Lai piekļūtu papildu judikatūrai par citām tēmām, piemēram, kas ir saistīta ar bērniem, lietotājs var izmantot **lauku Search** (Meklēšana), uz ko labajā pusē ekrāna augšā norāda lupa. Meklēšanas laukā lietotājs var meklēt tekstā, norādot:

- vienu vārdu (piemēram, “bērns”)
- frāzi (piemēram, “bērns migrants”)
- lietas nosaukumu
- valsti
- Būla frāzi (piemēram, bērns alternativajā aprūpē)

Lai palīdzētu lietotājam meklēt tekstu, ir pieejama funkcija **Simple Boolean search** (Vienkāršā Būla meklēšana), kurai var piekļūt, noklikšķinot uz bultiņas, kas redzama **laukā Search** (Meklēšana). Vienkāršajai Būla meklēšanai ir sešas meklēšanas iespējas: tieši šis vārds vai frāze, visi vārdi, jebkurš no šiem vārdiem, neviens no šiem vārdiem, tuvu šiem vārdiem, brīva Būla meklēšana.

Kad parādās meklēšanas rezultāti, lietotājs var bez grūtībām sašaurināt rezultātus, izmantojot filtrus, kas redzami **laukā Filters** (Filtri) ekrāna kreisajā pusē, piemēram, filtru *Language* (Valoda) vai *State* (Valsts). Lai turpinātu rezultātu sašaurināšanu, var izmantot vienu vai vairākus filtrus. Ļoti noderīgs var būt filtrs *Keywords* (Atslēgvārdi), jo tajā bieži ir iekļauti terminu izvilkumi no ECTK teksta un tas ir tieši saistīts ar ECT pamatojumu un secinājumiem.

Piemērs. Kā atrast ECT judikatūru par patvēruma meklētāju izraidīšanu, ar ko viņiem tiek radīts ECTK 3. pantā aizliegtas spīdzināšanas vai necilvēcīgas vai pazemojošas apiešanās vai sodīšanas risks

- 1) Vispirms lietotājam **laukā Search** (Meklēšana) jāievada frāze “patvēruma meklētāji”, pēc tam jānoklikšķina uz zilās **pogas Search** (Meklēt).
- 2) Kad ir attēloti rezultāti, lietotājam **lauka Filters** (Filtri) filtrā *Violation* (Pārkāpums) jāatlasa “3”, lai sašaurinātu rezultātus un attēlotu ar 3. panta pārkāpumiem saistītus dokumentus.
- 3) Pēc tam lietotājs var atlasīt attiecīgos atslēgvārdus filtrā *Keywords* (Atslēgvārdi), lai sašaurinātu rezultātus un iegūtu tāds, kas attiecas uz 3. pantu, piemēram, atslēgvārdu “(Art. 3) *Prohibition of torture*” ((3. pants) spīdzināšanas aizliegums).

HUDOC ir pieejams svarīgāko lietu kopsavilkums. Kopsavilkumā ir sniegts aprakstošs ievads, lakonisks faktu un tiesisko aspektu izklāsts, kurā uzsvars likts uz būtiskajiem juridiskajiem jautājumiem. Ja ir pieejams kopsavilkums, pie rezultātiem tiks attēlota saite *Legal Summaries* (Juridiskie kopsavilkumi) un saite uz sprieduma tekstu vai lēmumu. Lai meklētu tikai juridiskos kopsavilkumus, laukā *Document Collections* (Dokumentu krājumi) jāatzīmē lodziņš *Legal Summaries* (Juridiskie kopsavilkumi).

Ja ir publicēti attiecīgā sprieduma neoficiāli tulkojumi, pie rezultātiem tiks attēlota saite *Language versions* (Valodu versijas) un saite uz sprieduma tekstu vai lēmumu. *HUDOC* arī ir sniegtas saites uz trešo personu interneta vietnēm, kurās tiek publicēti citi ECT judikatūras tulkojumi. Vairāk informācijas skatīt *Language versions* (Valodu versijas), kas atrodas *HUDOC* sadaļā *Help* (Palīdzība).

Eiropas Savienības Tiesa — judikatūras datu bāze *CURIA*

Judikatūras datu bāzē *CURIA* var bez maksas piekļūt EKT/Tiesas judikatūrai: <http://curia.europa.eu>.

Meklētājprogramma ir pieejama visās oficiālajās ES valodās⁵⁶⁸. Valodu var atlasīt labajā pusē ekrāna augšā. Ar meklētājprogrammu var meklēt informāciju visos dokumentos, kas saistīti ar Tiesas, Vispārējās tiesas un Civildienesta tiesas lietām, kurās ir pabeigta tiesvedība, un iztiesāšanā esošajām lietām.

Ir pieejama arī sadaļa *Palīdzība*: <http://curia.europa.eu/common/juris/lv/aideGlobale.pdf#>. Arī katrā meklēšanas lodziņā ir palīdzības lapa, kurai var piekļūt, noklikšķinot uz ikonas, un tajā sniegta noderīga informācija, kas palīdzēs lietotājam optimāli izmantot rīku.

Konkrētu lietu visvienkāršāk var atrast, ievadot pilnu lietas numuru meklēšanas lodziņā *Lietas Nr.* un pēc tam noklikšķinot uz zaļās pogas *Meklēšana*. Lietu ir iespējams meklēt, arī izmantojot tās numura daļu. Piemēram, ievadot laukā *Lietas*

⁵⁶⁸ Pieejama kopš 2004. gada 30. aprīļa: spāņu, dāņu, vācu, grieķu, angļu, franču, itāļu, holandiešu, portugāļu, somu un zviedru valodās; kopš 2004. gada 1. maija: čehu, igauņu, latviešu, lietuviešu, ungāru, poļu, slovāku un slovēņu valodās; kopš 2007. gada 1. janvāra: bulgāru un rumāņu valodās; kopš 2007. gada 30. aprīļa: maltiešu valodā; kopš 2011. gada 31. decembra: īru valodā; pagaidu atkāpes ir paredzētas *Regulā (EK) Nr. 920/2005* un *Regulā (ES) Nr. 1257/2010*. Sekundārie tiesību akti, kas bija spēkā Horvātijas pievienošanās dienā, tiek tulkoti horvātu valodā un pakāpeniski tiks publicēti *Eiropas Savienības Oficiālā vēstneša* īpašajā izdevumā.

Nr. "122", tiks atrasta katrā gadā un katrai no trim tiesām — Tiesai, Vispārējai tiesai un/vai Civildienesta tiesai — iesniegtā Lieta Nr. 122.

Lietu var meklēt arī pēc tās vispārīgā nosaukuma, izmantojot lauku **Lietas dalībnieku vārds/nosaukums**. Parasti tā ir lietas dalībnieku vārda/nosaukuma vienkāršotā forma.

Lai palīdzētu sašaurināt meklēšanas rezultātus, ir pieejami pavisam 16 daudzfunkcionāli meklēšanas lauki. Dažādie meklēšanas lauki ir lietotājdraudzīgi, un tos var izmantot dažādās kombinācijās. Laukos bieži ir meklēšanas saraksti, kuriem var piekļūt, noklikšķinot uz ikonas un atlasot pieejamos meklējamus vārdus.

Vispārīgāka meklēšana — izmantojot lauku **Vārdi tekstā**, tiek apkopoti rezultāti, pamatojoties uz atslēgvārdu meklēšanu visos dokumentos, kas publicēti Tiesas judikatūras krājumā (kopš 1954. gada) un Judikatūras krājumā — Civildienesta lietas (ECR-SC; kopš 1994. gada).

Specifiskākai meklēšanai var izmantot lauku **Priekšmets** — jānoklikšķina uz ikonas lauka labajā pusē un sarakstā jāatlasa attiecīgais(ie) temats(i). Meklēšanas rezultātos tiks attēlots alfabētisks saraksts ar atlasītajiem dokumentiem, kuri saistīti ar Tiesas, Vispārējās tiesas un Civildienesta tiesas lēmumos un Ģenerāladvokāta atzinumos izskatītajiem juridiskajiem jautājumiem.

Vietnē CURIA ir pieejami arī šādi papildu judikatūras rīki.

Meklēšana pēc lietu numuriem: šajā sadaļā ir apkopota informācija par ikvieno lietu, kas izskatīta kādā no trim tiesām. Lietas ir sakārtotas pēc to numuriem un pēc to iesniegšanas attiecīgajā kancelejā. Lietu var apskatīt, noklikšķinot uz tās numura. Sadaļa "Meklēšana pēc lietu numuriem" ir pieejama vietnē: http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7045/.

Judikatūras katalogs: šajā sadaļā ir sistemātiski klasificēti judikatūras kopsavilkumi par galvenajiem attiecīgā nolēmuma juridiskajiem jautājumiem. Kopsavilkumi ir formulēti atbilstoši paša nolēmuma tekstam. Sadaļa "Katalogs" ir pieejama vietnē: http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7046/.

Doktrīnā sniegtie spriedumu komentāri: šajā sadaļā ir iekļautas atsauces uz doktrīnā sniegtajiem komentāriem par visu trīs tiesu spriedumiem, kas pieņemti kopš to izveides. Katrā daļā katras tiesas spriedumi ir sakārtoti hronoloģiski pēc lietas

numuriem, savukārt atsauces uz komentāriem ir sakārtotas hronoloģiski pēc to sniegšanas. Atsauces ir sniegtas oriģinālvalodā. Sadaļa “Doktrīnā sniegtie spriedumu komentāri” ir pieejama vietnē: http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7083/.

Valsts tiesu prakses datubāze: šai ārējai datu bāzei var piekļūt no *CURIA* vietnes. Tajā var piekļūt attiecīgajai valstu judikatūrai par ES tiesību aktiem. Datu bāzē ir apkopota ES dalībvalstu tiesu judikatūra. Informācija ir apkopota, selektīvi caurskatot juridiskos izdevumus un tieši sazinoties ar daudzām nacionālajām tiesām. Valsts tiesu prakses datubāze ir pieejama angļu un franču valodā vietnē: http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7062/.



Citēto tiesību aktu saraksts

ANO tiesību akti

Informāciju par ANO pamatlīgumiem, tostarp *CRC*, un to uzraudzības struktūrām sk.: www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CoreInstruments.aspx.

Informāciju par Hāgas Starptautiskās privāttiesību konferences konvencijām, kas attiecas uz bērnu, ģimenes un īpašuma attiecību starptautisko aizsardzību, sk.: <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions>.

Eiropas Padomes tiesību akti

Visi EP juridiskie instrumenti ir pieejami tiešsaistē šādā adresē: <http://conventions.coe.int/Treaty/>. Informāciju par EP tiesību aktu pieņemšanas statusu ES dalībvalstīs sk. *FRA* tīmekļa vietnes sadaļā "Starptautiskās saistības": <http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/int-obligations>.

	Nosaukums
Bērnu tiesības / pilsoniskās tiesības	
<i>Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija</i>	Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija ar grozījumiem, kas izdarīti ar 11. un 14. protokoliem, <i>CETS</i> Nr. 005, Romā, 4.11.1950., 1.-15. lpp.
<i>Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas Protokols</i>	Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas ar grozījumiem, kas izdarīti ar 11. protokolu, Protokols, <i>CETS</i> Nr. 009, Parīzē, 20.3.1952., 1.-3. lpp.
<i>Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas Divpadsmitais protokols</i>	Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas Divpadsmitais protokols, <i>CETS</i> Nr. 177, Romā, 4.11.2000., 1.-3. lpp.
<i>Eiropas Konvencija par bērnu tiesību izmantošanu</i>	Eiropas Konvencija par bērnu tiesību izmantošanu, <i>CETS</i> Nr. 160, Strasbūrā, 25.1.1996., 1.-10. lpp.
<i>Eiropas Konvencija par ārlaulībā dzimušo bērnu tiesisko statusu</i>	Eiropas Konvencija par ārlaulībā dzimušo bērnu tiesisko statusu, <i>CETS</i> Nr. 085, Strasbūrā, 15.10.1975., 1.-5. lpp.
<i>Konvencija par cilvēktiesībām un biomedicīnu</i>	Konvencija par cilvēktiesību un cilvēka cieņas aizsardzību bioloģijā un medicīnā: Konvencija par cilvēktiesībām un biomedicīnu, <i>CETS</i> Nr. 164, Oviedo, 4.4.1997., 1.-12. lpp.
Personīgās identitātes jautājumi	
<i>Vispārējā konvencija par nacionālo minoritāšu aizsardzību</i>	Vispārējā konvencija par nacionālo minoritāšu aizsardzību, <i>CETS</i> Nr. 157, Strasbūrā, 1.2.1995., 1.-10. lpp.
<i>Eiropas Konvencija par pilsonību</i>	Eiropas Konvencija par pilsonību, <i>CETS</i> Nr. 166, Strasbūrā, 6.11.1997., 1.-13. lpp.
<i>Eiropas Padomes Konvencija par bezvalstniecības novēršanu attiecībā uz valsts pēctecību</i>	Eiropas Padomes Konvencija par bezvalstniecības novēršanu attiecībā uz valsts pēctecību, <i>CETS</i> Nr. 200, Strasbūrā, 19.5.2006., 1.-7. lpp.
Ģimenes dzīve un aizgādība	
<i>Konvencija par saskarsmi ar bērniem</i>	Konvencija par saskarsmi ar bērniem, <i>CETS</i> Nr. 192, Strasbūrā, 15.5.2003., 1.-13. lpp.
<i>Eiropas Konvencija par bērnu adopciju (pārskatīta)</i>	Eiropas Konvencija par bērnu adopciju (pārskatīta), <i>CETS</i> Nr. 202, Strasbūrā, 27.11.2008., 1.-11. lpp.
<i>Eiropas Konvencija par nolēumu atzīšanu un izpildi par bērnu aizbildnību un bērnu aizbildnības atjaunošanu</i>	Eiropas Konvencija par nolēumu atzīšanu un izpildi par bērnu aizbildnību un bērnu aizbildnības atjaunošanu, <i>CETS</i> Nr. 105, Luksemburgā, 20.5.1980., 1.-12. lpp.
Bērnu aizsardzība pret vardarbību un ekspluatāciju	
<i>Konvencija par bērnu aizsardzību pret seksuālu izmantošanu un seksuālu vardarbību</i>	Konvencija par bērnu aizsardzību pret seksuālu izmantošanu un seksuālu vardarbību, <i>CETS</i> Nr. 201, Lanzarotē, 25.10.2007., 1.-21. lpp.
<i>Eiropas Konvencija par spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanu</i>	Eiropas Konvencija par spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanu, <i>CETS</i> Nr. 126, Strasbūrā, 26.11.1987., 1.-9. lpp.

<i>Konvencija par kibernetizāciju</i>	Konvencija par kibernetizāciju, CETS Nr. 185, Budapeštā, 23.11.2001., 1.–27. lpp.
<i>Eiropas Padomes Konvencija par cīņu pret cilvēku tirdzniecību</i>	Eiropas Padomes Konvencija par cīņu pret cilvēku tirdzniecību, CETS Nr. 197, Varšavā, 16.5.2005., 1.–21. lpp.
<i>Eiropas Padomes Konvencija par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu</i>	Eiropas Padomes Konvencija par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu, CETS Nr. 210, Stambulā, 11.5.2011., 1.–31. lpp.
Ekonomiskās, sociālās un kultūras tiesības	
<i>Eiropas Sociālā harta</i>	Eiropas Sociālā harta, CETS Nr. 035, Turīnā, 18.10.1961., 1.–18. lpp.
<i>Pārskatītā Eiropas Sociālā harta</i>	Pārskatītā Eiropas Sociālā harta, CETS Nr. 163, Strasbūrā, 3.5.1996., 1.–29. lpp.
Migrācijas un patvēruma jautājumi	
<i>Eiropas Konvencija par nepilngadīgo repatriāciju</i>	Eiropas Konvencija par nepilngadīgo repatriāciju, CETS Nr. 071, Hāgā, 28.5.1970., 1.–9. lpp.
<i>Eiropas Konvencija par viesstrādnieku juridisko statusu</i>	Eiropas Konvencija viesstrādnieku juridisko statusu, CETS Nr. 093, Strasbūrā, 24.11.1977., 1.–14. lpp.
<i>Eiropas Konvencija par sociālo nodrošinājumu</i>	Eiropas Konvencija par sociālo nodrošinājumu, CETS Nr. 078, Parīzē, 14.12.1972., 1.–42. lpp.
<i>Eiropas Sociālā nodrošinājuma kodekss</i>	Eiropas Sociālā nodrošinājuma kodekss, CETS Nr. 048, Strasbūrā, 16.4.1964., 1.–33. lpp.
Patērētāju un datu aizsardzība	
<i>Konvencija par personu aizsardzību attiecībā uz personas datu automatisko apstrādi</i>	Konvencija par personu aizsardzību attiecībā uz personas datu automatisko apstrādi, CETS Nr. 108, Strasbūrā, 28.1.1981., 1.–10. lpp.
<i>Eiropas Konvencija par pārrobežu televīziju</i>	Eiropas Konvencija par pārrobežu televīziju, CETS Nr. 132, Strasbūrā, 5.5.1989., 1.–20. lpp.

ES tiesību akti

Visi ES juridiskie instrumenti ir pieejami tiešsaistē šādā adresē:

<http://eur-lex.europa.eu>.

	Nosaukums
Diskriminācijas aizliegums	
<i>Rasu vienlīdzības direktīva (2000/43/EK)</i>	Padomes 2000. gada 29. jūnija Direktīva 2000/43/EK, ar ko ievieš vienādas attieksmes principu pret personām neatkarīgi no rasu vai etniskās piederības, OV L 180, 19.7.2000., 22.–26. lpp.
<i>Nodarbinātības vienlīdzības direktīva (2000/78/EK)</i>	Padomes 2000. gada 27. novembra Direktīva 2000/78/EK, ar ko nosaka kopēju sistēmu vienlīdzīgai attieksmei pret nodarbinātību un profesiju, OV L 303, 2.12.2000., 16.–22. lpp.
<i>Dzimumu līdztiesības direktīva preču un pakalpojumu jomā (2004/113/EK)</i>	Padomes 2004. gada 13. decembra Direktīva 2004/113/EK, ar kuru īsteno principu, kas paredz vienlīdzīgu attieksmi pret vīriešiem un sievietēm, attiecībā uz pieeju precēm un pakalpojumiem, preču piegādi un pakalpojumu sniegšanu, OV L 373, 21.12.2004., 37.–43. lpp.
Ģimenes dzīve un aizgādība	
<i>Jaunā Briseles II regula (EK) Nr. 2201/2003</i>	Padomes 2003. gada 27. novembra Regula (EK) Nr. 2201/2003 par jurisdikciju un spriedumu atzīšanu un izpildi laulības lietās un lietās par vecāku atbildību un par Regulas (EK) Nr. 1347/2000 atcelšanu, OV L 338, 23.12.2003., 1.–29. lpp.
<i>Uzturlīdzekļu regula (EK) Nr. 4/2009</i>	Padomes 2008. gada 18. decembra Regula (EK) Nr. 4/2009 par jurisdikciju, piemērojamiem tiesību aktiem, nolēmumu atzīšanu un izpildi un sadarbību uzturēšanas saistību lietās, OV L 7, 10.1.2009., 1.–79. lpp.
<i>Mediācijas direktīva (2008/52/EK)</i>	Eiropas Parlamenta un Padomes 2008. gada 21. maija Direktīva 2008/52/EK par konkrētiem mediācijas aspektiem civillietās un komercietās, OV L 136, 24.5.2008., 3.–8. lpp.
<i>Tiesu pieejamības direktīva (2002/8/EK)</i>	Padomes 2003. gada 27. janvāra Direktīva 2002/8/EK par to, kā uzlabot tiesu pieejamību pārrobežu strīdos, nosakot kopīgus obligātus noteikumus attiecībā uz juridisko palīdzību šādos strīdos, OV L 26, 31.1.2003., 41.–47. lpp.
Bērnu aizsardzība pret vardarbību un ekspluatāciju	
<i>Direktīva par jauniešu darba aizsardzību (94/33/EK)</i>	Padomes 1994. gada 22. jūnija Direktīva 94/33/EK par jauniešu darba aizsardzību, OV L 216, 20.8.1994., 12.–20. lpp.

<i>Direktīva par cilvēku tirdzniecības novēršanu (2011/36/ES)</i>	Eiropas Parlamenta un Padomes 2011. gada 5. aprīļa Direktīva 2011/36/ES par cilvēku tirdzniecības novēršanu un apkarošanu un cietušo aizsardzību, un ar kuru aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2002/629/TI, OV L 101, 15.4.2011., 1.–11. lpp.
<i>Direktīva par seksuālas vardarbības pret bērniem, bērnu seksuālas izmantošanas un bērnu pornogrāfijas apkarošanu (2011/93/ES)</i>	Eiropas Parlamenta un Padomes 2011. gada 13. decembra Direktīva 2011/93/ES par seksuālas vardarbības pret bērniem, bērnu seksuālas izmantošanas un bērnu pornogrāfijas apkarošanu, un ar kuru aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2004/68/TI, OV L 335, 17.12.2011., 1.–14. lpp.
<i>Direktīva par cietušo tiesībām (2012/29/ES)</i>	Eiropas Parlamenta un Padomes 2012. gada 25. oktobra Direktīva 2012/29/ES, ar ko nosaka noziegumos cietušo tiesību, atbalsta un aizsardzības minimālos standartus un aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2001/220/TI, OV L 315, 14.11.2012., 57.–73. lpp.
<i>Direktīva par uzturēšanās atļaujām cilvēku tirdzniecībā cietušajiem (2004/81/EK)</i>	Padomes 2004. gada 29. aprīļa Direktīva 2004/81/EK par uzturēšanās atļauju, ko izdod trešo valstu valstspiederīgām personām, kuras ir cilvēku tirdzniecības upuri vai kurām ir palīdzēts nelegāli imigrēt un kuras sadarbojas ar kompetentajām iestādēm, OV L 261, 6.8.2004., 19.–23. lpp.
<i>Komisijas Lēmums 2007/698/EK</i>	Komisijas 2007. gada 29. oktobra lēmums, ar ko groza Lēmumu 2007/116/EK, pievienojot papildu rezervētus numurus, kas sākas ar "116" (izziņots ar dokumenta numuru K(2007) 5139) (Dokuments attiecas uz EEZ), OV L 284, 30.10.2007., 31. un 32. lpp.
Migrācija un patvērums, tostarp migrantu bērnu sociālās tiesības	
<i>Patvēruma procedūru direktīva (2013/32/ES)</i>	Eiropas Parlamenta un Padomes 2013. gada 26. jūnija Direktīva 2013/32/ES par kopējām procedūrām starptautiskās aizsardzības statusa piešķiršanai un atņemšanai, OV L 180, 29.6.2013., 60.–95. lpp.
<i>Dublinas regula (ES) Nr. 604/2013</i>	Eiropas Parlamenta un Padomes 2013. gada 26. jūnija Regula (ES) Nr. 604/2013, ar ko paredz kritērijus un mehānismus, lai noteiktu dalībvalsti, kura ir atbildīga par trešās valsts valstspiederīgā vai bezvalstnieka starptautiskās aizsardzības pieteikuma izskatīšanu, kas iesniegts kādā no dalībvalstīm, OV L 180, 29.6.2013., 31.–59. lpp.
<i>Kvalificēšanas direktīva (2011/95/ES)</i>	Eiropas Parlamenta un Padomes 2011. gada 13. decembra Direktīva 2011/95/ES par standartiem, lai trešo valstu valstspiederīgos vai bezvalstniekus kvalificētu kā starptautiskās aizsardzības saņēmējus, par bēgļu vai personu, kas tiesīgas saņemt alternatīvo aizsardzību, vienotu statusu, un par piešķirtās aizsardzības saturu, OV L 337, 20.12.2011., 9.–26. lpp.

<i>Regula (ES) Nr. 492/2011</i>	Eiropas Parlamenta un Padomes 2011. gada 5. aprīļa Regula (ES) Nr. 492/2011 par darba ņēmēju brīvu pārvietošanos Savienībā (Dokuments attiecas uz EEZ), OV L 141, 27.5.2011., 1.-12. lpp.
<i>Brīvas pārvietošanās direktīva (2004/38/EK)</i>	Eiropas Parlamenta un Padomes 2004. gada 29. aprīļa Direktīva 2004/38/EK par Savienības pilsoņu un viņu ģimenes locekļu tiesībām brīvi pārvietoties un uzturēties dalībvalstu teritorijā, ar ko groza Regulu (EEK) Nr. 1612/68 un atceļ Direktīvas 64/221/EEK, 68/360/EEK, 72/194/EEK, 73/148/EEK, 75/34/EEK, 75/35/EEK, 90/364/EEK, 90/365/EEK un 93/96/EEK (Dokuments attiecas uz EEZ), OV L 158, 30.4.2004., 77.-123. lpp.
<i>Padomes Direktīva 77/486/EEK par migrējošo darba ņēmēju bērnu izglītību</i>	Padomes 1977. gada 25. jūlija Direktīva 77/486/EEK par migrējošo darba ņēmēju bērnu izglītību, OV L 199, 6.8.1977., 32. un 33.lpp.
<i>Ģimenes atkalapvienošanās direktīva (2003/86/EK)</i>	Padomes 2003. gada 22. septembra Direktīva 2003/86/EK par tiesībām uz ģimenes atkalapvienošanās, OV L 251, 3.10.2003., 12.-18. lpp.
<i>Pagaidu aizsardzības direktīva (2001/55/EK)</i>	Padomes 2001. gada 20. jūlija Direktīva 2001/55/EK par obligātajiem standartiem, lai pārvietoto personu masveida pieplūduma gadījumā sniegtu tām pagaidu aizsardzību, un par pasākumiem, lai līdzsvarotu dalībvalstu pūliņus, uzņemot šādas personas un uzņemoties ar to saistītās sekas, OV L 212, 7.8.2001., 12.-23. lpp.
<i>Uzņemšanas nosacījumu direktīva (2013/33/ES)</i>	Eiropas Parlamenta un Padomes 2013. gada 26. jūnija Direktīva 2013/33/ES, ar ko nosaka standartus starptautiskās aizsardzības pieteikuma iesniedzēju uzņemšanai, OV L 180, 29.6.2013., 96.-116. lpp.
<i>Atgriešanas direktīva (2008/115/EK)</i>	Eiropas Parlamenta un Padomes 2008. gada 16. decembra Direktīva 2008/115/EK par kopīgiem standartiem un procedūrām dalībvalstīs attiecībā uz to trešo valstu valstspiederīgo atgriešanu, kas dalībvalstī uzturas nelikumīgi, OV L 348, 24.12.2008., 98.-107. lpp.
<i>Pastāvīgo iedzīvotāju direktīva (2003/109/EK)</i>	Padomes 2003. gada 25. novembra Direktīva 2003/109/EK par to trešo valstu pilsoņu statusu, kuri ir kādas dalībvalsts pastāvīgie iedzīvotāji, OV L 16, 23.1.2004., 44.-53. lpp.
<i>Šengenas Robežu kodekss (Regula (EK) Nr. 562/2006)</i>	Eiropas Parlamenta un Padomes 2006. gada 15. marta Regula (EK) Nr. 562/2006, ar kuru ievieš Kopienas Kodeksu par noteikumiem, kas reglamentē personu pārvietošanos pār robežām (Šengenas Robežu kodekss), OV L 105, 13.4.2006., 1.-32. lpp.

Patērētāju un personas datu aizsardzība	
<i>Patērētāju tiesību direktīva (2011/83/ES)</i>	Eiropas Parlamenta un Padomes 2011. gada 25. oktobra Direktīva 2011/83/ES par patērētāju tiesībām un ar ko groza Padomes Direktīvu 93/13/EEK un Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvu 1999/44/EK un atceļ Padomes Direktīvu 85/577/EEK un Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvu 97/7/EK (Dokuments attiecas uz EEZ), OV L 304, 22.11.2011., 64.–88. lpp.
<i>Direktīva 87/357/EEK par izstrādājumiem, kas to maldinošā izskata dēļ apdraud patērētāju veselību vai drošību</i>	Padomes 1987. gada 25. jūnija Direktīva 87/357/EEK par dalībvalstu tiesību aktu tuvināšanu attiecībā uz izstrādājumiem, kuri to maldinošā izskata dēļ apdraud patērētāju veselību vai drošību, OV L 192, 11.7.1987., 49. un 50. lpp.
<i>Direktīva par distances līgumiem (97/7/EK)</i>	Eiropas Parlamenta un Padomes 1997. gada 20. maija Direktīva 97/7/EK par patērētāju aizsardzību saistībā ar distances līgumiem – Parlamenta un Padomes paziņojums par 6. panta 1. punktu – Komisijas paziņojums par 3. panta 1. punkta pirmo ievilkumu, OV L 144, 4.6.1997., 19.–27. lpp.
<i>Direktīva par produktu vispārēju drošību (2001/95/EK)</i>	Eiropas Parlamenta un Padomes 2001. gada 3. decembra Direktīva 2001/95/EK par produktu vispārēju drošību (Dokuments attiecas uz EEZ), OV L 11, 15.1.2002., 4.–17. lpp.
<i>Direktīva 2009/39/EK par īpašas diētas pārtikas produktiem</i>	Eiropas Parlamenta un Padomes 2009. gada 6. maija Direktīva 2009/39/EK par īpašas diētas pārtikas produktiem (pārstrādāta versija) (Dokuments attiecas uz EEZ), OV L 124, 20.5.2009., 21.–29. lpp.
<i>Direktīva par rotallietu drošumu (2009/48/EK)</i>	Eiropas Parlamenta un Padomes 2009. gada 18. jūnija Direktīva 2009/48/EK par rotallietu drošumu (Dokuments attiecas uz EEZ), OV L 170, 30.6.2009., 1.–37. lpp.
<i>Direktīva par televīziju bez robežām (89/552/EEK)</i>	Padomes 1989. gada 3. oktobra Direktīva 89/552/EEK par dažu tādu televīzijas raidījumu veidošanas un apraides noteikumu koordinēšanu, kas ietverti dalībvalstu normatīvajos un administratīvajos aktos, OV L 298, 17.10.1989., 23.–30. lpp.
<i>Audiovizuālo mediju pakalpojumu direktīva (2010/13/ES)</i>	Eiropas Parlamenta un Padomes 2010. gada 10. marta Direktīva 2010/13/ES par to, lai koordinētu dažus dalībvalstu normatīvajos un administratīvajos aktos paredzētus noteikumus par audiovizuālo mediju pakalpojumu sniegšanu (Dokuments attiecas uz EEZ), OV L 95, 15.4.2010., 1.–24. lpp.
<i>Datu aizsardzības direktīva (95/46/EK)</i>	Eiropas Parlamenta un Padomes 1995. gada 24. oktobra Direktīva 95/46/EK par personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti, OV L 281, 23.11.1995., 31.–50. lpp.

<i>Direktīva 2002/58/EK par personas datu apstrādi un privātās dzīves aizsardzību elektronisko komunikāciju nozarē</i>	Eiropas Parlamenta un Padomes 2002. gada 12. jūlija Direktīva 2002/58/EK par personas datu apstrādi un privātās dzīves aizsardzību elektronisko komunikāciju nozarē (direktīva par privāto dzīvi un elektronisko komunikāciju), OV L 201, 31.7.2002., 37.–47. lpp.
<i>Direktīva par uzņēmēju negodīgu komercpraksi attiecībā uz patērētājiem (2005/29/EK)</i>	Eiropas Parlamenta un Padomes 2005. gada 11. maija Direktīva 2005/29/EK, kas attiecas uz uzņēmēju negodīgu komercpraksi iekšējā tirgū attiecībā pret patērētājiem un ar ko groza Padomes Direktīvu 84/450/EEK un Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas 97/7/EK, 98/27/EK un 2002/65/EK un Eiropas Parlamenta un Padomes Regulu (EK) Nr. 2006/2004I (“Negodīgas komercprakses direktīva”) (Dokuments attiecas uz EEZ), OV L 149, 11.6.2005., 22.–39. lpp.
<i>Klīniskās izpētes direktīva (2001/20/EK)</i>	Eiropas Parlamenta un Padomes 2001. gada 4. aprīļa Direktīva 2001/20/EK par dalībvalstu normatīvo un administratīvo aktu tuvināšanu attiecībā uz labas klīniskās prakses ieviešanu klīniskās izpētes veikšanā ar cilvēkiem paredzētām zālēm, OV L 121, 1.5.2001., 34.–44. lpp.
<i>Regula 536/2014 par cilvēkiem paredzētu zāļu klīniskajām pārbaudēm</i>	Eiropas Parlamenta un Padomes 2014. gada 16. aprīļa Regula (ES) No. 536/2014 par cilvēkiem paredzētu zāļu klīniskajām pārbaudēm un ar ko atceļ Direktīvu 2001/20/EK (Dokuments attiecas uz EEZ), OV L 158, 27.5.2014., 1.–76. lpp.
Kriminālprocess un alternatīvas procedūras	
<i>Direktīva par tiesībām uz mutisko un rakstisko tulkojumu (2010/64/ES)</i>	Eiropas Parlamenta un Padomes 2010. gada 20. oktobra Direktīva 2010/64/ES par tiesībām uz mutisko un rakstisko tulkojumu kriminālprocesā, OV L 280, 26.10.2010., 1.–7. lpp.
<i>Direktīva par tiesībām uz informāciju (2012/13/ES)</i>	Eiropas Parlamenta un Padomes 2012. gada 22. maija Direktīva 2012/13/ES par tiesībām uz informāciju kriminālprocesā, OV L 142, 1.6.2012., 1.–10. lpp.
<i>Direktīva par tiesībām uz advokāta palīdzību (2013/48/ES)</i>	Eiropas Parlamenta un Padomes 2013. gada 22. oktobra Direktīva 2013/48/ES par tiesībām uz advokāta palīdzību kriminālprocesā un Eiropas apcietināšanas ordera procesā, par tiesībām uz to, ka pēc brīvības atņemšanas informē trešo personu, un par tiesībām, kamēr atņemta brīvība, sazināties ar trešām personām un konsulārajām iestādēm, OV L 294, 6.11.2013., 1.–12. lpp.

<i>Pamattiesību harta</i>	Eiropas Savienības Pamattiesību harta, OV C 326, 26.10.2012., 391.–407. lpp.
Bērni ar invaliditāti	
<i>Padomes Lēmums 2010/48/EK</i>	Padomes Lēmums 2010/48/EC par to, lai Eiropas Kopiena noslēgtu Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām, OV L 23, 27.1.2010., 35.–61. lpp.

Liela daļa informācijas par Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūru ir pieejama internetā. Tai var piekļūt FRA tīmekļa vietnē: fra.europa.eu.

Plašāka informācija par Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūru ir pieejama tiesas tīmekļa vietnē: echr.coe.int. HUDOC meklēšanas portāls nodrošina piekļuvi spriedumiem un lēmumiem angļu un/ vai franču valodā, tulkojumiem citās valodās, judikatūras kopsavilkumiem, paziņojumiem presei un citai informācijai par tiesas darbu.

KĀ PASŪTĪT ES IZDEVUMUS

Bezmaksas izdevumi

- Viens eksemplārs:
ar *EU Bookshop* starpniecību (<http://bookshop.europa.eu>).
- Vairāk nekā viens eksemplārs vai plakāti/kartes:
Eiropas Savienības pārstāvniecībās (http://ec.europa.eu/represent_en.htm),
delegācijās trešās valstīs (http://eeas.europa.eu/delegations/index_en.htm),
ar *Europe Direct* dienesta starpniecību (http://europa.eu/europedirect/index_en.htm) vai
piezvanot uz tālruņa numuru 00 800 6 7 8 9 10 11 (zvanīšana bez maksas no jebkuras vietas ES) (*).

(*) Informāciju sniedz bez maksas, tāpat arī lielākā daļa zvanu ir bezmaksas (izņemot dažus operatorus, taksofonus vai viesnīcas).

Maksas izdevumi

- ar *EU Bookshop* starpniecību (<http://bookshop.europa.eu>).

Kā pasūtīt Eiropas Padomes izdevumus

Eiropas Padomes izdevniecība publicē darbus visās organizācijas kompetences jomās, tostarp cilvēktiesību, tiesību zinātnes, veselības, ētikas, sociālo lietu, vides, izglītības, kultūras, sporta, jaunatnes un arhitektūras mantojuma jomā. Grāmatas un elektroniskās publikācijas no plašā kataloga var pasūtīt internetā (<http://book.coe.int>).

Virtuālajā lasītavā lietotāji bez maksas var iepazīties ar tikko publicēto svarīgāko darbu fragmentiem un dažu oficiālu dokumentu pilniem tekstiem.

Informācija par Eiropas Padomes konvencijām, kā arī to pilni teksti ir pieejami Līgumu biroja tīmekļa vietnē: <http://conventions.coe.int/>.

Bērni ir pilntiesīgi tiesību subjekti. Viņi ir visu cilvēktiesību un pamattiesību labuma guvēji, kā arī īpaša regulējuma subjekti, ņemot vērā viņu īpatnības. Šis rokasgrāmatas mērķis ir parādīt, kā Eiropas tiesību aktos un judikatūrā tiek ņemtas vērā bērnu īpašās intereses un vajadzības. Tajā ir parādīta arī vecāku un aizbildņu un citu likumisko pārstāvju svarīgā loma un attiecīgos gadījumos izdarītas atsaucis uz gadījumiem, kad galvenās tiesības un pienākumi ir piešķirti bērnu aprūpētājiem. Šis rokasgrāmatas mērķis ir padziļināt izpratni un uzlabot zināšanas par tiesību normām, kas Eiropā aizsargā un veicina bērnu tiesības. Rokasgrāmata ir svarīgs atsaucis materiāls par Eiropas Savienības (ES) un Eiropas Padomes (EP) tiesību aktiem šajās tematiskajās jomās, un tajā ir izskaidrots katra jautājuma regulējums saskaņā ar ES tiesību aktiem, tostarp Eiropas Savienības Pamattiesību hartu, kā arī saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību konvenciju (ECHK), Eiropas Sociālo hartu (ESH) un citiem Eiropas Padomes instrumentiem. Rokasgrāmata ir paredzēta praktizējošiem juristiem bez specializācijas, tiesnešiem, prokuroriem, bērnu aizsardzības iestādēm un citiem praktiskā darba veicējiem un organizācijām, kas ir atbildīgas par bērnu tiesību juridiskās aizsardzības nodrošināšanu. Tajā ir skaidrota būtiskā judikatūra, sniedzot kopsavilkumu gan par Eiropas Savienības Tiesas (EST), gan Eiropas Cilvēktiesību tiesas (ECT) svarīgākajiem nolēmumiem.

EIROPAS SAVIENĪBAS PAMATTIESĪBU AĢENTŪRA

Schwarzenbergplatz 11, 1040 Vīne – Austrija
Tālrunis: +43 (1) 580 30-60 – Fakss: +43 (1) 580 30-693
fra.europa.eu – info@fra.europa.eu

EIROPAS PADOME

67075 Strasbūra Cedex – Francija

EIROPAS CILVĒKTIESĪBU TIESA

Tālrunis: +33 (0) 3 88 41 20 18 – Fakss: +33 (0) 3 88 41 27 30
echr.coe.int – publishing@echr.coe.int

BĒRNU TIESĪBU NODAĻA

Tālrunis: +33 (0) 388 41 25 07 – Fakss: +33 (0) 90 21 52 85
coe.int/children – children@coe.int

